

CSÁVOSSY-ELEMÉR-S.J

ANRÉZA

ISKOLÁJA

BUDAPEST

KORDA R.T. KIADÁSA BUDAPEST

Loyolai Szent Ignác

MANRÉZA ISKOLÁJA

IRTA:
CSÁVOSSY ELEMÉR S. J.

BUDAPEST, 1941
K O R D A R. T. K I A D Á S A

Nr. 617/1940. Imprimi potest. Budapestini, die 30. Maii 1940. Eugenius Somogyi S. J. Praep.
Prov. Hungariae. — Nihil obstat. Robertus Arányi censor dioecesanus. Nr. 2547/1940.
Imprimatur. Cassoviae, die 16. Julii 1940. Stephanus Hartsár vicarius generalis.

Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában, Budapest, VIII., Csépreghy-utca 2.

Bevezető

A lelkigyakorlatos elmélkedések kötetei után, melyek az örök igazságoktól kezdve Jézus életének, szenvedésének és megdicsőülésének titkain át egészen az Isten szeretetéig a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatok összes elmélkedéseit felölelik és kifejtik, már csak magának a szentgyakorlatos könyvnek magyarázata van hátra. Nem elég ugyanis csak magukat az elmélkedéseket kifejezteni s nagyjában az összefüggésekre rámutatni; az egész lelkigyakorlat szerves felépítését, a lelkigyakorlatos könyvnek egyes részeit, főleg a szabályokat is részletesen meg kell tárgyalni s gyakorlati alkalmazásukban meg kell ismertetni. Máskülönben a még nem tökéletesen járatos lelkigyakorlatozó vagy lelkigyakorlatot vezető az elmélkedések sokaságában nem tud kellőképp eligazodni s a kellő kiválasztással élni, nem képes az egyes részek helyét és fontosságát felismerni és az anyagot megfelelően beosztani és értékesíteni.

Azonkívül egyes részeknek elméleti megvilágítása és mélyebb benső megokolása is szükségesnek látszik, továbbá a lelkigyakorlatokhoz nem szigorúan hozzátartozó, de velük kapcsolatos tárgyak és kérdések megbeszélése is. Végre a lelkigyakorlatok aszkézisét a lelki élet más kérdéseivel s a mai élet igényeivel kapcsolatba kell hozni s magáról a lelkigyakorlatok adásáról is valamit hozzá kell fűzni. Mindez indokolttá teszi ennek az újabb és utolsó kötetnek megjelenését.

Ennek a kötetnek olvasása feltételezi a lelkigyakorlatos könyv némi ismeretét s azért utal egyrészt a szentgyakorlatok eredeti szövegének P. Hitter József S. J. vagy P. Vukov János S. J. által magyar fordításban ki-

adott kötetére, másrészt ennek a lelkigyakorlatos műnek három első részére (Örök igazságok, A nagy Király nyomdokain, Kereszt és feltámadás), ahol az egyes kötetek elején és az egyes részek közt vagy az elmélkedések bevezetőjeként sok, a lelkigyakorlatok rendszerét illető magyarázatot is találunk. Ezekre jelen kötetünkben utalunk ugyan, de nem ismételjük az ott mondottakat.

A lelkigyakorlatos könyv magyarázatában nem igényelünk a magunk számára tévmentességet. Általában az elfogadott magyarázatokhoz tartjuk magunkat, vitás kérdésekben szerényen előadjuk véleményünket a nélkül, hogy más véleménynek helyet ne adnánk vagy elfogultan elzárkóznánk előtte. A szabályoknak a lelkiéletre vagy a mai viszonyokra való alkalmazásába természetesen valamiképp egyéni felfogásunk is belejátszik, s nem akarjuk állítani, hogy mindezt Szent Ignác a lelkigyakorlatok szövegébe kifejezetten belefektette.

Ennek a kötetnek, tartalmának megfelelően, „Manréza iskolája” címet adtunk és a Jézustársaság jubileumi évében írtuk. Azért különös módon a lelkigyakorlatok szerzőjének, a nagy rendalapítónak, Loyolai Szent Ignácnak ajánljuk s az ő pártfogásába helyezzük.

Pécel, 1940 március 19-én, Szent József ünnepén.

A SZERZŐ

I. BEVEZETŐ RÉSZ

Mi a lelkigyakorlat?

Az első alapvető kérdés, mely a lelkigyakorlatok benső természetének, felépítésének tárgyalásánál önként felvetődik, az, hogy mi is voltaképp a lelkigyakorlat? Mit értünk és mit kell értenünk lelkigyakorlatokon és mit nem szabad értenünk rajtuk. Melyek a lelkigyakorlat fogalmának lényeges jegyei?

Sokat hallunk ugyanis lelkigyakorlatokról, sok dolgot neveznek meg ezzel a szóval, sokféle módon tartják azokat az előadásokat, melyeknek a „lelkigyakorlat” nevét adják; s olykor méltán kételkedhetünk, vajjon megilleti-e azokat ez a szó?

Lelkigyakorlatnak nevezik némelyek azt is, ha diákoknak három napon át egy-egy előadást tartanak gyógyászati előkészültként. Vannak ú. n. lelkigyakorlatok, ahol a hallgatók az előadásokra csak bejárnak, de utána azonnal eltávoznak és egyébként otthon rendes napi foglalkozásaiknak élnek. Viszont mások egészen visszavonulnak teendőiktől, lakásukat megváltoztatják és valamely zárdában vagy lelkigyakorlatos házban „zárt” lelkigyakorlatot tartanak. Beszélnek továbbá Szent Ignác-féle lelkigyakorlatról, liturgikus lelkigyakorlatokról, lelkigyakorlatokról ebben vagy amabban a szellemben s így tovább.

Mindezek a dolgok méltán felvetik a kérdést, mit is nevezünk mi joggal és igazsággal lelkigyakorlatnak?

Négyféle úton nyerhetünk világosságot ebben a kérdésben: 1. szó- és fogalomelemzés által; 2. szem előtt tartva a lelkigyakorlatok történetét, mondhatni a lelkigyakorlatos hagyományt, amióta csak mai értelemben vett lelkigyakorlatokat tartanak; 3. a pápai nyilatkozatok

alapján, melyek erről a tárgyról elhangzottak; végre 4. Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvének útbaigazításai alapján.

Nem szabad csodálkoznunk, ha ez utolsó forrást is megnevezzük. Mert eltekintve attól, hogy mi előbbi kötetekben¹ is a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatokat vettük alapul s azért jelenleg is elsősorban azoknak magyarázatát akarjuk adni, hozzájárul még, hogy a mai értelemben vett lelkigyakorlatok kezdeményezője Loyolai Szent Ignác volt, bármilyen módon és szellemben adják is azokat. Ha tehát a mai értelemben vett lelkigyakorlatok abból a mozgalomból nőttek ki, melyet Szent Ignác indított meg először, akkor méltán vetjük össze azok mivoltát az eredeti Szent Ignác-féle lelkigyakorlat mivoltával, hogy lássuk, megvannak-e bennük a lelkigyakorlatokat jellemző lényeges jegyek.

I. Szó- és fogalomelemzés

Mi az, amit jogosan és igazság szerint e szóval megjelölhetünk: lelkigyakorlat?

A szó és az alatta rejlő fogalom maga kifejezi már, hogy itt igazi „gyakorlat”-ról, tehát munkáról, lelki tréningről van szó, nem csupán szentbeszédnek vagy előadások jámbor meghallgatásáról. E szóelemzés alapján tehát a lelkigyakorlat igazi lényege: az *öntevékenység*. Ennek ellentéte a pusztán befogadó (receptív) lelki beállítottság, melyet sokszor szentbeszédnek és konferenciák meghallgatásánál találunk, bár a jó és igazán üdvös prédikációhallgatás sem lehet tisztán receptív jellegű; de azért itt ez a lelki beállítottság mégis előtérbe nyomul. Ugyancsak ellenkezik a lelkigyakorlatok lelki beállítottságával a misztikus passzivitás is, mely a szellemi életnek nagy aktivitását foglalja ugyan magába (extasis), de mégis ezt az aktivitást előidéző okot tekintve a léleknek szenvedőleges állapotát jelenti. Ezért bizonyos misztiku-

¹ Örök igazságok, A nagy Király nyomdokain, Kereszt és fel-támadás.

sok, legalábbis ebben az állapotban, nem képesek úgy elmélkedni, amint a lelkigyakorlatokban szokás, általában nem képesek a szorosán vett lelkigyakorlatot végezni (Szent Teréz).

Gyakorlat azonban nincs cél nélkül. A sportoló is bizonyos célt tűz ki maga elé, ha testgyakorlást végez. Ez a cél határozza meg a gyakorlatok minőségét, beosztását, egymásutánját. Hasonlóképp a hadgyakorlatokban is. Az iskolai gyakorlatok is meghatározott célra irányulnak s azért tervszerűek. A lelkigyakorlatoknál is kell tehát meghatározott célnak lenni, melynek eléréseért azokat végezzük. Ez a cél határozza meg a gyakorlatok megválasztását. A lelkigyakorlat ennél fogva *céltudatos, tervszerű* lelki tréning.

Többet a szóból és a szó alatt rejlő fogalomból nem igen tudunk kihozni. De ez is elég. Ugyanis már kidomborodik a lelkigyakorlat két lényeges jegye: 1. az öntevékenység, 2. a tudatosság egy meghatározott lelki cél elérésében. Hogy mi ez a cél, azt a szóból magából nem következtethetjük le.

II. A hagyományos felfogás

Nem szándékunk most tudományos felkészültséggel századról-századra kimutatni, hogy lelkigyakorlat alatt az idők folyamán mit értettek. E tekintetben a szakirodalomra kell utalnunk olvasóinkat. Itt mintegy leszűrt eredményként akarjuk csak odaállítani, hogy lelkigyakorlatokon mindig azt értették, amikor bizonyos *magányban öntevékenységgel életreformot* akarunk létesíteni.

Ebből és nem más célból végzünk lelkigyakorlatot. Nem azért tehát, hogy p. o. jobban elmélyüljünk az Oltáriszentség tisztelésében, bár alkalmasan végezhetünk vagy adhatunk e célból másfajta triduumokat vagy egyéb ájtatossági gyakorlatokat. Lehetne ugyan az ilyfajta egy-egy vagy többnapos lelki magányt, ájtatosságot is lelkigyakorlatnak nevezni, ha van bennük öntevékenység.²

² Lásd: *Harrasser*, *Exerzitenleitung*-ban (Innsbruck, 1923. S. 22. f.) P. *Wimmer* előadását: *Aufbau der Exerziten*.

Azonban a hagyományos felfogás a lelkigyakorlatban mindig az életreformot magát tekinti célkitűzésnek. Hiszen „gyakorlat” leginkább az, amikor az egész lélek minden képességével és az élet minden vonatkozására való tekintettel gyakorolja magát.³

A lelkigyakorlat fogalmával bizonyos magányt is mint szükséges eszközt mindig egybekapcsoltak.

III. Pápai nyilatkozatok

Ezek közt leginkább XI. Piusnak „Mens nostra” kezdetű körlevelét akarjuk szemügyre venni, mely kifejezetten a lelkigyakorlatokról szól. Ebben a körlevélben a pápa határozottan kiemeli, hogy a lelkigyakorlatok végzéséhez elsősorban bizonyos *magány* szükséges, ahol „a lélek távol az élet minden gondjától és aggodalmától gyakorolhatja magát”. Hangoztatja ugyan, hogy a nagy tömegek számára tartott nyilvános szentgyakorlatok is nagyon üdvös hatással vannak, de mégis jobban sürgeti a zárt lelkigyakorlatokat, mert ezek „az embert jobban elszakítják a teremtményektől és a lélek szétszórt részeit jobban összegyűjtik, hogy csak önmagának és Istennek éljen”. A teljes magány tehát a lelkigyakorlatoknak egyik lényeges eleme, legalább is, ha azokat tökéletesen akarjuk végezni.

A második dolog, amit a pápa a szentgyakorlatoktól megkíván, hogy azokra *kellő időt* szenteljünk. A körülmények szerint néhány napra is összeszoríthatók, vagy viszont egész hónapra is kiterjeszthetők, de túl rövidre nem szabhatók, mert különben nem érik el hatásukat.

Végre megfelelő *módszer* alkalmazását sürgeti, mert csak így meríthetjük a szentgyakorlatokból a megfelelő hasznot.

Ugyanebben a körlevélben más helyen kiemeli a

³ Lehet azonban rendes lelkigyakorlatot is bizonyos határozott célkitűzéssel végezni pl. a Katolikus Akció vezetőinek képzésére. Az ilyen lelkigyakorlatot cél-lelkigyakorlatnak nevezik.

pápa, hogy a lelkigyakorlatok „rászorítják az emberi elmét az elmélyülő munkára, mindennek pontos megfontolására, a magábaszállásra. Csodálatos módon — folytatja a körlevél — gyakorolja az ember összes szellemi tehetségeit”, „valóságos szellemi tornának” nevezi a szentgyakorlatokat, „melyben az ész a komoly megfontoláshoz és elfogulatlan mérlegeléshez szokik, az akarat megerősödik, az ösztönök az okosság uralma alatt meghajolnak, az emberi cselekvés biztos zsinórmértéket és vezérfonalat talál, s a lélek eredeti méltóságát és fönségét eléri”. Mindez *tervszerűséget* és komoly *öntevékenységet* tételez fel.

A pápai nyilatkozatokból látjuk tehát, hogy az igazi lelkigyakorlat három főkélléke: a magány, a tervszerűség és az öntevékenység. A kellő időtartam pedig arra szükséges, hogy a lelkigyakorlatok célját meg tudjuk valósítani, mely nem egyéb, mint a tervszerű lelki önreform, „a lélek eredeti méltóságának és fönségének elérése”. Ezt a célt állítja elének a pápa akkor is, amikor mondja, hogy „a szentgyakorlatos módszert maga az Úr alkalmazta az evangélium hirdetőinek kiképzésében”, és hogy abban a magányban, melyben az apostolok készültek a Szentlélek eljövételére, „az apostolokkal együtt azok is megnevelődtek, akiket méltán nevezhetünk a katolikus akció világi munkásai előfutárainak”.

Magány, tervszerűség, öntevékenység a lelki reform, kiképzés és megnevelődés érdekében, ez teszi ki tehát a pápai nyilatkozatok szerint az igazi lelkigyakorlatot.

IV. Szent Ignác lelkigyakorlatos könyve

Mivel maga a pápa körlevele is épp Szent Ignác lelkigyakorlatos módszerével foglalkozik leginkább és azt tartja legjobbnak, azért elsősorban ennek a könyvnek utasításaiból, meghatározásaiból és egész felépítéséből, az odavetett jegyzetekből és a benne található, a lelki élet különféle területeit érintő szabályokból értjük meg legjobban, hogy mi az igazi lelkigyakorlat. Minthogy a továbbiakban úgyszólván a lelkigyakorlatok egész rendszerét

és felépítését ismertetjük, azért jelenleg közvetlen célunk érdekében csak a lelkigyakorlatos könyv címét és az ú. n. előzetes megjegyzéseket, utasításokat a szentgyakorlatok végzésére (annotationes) vesszük szemügyre.

A szentgyakorlatos könyv címe így szól: „Lelkigyakorlatok, hogy az ember megtanulja önmagát legyőzni és életét rendezni a nélkül, hogy ebben bármely rendetlen hajlamtól is vezéreltesse magát.” Ebben a címben, mely röviden az egész szentgyakorlat mivoltát állítja elénk, világosan ki van fejezve a lelkigyakorlatok célja: önlegyőzés (közvetlen cél) és életrendezés (távolabbi cél).⁴ Ezt a célt intenzív lelki öntevékenységgel kell elérnünk; hiszen az önlegyőzést és az ebből következő életrendezést nem lehet az igazságok pusztá szemlélése, meghallgatása által tisztán receptív módon megvalósítani. A rendetlen hajlamok ellen komoly küzdelmet kell vívunk, hogy azok befolyásától életünk rendezésében mentesítsük magunkat és mindenben úgy járjunk el, amint azt a magasabb szempontok megkövetelik. A lelkigyakorlatos könyv címe tehát a céltudatos öntevékenységet az életrendezés érdekében mint főkelléket, mint a lelkigyakorlatok tulajdonképeni lényegét állítja elénk.

Ugyanezt olvassuk ki a lelkigyakorlatok elé írt előzetes megjegyzésekből is (annotationes), melyek épp arra szolgálnak, hogy egyrészt a szentgyakorlatok célját, másrészt azok hasznos végzésének módját ismertessék meg velünk. Az első utasítás a lelkigyakorlatoknak mivoltát magát tárja fel a lelkigyakorlatozó előtt.

„Lelkigyakorlatokon értjük — mondja az első annotáció — a lelkiismeretvizsgálat, elmélkedés, szemlélődés, szóbeli vagy benső imádság és egyéb lelki tevékenység bármely módját.” Szent Ignác itt az egyes gyakorlatokról, nem azok összességéről, rendszeréről szól. De meg

⁴ A dolgokat lényegük (természetük, rendeltetésük) szerint értékelni: ez az erkölcsi felfogás. Gyakorlatilag e szerint az értékelés szerint eljárni: ez az erkölcsi cselekvés. A dolgok saját lényegük (rendeltetésük) alapján alkotják az erkölcsi (objektív) világrendet. Ha az akarat ehhez a rendhez alkalmazkodik, rendezetten jár el, s így az emberben magában rend van.

kell állapítanunk mindjárt az elején, hogy „gyakorlatokról” szól, melyeket a test gyakorlataival, a járással és futással hasonlít össze. Tehát ezzel ismét csak a lélek *öntevékenységet* jelöli meg. Hozzáfűzi azonban a következőkben, hogy ezeknek a testi gyakorlatoknak analógiájára „lelkünk előkészítésének bármely módját, mely által azt alkalmassá tesszük, hogy minden rendetlen hajlamot magától eltávolítson, és azok eltávolítása után Isten akaratát keresse és megtalálja, s így üdvössége érdekében életét rendezze, lelkigyakorlatoknak nevezzük”. Ezzel viszont a lelkigyakorlatok *célját* jelöli meg, és pedig ugyancsak a közelebbi célt, mely a rendetlen hajlamok eltávolításában áll, és a távolabbit, mely nem más, mint életünk rendezése a megismert isteni akarat szerint s ennek következtetéséül lelkünk üdvözítése. Ez a cél teszi egységessé az egyes lelkigyakorlatokat, építi fel azok szerves rendszerét, teszi céltudatosá az öntevékenységet, alkotja meg az egyes gyakorlatok elemeiből a lelki és szellemi működéseknek azt a tervszerű komplexumát, melyet megszorítás nélkül „lelkigyakorlat”-nak nevezünk. Tehát nem bármiféle gyakorlat válik be a lelkigyakorlatok rendszerében, hanem csak az olyan gyakorlat, mely a rendetlen hajlamok eltávolítását, Isten akaratának keresését és megtalálását s ezáltal közvetve életünk rendezését és lelkünk üdvözítését elősegíti.

A következő utasításokban főleg három dologra nézve kapunk felvilágosítást: 1. a lélek öntevékenysége, 2. a lelkigyakorlatok tartalmára, 3. a lelki magányra és visszavonultságra nézve.

Az *öntevékenységet* illetőleg a második annotáció kiemeli, hogy „nem a tudás bősége elégíti ki a lelket, hanem a dolgoknak benső átérzése s mintegy megizlése”. Ezzel a lelkigyakorlatozót ismét arra figyelmezteti, hogy ne annyira sokféle igazság megismerésére, mint inkább egyes igazságokba való elmélyülésre törekedjék, ami szintén a lélek öntevékenységet, az igazság

keresését és az abba való belehatolást tételezi fel.⁵ — A harmadik annotáció kiemeli, hogy a lelkigyakorlatokban értelmünket és akaratunkat használjuk, de ezek használatánál nagyobb tiszteletet kell tanúsítani, amikor akaratunkkal közvetlenül Istenhez fordulunk, mint amikor értelmünkkel pusztán az igazságokat megérteni iparkodunk. Az ötödik annotáció a szentgyakorlatokban szükséges nagylelkűségre utal. A hatodik figyelmeztet minket, hogy ha a lelkigyakorlat folyamán semmiféle lelki megindulást, küzdelmet vagy kísértést nem tapasztalunk, ez könnyen jele lehet annak, hogy nem eléggé dolgozunk lelkileg. A tizenegyedik annotáció a kitűzött cél elérésére kifejtett törekvést lelki „munkának” nevezi; a tizenhatodik pedig a rendetlen hajlamok legyőzésében „minden erőnk megfeszítését”, az imádságban való rendületlen kitartást és a rendetlen hajlamokkal ellenkező dolgoknak Istentől való egyenes kérését ajánlja. Mindez az öntevékenységnek igen magas fokát jelenti.⁶

A *lelkigyakorlatos anyagra*, a szentgyakorlatok *tartalmára* nézve a tizennyolcadik és tizenkilencedik annotáció ad felvilágosítást. Ezekben világosan látjuk, hogy az anyagot az egyes lelkigyakorlatozók képessége, kora, szükséglete, lelki beállítottsága szerint kell megválasztani; tehát az anyag nem mindenkire nézve ugyanaz. Viszont az anyag megválasztásában, a lelkigyakorlatozó személyi adottságát tekintetbe véve, mindig a célnak kell irányadónak lenni, t. i. hogy a lelkigyakorlatozó valamiképp életét rendezze és lelki békéjét lelkiismeretének nyugalmban megtalálja. E szerint a lelkigyakorlatok könyvében foglalt elmélkedéseknek vagy teljes egészét vagy annak kisebb-nagyobb részét nyújtjuk a lelkigyakorlatozónak lelki és szellemi képességei, a lelki

⁵ Ebben rejlik viszont a szemlélődő imának is csirája. — V. ö. Szent Bonaventura (Serm. XXII. in Hexaem.): „Hozzáfűzte még, amit Szent Ferenc mondott, hogy t. i. kívánja, hogy a testvérek tanuljanak, de úgy, hogy előbb tetteikkel mutassák meg, amire oktatnak. Mert mit használ a sok tudás, ha azt meg nem ízleljük?”

⁶ V. ö. *Plus S. J.*, Vers Dieu par Saint Ignace. 1938. p. 55—56.

dolgok iránt mutatkozó vágya, fogékonysága s elfoglaltságának mértéke szerint.

A lelki *magányról és visszavonultságról* az utolsó két annotáció, a tizenkilencedik és a huszadik szól. Azoknak, akik nagyon el vannak foglalva, azt ajánlja Szent Ignác, hogy naponta legalább bizonyos időre vonuljanak vissza, s így végezzék el a teljes lelkigyakorlatot, ha egyébként erre alkalmasak. Azoknak pedig, akik szabadok, a teljes visszavonulást ajánlja, úgyhogy a lelkigyakorlatok idejére lakásukat is megváltoztatják s valamely szerzetesházba vagy zárdába vonulnak vissza, hogy ott minden külső benyomástól menten, megszokott munkáiktól és ismerőseiktől távol, egyedül lelkük üdvösségével legyenek elfoglalva.

Szent Ignác felfogása szerint tehát lelkigyakorlatnak teljes értelemben csak az olyan szentgyakorlat nevezhető, melyben az ember saját öntevékenységgel, rendszeres és beosztott elmélkedési anyaggal és teljes magányban, elzártságban törekszik életének Isten tetszése szerint való rendezésére, lelke üdvösségére. A teljes értelemben vett lelkigyakorlat tehát ezt a négy lényeges jegyet viseli magán: 1. *célja* az élet helyes rendezése, az életreform,⁷ 2. szükséges *feltétel* a teljes lelki magány, 3. *eszköz* a lelkigyakorlatos *anyagot* tekintve: az örök igazságok és Krisztus életének titkai rendszeres felépítésükben,⁸ 4. *eszköz* a lelkigyakorlatozó *lelki beállítását* tekintve: az öntevékenység.

Ebből viszont könnyen megállapíthatjuk, hogy mit

⁷ Az életrendezés a lelkigyakorlatozó lelkiéletének foka szerint lehet vagy megtérés vagy életreform vagy a kegyelmek legjobb értékesítése.

⁸ A megválasztott és elrendezett anyag közt egyrészt, s a lelkigyakorlatok célja, az életrendezés közt másrészt, benső összefüggés van. Az anyagot ugyanis úgy kell megválasztani és elrendezni, hogy épp az életrendezést elősegítse. Erre szolgálnak legjobban az örök igazságok és Krisztus életének titkai. Azért állítja be ezeket Szent Ignác lelkigyakorlatos rendszerébe, mert sokkal jobban szolgálják ezt a célt, mint bármely más mégoly magasztos tárgyról szóló elmélkedések.

nem nevezhetünk teljes értelemben lelkigyakorlatnak, vagyis milyen szentgyakorlatokban nem valósul meg a lelkigyakorlat fogalma a maga teljességében. — A lelkigyakorlatozó részéről a következő három eset állhat elő, amint maga Szent Ignác az utasításokban mondja: 1. vagy nem ér rá, hogy a teljes lelkigyakorlatot tökéletes magányban és visszavonultságban végezze, bár egyébként megvolna benne az erre való alkalmasság és akarat, 2. vagy nem alkalmas a teljes lelkigyakorlat végzésére, mert kisebb szellemi kapacitású egyén (exigui subiecti), 3. vagy nincs meg benne a kellő akarat. -

Első esetben a teljes lelkigyakorlatot lehet vele végeztetni, de csak napi másfélórás visszavonultságban, amíg az egész lelkigyakorlatot el nem végezte.⁹ A második esetben az anyagnak csak bizonyos részét, p. o. a lelkítisztulásról szóló részt kell vele átvenni. A harmadik esetben meg kell elégedni, hogy az illetőt pusztán csak jó gyónásra előkészítsük. Lényeges azonban mindig még ezekben az esetekben is: bizonyos öntevékenység, valamelyes életreform mint cél, erre szolgáló jól megválasztott anyag és bizonyos viszonylagos magány.¹⁰

Ha ezeket a kellékeket a ma szokásos lelkigyakorlatos módokkal összehasonlítjuk, nem nehéz megállapítani azt sem, hogy a ma használatos formák közt melyeket illeti meg a „lelkigyakorlat” elnevezése a maga teljességében.

Teljes értelemben nevezhető lelkigyakorlatnak az ú. n. zárt lelkigyakorlat, éspedig magát az anyagot is

⁹ A Szent Ignácól itt ajánlott mód azok számára, akik nagyon el vannak foglalva, sajnos, manapság alig van gyakorlatban. Ez a mód lényegesen különbözik az ú. n. nem zárt lelkigyakorlatoktól, melyek ma nagyon is divatban vannak. Utóbbiakban ugyanis a lelkigyakorlatozók három vagy négy előadásra bejönnek valamely zárdába vagy kápolnába s meghallgatván az előadást, ismét eltávoznak; így töltenek el három vagy több napot. A Szent Ignácól ajánlott módban ellenkezőleg két hónapot is tölthet valaki lelkigyakorlatban, amíg az egész anyagot át nem vette; a mindennapi másfélórás magány pedig szigorú elmélkedést és öntevékenységet jelent.

¹⁰ V. ö. *Nonell S. J., Exercices spirituels* (franc. ford. 1924), Introduction.

tekintve: a 30 és 8 napos lelkigyakorlat, kevésbé: az 5 vagy 3 napos; utóbbiakban ugyanis a szentgyakorlatok teljes anyagát alig lehet kimeríteni.

Nem nevezhető teljes értelemben lelkigyakorlatnak a nem zárt lelkigyakorlat. Sőt egyáltalán a szó igaz értelmében csak akkor nevezhető lelkigyakorlatnak, ha mégis bizonyos magányt és öntevékenységet kíván meg a gyakorlatozóktól. Ellenkező esetben inkább lelkigyakorlatos tárgyú szentbeszédnek jámbor meghallgatása az egész, bár ennek is lehet igen jó és üdvös hatása. Épp ezért nem nevezhető lelkigyakorlatnak a népmisszió sem; viszont bizonyos öntevékenységre és visszavonultságra itt is lehet és kell is serkenteni a híveket. A népmisszióban lelkigyakorlatos tárgyú beszéd sorozatról van szó; megvan benne a rendszer, de hiányzik az igazi magány és a lelkigyakorlatot jellemző öntevékenység.

Meg lehet még különböztetni egyedül és más vezetése alatt végzett szentgyakorlatokat. Szent Ignác lelkigyakorlatos könyve csak utóbbit ismeri, és pedig csak abban az alakban, hogy a lelkivezető pusztán egy lelkigyakorlatozóval, vagy legalább is mindegyikkel egészen egyéneként és külön-külön foglalkozik.¹¹ Ma még a zárt lelkigyakorlatokban is leginkább több embert, néha sokakat részesítünk a szentgyakorlatok kegyelmében és örülünk, ha minél többen vannak.¹² Nem szabad azonban

¹¹ Biztos dolog azonban, hogy már Szent Ignác idejében többen együtt is végeztek lelkigyakorlatokat, sőt időnyereség céljából apácáknál ő maga ajánlotta ezt a módot a palermói rektornak.

¹² Érdekes kísérlet történik Franciaországban, mikor rekollektív napra hívnak meg házasságokat, jegyeseket, s ezek ott közös, nekik szóló oktatás után egymással megbeszélnek állásuk köteleit, majd külön-külön oktatásban részesülnek, s így hivatásukra felkészülve hagyják el a lelkigyakorlatos házat. Ez a módszer némileg megközelíti az egyéneként adott lelkigyakorlatok módszerét, de azzal az előnnyel is jár, hogy azok, akik egy egész életre egymáshoz kötik magukat Isten nagy terveinek megvalósítására, kölcsönösen megbeszélhetik az isteni igazságok fényében hivatásuk nagy és felelősségteljes köteleit. Lásd: *L. Berne S. J., L'élan Jociste* p. 106. Ezeknek a rekollektívoknak hatása alatt vallották egyesek: „Egész házasságunk teljesen átalakult; soha előbb lelkünk ügyéről egymás-

szem elől téveszteni, hogy az ilyen alakban tartott szentgyakorlatokban is a vezetőnek lehetőleg egyénenként kellene foglalkozni a lelkigyakorlatozókkal az ú. n. lelki-beszélgetésekben, s épp ezért a lelkigyakorlatozóknak túl nagy száma valamikép csorbát ejt a lelkigyakorlat fogalmának teljességén.

Minden szentgyakorlat tehát annál inkább közelíti meg a teljes értelemben vett lelkigyakorlat fogalmát, vagy annál inkább távolodik el tőle, minél jobban vagy kevésbbé tökéletes módon van meg benne az öntevékenység, a teljes magány és az anyag összessége. A cél ugyanis minden lelkigyakorlatban kell hogy egy és ugyanaz legyen: az életrendezés; ebben különbség nem lehet, ellenkező esetben ugyanis már nem volna szó lelkigyakorlatról a most általunk kifejtett értelemben.

sal nem beszéltünk, de a rekollektió alatt megtettük, azóta folytatjuk." Ezeket a „családi napokat” hazánkban is sikerrel megkezdtek.

A lelkigyakorlatok egysége és felépítése

I. A lelkigyakorlatok egysége

A lelkigyakorlatok egysége a *célből* ered: életrendezés, életreform. Minden a lelkigyakorlatban: anyag, magány, öntevékenység erre a célra irányul. De magának az anyagnak, az elmélkedéseknek, szabályoknak és utasításoknak különféleségében is ez adja meg az egységet, hogy minden az életrendezést szolgálja.

Az életrendezésnek azonban egy meghatározott elv szerint kell történnie, s ezt az elvet az ú. n. *alapelmélkedés* (fundamentum) tárja fel előttünk, mely az ember rendeltetéséről és ennek a rendeltetésnek szolgálatában álló eszközökről (a teremtményekről s azok használatáról) szól. A fundamentum adja meg tehát a lelkigyakorlatoknak az egységet.

A lelkigyakorlatos igazságoknak és a lelkigyakorlatos aszkézisnek következetes felépítése a fundamentum alapján, ez voltakép Szent Ignác főérdeme a szentgyakorlatos könyv megszerkesztésében. Az elemek, melyekből a könyv felépül, nagyobbára nem újak, de a rendszer maga egészen az ő alkotása.¹³ A fundamentum csirájában magában foglalja az egész lelkigyakorlatot.

II. Felépítés

A *fundamentum* az életrendezés elvét tárja fel előttünk. Voltakép felvilágosítás, s inkább az értelemhez szól,

¹³ „Une même conclusion revient toujours: les éléments antérieurs de l'ascèse chrétienne ont reçu d'Ignace de Loyola une marque qui n'est qu'à lui.” P. Dudon S. J., ⁸ Saint Ignace de Loyola p. 286.

bár ennek következtében az akaratot is hatalmasan megmozgatja; nem is annyira elmélkedés, inkább megfontolás.

A fundamentum az egész lelkigyakorlat alapja, azért az ú. n. négy héten kívül áll, azt megelőzi. A négy hét már magából a fundamentumból nő ki.¹⁴

Az első lépés ugyanis rendeltetésünk megismerése után a *céltől való eltérések* kiküszöbölése. Ez az ú. n. első hét feladata: bűneink megismerése, bánat, megtérés. Minden az első hétben ezt célozza: tökéletes megtérés. A megtérés indítékai: a bűn gonoszsága Istennel szemben, következményei lelkünkre nézve. Az eredmény szilárdabb biztosítására felvonulnak az elmélkedések a világ hiúságáról (halál), Isten ítéletéről. Az elmélkedés Isten irgalmasságáról, mely nem mint külön elmélkedés szerepel a lelkigyakorlatos könyvben, hanem átszövi a bűnök s annak következményeiről szóló összes elmélkedéseket, a megtérés leghatásosabb indítékát szolgáltatja: az isteni szeretetet, mely tökéletes bánatra indítja a lelket. Az első hét a lelkiélet tisztulási útjának felel meg.

A megtérés után *pozitív irányban* kell a cél felé törekedni. A fundamentum itt is irányít. Annak végén ugyanis azt a tanácsot kapjuk, hogy mindig a jobb eszközöket, a leginkább célravezetőket alkalmazzuk. A cél felé törekvésben tehát nem szabad megelégednünk a szükségesséssel, hanem a tökéletesebbre kell törekednünk. Ebben a törekvésben pedig az emberré lett Ige, Krisztus a vezérünk, eszményünk és példaképünk. Őt kell nagy, erős, férfias eszmettel követnünk, hogy a vele való tökéletes hasonlóságban Istent, az örök célt minél tökéletesebben megtaláljuk. Ez a rész, a szentgyakorlatok második hete, a lelkiéletben a megvilágosodás útjának felel meg.

Ennek a második résznek is van alapelmélkedése: az elmélkedés *Krisztus Királyról*, Krisztus országáról. Ez az elmélkedés a lelkigyakorlatos könyvben éppúgy a máso-

¹⁴ Arról a kérdéstről, vajjon a fundamentum az egész lelkigyakorlatnak vagy csak az ú. n. választásnak alapja-e, lásd: *Nonell S. J., Exercices spirituels* p. 169—180.

dik héten kívül áll, mint ahogy az általános fundamentum a négy héten kívül foglal helyet. Amint tehát az általános fundamentum az egész lelkigyakorlatnak, úgy az elmélkedés Krisztus Királyról a további három hétnek alapját adja meg. Ebben az elmélkedésben már minden megvan csírájában, ami a három következő hétben Krisztus követését illetően részleteiben feltárul lelkünk előtt. Ez az elmélkedés adja meg azt az erős és lángoló Krisztus-szeretetet, mely az egész Krisztus-követésnek lelke és egyúttal a főirányelveket is megadja, melyek szerint Krisztus életében kutatnunk, elmélkednünk, szemlélődnünk kell, hogy őt tökéletesen kövessük. Minden további elmélkedés ezt a szeretetet és követést tökéletesíti.

Ezek a további elmélkedések *Krisztus életének titkai*. Céljuk hármas: 1. folyton növelni bennünk a Krisztus bensőséges ismeretéből fakadó szeretetet és bizalmat, 2. a Krisztus Királyról szóló elmélkedésben általánosságukban megismert elveket Krisztus életének egyes mozzanataiban részletes megvalósulásukban szemléltetni, hogy lásuk, mire irányul Szívének törekvése, vágya, szeretete, választása, 3. általában Krisztus életét részleteiben megismertetni, hogy ebből hasznos tanulságokat vonjunk le saját életünk egyes mozzanataira nézve.

Miután így egyideig Krisztus életéről elmélkedtünk, levonjuk ezeknek az elmélkedéseknek lelkünkben mintegy kikristályosodott eredményét. Ezt állítja elénk az elmélkedés a *Két Zászlóról*. Ez is inkább értelmünk megvilágosítására szolgál, bár az akaratot is hatalmasan megindítja Krisztus tökéletes követésére. Az akarat szilárdságát azonban külön is próbára kell tenni. Ezt eszközi az elmélkedés a *Három Embercsoportról*. Végre Krisztus tökéletes követésének eszményképét állítjuk magunk elé a megfontolásban az *Alázatosság három fokáról*.

Ez a három elmélkedés készíti elő lelkünket, hogy életünket a fundamentum legkövetkezetesebb megvalósításában és Krisztus tökéletes követésének elvei szerint berendezzük vagy újra rendezzük. Tehát: 1. ha nincs még határozott életpályánk, akkor ezt a fundamentum és a

tökéletes Krisztus-követés elvei szerint meg kell *választanunk*, 2. ha van, akkor ebben az élethivatásban ugyanazon elvek szerint a *tökéletességre kell törekednünk*. — Mindez a második hét feladata.

A harmadik hét az elmélkedéseket *Krisztus szenvedéséről* tartalmazza. Ezek feladata: megerősíteni mindazt, amit a lelkigyakorlatokban eddig szereztünk és elhatároztunk. Továbbá a Krisztus-követésben lelkünket a hősies fokra iparkodnak felemelni.

A negyedik hét *Krisztus megdicsőült földi életének* titkait állítja szemünk elé. Célja ugyancsak a megerősítés, de más szempontból; azonkívül a lelkiörömet és az apostoli lelkületet kelti fel és emeli tökéletességre a lélekben: az egész lelkiéletnek új színezetet ad, az öröm és a lendület verőfényes színezetét. Főleg a negyedik hét az, mely a lelkiéletben az egyesülés útjának felel meg.¹⁵

Végre az elmélkedés a *szeretetről*, mely már a lelkigyakorlatos hetek keretén kívül áll és a fundamentumnak mondhatni pendant-ja, elvezet minket oda, ahonnet a lelkigyakorlatok elején kiindultunk: Istenhez, életünk végcéljához, akit most már a Krisztus-követés útjának bátor, sőt hősies követése után a legtisztább, legáldozatosabb szeretettel foghatunk át. A lelkigyakorlatok tehát kezdetől fogva a szeretet iskolája, de végső kicsendülésükben a szeretet legeszményibb fokára vezetik fel a lelket. Az igazi életreform, életrendezés nem egyéb, mint a tökéletes isten- és felebaráti szeretet élete, az Istennel imában és cselekedetben, munkában és szenvedésben egyesült, istenfiúi élet. Erre vezet fel a lelkigyakorlat a Krisztus-követés biztos útján: „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, egyedül igaz Istent, és akit küldöttél, Jézus Krisztust.” (Jn. 17, 3.)¹⁶

¹⁵ Lásd: *Przywara*, *Deus semper maior*, *Theologie der Exerzizien* III. S. 170.

¹⁶ Némelyek felvetik a kérdést, vajjon a lelkigyakorlat állandó emelkedést mutat-e fel mindvégig, vagy a választásban s nevezetesen az alázatosság harmadik fokában éri-e el tetőpontját, úgyhogy ami

Felvethetjük a kérdést: az anyagot illetőleg mi a lényeges Szent Ignác lelkigyakorlataiban? vagyis mikor mondhatjuk, hogy az elmélkedési anyagot illetőleg valóban Szent Ignác szerint járunk el? Erre a kérdésre azt kell válaszolnunk, hogy lényeges: 1. a fundamentum (cél, teremtmények használata, közömbösség), 2. a bűnről s

utána következik, az előzőknek már csak megerősítése? Erre a kérdésre így válaszolhatunk. A tökéletesség két tényezőtől függ: magától a dologtól, amit teszünk, és a módtól, ahogyan, s az indítéktól, amiért azt tesszük. Az elsőt tekintve az alázatosság harmadik fokán túl már nem emelkedhetünk, de a módot és az indítéket illetőleg a lelkigyakorlatok 3. és 4. hete haladást jelent az előzőkhez képest, s így a lelkigyakorlat a szeretetről szóló elmélkedésben csúcsonodik ki. — V. ö. *Herrasser, Exerzitienleitung*-ban P. Wimmer előadását: *Aufbau der Exerzitien. Sierp, Hochschule der Gottesliebe* I. 16. f. — A lelkigyakorlatban két mozzanatot kell megkülönböztetni: a lelkiélet iskoláját és a pályaválasztást. A kettő ugyan egymásba kapcsolódik, de nem azonos egymással. A választás a lelkigyakorlat második hetében befejeződik, a lelkiélet iskolája mindvégig folytatódik. A választás nem mindenki számára okvetlenül szükséges, a lelkiélet iskolája mindenkinek szól, aki a tökéletességre akar feljutni. Más és más szempontból alapja a fundamentum az egész lelkigyakorlatnak és a választási eljárásnak.

A Szent Ignác-féle lelkigyakorlatokon kívül rendszeres lelkigyakorlat mintáját adta még *Montforti Boldog Grignon Lajos Mária Szűz Mária tökéletes tiszteletéről* írt művében (n. 227—233). Ez a Szent Ignác-féle lelkigyakorlathoz hasonlóan valóságos lelki gyakorlat, mert önmagunk benső reformjával előkészít minket a tökéletes önatadásra, mellyel magunkat Szűz Mária által Jézusnak szenteljük a keresztségi fogadalom megújításában.

Szent Ignác az ő lelkigyakorlatában főleg a pályaválasztást készíti elő, másodsorban pedig az életreformot és a lelkihaladást szorgalmazza. Boldog Grignon Lajos a teljes önatadásra készít elő a már meglévő pályán. Szent Ignác kifejezetten nem szólít fel, hogy a lelkigyakorlatokat többször is végezzük, — bár ezt nem kifogásolja — sőt életében gyakorolja is és tanácsolja. Boldog Grignon úgy akarja, hogy az általa ajánlott lelkigyakorlatot, legalább a három utolsó hetet, évenként megismételjük a felajánlás megújítása előtt. Szent Ignác körülbelül 30 napra tervezi lelkigyakorlatát, Boldog Grignon pontosan 33 napra (talán Jézus életének tiszteletére.)

A Boldog Grignon Lajos-féle lelkigyakorlatban először 12 napot arra fordítunk, hogy magunkat a világ szellemétől megszabadítsuk, majd további 3 hetet arra, hogy Jézus szellemével megteljünk Szűz Mária által. Éspedig az első hetet az önismeretre és bűnbánatra, a má-

annak következményeiről (pokol) szóló elmélkedések, átszöve Isten irgalmasságának szemléletétől, 3. a Krisztus Király és a választási elmélkedések szellemétől és elveitől áthatott szemlélése Krisztus földi életének, szenvedésének és megdicsőülésének, 4. a szeretetről szóló elmélkedés, mint a lelkigyakorlatok végcélja.

sodikat Szűz Mária, a harmadikat Jézus megismerésére kell szentelnünk.

Az egész lelkigyakorlat az ünnepélyes önátadással fejeződik be, amely a Szent Ignác-féle lelkigyakorlat Suscipe-jének felel meg. Megelőzi a lelkigyakorlatos szentgyónás és áldozás, mely a Szent Ignác-féle lelkigyakorlattal ellentétben nem közvetlenül a lelki megtisztulás elmélkedései után, hanem a lelkigyakorlat végén foglal helyet. Egyébként alig tagadható, hogy Boldog Grignon Lajos is Szent Ignác kincstárából merített, hiszen jezsuita növendék volt s állandó összeköttetésben állt a Társasággal; így a lelkigyakorlatokat is bizonyára jól ismerte és maga is átélte.

A lelkigyakorlatok aszkézise

1. A lelkigyakorlatok aszkézise mondhatni *a fundamentum aszkézise*, mert az egész lelkigyakorlat, mint látuk, a fundamentumból nő ki. A fundamentum aszkézise pedig nem egyéb, mint akaratunk Isten akaratával való megegyezésének aszkézise. A fundamentum központi gondolata: Istennek, az Ő dicsőségének mindent felülmúló nagysága, melynek szolgálatába kell az embernek állnia minden képességének megfeszítésével, minden önérdéknek feláldozásával, amennyiben az nem egyezik meg Istennek mindent meghaladó érdekeivel. Ez pedig nem más, mint az Ő akaratának teljesítése, megegyezés a legfőbb isteni akarattal. Azért a lelkigyakorlatok aszkézise minden tekintetben szolid aszkézis és egyedüli *szilárd* alapja minden lelakiségnek.

Nem tagadjuk, hogy sokféleképp lehet lelakiségünket beállítani. Az egyik embert az Oltáriszentség különös kultusza vonzza, s egész lelkiéletét ebbe a gondolatkörbe állítja bele. Mászt a Jézus Szíve-tisztelet vagy a Szűz Mária-tisztelet vezet főképp lelakiségének kiépítésében. Ismét mászt a liturgikus gondolat tölt be egészen. Mindez helyes és jó, s kiki a maga lelakisükségele, ösztönzése szerint válassza az egyiket vagy másikat, de tagadni nem lehet, hogy mindez csak annyiban igaz és szilárd, amennyiben magába foglalja vagy elősegíti az Isten akaratával való megegyezést. Ahol ez hiányzik, ott minden egyéb áhítat csak a képzelet és érzelem játéka, önmegtévesztés és szemfényvesztés, s Isten előtt értéke nincs. Azért mondhatjuk, hogy a lelkigyakorlatoknak aszkézise a *legalapvetőbb* és *legegyetemesebb* aszkézis és egyértelmű magával a „keresztény” aszkézissel, mert az ember ere-

deti s legősbibb rendeltetéséből fakad: Istent dicsérni, tisztelni s neki szolgálni. Ez a *lényegi vallásosság*, mely minden járuléktól és sallangtól ment. Ezért a lelkigyakorlat a lényegi vallásosság iskolája. Ez egyúttal a nagy lelkek sajátos áhíata is, az áhíat Isten és az Ő szent akaratára íránt. Ez az a legelső és leglényegesebb áhíat, mely magának az Üdvözítőnek Szívét töltötte be, mikor mondotta: „Az én eledelem az, hogy annak akaratát cselekedjem, ki engem küldött.” (Jn. 4, 34.) És a Boldogságos Szűzé, aki magát előszeretettel és különös hangsúllyal az Úr szolgálóleányának nevezte (Lk. 1, 38. 48). A legújabb korban különösen Consummata lelkiségének volt legbensőbb rúgója ez az Isten akaratára íránti áhíat. (Lásd: Plus R. S. J., Consummata élete.)

2. Azért mondhatjuk, hogy a lelkigyakorlatok aszkézise *egészen általános és minden embernek való*.¹⁷ Ezt fejezi ki XI. Pius pápa is körlevelében, amikor a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatokat minden rendű és rangú embernek ajánlja, s azután hozzáfűzi, hogy éppúgy alkalmazhatók a szemlélődő, mint a tevékeny életet élők lelki igényeihez. Ez voltaképp magátólértetődő valami, ha a lelkigyakorlatok egész természetét tekintjük. Nincs ugyanis azokban semmiféle különös színezet, akármilyen néven nevezendő egyoldalúság, ami csak bizonyos meghatározott lelkiszükséglet vagy ízlés vagy embercsoport számára tenné azokat hasznosakká vagy elfogadhatókká. Nincs bennük külön színezet, és mégsem színtelenek, mindent magukba foglalnak, s mégsem egyoldalúak, mert mindennek megadják a maga helyét és jelentőségét az egészben. Ez teszi a lelkigyakorlatokat az egész katolikus világ közkinésévé.

3. Épp ezért nevezhetjük a lelkigyakorlatok aszkézisét igazán katolikus aszkézisnek. Bennük domborodik ki legjobban a „katolikum”. A lelkigyakorlatok ugyanis a kereszténység lényegét adják. Az ember célja és rendeltetése a legvilágosabban áll a lélek előtt, az eszközök

¹⁷ V. ö. Plus S. J., Vers Dieu par Saint Ignace. 1938. p. 30—43, 125.

viszonya a célhoz a teremtmények használatában minden megalkuvás és kertelés nélkül, minden másodrendű és mellékes célok határozott kizárásával, az egy lényegesre irányuló következetes beállítással a vallásnak legbensőbb mivoltát tárják fel katolikus felfogásban. A fundamentum igazságai halála nemcsak minden panteisztikus színezetű vallásos beállításnak, hanem minden álmiszticizmusnak és olyan vallásos irányzatnak is, mely a vallásosság lényegét az érzelembe, a megilletődésbe s nem az Isten akaratával való tökéletes megegyezésre való elszánt törekvésbe helyezi. Ezzel fejezik ki a lelkigyakorlatok legjobban az igazi „katolikus” vallásosságot: nem az érzelem, hanem a tett vallásosságát.

Hasonlót mondhatunk a bűn gyűlöletéről is, mely a fundamentum igazságainak komoly megszivveléséből fakad. A lelkigyakorlatok a maga pőreségében, minden kendőzés nélkül feltárják a bűn egész gonoszságát, útálatosságát és gyűlölendő voltát. Nem kedveznek a romlott természet hamis ítéletének, mely a bűn gonoszságát és útálatos voltát szeretné az emberi értelem és főleg az emberi szív előtt letompítani. Nem kedvez a modern világ felfogásának a bűnről, mely abban csak szépséghibát vagy könnyen menthető emberi gyengeséget, kisiklást lát. Odaállítja a bűnt a maga mérhetetlen nyomorúságában és rosszaságában, de egyúttal feltárja az isteni irgalom kimeríthetetlen tengerét is, s ezzel bár semmit sem vesz el útálatosságából, mégsem dönti a lelket a kétségbeesés örvényébe, hanem ellenkezőleg rámutat arra az egészen katolikus tanra, hogy minél nagyobb a nyomor, annál nagyobb az irgalom. Tehát nem a bűn gonoszságának letompításával, hanem az isteni irgalom nagyságába vetett bizalom felkeltése által adja vissza a léleknek az elvesztett békét és egyensúlyt. Ez ismét egészen katolikus teszi a lelkigyakorlatok aszkézisét. A bűn gyűlöletét, a legkisebb bűnét is, egyik alappillérvé teszi a lelkiéletnek.

Ugyanezt mutathatjuk ki a lelkigyakorlatokat betöltő Krisztus-szeretetről is. Ez is teljesen katolikus teszi a

szentgyakorlatok aszkézisét. De mivel erről más beállításban még külön akarunk szólni, azért csak azt a megjegyzést fűzzük hozzá a mondottakhoz, hogy a lelkigyakorlatoknak épp ez a jellegzetes katolikusága oka annak, hogy az igazi egyházi szellemet nélkülöző katolikusokban, s annál inkább a katolicizmus ellenségei körében mindig sok ellentmondásra és üldözésre talált Szent Ignác lelkigyakorlatos könyve és a lelkigyakorlatok intézménye. Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvéről hasonlóan mondhatunk el, mint Szent Tamás Summa-járól: a hívők kincse és erőforrása, az ellenség félelmének s gyűlöletének tárgya.

4. A Szent Ignác-féle lelkigyakorlatoknak egyéb jellemzője a bennük fellángoló férfias *Krisztus-szeretet* és a hősiességig fokozott Krisztus-követés. Senki talán úgy nem hatolt be a Krisztus-követés igazi benső szellemébe, mint Szent Ignác. Ez a Krisztus-szeretet és követés teszi érthetővé a kereszti szeretetét is, mely a lelkigyakorlatokból felénk árad. Az elmélkedések Krisztus országáról, a Két Zászlóról, az Alázatosság három fokáról a Krisztus-követés legmélyebb indítékait, legmagasabb fokát és egész benső mivoltát tárják fel előttünk. Ez a Krisztus-szeretet viszont nem pusztán érzelmi, hanem tevékeny, tetterős és az apostoli buzgalom igazi fűtőereje. A kereszti lábánál kérdezi a lelkigyakorlatozó: mit tettem eddig Krisztusért, mit kell a jövőben tennem? Itt gyullad fel szívében a leghősiesebb apostoli vágy, mely kész kényelmét, szülőföldjét, egészségét, életét feláldozni Krisztusért és a lelkekért.

Ez a Krisztus-szeretet és követés ismét egészen katolikus vonás, és pedig azoknak a katolikusoknak jellemzője, akik száz százalékiig élnek a katolikumot. Ez a Krisztusért lángoló érzület is minden katolikusnak való, benső lelke az egész katolikus akciónak, a missziókért való buzgalomnak és a belőle fakadó aszkézis a hódító katolicizmus aszkézise. Ebből az aszkézisből nőtt ki maga Szent Ignác nagy alapítása is, a Jézustársaság.

5. A szentgyakorlatok aszkézise minden természet-

fölötti aktivitása mellett sem áll távol az igazán katolikus *misztikától*, sőt annak legbiztosabb alapja és az álmisztikának leghatásosabb ellenszere. Az Isten akaratának minden fölé helyezése tettben és áldozatban, az önmegtagadás és a kereszti szeretete biztos megölői az álmisztikának. Viszont a lelkigyakorlatok az igazi misztikának is csíráit, magvait magukban rejtik.¹⁸ Általánosságban mondhatjuk, hogy minden aszkétikus eltévelyedés maga biztos ellenszerét és orvosságát megtalálja a lelkigyakorlatok aszkézisében, viszont minden helyes és igazi lelkiség tápláló s erősítő forrást talál azokban. Itt is áll: ami a Summa a bölcselet és teológia terén, az a lelkigyakorlatos könyv az aszkézis és lelkiség mezején.

Ha a misztikus útra való előkészületet részletesebben megtekintjük, a következő pontokba foglalhatjuk össze ennek az előkészületnek lényeges útjelzőit. Mindenekelőtt szolid aszkézis. Ennek lényeges vonásai: a lélek tisztasága, a legkisebb bűnnek is nagy és tetterős gyűlölete, a tökéletes megtérés; továbbá a vigasztalások önző keresésével szemben Isten akaratának önzetlen szeretete, keresése s a vele való tökéletes megegyezés; komoly törekvés az erényre, az erénynek hősies fokaira Krisztus nagylelkű követésében és a kereszti szeretetében. Mindezt a misztikus lelkiélet nagy ismerői és gyakorlói tanítják: Nagy Szent Teréz, Keresztes Szent János. Ugyanezt látjuk a nagy misztikusok életében is megvalósulva Mária Magdolnától kezdve napjainkig. Erre pedig kiválóan megtanít és előkészít épp a lelkigyakorlatok aszkézise, mely egészen az Isten akaratára való áhítat, a legtökéletesebb bűngyűlölet és a leghősiesebb Krisztuskövetés jegyében áll. Épp ezért áll a legszögesebb ellentétben az álmisztikával, melynek sajátos jellemzői: az érzelmes áhítat szolid erénygyakorlat nélkül, a hiúságra és öntetszelgésre való hajlam, vigasztalások és különle-

¹⁸ Lásd: Peeters S. J., *Vers l'union divine*. — *Harrasser*, *Exerzitienleitung*-ban P. Hatheyer előadását: *Stellung der ignatianischen Exerzitien zu Ascese und Mystik*. — *Richstätter*, *Mystische Gebetsgnaden und Ignatianische Exerzitien*.

gességek keresése, az önmegtágadás és hétköznapi kötelességteljesítés hiánya, érzékiség. Az álmisztikában előforduló lelkicsalódásokkal szemben ismét a lelkigyakorlatoknak helyesen értelmezett racionális aszkézise a legbiztosabb ellenszer. Ezért emeli ki XI. Pius pápa is a szentgyakorlatoknak „a hamis miszticizmus veszedelmeitől és tévedéseitől távolálló tiszta tanát”.

Mindezek után a lelkigyakorlatok aszkézisét mint azt a biztos utat jelölhetjük meg, mely a lelket az eltévelyedés veszélyétől menten a legegyszerűbben vezeti fel az Isten-szeretet legmagasabb fokára.¹⁹

¹⁹ Lásd: *Dudon*, ³Saint Ignace de Loyola p. 302

A lelkigyakorlatos könyv külső beosztása

A lelkigyakorlatos könyv elején állanak az ú. n. annotációk (előzetes megjegyzések), melyek utasításokat adnak, hogyan kell eljárunk s mire kell figyelemmel lennünk, ha lelkigyakorlatot adunk vagy végzünk.

Utánuk következik a lelkigyakorlatok címe, mely egyúttal azoknak mivoltát is röviden kifejti, egy megjegyzéstől kísérve, mely a lelkigyakorlatok könyvének elfogulatlan értelmezésére vonatkozik.

Következik az alapelmélkedés (fundamentum) és a négy hét, melynek elmélkedéseibe jegyzetek, utasítások, szabályok, magyarázatok vannak beleszőve, minden úgy és azon a helyen, ahogy azt a gyakorlati szükség megkívánja. A négy héten kívül, de közvetlenül utána áll az elmélkedés az isteni szeretetről.

A négy hét keretén kívül utasítást ad a könyv az imádság három módjára nézve, melyet haszonnal gyakorolhat mindenki, aki a lelkigyakorlatokat végezte; az imádságnak ez a három módja közvetlenül a szeretetről szóló elmélkedés után áll.

Most következnek Jézus életének titkai, vagyis azok a rövid, szabatos és dióhéjszerű elmélkedési pontok az evangéliumokból, melyek szerint a második, harmadik és negyedik héten az elmélkedéseket végeznünk kell.

Vége a lelkiélet különböző szükségleteire vonatkozó szabályoknak és utasításoknak sora zárja le a lelkiéletnek ezt a külsejében igénytelen, de a benne felhalmozott benső kincseket tekintve kimeríthetetlen kézikönyvét.

Ez a lelkigyakorlatos könyv külső beosztása. Az egész könyvecske nem tesz ki többet száz kis nyomtatott oldalnál.²⁰

²⁰ A lelkigyakorlatos könyv keletkezéséről lásd: *Dudon*, "Saint Ignace de Loyola p. 276 ss. — *Hitter*, Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatos könyve, bevezető rész.

Az annotációk (előzetes megjegyzések)

Az előzetes megjegyzéseket azért állította Szent Ignác a lelkigyakorlatos könyv élére, hogy — amint ő maga mondja — ezek révén „valamelyes tudomást szerezzünk a szentgyakorlatok mibenlétéről” és végzésük módjáról. Utasításokat tartalmaznak a lelkigyakorlatokat adó és azokat végző személyek számára.²¹

Egészben húsz ilyen annotáció áll a lelkigyakorlatos könyv élén. Ezek közül tizennégy szól a lelkigyakorlatok vezetőjének (2, 4, 6—10, 12, 14, 15, 17—20), öt a lelkigyakorlatot végzőnek (3, 5, 11, 13, 16), egy pedig általánosságban ismerteti a lelkigyakorlatokat (1). A dolog lényegét tekintve azonban valamennyi annotáció mindkettőnek szól, a vezetőnek és a lelkigyakorlatot végzőnek egyaránt, főleg akkor, ha valaki egyedül, nem más vezetése alatt végzi a lelkigyakorlatot. De ezt az esetet maga Szent Ignác nem tartotta szem előtt, mikor könyvét megírta. Egyes annotáció, mint p. o. a huszadik, kifejezetten mindkettőnek: a lelkigyakorlat vezetőjének és az azt végzőnek szól; előbbinek szól az annotáció első, utóbbinak a második része.

Tartalom szerint következőképp csoportosíthatjuk az annotációkat:

I. Mi a lelkigyakorlat és mi a célja? (1. ann.)

II. Végzésének módja:

1. öntevékenység: pontok adása (2. ann.), tisztelet tanúsítása (3. ann.);

2. tervszerű felépítés: a négy hét (4. ann.), az anyag össze nem keverése (11. ann.), az anyag megválasztása (18—20. ann.);

3. magány (19—20. ann.).

²¹ Az annotációkról beható módon tárgyal *Sierp*, Hochschule der Gottesliebe I. S. 13—110.

III. Lelki felkészültség:

1. nagylelkűség: általában (5. ann.), az elmélkedés idején (12—13. ann.), a rendetlen hajlamokkal szemben (16. ann.);

2. nyíltság (17. ann.);

3. viselkedés a lelki megmozdulások idején (6—10. ann.);

4. okosság (14—15. ann.).

A Szent Ignációtól megállapított *sorrendet* tekintve az első négy annotáció a lelkigyakorlatok mivoltáról, anyagáról és végzésének módjáról szól; az 5—17. annotáció a lelkületről, mellyel azokat végezniük kell: általános lelkület (5. ann.), lelki megmozdulások (6—10. ann.), buzgó erő kifejtés (11—13. ann.), megfontoltság (14—15. ann.), nagylelkűség (16. ann.), nyíltság (17. ann.); az utolsó három annotáció a lelkigyakorlatozók egyes csoportjairól. Ezt a beosztást az előbbivel könnyen összehangba hozhatjuk, főleg ha figyelemmel vagyunk arra, hogy az egyes annotációk olykor a belső lelkületről és a lelkigyakorlatok végzésének módjáról vagy más egyébről is egyszerre tárgyalnak; hiszen ezek a szempontok az egyes annotációkban, mint az eleven életből merített és az élet számára íródott utasításokban nincsenek egymástól annyira elkülönítve.

Mivel egyes annotációkról már a lelkigyakorlatok mibenlétével kapcsolatos fejtegetésekben szólottunk,²² azért az ott mondottak ismétlését mellőzve, jelenleg csak azokat a dolgokat említjük meg, melyekre akkor nem térünk ki.

Az első annotáció magukról a lelkigyakorlatokról szól. Ez az annotáció azonban inkább az egyes gyakorlatokat nevezi meg, melyekből a lelkigyakorlatok rendszere összetevődik, mintsem hogy a rendszert magát ismertetné. De megjelöli a célt, melyre mindezek a gyakorlatok irányulnak, s így megteremti köztük az egységet és összefüggést. Ezt az összefüggést maga a szentgyakorlatos

²² Lásd: Bevezető rész. Mi a lelkigyakorlat? IV.

könyv mutatja meg a továbbiakban fokozatról-fokozatra. Az első annotáció tehát inkább az épület egyes köveit, oszlopait mutatja meg nekünk, mielőtt még az épületet felépítették, de már előre megszabja az egész épület rendeltetését, célját; magában a felépítésben azután szemléltethetjük majd mindenegyes darabnak, oszlopnak sajátos helyét s rendeltetését.

A *második* annotáció a lelkigyakorlatok végzésének módját általánosságban jellemzi. Ezért ez az annotáció igen fontos. Megállapítja ugyanis, hogy lelkigyakorlatot végezni nem annyit jelent, mint hosszú előadássorozatokot végighallgatni, szónoki remekeket élvezni, egy lelki könyv olvasásába elmerülni, hanem a röviden élénk tárt anyag alapján saját lelki tevékenységünkkel az igazságokba elmélyedni, s mintegy bányász módjára a nemes fém ereit megtalálni vagy kutász módjára a víz ereit felfedezni, hogy lelkünk számára hasznosítsuk. Mert amit az ember így az isteni kegyelemtől segítve saját tevékenységével megszerzett, jegyzi meg bölcsen és tapasztalatból Szent Ignác, az nagyobb lelki izzel, de egyúttal mélyrehatóbb benyomással és maradandóbb haszonnal is jár a lélekre nézve, mint amit hosszú és részletes fejtegetések alapján mások tárnak elébe vagy amit szónoki ráhatás létesíthet benne. Amit így szerzett, az igazán lelki tulajdona lesz, azt a lélek mintegy lelki táplálékként asszimilálja, az nem a mozaikban egymáshoz rakott kövekhez, hanem az élő testben életközösségben egymásba fűződő sejtekhez hasonlít. Itt valósul meg, amit Szent Ignácról társa, Laynez mondott: „*vir paucarum veritatum*” és amit a latin közmondás tart: „*timeo unius libri lectorem*”. Ez az annotáció adja meg a nyitját annak, hogyan lehet valaki igazán a legmagasztosabb értelemben egyetlen eszmének rabja, s alkothat ennek szolgálataiban századokra kiható művet. Példa rá maga Szent Ignác.

A *harmadik* annotáció a lélek személyes beállítottságáról tárgyal az egész lelkigyakorlat folyamán. Ezt a lelki beállítottságot egy szóval lehet jellemezni: tisztelet a jelenlévő Isten előtt. De ez a tisztelet semmiképpen sem fé-

lelemmel párosult idegenkedés, visszahúzódás, hanem bizalomteljes és szerető csodálat, mely minket Isten nagyságának szemléleténél elfog. Ennek a tiszteletnek és csodálatnak annál nagyobbak kell lennie, minél közelebb lépünk Isten végtelen fölségéhez. De közelebb lépünk akkor, ha vele közvetlenül társalgunk, mint mikor csak gondolkunk rá vagy tulajdonságairól, igazságairól, titkairól elmélkedünk. Azért kell az akarat tevékenységénél, mikor Istenhez vagy a szentekhez imádkozunk, nagyobb tiszteletet tanúsítanunk, mint az értelem és emlékezet tevékenységénél, amikor csak fontolgatjuk vagy emlékezetünkbe idézzük az igazságokat.

A *negyedik* annotáció a lelkigyakorlatoknak *négy hétre* való beosztásáról szól. Megjegyzi, hogy ezeken a heteken nem szorosan vett hét napot kell értenünk, hanem bizonyos hosszabb-rövidebb időtartamokat a szerint, amint a lelkigyakorlatozónak kisebb-nagyobb felfogó és befogadó képessége, buzgósága és Isten kegyelme lassabban vagy gyorsabban vezeti el őt ahhoz a célhoz, melyet az egyes hetek eléje tűznek, p. o. bűnbánat, nagylelkű elhatározás Krisztus tökéletes követésére, együttérzés a szenvedő Krisztussal, lelki öröm stb. Mégis az egész nagy lelkigyakorlat többé-kevésbé 30 napon belül fejeződjék be.

Ez a négy hét, amint láttuk, a lelkiéletnek négy fázisát jelenti: a lelki megtisztulást, a megvilágosodást, a megerősödést és az egyesülést. Amilyen fokon áll a lélek egész lelki beállítottságában, olyan mértékben van szüksége az egyes hetek kiszélesítésére, meghosszabbítására vagy ellenkezőleg azok megrövidítésére s megszükitésére. Aki p. o. még a bűnbánat szellemét sem sajátította el kellőképp, annak hosszabb ideig kell időznie az első hét elmélkedéseinél. Aki viszont már az Istennel való egyesülés fokánál tart, annak elég lesz, ha rövidebb időt fordít ugyanezekre az elmélkedésekre. Hasonlóképp szólhatunk a lelkiélet egyéb fokozatain levőkről is: mindenkinek azt a hetet kell leginkább kiszélesíteni, melyre legjobban szüksége van s mely lelki beállítottságának leg-

jobban megfelel. De szem előtt kell tartani azt is, hogy egyrészt bizonyos lelki megtisztulásra, megvilágosodásra, megerősödéssre s egyesülésre mindenkinek szüksége van, másrészt, hogy mind a négy hetet bizonyos fokig a lelki megtisztulás vagy haladás vagy megerősödés vagy egyesülés szempontjából tekinthetjük és végezhetjük. Ez szabja meg a heteknek egyesekre nézve hosszabb-rövidebb tartamát.

Az *ötödik* annotáció a nagylelkűségről szól. Ez az alaphangulat, mellyel a lelkigyakorlatokat megkezdeni és folytatni kell. Az egész Szent Ignác-féle lelkigyakorlat a nagylelkűeknek szól, azért feltételezi, illetve megköveteli ezt a lelki dispoziációt azokban, akik magukat főleg a nagy, harmincnapos lelkigyakorlat végzésére rászánják. Hiszen maga a fundamentum az Isten *nagyobb* dicsőségének, a *tantum-quantum*-nak, a *jobb* eszközöknek hangsúlyozásával, a *tökéletes* megtérést sürgető elmélkedések a bűnről, az elmélkedés Krisztus Királyról, a Két Zászlóról, a Három Emberpárról, az Alázatosság három fokáról, az egész harmadik hét a szenvedő Krisztus *hősies* példájával, az elmélkedés az isteni szeretetről a *Suscipe*-vel: mindez a nagylelkűsége appellál és a nagylelkűek felé fordul, azok felé, akik *kitűnni* akarnak Isten szolgálatában és égi Királyuk követésében. Szent Ignác az annotációban ugyan azt mondja, hogy ez a nagylelkűség „*nagyon használ*” annak, aki a lelkigyakorlatot végzi; de ezzel csak azt akarja hangsúlyozni, hogy minél több van ebből a nagylelkűségből a lelkigyakorlatozóban, annál jobb, nem akarja azonban tagadni azt, hogy bizonyos nagylelkűség egyáltalán feltétel arra nézve, hogy valaki a lelkigyakorlatokat, főleg az egész nagy lelkigyakorlatot jó eredménnyel s kellő sikerrel végezze.

Miben áll ez a nagylelkűség? — Abban, hogy magunkat egészen Isten akaratának kiszolgáltadjuk, s nem szabunk határokat, mértéket Isten kegyelmeinek azáltal, hogy csak bizonyos fokig vagyunk készek a kegyelem ösztönzéseit követni, hanem egész akaratunkat, szabadságunkat Istennek átadjuk, tegyen velünk és mindennel,

amink van, legszentebb s legjobb tetszése szerint. Aki ily lelki dispozióval lép a lelkigyakorlatba, s ezzel a dispozióval folytatja azt, attól nagy eredményt lehet várni, mert Isten nem engedi, hogy őt nagylelkűségben felülmúljuk. Ezzel a lelki dispozióval kezdték meg Szent Ignác első társai lelkigyakorlataikat. Azért nevelődtek szentekké ebben az iskolában. Ily lelki felkészültséggel lépett be B. Colombière Kolos is a nagy lelkigyakorlatba, amint erről naplója tanúskodik. Ő is szentté nevelődött benne. Mi is szentekké leszünk, ha hasonló dispozióval lépünk be a lelkigyakorlatokba.

A 6—10. annotációk a *lelki megindulásokról*, küzdelmekről, lelki vigasztalásról és vigasztalanságról, kísértésekről tárgyalnak, melyeknek a lelkigyakorlatozó a lelkigyakorlatok folyamán ki lehet téve. Nem jó jelnek minősíti Szent Ignác, ha valaki semmiféle ilyen lelki megmozdulást, örömet vagy annak ellenkezőjét, lelki küzdelmeket, felbuzdulást vagy lelki szárazságot nem tapasztal. Azért figyelmezteti a lelkigyakorlat vezetőjét, — és ez a figyelmeztetés magának a lelkigyakorlatozónak is szól — hogy nézzen utána, vajjon az egyes elmélkedéseket megfelelő módon végzi-e, felhasználja, alkalmazza-e a lelkigyakorlatok jó végzésére szolgáló segédeszközöket, szóval elég buzgó-e mindenben? Viszont inti a lelkigyakorlat vezetőjét s benne általában azokat, akik a lelkek vezetésével meg vannak bízva, hogy főleg a lelkigyakorlat idején, de máskor is, ha valakinél észreveszik, hogy lelki küzdelmei vannak vagy vigasztalanságban szenved, legyenek iránta nyájasok és bátorítsák, fedjék fel előtte a gonoszlélek cselszövényeit, adják át neki azokat a szabályokat és utasításokat, melyek a szellemek megkülönböztetéséről tárgyalnak, de kellő időben és az egyesek lelki állapotához s a kísértések és lelki küzdelmek természetéhez mérten. Mindenben gyönyörűen mutatkozik, mennyire egyénien kezeli Szent Ignác a lelkeket, s ezt az egyéni kezelést minden lelki vezetőnek követnie kell.²³

²³ V. ö. amit Berlioz az orvostól mond: „Wie die Ruhe, die Zufriedenheit, das Vertrauen mächtige Hilfsmittel im Kampfe gegen

Szent Ignác a lelki vigasztalásról és vigasztalanságról, az aggályokról és a gonoszlélek egyéb támadásairól és cselszövényeiről, s az azokkal szemben követendő eljárásról külön szabályokban tárgyal, melyeknek magyarázatát e könyv harmadik részében adjuk. Az annotációkban Szent Ignác inkább ezeknek a szabályoknak alkalmazási módját jelöli meg. Legfontosabb ebben az, hogy nyílt támadásnál a szabályok első csoportját, a jónak látszata alatt intézett támadásoknál a szabályok második csoportját kell alkalmazni. Amint ugyanis a kísértésnek ez a két módja egymástól teljesen elütő, úgy a védekezési mód és az ellenük folytatandó harcmodor is más és más. Ami az egyik esetben használ, a másikban árt. Ez természetesen elsősorban arra az esetre vonatkozik, amikor valaki először végez szigorúan vett lelkigyakorlatot és először ismerkedik meg a mélyebb lelkiélettel. Ha már egyszer a szabályok mindkét csoportját ismeri, akkor szükség szerint maga fogja alkalmazni vagy az elsőt vagy a másodikat.

Fontos a megokolás is, melyet a lelkigyakorlatos könyv ad, hogy miért nem kell a szabályok második csoportját adni azok kezébe, akik még az ú. n. tisztulás útján járnak; „mert a tárgy túl finom és magas, mondja, mintsem hogy az illető képes volna megérteni”. Ez a megokolás magával hozza, hogy a lelkivezetőnek más dolgokban is óvatosnak kell lennie, s nem szabad oly dolgokat a lelkigyakorlatozó vagy általában az általa vezetett lélek elé tárni, amelyek megértéséhez a lélekben még hiányoznak a megkövetelt és szükséges feltételek. Így természetellenes és veszedelmes ugrás volna, ha a lelki tisztulás és az erényekben való komoly gyakorlás mellőzésével valakit azonnal az egyesülés útjára vagy még inkább rendkívüli

die Krankheit sind, gibt das Vertrauen durch ein Wort der Ermutigung dem Kranken erst die Hoffnung, dann die Sicherheit der Heilung wieder. Dieses Vertrauen muss der Arzt dem Kranken einzuflößen verstehen; dazu braucht er aber weder imponierendes Aussehen noch Prestige, er muss nur seine Sache verstehen, achtsam und guten Willens sein.“ (*Berlioz*, Handbuch der Therapie, Vorrede. — Zitiert von *Lévy*, Die nat. Willensb. S. 15. f.)

utak járására akarnánk vezetni. Erre is vonatkozik Jézus szava Szent Jánosnál: „Még sok mondanivalóm volna nektek, de most nem vagytok hozzá elég erősek. Mikor pedig eljövend ő, az igazságnak Lelke, ő majd eligazít titeket minden igazságban.” (Jn. 16, 12—13.)

Ezekben az annotációkban mondja Szent Ignác kifejezetten, hogy az első hét a lelki tisztulás, a második a lelki megvilágosodás útjának felel meg; az egyesülés útjáról kifejezetten nem szól.²⁴

A lelki vizasztalanság, a kísértés idején az eljövendő vizasztalásra kell készülnünk, mondja a hetedik annotáció; de ennek a készülletnek módját ismét a lelkek megkülönböztetéséről szóló szabályok nyujtják.

A 11—13. annotáció egyes hibákra figyelmeztet, melyeket a lelkigyakorlatozó esetleg elkövethet, ha nem hívják fel figyelmét azokra, s melyek a lelkigyakorlat sikerét hátráltatják. Ilyen hiba bizonyos *kíváncsiság*, mellyel a lelkigyakorlatozó a további hetek anyagát már előre tudni kívánja s ezzel foglalkozik. Ezzel szemben Szent Ignác arra int, hogy mindenki úgy törekedjék az egyik hétben, mintha a másikban semmit sem remélne elérni, s ne is gondolkodjék azon, mit fog tenni a másik hét tartama alatt; mert ez zavarja a lelkigyakorlatozót és akadályozza abban, hogy egész lélekkel az illető hét elmélkedéseire adja magát s annak különleges célját állhatatosan kövesse. Erre az intelemre még rá fogunk térni, amikor majd az elmélkedést elősegítő eszközökről és az erre vonatkozó utasításokról szólunk.

Egy másik hiba és kísértés abban áll, hogy a lelkigyakorlatozó főleg lelki szárazság idején, *megrövidíteni* törekszik az elmélkedés idejét. Azt mondja Szent Ignác, hogy a kísértő nem csekély erőfeszítést tesz, hogy erre a lelkigyakorlatozót rávegye. Ezzel szemben a lelkigyakorlatozónak arra kell törekednie, hogy az elmélkedési időt ne csak meg ne rövidítse, hanem ellenkezőleg inkább valamivel megtoldja, hogy ezáltal teljes diadalt arasson

²⁴ V. ö. *Przywara*, *Deus semper maior*. Theologie der Ezerzizien. III. S. 363. ff.

a kísértő fölött. Így nagy lelki nyugalmat és megelégedettséget fog tapasztalni. Ebben az utóbbi tanácsban felcsillan Szent Ignác egész aszkézisének erőteljes, nagylelkűségre és támadó harcra felszólító sajátossága: nem elégzik meg az ellenállással, hanem az ellenséget letiporni törekszik. Ez jellemzi egyebekben is a lelkigyakorlatok aszkézisét.²⁵

A 14—15. annotáció óvatosságra inti a lelkigyakorlat vezetőjét s közvetve a lelkigyakorlatozót is, nehogy valaki főleg nagy lelki vigaszban vagy felbuzdulásban meggondolatlan fogadalmakat tegyen, melyeket később csak nehezen tud megtartani, vagy talán lelkére nézve károsaknak is tapasztalhat. Hasonlóképp az evangéliumi tanácsok ajánlásánál is nagy körültekintésre van szükség. És általában jobb, ha a lelkigyakorlat vezetője a lelkigyakorlat alatt inkább csak megfigyeli a lelkigyakorlatozó lelkét, az abban jelentkező indításokat és megmozdulásokat, s ezek szerint igazgatja a nélkül, hogy maga az egyik vagy a másik részre hajlana; hanem teljes szabadságot enged, hogy a Teremtő teremtményével kedve szerint érintkezék.²⁶ Ezzel nem tagadja, hogy a lelkigyakorlatokon kívül jó dolog lehet másokat a tökéletesebb életre, nevezetesen az evangéliumi tanácsok követésére serkenteni.

A 16. annotáció ismét teljesen visszatükrözi Szent Ignác aszkézisének szellemét. Arra int, hogy a rendetlen hajlamokkal szemben, ha valami iránt nem rendezett vonzalmat vagy ellenszenvet érzünk, inkább az ellenkezőjét kérjük Istentől, hogy így megmutassuk, hogy egyedül csak az ő szolgálatát és dicsőségét tekintjük mérvadónak elhatározásainkban.

A 17. annotáció nagy *nyíltságot* és őszinteséget ajánl a lelkigyakorlatozónak vezetője iránt a nélkül, hogy utóbbi kevésbé tapintatos módon vagy bizonyos kíváncsisággal törekednék a lelkigyakorlatozó bensejébe behatolni és titkait megtudni.

²⁵ V. ö. *Plus S. J.*, *Vers Dieu par Saint Ignace* p. 45—71.

²⁶ V. ö. *Plus S. J.*, *Vers Dieu par Saint Ignace* p. 64. s.

A *három utolsó* annotáció különféle embercsoportokról szól, akik esetleg részesülni óhajtanak a szentgyakorlatok gyümölcsseiben. De ezekről a csoportokról már az első fejezetben részletesen tárgyaltunk. Azért ezen a helyen csak újból hangsúlyozzuk, hogy a három utolsó annotációban foglalt utasítások körültekintő *kiválasztásra* intenek, mert a teljes lelkigyakorlat nem mindenkinek való, s idővesztést is jelent, ha szükségesebb és gyümölcsözőbb munkák mellőzésével olyanokkal foglalkozunk, akikben nincsenek meg a feltételek nagyobb lelki eredmény elérésére. Csak a lelkimagány fontosságára nézve, melyről a huszadik annotáció tárgyal, kell egy-két megjegyzést hozzáfűznünk. A teljes visszavonultság fontosságát a szentgyakorlatos könyv főleg három dologgal indokolja: 1. érdemet jelent és azért Isten áldását hívja le a lelkigyakorlatozóra s a végzendő lelkigyakorlatra; 2. egy dologra összpontosítja a lélek minden figyelmét és erőit; 3. alkalmassá teszi Isten kegyelmeinek és közléseinek befogadására. Azért a teljes magányt és visszavonultságot a zárt lelkigyakorlatokban nagyon kell szorgalmazni. Nem jó e tekintetben engedményeket tenni. Ilyen engedmények csak ott indokoltak, ahol a túlszoros napi-rend és magány nagyobb jónak útját állaná, p. o. a kimerültség miatt vagy mert a lelkigyakorlatozók képtelenek a teljes hallgatást megtartani, s így veszély van, hogy nem jól végeznék a lelkigyakorlatot. Ily esetekben p. o. ifjaknál az ebéd és vacsora utáni üdülés idején a beszélgetést meg lehet engedni, hogy napközben annál lelkiismeretesebben tartsák meg a hallgatást. Ahol azonban a teljes hallgatás és magány keresztülvihető, ott mindenkép utóbbi mellett kell kitartani. Általában ajánlatosabbnak látszik, hogy a hallgatás ne a lelkigyakorlat utolsó napjának estéjén, hanem csak a rákövetkező reggel szűnjön meg — kivételes okoktól eltekintve.

Az annotációk után kezdődnek a voltaképeni lelkigyakorlatok, melyeknek élén ez a cím áll: „Lelkigyakorlatok, hogy az ember megtanulja magát legyőzni” stb. Ez a cím röviden összefoglalja a szentgyakorlatok célját. Erről már föntebb részletesen szóltunk.

E cím után, mielőtt a lelkiyakorlatos megfontolások és elmélkedések megkezdődnének, egy *intelem* áll, mely azt mondja, hogy vezető és lelkiyakorlatozó tartsák szigorúan szem előtt a szeretet parancsát, mely azt követeli, hogy mindenki inkább jó, mint rossz értelemben magyarázza másnak állításait, s ha jó értelemben nem tudja magyarázni, figyelmeztesse szeretettel, s ha ez nem használ, mindenkép törekedjék azt helyes és jó értelemben fel-fogni.

Talán csodálkozunk, hogy miért áll ez a figyelmeztetés a lelkiyakorlatok elején. Bizonyára szem előtt kell tartanunk azokat a kellemetlenségeket, melyeknek Szent Ignác épp a lelkiyakorlatok miatt ki volt téve Spanyolországban, Párizsban és másutt, ahol tanítását félremagyarázták, rosszul értelmezték, sőt az inquisitio elé vitték. Ezekről a kellemetlenségektől és üldözésektől akarta megóvni Szent Ignác később azokat, akik a lelkiyakorlatot adják; azért szúrja bele ezt az intelmet lelkiyakorlatos könyve elején. De egyúttal általános intelmet ad vezetőnek és lelkiyakorlatozónak, hogy egymást szeretettel megértsék. Hiszen nem egyszer az, aki először végez szentgyakorlatot, talán furcsának, idegenszerűnek tartja a tökéletesség egyik-másik követelményét; viszont a lelkiyakorlatozók közt is akadhatnak elütő gondolkodású emberek, akik iránt a vezetőnek megértő szeretettel kell viseltetnie, hogy őket jó irányban vezethesse és bizalmukat megnyerje. Nem egy hamis irányú szellemi törekvést helyes irányba lehetett volna terelni, ha nagyobb megértéssel lettek volna bizonyos tényezők, mikor a mozgalom még kezdetleges volt. Ugyanígy egyes egyéneknél is hasonlót lehet tapasztalni. S általában, mily fontos a lelkiyakorlatok könyvének ez az intelme az életben, a mindennapi érintkezésben, prédikációk és előadások meghallgatásánál és megbírálásánál, tudományos vitákban, könyvek cenzúrálásánál és sok más dologban!

II. A NÉGY HÉT

Fundamentum

A lelkigyakorlatos könyv első megfontolása fölé ezt a felírást írta a szerző: *Principium et fundamentum* — vezérelv és alapigazság. Ez a megfontolás tehát két dolgot jelent: bemutatja azt a *vezérelvet*, melynek egész lelki életünket vezetnie, és lefekteti lelkünkbe azt az *alapot*, melyen lelki életünk egész épületének nyugodnia kell.¹

Vezérelvnek nevezzük azért, mert a lelkigyakorlatokban és következként egész lelki életünkben, melynek a lelkigyakorlat csak iskolája, ez az elv irányít mindent: életünk rendezését, a pályaválasztást, az eszközök megválasztását, szóval mindent. A szerint, hogy ezzel a vezérelvvel összhangban áll-e valami vagy nem, dől el a kérdés: jó-e, helyes-e vagy sem? Lelki életünkben tehát mindent ezen a vezérelven kell mérlegelnünk.

Alapigazság azért, mert ennek az igazságnak megismerésétől és követésétől függ lelki életünk szilárdsága, megdönthetlensége. Minden aszkézis, lelkiség, mely nem ebből az alapból nő ki és nem ezen az alapon nyugszik, előbb-utóbb meginog, tért enged oly hasadékoknak és repedéseknek, melyek a lelki épület rombadőlését eredményezik. Minden áhítat, akár a legszentebb is, csak akkor szolid, ha a fundamentum erejéből táplálkozik.²

A „fundamentum” — így nevezhetjük röviden a vezérelvet és alapigazságot — nem szorosán vett elmélkedés, hanem úgynevezett *megfontolás* (*consideratio*). A lelkigyakorlatos könyv nem is ad utasítást, amint azt az egyes hetek folyamán az elmélkedésekre nézve megteszi, hogy mennyi ideig kell az alapigazságok fölött elmélked-

¹ Lásd: Örök igazságok. (1. kiadás, 27—39. l.)

² V. ö. a fent mondottakat a lelkigyakorlatok aszkéziséről. (1. pont.)

nünk, azt sem határozza meg, hogy naponként hány elmélkedést végezzünk, sőt egyáltalában nem mondja, hogy külön elmélkedési órát kell kijelölnünk, amikor ezekkel az igazságokkal foglalkozunk, hanem mintegy szabadunkra engedi, vajjon meghatározott időben-e vagy általában napközben forgatjuk azokat elménkben.

A megfontolás abban különbözik a szorosán vett elmélkedéstől, hogy inkább az értelem megvilágítására törekszik, mint az akarat megindítására, bár utóbbi az értelem megvilágításának gyakorlati következménye; továbbá hogy nem oly szigorú formában folyik, mint az elmélkedés. Inkább egy szöveg megfontolt, elmélkedő olvasásához hasonlít, bár nem szükséges, hogy a szöveg előttünk legyen. Tehát voltaképp elgondolkodás egy igazságon, hogy arról mélyen meggyőződünk és gyakorlati életünk szabályozójává tesszük.

A fundamentum két főrésze oszlik: az első rész inkább elméleti, a második gyakorlati. Az első rész az ember célját és a teremtett dolgok rendeltetését állítja elénk, a második ebből kifolyóan a teremtett dolgok használatára vonatkozó gyakorlati elvet és az arra szükséges lelki diszpozíciót, felkészültséget és feltételt mutatja be.

Az első főrész tehát ismét két részt tartalmaz: 1. az ember célját és rendeltetését, és pedig közelebbi és távolabbi rendeltetését (Isten dicsősége, a lélek üdvössége), 2. a teremtett dolgok rendeltetését. Viszont a második főrész is két dolgot tartalmaz: 1. megadja magát a teremtett dolgok használatára vonatkozó gyakorlati elvet, 2. megjelöli azt az akaratbeli beállítást és feltételt, mely nélkül ezt az elvet a gyakorlatban nem követhetjük, s ez a közömbösség, az indifferencia a teremtett dolgokkal szemben.

A fundamentummal kapcsolatban főleg a következő kérdések merülnek fel:

1. Tisztán az észbeli megfontolásokból folyó kötelességeket tárja-e elénk a fundamentum, vagy szeretetre,

nagylelkűségre, odaadásra is ösztönzi-e a lelkigyakorlatozót?³

Első megtekintésre úgy látszik, hogy a fundamentum a maga rövid és száraz szövegével tisztán észbeli felvilágosítást akar nyújtani a lelkigyakorlatozónak és a teremtés tényéből logikai következetességgel folyó kötelességeket és irányelveket akarja feltárni, úgyhogy ezeknek az igazságoknak követése főindítékaként nem a szeretet, hanem a logikai következetesség kényszerítő ereje és a kötelesség szerepelnek. De ez a felfogás legalább is egyoldalú, ha nem hamis. Igaz ugyan, hogy a fundamentum logikája csodálatos és nem enged kibúvót az emberi akarat megalkuvásának: vagy-vagy elé állítja az értelmet s akaratot egyaránt. Igaz az is, hogy mint megfontolás nem irányul közvetlenül indulatok felkeltésére, mint p. o. egyes elmélkedések a lelkigyakorlatos könyvben: a bűnről, Krisztus Királyról stb. De magában a megfontolandó igazságban benne rejlenek a szeretetnek és leglángolóbb odaadásnak csirái és motívumai, melyek önként magasra nőnek a lelkigyakorlatozó lelkében, ha megfelelő módon és irányítás mellett elmélkedik az alapigazságokról. A fundamentum logikája következetességre szorítja az akaratot, de az akarat ennek a következetességnek ereje előtt szeretetből, sőt lelkesedve hajol meg, ha azokra az indítékokra tekint, melyeknek magvai, csirái a fundamentum szavaiban elvannak hintve.

Melyek ezek a magvak és csirák? Már a szó: *creatus est*, „teremtve van“ a teremtmény, az ember végtelenül bensőséges viszonyát zárja magába a Teremtő iránt, aki létének s ezzel minden tökéletességének, nagyságának, boldogságának forrása; akihez a legbensőbb szeretet és hála kapcsa fűzi, aki — legalább a kegyelem által — nemcsak ura és Istene, hanem atyja is és még ennél is sokkal több. Ezt fejezi ki valamiképp ez a szó: *Deum*

³ V. ö. Bouvier, *Méditation fondamentale*, 1922. p. 56—67.) Nonell, *Exercices spirituels* (francia ford.) 1924. p. 180—183. Sierp, *Ignatianische Wegweisung*.

Domínium nostrum, „a mi Urunkat Istenünket“, mely Istenhez való viszonyunknak mintegy teljességét akarja kimeríteni. A szó *ut laudet*, „hogy Istent dicsérje“ azt a végtelenül magasztos célt és rendeltetést állítja elénk, mely által Szent Pál szavai szerint egészen „in laudem Dei“ (Fil. 1, 11; Ef. 1, 6—12), Isten dicséretére vagyunk teremtve. Minden: tisztelet, szolgálat, de leginkább a szeretet igazi Isten-dicséret. Olyan lelkeknek, mint p. o. a Szentháromságról nevezett Erzsébet kármelita apáca, ez a szó egész élettartalmát adta meg. Még inkább kell ez a fundamentum írójáról, Szent Ignácról mondanunk, akinek jelszava és életdevizája: „Isten nagyobb dicsőségére“ ebből a gyökérből és forrásból fakadt. A *salvet animam suam*, „hogy lelkét üdvözítse“ a boldogságra való rendeltetés egész lelket átható és megrendítő igazságát önti bele lelkünkbe. A teremtmények sokasága, melyet ez a szó: *super faciem terrae* kifejezni látszik, Isten bőkezűségét s azért hála-kötelezettségünket juttatja eszünkbe vele szemben. Ugyanezt kelti fel bennünk a szó: *propter hominem*, „az emberért“, az ő javára, *ut eum iuvent*, „hogy őt segítsék“ Isten gondviselő szeretetéről. Általában, ha a teremtmények használatának nemcsak negatív, hanem pozitív oldalát is tekintjük, akkor a fundamentum nemcsak száraz korlátozó normákat, hanem valódi élet- és munkaprogramokat állít elénk, melyek megvalósítására lényünk egész szeretetével, lelkesedésével és odaadásával kell vállalkoznunk.

Külön megtekintést és magyarázatot követel a szó: *tantum-quantum*, melynek helyes értelmezésétől oly sokban függ a fundamentum igazi megértése. Mit jelent a *tantum-quantum*? Magyar fordításban azt jelenti: „annyiban-amennyiben“. De azt is jelentheti: „olyannyira, amennyire csak lehet“. Melyik a kettő közül a helyes értelmezés? Véleményünk szerint mind a kettő. A fundamentum logikai következetessége mindenképp azt kívánja, hogy a teremtmények használatában úgy járjunk el, hogy minden teremtményt csak annyiban használjunk, amennyiben elősegít célunk elérésében — se

többet, se kevesebbet: ellenkező esetben máris letértünk a következetesség mezsgyéjéről. Hasonlóképp, hogy minden teremtett dolgot csak annyiban kerüljünk és tartunk távol magunktól, amennyiben akadályoz minket célunk elérésében — se többet, se kevesebbet. A *tantum-quantum*-nak ez az értelmezése tehát a fundamentum lényegéből fakad.

De egyoldalúan értelmeznők, ha nem fektetnénk mást is bele e szavakba. És ez is a fundamentum lényegéből fakad. Ha ugyanis egészen „in laudem Dei”, Isten dicsőségére vagyunk teremtve, akkor ennek a dicsőségnek maximumát kell iparkodnunk magunkból és a teremtményekből kihozni. Azért a *tantum-quantum* nemcsak azt jelenti, hogy „csak annyiban, amennyiben”, hanem azt is, hogy „olyannyira, amennyire csak lehet”.⁴ Minden teremtett dolgot olyannyira kell Isten dicsőségére felhasználnunk, amennyire csak lehet, vagyis a dicséret maximumát kell belőle mintegy kipréselnünk, amennyire a dolog maga erre csak képes és a mi tehetségünkben áll. Viszont ami Isten dicsőítésében akadályoz, azt olyannyira kell kerülünk, amennyire csak lehetséges, hogy még a legcsekélyebb mértékben se gátoljon örök célunk felé való törekvésünkben. A *tantum-quantum*-nak ez utóbbi értelmezése magába zárja a legátfogóbb, legintenzívebb, legnagyobbvonalúbb apostolkodást, a Szent Pálok és Xavéri Ferencek lángbuzgalmát Isten dicsőségének előmozdításában és a legmodernebb, a legkorszerűbb felhasználását a természetes eszközöknek; viszont a szentek leghősiesebb önmegtágadását és vezeklését is ott, ahol valami gátlólag lép fel Isten dicsőítésével és lelünk üdvösségének munkálásával szemben.

Egyébként a *tantum-quantum*-nak ez a második értelmezése valamiképp benne rejlik az elsőben; hiszen

⁴ Ilyen értelemben zengi Aquinói Szent Tamás: *Quantum potes, tantum aude, quia maior omni laude, nec laudare sufficis.* — Hasonlóképp a 9. annotáció is ebben az értelemben mondja: *quantum proderunt, (tantum) nocebunt* — amilyen nagy mértékben használnak, olyan nagy mértékben ártanak.

ha mindent *csak* úgy használunk, amint célunk elérésében segít — se többet, se kevesebbet, s viszont mindent *csak* annyiban kerülünk, amennyiben célunk elérésében gátol — se többet, se kevesebbet: akkor ebből önként folyik, hogy az Isten dicsőségét előmozdító eszközökből a dicsőítés maximumát iparkodunk kitermelni, az azt gátló dolgokban pedig törekszünk a gátlásokat a minimumra visszaszorítani. A *tantum-quantum*-nak ez a második értelmezése mindenestre arra jó, hogy figyelmünket a teremtmények használatának pozitív oldalára is irányítsa, nehogy a teremtményekben csak ellenséget lássunk, melyet kerülni és legyőzni, sőt megsemmisíteni kell, hanem ellenkezőleg, sőt főleg segítő eszközöket is, melyek Istenhez, örök célunkhoz közelebb vezetnek.⁵

Az utolsó példája a fundamentum szeretetet, nagylelkűséget sugárzó lelkiségének annak befejező mondata (clausula fundamenti). Ez így hangzik: „úgyhogy egyedül csak azt kívánjuk és választjuk, ami jobban segít célunk elérésében, melyre teremtve vagyunk“. A fundamentum e befejező mondatával kapcsolatban már régen felvetődött a kérdés, vajjon az logikusan következik-e az előzményekből, vagy a buzgóságnak, lelkesültségnek túlaradása-e, mely az előzmények által indokolt következtetés logikus határait túllépi?

Az előzőkben ugyanis a közömbösségről volt szó, mely arra szükséges, hogy minden teremtményt úgy használjunk, amint az örök célunknak megfelel. Ez feltételezi tehát, hogy mindig csak *jó, alkalmas* eszközöket használjunk, de nem látszik megkövetelni azt, hogy mindig a *legjobb, a legalkalmasabb* eszközöket vegyük igénybe. A fundamentum befejező következtetése tehát látszólag túllépi az előzmények által megindokolt határokat.

Erre a kérdésre a következő választ adhatjuk. A közömbösségnek két fokát kell megkülönböztetnünk: egy tökéletesebb és egy kevésbé tökéletes fokát. A közömbösség lényeges fokához elegendőnek látszik, ha

⁵ V. ö. *Plus, Vers Dieu* p. 130.

minden teremtett dolgot úgy használunk, hogy az valamikép örök célunkat szolgálja. Ezáltal ugyanis helytelen önérdékünket, a dolognak ránk nézve kellemes vagy kellemetlen voltát annyira tekintet nélkül hagyjuk, vagyis azzal szemben annyira közömbösek vagyunk, hogy egyedül csak a célhoz való alkalmas volta indít minket a dolog használatára vagy mellőzésére. De tagadhatatlan, hogy ezen a fokon az önérdeknek van még azért valami szerepe; mert attól, hogy nemcsak a jót, hanem a jobbat válasszunk, nyilvánvalóan csakis a dolog nehézsége, kellemetlen volta, vagy fordítva az abból számunkra származó előny, kellem tart vissza. Ha tehát *tökéletesen* közömbösek volnánk, akkor mindíg — nemcsak a jót, hanem a jobbat választanók.

E szerint a fundamentum befejező következtetése logikusan folyik előzményeiből, ha a közömbösséget a maga teljességében fogjuk fel. A közömbösségnek ez a tökéletesebb felfogása viszont szintén önként adódik, ha a teremtmények használatát szabályozó elvet, a *tantum-quantum* elvét második értelmezésében vesszük, vagyis ha a teremtmények használatából Isten dicséretének maximumát akarjuk kihozni. A teremtmények használatát szabályozó elv ilymódú értelmezése pedig a maga részéről Isten nagyságának, szeretetreméltóságának, jóságának, végtelenségének szemléletéből ered: lehetetlen ily nagy, ily jó, ily szeretetreméltó Urat és Istent nem a legtökéletesebb módon szolgálni és dicsőíteni.

Ezek a fundamentumban elrejtett csírái, magvai az istenszeretetnek és nagylelkűségnek.

2. Egy további kérdés, mely az előbbivel szorosan összefügg, a következő: *mindenki vagy csak a tökéletességre törekvők* számára írta-e Szent Ignác a fundamentumot s következésképp az egész lelkigyakorlatos könyvet?

Ha a *tantum-quantum* és a fundamentum záró mondatának fenti értelmezését és általában a közömbösségnek végső következetességgel való hangsúlyozását tekintjük, akkor önként is be kell, hogy valljuk: a lelki-

gyakorlatok illetén való beállítása csak a tökéletességre törekvő egyéneknek való. Más beállítottságú ember ezt egyszerűen nem érti meg. Erre vall Szent Ignác megjegyzése a 18. annotációban, ahol azt látszik mondani, hogy olyan egyéneknek, akik a lelkigyakorlatokban csak némi lelki nyugalomra akarnak szert tenni és jó gyónást végezni, még a fundamentumot sem kell megmagyarázni. Ezt természetesen a fundamentum oly magyarázatára kell értenünk, amilyent az imént adtunk, vagyis amint azt Szent Ignác a lelkigyakorlatos könyvében akarja.⁶

De világos dolog, hogy a fundamentumnak: az ember rendeltetésének, a teremtmények helyes használatának, sőt magának a közömbösségnek is, amennyiben az a halálos és nagyobb bocsánatos bűnökre kiterjed, valamelyes előadása és magyarázata minden embernek való, sőt szükséges. És ilyen értelemben a fundamentum és a lelkigyakorlat, legalább annak első hete és valami a többi hétből is, általánosságban minden keresztény embernek előadható. Hiszen ezt tesszük a nagy nyilvánosság előtt tartott szentgyakorlatokban és a népmisziókban is.

3. Az első kérdésre adott válaszból világos a felelet arra a kérdésre is, vajjon a fundamentum *tisztán az értelem megvilágosítására vagy egyúttal az akarat megindítására s elhatározására szolgál-e?* — Ha a külső formát tekintjük, akkor mindenestre közvetlenül az értelem megvilágosítását célozza. Ha azonban a benne rejlő akaratot megindító motívumok magvait nézzük, akkor hatalmas elhatározásokat megindító erőt találunk benne. A fundamentum az értelem tökéletes megvilágosítása által az egyedül az igazságot kereső és tökéletességre vágyó, már illetén beállított akaratot a legnagyobb elhatározásokra indítja. Hiszen Szent Ignác felfogása

⁶ V. ö. *Sierp*, Ignatianische Wegweisung. R. Plus S. J., Vers Dieu p. 78—79. — Vajjon a fundamentum az embert tisztán természetes vagy pedig természetfölötti állapotában tekinti-e, lásd: *Plus S. J.* idézett művében 103. l. k.; *Sierp*, Hochschule der Gottesliebe I. 119. ff.

szerint csak ilyen beállítottságú egyéneknek kell a teljes lelkigyakorlatokat adni.

Ezzel a fundamentum jelentőségét, belső tartalmát és célját Szent Ignác szellemében és felfogásában bemutatottuk. A fundamentum a lelkigyakorlat és a lelki élet alapja. Kiegészítésként általánosságban meg akarjuk a következőkben fontolni, hányféle értelemben szólhatunk a lelki élet alapjairól, és milyen helyet foglal el ezek között a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatos fundamentum.

A lelki élet alapjai

A lelki élet alapjairól többféle értelemben szólhatunk. Érthetjük alatta a léleknek azt a vitális valamijét, melyből az egész lelki élet fakad. Mint ilyen a *megszentelő kegyelem* az egész természetfölötti életnek alapja, gyökere és forrása. Mondhatni ontológiai értelemben alapja a lelki életnek a megszentelő kegyelem. Nélküle nincs természetfölötti élet. Az ember természetes lelki életének alapja és forrása maga a lélek szellemi mivoltában. A megszentelő kegyelem a lélekbe öntött természetfölötti tulajdonság, mely azt egész bensejében és természetében átalakítja és képessé teszi a természetfölötti életműködésekre.

Lelki élet alatt azonban leginkább magukat a szellemi, természetfölötti életműködésekét értjük, éspedig nem annyira lélek- vagy kegyelemtani mivoltukban, mint inkább aszkétikus vonatkozásukban. E szerint, ha a lelki élet alapjait kutatjuk, elsősorban szó esik arról a természetfölötti életműködésről vagy még inkább hajlandóságról az ilyen életműködésre vagy arról az erényről, mely bennünket legforrásszerűbben, legalapvetőbben képesít, hogy lelki életet egyáltalán élhessünk. Ebben az értelemben a lelki élet alapja a *hit*.

A hitet magát is alanyi és tárgyi értelemben vehetjük. Alanyi értelemben a hit nem más, mint értelmünk aktusa, mellyel a kinyilatkoztatott igazságokat elfogadja és igaznak vallja. *Tárgyi* értelemben hit alatt magukat a hitigazságokat értjük. Vegyük a hitet előbb alanyi, majd tárgyi értelemben, s lássuk, mikép épül fel rajta a lelki élet.

1. *A hit alanyi értelemben* a lelki élet kezdete és forrása, mert hit nélkül nem remélhetünk, nem szerethetünk és semmiféle természetfölötti életműködést nem fejthetünk ki. Van azonban a lélekben mélyebb tényezők, melyek akár a segítő isteni kegyelemtől már áthatva, akár attól különválasztva, de azzal közreműködve magának a hitnek is az útját előkészítik. Ezek a *lélek legalapvetőbb tényezői* s joggal nevezhetők a lelki élet legmélyebb alapjának. Ezek a tényezők azok, melyek a léleknek az egyenes, helyes irányt

megadják, hogy az igazsághoz, tehát a természetfölötti rendben: a hithez eljusson és az igazság s a hit szerint éljen. Ezeket a tényezőket az igazságszeretet és bölcsesség bizonyos ösmagjának, csírájának nevezhetjük a lélekben, mely benne honol természeténél fogva, s melynek kifolyása a segítő isteni kegyelem hatása alatt az ú. n. hitre való jámbor *hajlandóság* (pius credulitatis affectus). Ez a legalapvetőbb tényező az ember lelkében tehát nem más, mint egy bizonyos egvenes lelkület, hajlam, mely arra készlet, hogy minden dolgot az igazság szerint megismerjünk és az igazság szerint értékeljünk.⁷ Ez a hajlam jut szép kifejezésre Newman egyik mondatában: „Mindig elfogadom az igazságot, bárhonnét jön is.” És Psichári szavában: „Sohasem vétettem a viláosság ellen.” Minél jobban van kifejlődve a lélekben ez az őseredeti hajlandóság és lelkület, annál alkalmasabb a lelki életre, melyre közvetlenül a hit által emelkedik fel. Ezt a hajlandóságot kell tehát magunkban minél jobban kiképeznünk.

2. A lelki élet alapjának nevezhetjük azonban a *hitet* tárgyi szempontból is, vagyis a *hitigazságokat*. Mert a lélek az igazságokból táplálkozik, és ezek vezérlik működésében. A hitigazságok közt pedig ismét azokat az igazságokat nevezhetjük legalapvetőbbeknek, melyek a többinek alapját képezik, melyekből a többiek némiképp folynak. Itt viszont *alapvető mivoltukra* nézve meg kell különböztetnünk azokat az igazságokat, melyek a *keresztény élet egészét* irányítják és a katolikus vallás legbensőbb lényegét képezik, mint a Szentháromság titka, a Megtestesülés stb., és azokat az igazságokat, melyek az *ember törekvését* Isten felé legalapvetőbben irányítják; ez utóbbiak azok, melyek az ember rendeltetését tártják fel előttünk és az utat, mely őt céljához, rendeltetéséhez elvezeti. Ezeknek kifejtésében áll tulajdonképp az egész lelki élet, ha azt tárgyi

⁷ A tökéletesség és általában az erkölcsi élet alapja a léleknek az a törekvése, hogy minden dolgot sajátos természete s lényege szerint értékeljen s ennek megfelelően cselekedjék. Ez az értékelés feltételezi s magába foglalja a törekvést, hogy a dolgok igazi lényegét s rendeltetését megismerjük. Ezt az egész lelki beállítottságot együttvéve *bölcsességnek* nevezhetjük. E szerint a bölcsesség képezni a lelki élet és tökéletesség alapját. (V. ö. Rademacher, Das Seelenleben der Heiligen. 204. 1.) Ennek a bölcsességnek gyarapítására szolgál, eltekintve külön természetes vagy természetfölötti isteni adományoktól, az elmélyedés és annak megszokása, hogy sohasse cselekedjünk szeszélyből, hanem mindig a helyes belátás alapján.

szempontból és askzétikus vonatkozásban tekintjük.⁸ Az erények közül is azok, melyek közvetlenül ezeknek az igazságoknak megfontolásából erednek, alanyi értelemben a lelki élet alapjaihoz tartoznak.

Ezek szerint a lelki élet alapja: 1. a lélek hajlandóságát tekintve az az ősi *igazságszeretet és bölcsesség*, mely mindenben a dolgok lényegét, igazságát tekinti és értékeli. 2. A természetfölötti rendben alanyi értelemben a lelki élet alapjait azok az *erények* képezik, melyek közvetlenül az ember célja és rendeltetése szemléléséből és megfontolásából erednek, tehát a hit, remény, szeretet, istenfélelem és alázatosság. 3. Tárgyi szempontból a lelki élet alapját ez az alapvető igazság maga alkotja, t. i. az ember célja és rendeltetése. Ily értelemben szól a lelkigyakorlatos könyv a lelki élet alapjáról, a *fundamentumról*.

3. Még egy vonatkozásban kell szólnunk a lelki élet alapjairól. Akkor mondjuk ugyanis lelki életünket jól megalapozottnak, ha az előbb említett igazságok és a belőlük folyó erények *mély gyökeret vertek lelkünkben*, ha az igazságok mintegy eleven valóságokká lesznek bennünk és az erények mintegy második természetünké válnak, ha mintegy képtelenek vagyunk másképp gondolkodni és cselekedni. Ez a lelki élet *egyéni szilárdsága*. A lelki élet egyéni megingathatatlanságának is nevezhetjük.

Ezt az egyéni szilárdságot és megingathatatlanságot is az alapvető igazságok minél mélyebb átélmélkedéséből és átéléséből merítjük s azoknak az erényeknek minél intenzívebb gyakorlásából, melyek ezekből az igazságokból kisarjadnak. Ebből a szempontból is a lelkigyakorlatok fundamentuma igazi alapja a lelki életnek.

Alapos erényeknek nevezzük végre azokat az erényeket is, melyekben *legkisebb az esetleges tévedések és illúziók lehetősége*. Ilyenek ismét azok az erények, melyek közvetlenül a lelkigyakorlatos fundamentumból sarjadnak ki: alázatosság, Isten akaratával való megegyezés, engedelmesség, közömbösség, benső önmegtágadás — mindez a hit, remény és szeretet gyökeréből és forrásából táplálkozik.

Mindent összefoglalva tehát a lelki élet alapjairól tárgyi és alanyi értelemben szólhatunk. Tárgyi értelemben a lelki élet alapját az alapvető igazságok alkotják, melyeket főleg a lelki-

⁸ V. ö. *August*, De civ. Dei. XXI. 26.

gyakorlatok fundamentuma tár elénk. Alanyi értelemben lelki életünk szilárdságát, megingathatatlanságát ezeknek az igazságoknak lelkünkbe való mélységes belevésése teszi ki. Ezt segítik elő egyrészt a benső hajlam, melyet a lélek ősi igazságszeretetének nevezünk, másrészt az erények, melyek az alapigazságból fakadnak, továbbá magának az alapigazságnak mélységes átélmelkedése, megfontolása és átélése, amint az főleg a lelkigyakorlatokban történik.

4. A lelki élet szilárdságát *Isten részéről* a hathatós kegyelem (*gratia efficax*), nevezetesen a megerősítő kegyelem (*confirmatio in gratia*) biztosítja, melyet imádság által kell kiesdennünk. A lelki megerősödés szentsége a bérmálás, melynek különleges kegyelme épp a lelki megszilárdulás, a hitben és szeretetben való megerősödés. Egyéni lelki életünk általános szilárdságát az Egyházhoz való hű ragaszkodás adja meg, amennyiben mindenkinek egyéni lelki élete csak akkor áll szilárd alapon, ha az Egyház közcikláján épül fel. Az Egyház szilárdságát tévmentessége (infalibilitas) és megdönthetelensége (indefectibilitas) adja meg.⁹

Visszatérve még a lelkigyakorlatok alapelmelkedésére: *fundamentumnak*, alpnak nevezhetjük azt, mert ha világosan átlátjuk igazságát, lehetetlenné teszi a földi dolgok látszata által való megtévesztést; *principiumnak*, vezérelvnek is nevezhetjük, mert ha következetesen alkalmazzuk, a lelki élet tökéletességére és az életszentség magaslatára vezérel fel bennünket.

*

A lelki élet *alanyi szilárdságának* fontosságát szépen írja le Keresztes Szent János a „Lélek sötét éjtszakájá”-ban e szavakkal: „Minél magasztosabb és tökéletesebb a mű, annál fáradtságosabb és hosszantartóbb munkának kellett azt megelőznie; az épület nagysága annál szilárdabb alapokat igényel.” (II. könyv 9. feje.) Egészen hasonlóképpen szól Szent Ignác is: „Az alapok mélységének egyenlő arányban kell lennie az épület magasságával, melyet emelni akarunk.”¹⁰ Ezeknek a lelki alapoknak szilárdságát, megdönthetetlenségét dicséri az Egyház a vértanúkban és hitvallókban, mikor mondja: *fundatus*

⁹ *Franciosi, L'esprit de S. Ignace p. 77.*

¹⁰ V. ö. Mt. 16, 18; I Pét. 2, 4 kk; Ef. 2, 19 kk; Jel. 21, 14 kk; 86. zsolts. 1.

enim erat supra firmam petram, kősziklára volt építve.¹¹ Ez a szó Krisztus hegyibeszédére céloz, melyben az Udvözítő a legklasszikusabb módon emeli ki a lelki élet alapjainak fontosságát s egyúttal az alanyi szilárdságnak tárgyi alapját is megjelöli az ismert hasonlattal: „Mindenkí, aki ezeket az ígémet hallja és azokat megcselekszi, hasonló a bölcs emberhez, ki házát kősziklára építette. És szakadt az eső, jött az árvíz, a szelek fúttak és a háznak estek; de nem dőlt össze, mert kősziklára volt alapítva.” (Mt. 7, 24—25.) Erről az alanyi szilárdságáról szól Boldog Faber lelkinaplójában, mikor leírja, hogyan érezte egész lelkét az isteni kegyelem behatása alatt megszilárdulni és alapjaiban megerősödni.¹² P. Druzbeckiről is valami hasonlót mond életrajza. Lelki értelemben erre vonatkoztatjuk a Zsoltáros szavát, mikor Istenhez imádkozik: „A föld széléről kiáltok hozzád szorongó szívvel, emelj kősziklára és vezérelj.” (60. zsolt. 3.) Ezt dicséri a Bölcs az istenfélő asszonyban: „Örök alapzat kemény sziklán, ilyenek Isten parancsai a jámbor nő szívében.” (Sir. f. 26, 24.) Ezt ajánlja követőinek: „Bilincsei erős menedékeddé, szilárd alapoddá lesznek.” (Sir. f. 6, 30.)

A lelki élet alanyi szilárdságát az erények tartják fenn. Más és más szempontból majd a hitet, majd az istenfélelmet és bölcseséget, majd az alázatot, majd a szeretetet jelölik meg a szentatyák és egyházi írók mint a lelki élet alapját.

1. Az *istenfélelemről és áhitatról* írja Szent Ambrus: „A szent félelem mintegy talapzata az ígének. Amint ugyanis a szobrot talapzatra állítjuk, hogy szebb benyomást keltsen és szilárdan megálljon, úgy jobban helyezkedik el az Isten ígéje is a szent félelemben; az istenfélő ember lelkében mélyebb gyökereket ver, nehogy szívéből kiessék vagy a madarak jöjjenek és elragadják, mikor nem kellő gonddal őrzí.”¹³ Ugyancsak ő mondja, hogy „a jámborság minden erény alapja”, és az áhitatot az erények közt elsőnek nevezi s a többi alapkövének.¹⁴

¹¹ V. ö. *Similabo eum viro sapienti, qui fundavit domum suam supra petram.*

¹² *Memoriale B. Petri Faber dec. 1542.*

¹³ *S. Ambros., Serm. 5. in ps. 118. — V. ö. S. Chrysost., Hom. 41. in Jo. in fine; hom. 54. in Jo. init. — Ps. 110, 10; Prov. 1, 7; 9, 10; Eccli. 1, 5; 1, 16; 1, 25.*

¹⁴ *S. Ambros., Serm. 21. in ps. 118. — Lib. 1. cap. 2. de Abraham Patr.*

2. Ékesszólóan festi Szent Ágoston az *alázatosság* szerepét a lelki életben. „Nagy akarsz lenni?” — mondja. „Kezdd a legkisebbel! A magasba akarsz építeni? Gondoskodjál előbb az alázatosság alapjáról! És ha valaki hatalmas épülettömböt akar az alapokra felépíteni: minél nagyobb lesz az épület, annál mélyebbre ássa ki az alapot. Az épület, melyet emelünk, a magasba tör; aki pedig az alapot kiássa, a mélységbe hatol. Tehát az épület is, mielőtt a magasba emelkednék, a mélységben helyezkedik el, a tetőzet csúcsa pedig a mélységből emelkedik fölfelé. Mi az épület csúcsa, melyet emelünk? Hova kell elérnie? Megmondom hamar: föl, egészen Isten látásáig.”¹⁸ „Aki magasra akar fölemelkedni, — mondja Szent Ignác — s nagy és nehéz dolgokat akar jó sikerrel véghezvinni, annak mindenekelőtt a mélyre kell leszállnia. A legalacsonyabb fokról kell fölemelkednie a legmagasabb felé. Az épület csak akkor szilárd, ha az alázatosságon épül fel.”¹⁹ — Hamon írja Alacoque Szent Margit életében: „Egyik napon teli tekintéllyel így szólt hozzám az Úr: Oly szegénnyé, hitvánnyá és megvetetté teszek saját szemedben és annyira megsemmisítek saját szíved gondolatában, hogy önmagamat építhetem majd fel e semmiség fölött.”²⁰ — A bábeli torony ég felé tört, de önmagában összeomlott, mert nem az alázat, hanem a kevélység alapjára építették. (V. ö. S. Isid., 1. 2. Synon. c. 5.)

3. A *hit és az alázatosság* viszonyáról, — lelki élet meg-alapozásában klasszikus világossággal és mélységgel értekezik Aquinói Szent Tamás Summa-jában.¹⁸ Krétai Szent András pedig bűnbánati kánonjában így imádkozik Szent András apostolhoz: „A hit köszikláján erősíts meg engem és végy körül isteni félelemmel.”

4. Nagy Szent Gergely a *szeretetet* nevezi az erények gyökerének: „Amint a fának sokféle ága az egy gyökérből nő ki, úgy az erények sokasága az egy szeretetből ered.”¹⁹ „Aki engem szeret, mondja Aranyszájú Szent János Krisztus

¹⁸ S. August., Serm. 10. de verb. Dom. — V. ö. S. Thomas de Villanova, Conc. de Ss. Mart.

¹⁹ Franciosi, L'esprit de S. Ignace p. 77. — Cf. S. Chrysost., Hom. 23. in Jo. vers fin. — S. Bern., In ps. Qui habitat serm. 1. „Ruinososa est.”

²⁰ Hamon, Vie de la b. M. M. Alacoque, p. 415 s.

¹⁸ S. theol. 2, 2. q. 161. a. 5. ad 2. — A hitről v. ö. I Kor. 3, 9 kk; Ef. 2, 19 kk; I Pét. 2, 4 kk.

¹⁹ S. Gregor M., Hom. 27. in Ev.

szavait idézve, parancsaimat megtartja, melyeknek forrása és gyökere: Szeressed Uradat Istenedet, és felebarátodat, mint tenmagadat.¹⁷²⁰

*

Ezeknek a megfontolásoknak és idézeteknek tükrében a lelki élet alapjait átfogóan szemléltük és világosan láttuk, mily értelemben nevezhetjük a lelkigyakorlatos könyv fundamentumát a lelki élet alapjának. Megfontolásaink eredménye a következő. A lelkigyakorlatos fundamentum főleg három szempontból alapja lelki életünknek: 1. mint *elv és igazság*, melyből minden egyéb folyik, 2. mint *meggyőződés*, melynek szilárdságától függ egész lelki épületünk szilárdsága, 3. mint forrása azoknak az *erényeknek*, melyek leginkább biztosítják a lelki élet alapjait: hit, remény, szeretet, istenfélelem, alázat. Ezek után méltán alkalmazhatjuk a lelkigyakorlatok fundamentumára is Krisztus szavait: Mindenki, aki ezeket hallja és megcselekszi, hasonló a bölcs emberhez, ki házát kősziklára építette... És aki ezeket hallja, de meg nem teszi, hasonló az esztelen emberhez, ki házát homokra építette. (V. ö. Mt. 7, 24—27.)

²⁰ S. Chrysost., Hom. 72. in Mt. — Cf. Eph. 3, 17. — A tiszta szándékról mint alapról v. ö. *Rodriguez*, A ker. tökéletesség, A tiszta szándék 1. fejt.

Indifferencia

A fundamentummal kapcsolatban még külön kell tárgyalnunk az *indifferenciáról*. Az indifferencia (közömbösség) fogalma s értelme ugyanis nem oly egyszerű, mint az az első pillanatra látszik. Azért a lelkigyakorlatok magyarázói is nagyon eltérő véleményen vannak, amikor az indifferenciának mélyebb értelmezéséről szólnak.²¹

I. Mielőtt az indifferencia fogalmáról s szükséges voltáról szólnánk, előbb *a teremtmények használatát szabályozó elvre* kell visszatérnünk, mert az indifferencia helyes értelmezése ezzel lényegesen összefügg.

A teremtmények használatát szabályozó elv kimondja, hogy minden teremtett dolog a világon azért van, hogy minket célunk elérésében, t. i. Isten dicsőítésében, szolgálataiban s lelkünk üdvözítésében segítsen. Ezt előrebocsátva így folytatja: „Ebből következik, hogy az embernek azokat annyiban kell használnia, amennyiben célja elérésében segítik, s annyiban kell magát tőlük távoltartania, amennyiben akadályozzák.”

Ebben a következtetésben mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a benne kifejezésre juttatott szükség-szerűség milyen természetű? Az embernek a teremtett dolgokat úgy *kell* használnia, mondja, amint az ebben a szabályban ki van fejezve. Mármost milyen természetű ez a szükségszerűség: logikai, erkölcsi, lélektani?

1. Elsősorban mindenesetre *logikai*. Vagyis ha az előzmények igazak, akkor ez a szabály logikai szükség-szerűséggel folyik azokból, s így az embernek józan eszét meg kellene tagadnia, ha annak igazságát kétségbe akarná vonni. Ha minden teremtett dolog csak eszköz végső célunk elérésére, akkor másképp mint eszközt használni oktalanság és esztelenség. Legalább is annyira

²¹ Lásd: *Bouvier, Méditation fondamentale, 1922. p. 17—49.*

tekintettel kell lennünk a célra, ha okosan és bölcsen akarunk eljárni, hogy olyan eszközöket ne használjunk, melyek a céltól eltávolítanak, azt akadályozzák. De olyan eszközök használata is, melyek a célt pozitív irányban egyáltalán nem szolgálják, melyek nem visznek közelebb célunkhoz, tehát önmagukban véve egészen közömbösek, mindenesetre céltalan, hiábavaló fáradság s idővesztés, eltékozolt energia, játék, de nem komoly munka. Aki tehát okosan és bölcsen akar eljárni, az csak olyan teremtményeket használ, melyek céljának elérésében segítik. Aki pedig egészen bölcsen akar eljárni, az azokat a teremtett dolgokat használja, melyek jobban, biztosabban segítik az örök cél elérésében, egyenesebb úton vezetik Istenhez s a lelki tökéletességhez.

Ha a dolgot gyakorlatilag fogjuk fel, akkor a legtöbb erkölcsstanító véleménye szerint csak erkölcsileg jó vagy rossz cselekedet van, mert minden ú. n. közömbös cselekedet legalább is a szándék következtében jócselekedetté válhat. Rossz, hasznavehetetlen eszköz örök célunk elérésében tehát csak az, ami bűnös: halálos vagy bocsánatos bűn. Minden egyéb, legalább a szándék által lehet alkalmas eszköz célunk elérésére. E szerint az okosság és a logikai következetesség azt parancsolja, hogy soha semmiféle bűnt, legkisebbet se kövessünk el tudattal, mert ez ellenkezik célunkkal. Ha ezt megteszünk, akkor már eleget teszünk az okosság lényeges követelményének, mert minden, ami nem bűn, a végső célra irányítható s így erkölcsileg jó cselekedet, alkalmas eszköz lehet. Ha azonban egészen okosan és következetesen akarunk eljárni, akkor nemcsak arra nézünk, hogy valami nem bűn, hanem azt kérdezzük, mi segít *jobban* célunk elérésében, vagyis mi az erkölcsileg jobb, a tökéletesebb cselekedet. Így *kell* cselekednünk, ha egészen következetesen akarunk eljárni.

2. A teremtmények használatát szabályozó elv azonban nemcsak logikai, hanem *erkölcsi* szükségességet is jelent. Erkölcsileg kötelesek vagyunk azt megtenni, amit örök célunk követel, s azt elhagyni, amit tilt. Ez ismét

azonos a bűn kerülésével. Nem vagyunk azonban erkölcsileg kötelesek azt megtenni, ami jobb; ez csak tanács lehet, és erkölcsi tökéletességet jelent. De ha Istentől, örök célunktól mintegy egészen el vagyunk bűvölve, akkor némileg kötelességnek látszik: a szeretet, a hála, a nagylelkűség, a nemes érzület kötelességének, hogy Istennek minél többet adjunk, s ily értelemben valóban *kell*, hogy minden dolgot annyiban, és csak annyiban használjunk, amint az jobban Istenhez vezet, s annyiban, de csak annyiban kerüljünk, amint az tőle eltávolít.

A dolgok használatát szabályozó elv tehát részben szorosan vett, részben tágabban értelmezett, de mindkét esetben logikai és erkölcsi szükségszerűséget jelent.

II. Ehhez a szabályhoz kapcsolódik az, amit a fundamentum az *indifferenciáról* mond. Így folytatja: „Ennek okáért szükséges (megfelelő, ajánlatos), hogy minden teremtett dologgal szemben közömbössé tegyük magunkat, amennyiben ez akaratumk szabadságára van bízva (vagyis meg van engedve) s nincs neki megtiltva, olyannyira, hogy a magunk részéről ne akarjuk az egészséget inkább, mint a betegséget, a gazdagságot inkább, mint a szegénységet, a tiszteletet inkább, mint a gyalázatot, a hosszú életet inkább, mint a rövidet, s következetesen minden egyéb dologban is, úgyhogy egyedül azt kívánjuk és választjuk, ami jobban szolgál célunknak, melyért teremtve vagyunk.”

Az itt említett indifferenciára vonatkozólag több kérdés merülhet fel.

1. Elsősorban ismét az a kérdés vetődik fel, *mily értelemben „szükséges” az indifferencia?* Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy ebben az összefüggésben a fundamentum *főleg lélektani* szükségességről szól. Vagyis az indifferencia az a lélektani dispozició, feltétel, mely nélkül nem valósíthatjuk meg a szabályt, melyet a fundamentum a teremtmények helyes használatára nézve az imént előírt. A fundamentum szavai ugyanis közvetlenül a teremtmények helyes használatáról szóló elv után azt mondják: „Ennek okáért szükséges, hogy

közömbössé tegyük magunkat minden teremtett dologgal szemben." Az indifferencia tehát az előbb említett elv alkalmazása végett szükséges. Ez a szükségesség pedig nem lehet más, mint a kellő lelki beállítottság, dispozició szükségessége, mely nélkül lélektanilag lehetetlen az adott szabályt és elvet következetesen alkalmazni. S valóban indifferencia, közömbösség nélkül hogyan lennének képesek *mindig* csak olyan eszközöket használni, melyek célunk elérésében segítenek, sőt *mindig* azokat, melyek *jobban* segítenek?

Ez a lélektani szükségesség *közvetve* azonban *logikai* és *erkölcsi* szükségességet is jelent. Mert ha közömbösség nélkül lélektanilag lehetetlen a teremtmények helyes használatát szabályozó elvet a gyakorlatban következetesen követni, ez az elv viszont alkalmazásában, amint láttuk, logikai és erkölcsi követelmény: akkor szükségkép következik, hogy a közömbösség megszerzésére is az okosság és az erkölcs alapján kötelezve vagyunk — oly értelemben s oly mértékben, amint azt a teremtmények használatáról szóló elv tárgyalásánál kifejtettük. Mindamellet a közömbösség lélektani szükségessége nem halad meg bizonyos tágabb értelemben vett szükségességet, vagyis nem abszolút, nem fizikai szükségesség; mert ez a szükségesség csak azt jelenti, hogy indifferencia nélkül nagyon nehezen, mondhatni egyáltalán nem lehet a teremtményeket helyesen használni, de nem mondja ki, hogy ez mindenegyes esetben abszolút lehetetlen.

Ha azonban a közömbösséget nem kötjük össze közvetlenül a teremtmények használatáról szóló gyakorlati elvvel, hanem magához a teremtmények rendeltetéséről szóló, inkább elméleti elvhez kapcsoljuk, mely azt mondja ki, hogy minden teremtett dolog csak eszköz lehet végső célunk elérésére, akkor lelkünknek a logika és az erkölcs által követelt szükségszerű beállítottsága a teremtett dolgokkal szemben már csakis az indifferencia lehet. Ez a beállítottság számunkra tehát *közvetlen logikai és erkölcsi* szükségszerűséget jelent. Ha ugyanis a közöm-

bösséget nem mint a teremtett dolgok helyes használá-
tára szükséges lelki diszpozíciót tekintjük, hanem mint
a teremtett dolgok mivolta által közvetlenül követelt
lelki beállítottságot velük szemben, akkor a közömbösség
már nemcsak közvetett, hanem közvetlen logikai és
erkölcsi szükségességet is jelent. Mert ha minden terem-
tett dolog pusztán eszköz a célhoz, akkor *eleve*, mielőtt
még a célra alkalmas vagy nem alkalmas voltát látnám,
okosan és erkölcsösen más lelki beállítottságú vele
szemben nem lehetek, mint csakis közömbös.²²

A közömbösség tehát a teremtett dolgokra vonat-
kozik, amint azok magukban, fizikai adottságukban
vannak, mielőtt még a célra alkalmas vagy nem alkal-
mas voltukat felismertük volna. E felismerés után, mely
már erkölcsi megfontolást jelent, nem lehetek többé
közömbös velük szemben, hanem az alkalmas eszközü-
ket választanom, a nem alkalmasakat pedig mellőznöm
kell. Ha volna oly dolog, mely erkölcsileg teljesen közöm-
bös, akkor ezzel szemben mindvégig közömbösnek kel-
lene maradnom. De mivel minden dolog, ha nem rossz,
a célra irányítható, azért erkölcsileg teljesen közömbös
dolog nincs.

Kutassuk azonban tovább, milyen ez a logikai és
erkölcsi szükségesség, mely tőlünk a közömbösséget
követeli? Erre a kérdésre ugyanazt kell válaszolnunk,
amit a teremtmények használatát szabályozó elv gya-
korlati szükségességéről mondtunk. A közömbösség-
nek az a foka, mely nem tekinti a dolgok fizikai kelle-
mét vagy ellenkezőjét ott, ahol bűnről van szó, feltét-
lenül szükséges; a közömbösség tökéletesebb foka, mely
egyedül s kizárólag a dolgoknak a célhoz való nagyobb
alkalmasságát veszi figyelembe, csak a tökéletesség
szempontjából szükséges.

Az indifferenciának logikai és erkölcsi szükséges-
sége erős támasztékot ad, hogy lélektani szükségességét
annál inkább felismerjük és értékeljük, bár, mint emlí-

²² V. ö. *Roothaan*, *Fundamenti explanatio*.

tettük, a lelkigyakorlatos könyv elsősorban utóbbit lát-
szik hangsúlyozni.

2. Egy másik kérdés, mely az indifferenciával kapcso-
latban fellép, az: *vajjon a fundamentum csak a tökéletes
indifferenciáról szól-e*, vagy magában foglalja az indif-
ferenciának kevésbé tökéletes fokait is? Erre a kérdésre
megkülönböztetéssel válaszolunk. Ha a fundamentum
végső szándékát tekintjük, mely a záró szavakból ki-
cseng, akkor világos, hogy a tökéletes indifferenciát
érti, vagyis azt a lelki dispoziációt, melyben az ember
egyedül csak a célt s az eszköznek a célhoz való alkal-
masságát tekinti ott is, ahol nincs szó bűnről. Mert csak
ebből a lelki beállítottságból következik, „hogy egyedül
azt kívánjuk és választjuk, ami jobban szolgál célunk-
nak, melyért teremtve vagyunk”. Viszont, ha a funda-
mentumban elénk tárt alapelveket tekintjük: az ember
célját s a teremtett dolgok rendeltetését, akkor ezekből
az elvekből az indifferencia egész általánosságban, nem-
csak a tökéletes indifferencia következik, amint azt a
teremtmények használatáról szóló elvvel kapcsolatban
kifejtettük. A fundamentum ily értelemben tehát az
indifferencia kevésbé tökéletes fokait is magába fog-
lalja, de ezeken mintegy túlhaladva azonnal a legmaga-
sabb fokot állítja elénk, mely egyedül felel meg az alap-
elvekből folyó *teljes* következetességnek.

Az indifferenciának e szerint *három fokát* lehet meg-
különböztetni: 1. az ember annyiban közömbös a terem-
tett dolgokkal szemben, hogy örök célját nem akarja el-
veszteni, s ezért halálos bűnt nem akar elkövetni; 2. az
ember annyiban közömbös, hogy egyáltalán semmiféle
teremtényt nem akar használni, mely örök céljával
bármiképp ellentétbe lép, annak elérésében akadályozza,
s ezért még a legkisebb tudatos és szándékos bocsánatos
bűnt sem akarja elkövetni; 3. az ember olyannyira
közömbös, hogy mindíg a célhoz vezető legjobb eszközü-
ket használja. Az első fok a közömbösségnek csak kez-
detét jelenti, de nem meríti ki annak fogalmát egész
terjedelmében, mert bizonyos fokig ugyan igazi közöm-

bösséget jelent, de nem igazodik *egyedül* a cél szerint, nem tekinti a teremtett dolgokat pusztá eszközöknek. A második fok kimeríti a közömbösség fogalmának egész terjedelmét, mert *mindenben* a cél szerint igazodik s *minden* teremtett dolgot csak eszköznek tekint s e szerint választ; de nem éri el a közömbösségnek legmagasabb fokát, mert csak a jó, de nem a jobb eszközöket választja. A harmadik fok a tökéletes közömbösséget jelenti.

Mivel az első fok nem meríti ki a közömbösség fogalmát egész terjedelmében, azért a közömbösségnek valóságban csak két fokáról szólhatunk, amint azt fent a fundamentum fejtegetésénél tettük.

3. A most tárgyalt kérdéssel összefügg az is, vajjon a halálos és bocsánatos bűn kerüléséhez szükséges-e az *indifferencia*, vagy elegendő-e a *rezignáció*? A bűn kerüléséhez ugyanis elegendőnek látszik az a lelki beállítottság, melyben az ember lemond vágyairól, bármilyen erősek legyenek is azok, csak hogy Istent meg ne bántsa, a nélkül azonban, hogy azoknak tárgya iránt közömbösnek kellene lennie. Példát is hoznak ennek megvilágítására. A hajós, úgy mondják, legértékesebb rakományán is túlad, ha a hajót az elmerülés veszélye fenyegeti, csak hogy életét megmentse. Bizonyára nem közömbös a rakományával szemben, de feláldozza, lemond róla nagyobb jó érdekében. Ez szerintük rezignáció, de nem indifferencia. Hasonlóképp van a halálos és bocsánatos bűn esetében is. Itt is elegendőnek látszik a rezignáció, s nem látszik szükségesnek az indifferencia.

Erre azt válaszoljuk, hogy meg kell különböztetni az *akaratbeli* és az *érzelmi közömbösséget*. A hajós rakományával szemben bizonyára érzelmileg nem közömbös, akaratában azonban az a meggondolás él, hogy a cél érdekében mindent fel kell áldozni, mert mindennek értéke csak viszonylagos, eszközszerű, s ezért a célhoz kell idomulnia. A rakomány egyéb értékét tehát közömbösnek tekinti azzal szemben, hogy annak feláldozása életének megmentésére szükséges. Akaratában tehát

közömbös a rakomány értékével szemben. Maga a lemondás róla, a rezignáció feltételezi már az akarat közömbösségét. Rezignáció akaratbeli indifferencia nélkül lehetetlen. Így van az a bűn kerülésénél is.

Másként áll a dolog az érzelembeli közömbösséggel. Azonban itt is önként előálló és szándékkal táplált érzelmet kell megkülönböztetnünk. Az önként előálló érzelmeknek nem vagyunk mindig ura, s így érzelmileg nem lehetünk minden esetben közömbösek. Rendetlen, bűnös odahajlást azonban szándékkal nem szabad magunkban táplálnunk. Azért az akaratbeli közömbösség magával hozza, hogy a rendetlen érzelmeknek ellenállunk. Rendezett érzelmeket ellenben minden akaratbeli közömbösség mellett sem vagyunk kötelesek elnyomni, legfeljebb annyira kell mérsékelnünk, hogy akaratbeli közömbösségünket meg ne ingassák. Ha érzelemben is minden esetben közömböseknek kellene lennünk, akkor maga Krisztus sem lett volna közömbös az Olajfák hegyén, a fájdalmas Szűz sem a kereszt alatt, Szent Erzsébet sem férje halálakor, Chantal Szent Franciska, Szent Teréz, Alacoque Szent Margit, B. Colombière Kolos sem szerzetbe lépésükkor. Lélektanilag azonban érthető, hogy az akaratbeli közömbösség visszahat valamiképp az érzelemre is, mérsékeli azt, hogy könnyebb legyen magát fenntartania.

4. A fundamentum a közömbösségnél egy *megszorítást* is tesz. Azt mondja: „amennyiben ez akaratunk szabadságára van bízva s nincs neki megtiltva”. Ezt a megszorítást úgy kell értelmeznünk, hogy a közömbösségnél mintegy két időpontot kell megkülönböztetnünk: egyiket, mely a dolog erkölcsi mérlegelését megelőzi, másikat, mely azt követi. Mielőtt valamely dolgot erkölcsi szempontból, a célra való alkalmas vagy alkalmatlan volta szerint mérlegeltünk volna, minden teremtett dolog fizikai jóságával szemben közömböseknek kell lennünk. Mihelyt azonban az erkölcsi mérlegelés megtörtént, azonnal látjuk, hogy némely dolog szükséges erkölcsi jó, más dolog egész mivoltában erkölcsileg

rossz, vagyis hogy vannak dolgok, melyek iránt erkölcsileg közömbösek nem lehetünk. Ezt jelenti a szó: „amennyiben ez akaratumk szabadságára van bízva s nincs neki megtiltva”. Ez a két időpont azonban sok esetben egybeesik; mert p. o. a halálos bűnnél azonnal látjuk, hogy azzal szemben közömbösek nem lehetünk.²³

5. A fundamentum *zárómondatára* nézve is felmerülhet még egy kérdés: következménye-e az indifferenciának, hogy minden dologban a jobbat kívánjuk és választjuk, vagy eszköz ez arra, hogy az indifferenciához eljussunk?

Közvetlenül az első látszik a fundamentum összefüggéséből következni; hiszen azért kell tökéletesen közömböseknek lennünk, hogy a legjobb eszközöket választhassuk. De viszont tagadhatatlan, hogy ez a törekvés, t. i. mindig a legjobb eszközöket választani, a maga részéről is mindjobban megszilárdítja és tökéletesíti bennünk az állapotszerű közömbösséget. Ugyanis maga a közömbösség is lehet bennünk állandó vagy átmeneti jellegű (habitualis, actualis). E szerint jelenthet lelki állapotot vagy csak múló lelki jelenséget.

6. *Erény-e az indifferencia* s milyen erénycsoporthoz tartozik?

Az indifferencia magában véve nem erény, mert negatív valami, az erény pedig mindig pozitív törekvés. Az indifferencia a léleknek tartózkodó magatartása, mielőtt a dolgoknak a célra való alkalmasságát felismerte volna, s mint ilyen az erényes cselekvésnek feltétele. *Az indifferenciára való törekvés* azonban erény, és pedig annak az erénynek körébe tartozik, mely ennek a törekvésnek inditékát szolgáltatja. A közömbösség minden erény gyakorlásához a feltételt szolgáltatja: nem lehetünk igazságosak, mértékletesek, erőlelkűek, ha nem vagyunk közömbösek a földi javakkal, élvezetekkel és szenvedésekkel szemben. Mégis az igazságosság és erőlelkűség sarkalatos erényeihez tartozó erényeknél a közömbösség inkább csak feltétel, a mértékletesség erény-

²³ V. ö. *Roothaan*, *Fundamenti explanatio*.

csoportjába tartozó erényekben pedig mintegy benne rejlik. Hiszen az alázatosság p. o. nem más, mint a tisztelet iránti közömbösségből fakadó mérséklése a tiszteletváagnak, a lelki szegénység ugyancsak az anyagi javak iránti közömbösségből fakadó mérséklése a külső javak szeretetének. Az okosság erényéről itt nem szólhatunk, mert az nem az akaratot, hanem az értelmet tökéletesíti, s így inkább a maga részéről feltétele az indifferenciának, mint fordítva.

Amennyiben a közömbösség abban áll, hogy mielőtt Isten akaratát felismertük volna, nem tulajdonítunk a dolgoknak gyakorlati értéket, *Isten kétféle akarata* szerint kétféle indifferenciáról szólhatunk. Isten küldéseivel szemben a közömbös akarat kész mindent egyaránt Isten kezéből *elfogadni*; ez az Isten akaratán való megnyugvásnak feltétele. (Erről szól szépen „Krisztus követe” a 3. könyv 17. fejezetében.) Isten meghagyásaival vagy kívánságaival szemben pedig a közömbös akarat kész mindazt *megtenni*, amit az ő parancsa vagy óhaja megkíván. Mivel minden dolognak csak annyiban van értéke, amennyiben Isten akaratával megegyezik, azért az erényes ember mindennel szemben közömbös, amivel kapcsolatban az isteni akarat még nem nyilvánult meg; viszont épp ebből a közömbösségből kiindulva kész mindent, kellemeset és kellemetlent egyaránt elfogadni vagy megtenni, amint Isten tetszése azt kívánja.

Examen particulare

A fundamentum után a lelkigyakorlatos könyv, mielőtt az első hét elmélkedéseit adná, az examen particulare (részletes lelkiismeretvizsgálat), examen generale (általános lelkiismeretvizsgálat) és a gyónás, áldozás módját és jelentőségét magyarázza. Oka ennek, hogy ezek a dolgok az egész lelkigyakorlat folyamán szükségesegek; hiszen az examen particulare-t mindjárt az első naptól kezdve kell végeznünk, az általános lelkiismeretvizsgálat pedig szükséges, hogy lelki állapotunkat az első hét tartama alatt jól megismerjük és a szentgyónásra és áldozásra előkészüljünk, mely az első hét egyik főgyümölcse. Azért állítja a lelkigyakorlatos könyv ez utóbbit is az első hét elmélkedései elé, hogy mintegy célként lebegjen előttünk az egész hét folyamán.²⁴

I. A partikulárét sokan kicsiségekkel való bibelődésnek tekintik s olyan valaminek, ami a lelket inkább önmagával foglalkoztatja, mintsem hogy Isten felé irányítaná, s azért a lendületben és szabadságban akadályozza. De semmi sem tévesebb, mint ez.²⁵ Cáfolja már

²⁴ A lelki élet két főtényezője: az elmélyedés (Vertiefung) és az eszmélkedés (Besinnung). Előbbi inkább az elmélkedésben, utóbbi a lelkiismeretvizsgálatban van meg.

²⁵ V. ö. *L. Sempé*, *L'examen particulier*, Toulouse 1907, p. 7: „L'examen particulier est plus que cela. C'est une méthode rationnelle et énergique de culture fondée sur l'analyse du caractère et visant, par la répression des tendances mauvaises et le développement des bonnes, à tirer de notre tempérament spirituel le meilleur rendement de vertu.” — V. ö. *Mackenzie*, *Manuel of Ethics*, London 1907 p. 379: “A man's interests ought for the most part to be concentrated in the objects which he is seeking to accomplish rather than in his own inner state... The latter course has nearly always a tendency to paralyze action and promote egoisme.” — Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy a helyesen végzett lelkiismeretvizsgálat nem jár ezzel a hátránnyal, mert I. a cél és indíték nem

magá a tény, hogy Szent Ignác minden egyéb volt, mint kicsinyes, tépelődő lélek s mégis halála napjáig csodálatos kitartással végezte a részletes lelkiismeretvizsgálatot és az eredményt pontosan jegyezte. A partikularé nem kicsinyes dolgokkal való bibelődést kíván tőlünk, hanem hibáink kiirtására a pusztá velleitáson túl szilárd és erős akaratot, s az Isten kegyelmére hagyatkozás mellett határozott közreműködést a kegyelemmel. A lelki élet magasztos célkitűzéseit nem elmosódott vágy-vallásosságba, hanem a komoly akaratbeli aszkézis vértetébe öltözteti. Azért sok függ a partikularé tárgyának megválasztásától, de sok a végzés módjától is, amint a következőkben látni fogjuk.

1. A partikularé a lelkigyakorlatok aszkézisében fontos szerepet játszik. A Szent Ignác-féle aszkézis a szilárd akarat aszkézise, mely azonban jól megjegyezve nem ellensége az igazán tette, elhatározásokra ösztönző érzelmeknek, amint az a lelkigyakorlatos könyv számos helyéből kiviláglik. Csak a terméketlen, elmosódott, lágy és ábrándozó érzelmeknek nem tulajdonít jelentőséget. Mivel pedig a partikularé mondhatni hangsúlyozottan és megszorítás nélkül az akarat gyakorlása, ezért kiváló helyet foglal el az akarat aszkézisében.

„Krisztus követése” szerint (I. k. 25.) az önlegyőzés az erény magva. Ha ebből a szempontból tekintjük a részletes lelkiismeretvizsgálatot, akkor jogosnak találjuk sok aszkétikus író nézetét, mely szerint a partikularét az elmélkedésnél, a lelki olvasásnál és több más inagyakorlatnál fontosabbnak kell tartanunk. Mondhatni, hogy más eszközök híján a mindennapi szentmise szentáldozás-

az önző „öntökéletesedés”, hanem az Isten szeretete, akinek mindig jobban akarunk tetszeni. 2. az önvizsgálat nem történik beteges aggályossággal és tépelődéssel, hanem okos mérséklettel és egészséges önmegfigyeléssel. Aki a lelkiismeretvizsgálat jogosságát és előnyeit általánosságban tagadná, annak szükségkép le kellene mondania minden céltudatos önnevelésről. Csak egy a fontos: hogy gondolataink s érdeklődésünk középpontja ne az én, hanem énünkön túl az Isten s az ő érdekei legyenek.

sal és a jól végzett partikularé elegendő lenne, hogy magunkat a lelkiélet magaslatán fenntartsuk, mert ebben a kettőben megtaláljuk a lelki haladás két lényeges tényezőjét: a kegyelmet és az akaratot.²⁶

Egyébként azonban a partikularé nem pusztán természetes akaratgimnasztika, hanem maga is *imagyakorlat*. Reggel lelkünket Istenhez emeljük és áldását, kegyelmét kérjük, hogy napközben a hiba kerülésére vagy az erény gyakorlására vonatkozó elhatározásunkat végrehajthassuk. Minden hibánál ismét feltekintünk hozzá és bocsánatát kérjük, délben és este a számonkérésnél hálát adunk vagy bánatot indítunk. Így az egész partikularé az imádságba van beleágyazva és maga is imagyakorlattá lesz.²⁷

2. Jelentősége általában *lélektani törvényen* alapszik, amint Szent Ignác különben is a lélektani törvények nagy gyakorlati ismerője, bár nem volt tudományos értelemben vett lélekkutató. Hiszen minden kiváló művészi alkotásban is az esztétikának összes törvényeit megvalósítva látjuk anélkül, hogy a művész szükségképp esztétikával foglalkozott volna. A lélektani törvény pedig, amelyre a partikularé támaszkodik, egyrészt a tudat szűke, másrészt a munkafelosztás szükségessége, mely a lelki működések területén is érvényben van.²⁸

A tudat szűke tágabb értelemben azt mondja ki, hogy az ember lelki képességei korlátoltak, a figyelem nem terjedhet ki sok dologra egyforma elevenséggel, az akarat nem képes több dolgot egyenlő erővel végrehajtani. Ezen alapszik viszont a munkafelosztás elve. *Divide et impera*, mondja a latin közmondás. A sok közül egy

²⁶ V. ö. Arany J., Domokos-napra:

„Előtted a küzdés, előtted a pálya,
Az erőtlen csügged, az erős megállja,
És tudod, az erő kicsoda? Akarat,
Mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat.”

²⁷ Pusztán természetes szempontból mondja Lévy: „Széppé és meleggé kell tennünk a képzeletet.” (Willensbildung, S. 44.)

²⁸ V. ö. Lévy, Willensbildung, S. 23.

hibára, egy erényre irányítjuk figyelmünket és ennek leküzdésére vagy megszerzésére állítjuk be egész akarati energiánkat. Ez az a lényeges megismerés, mely a partikuláre gyakorlását átjárja.

A figyelemnek és akaratnak erre az egy dologra való részleges korlátozása mellett azonban mégsem hanyagoljuk el lelkiéletünk egyéb területeit sem, mint az első megtekintésre látszhatnék. Egyrészt ugyanis nem szünetel az általános lelkiismeretvizsgálat sem, mely lelkiéletünk minden mozzanatára kiterjed; másrészt, ha a partikuláre tárgyát jól választjuk meg, akkor épp olyan hibát veszünk szemügyre, mely sok más hibának gyökere, vagy olyan erényre törekszünk különösen, melynek megszerzésével más erényeknek is birtokába jutunk. Továbbá az óvatosság miatt, mellyel a hibával szemben eljárunk, és a gondosság miatt, mellyel arra az egy erényre törekszünk, figyelmünk és akaratunk erősödik, aminek más területen is hasznát látjuk.²⁹ A lelki erő gyarapodik, s így könnyebb dolog lesz más hibákkal is megküzdeni, más erényekre is sikerrel törekedni. Végre „Krisztus követésének” ismert szava szerint, ha minden évben csak egy hibát irtanánk is ki gyökeresen, mily hamar válnánk tökéletes emberekké — 10, 20, 30 év után! A hibák száma mindig jobban összezsugorodik s így lassanként a lelkiélet tökéletességére emelkedünk fel. Az erények pedig szaporodnak s lassanként új meg új lelki készséggel fegyverzik fel, új meg új ékességgel díszítik a lelket. Egyszóval: az ember lelke szerves egység, s ha egy irányban gyakoroljuk lelkünket, egész lelkiéletünk erőben és mélységben növekedik. Joggal mondja Aranyszájú Szent János: „Vegyük tehát szemügyre hibáinkat és javítsuk azokat lassanként: az egyik hónapban ezt, a másikon amaszt, a harmadikon ismét egy másikat határozzunk meg. Így mintegy lépcsőfokokon Jákob létrájának módjára emelkedünk ég felé.”³⁰

²⁹ V. ö. Arany, Buda halála: „Úr az egész földön, ha ez egy hibáján.” E szavakkal adják át Isten kardját Attilának.

³⁰ S. Chrysost., Hom. 83. in Jo.

II. Bár a partikulárénak ily előnyei vannak, azért egyesekre nézve annak gyakorlása mégsem oly könnyű s egyszerű. Panaszok hangzanak el: Nem megy — nem tudom végezni — nincs hasznom belőle — elfelejtem. Ezért kell a partikularé végzésénél egyes dolgokra, főleg annak *tárgyára* és végzésének *módjára* figyelni.

1. Ami a *tárgyat* illeti, főleg két esetről lehet szó.³¹ Vagy vannak még élesen körvonalazott hibáink, bűneink, főként tudatosak és szándékosak, éspedig szokásos, vagy legalább is elég gyakran előforduló hibák és bűnök; vagy pedig már nem fordulnak elő ilyenek, legfeljebb csak ritkán, s jóformán inkább csak a hajlam van még meg lelkünkben, de ez a hajlam sem tör már elő meghatározott tudatos és gyakori tényekben.

Első esetben a tárgy megválasztása nem okoz nehézséget: a hibák és bűnök maguk szolgáltatják a partikularé tárgyát. Először a külső hibákat kell sorra vennünk, melyek másoknak is megütközésére vannak, azután a főhibát, melyből a többi ered. Minél jobban gyökerénél fogjuk meg a dolgot, annál hamarabb és nagyobb sikerrel végzünk. Általában a miseimában (offertorium) felsoroltak szerint: *peccata* (bűnök), *offensiones* (félíg tudatos hibák), *negligentiae* (hanyagságok) járhatunk el s addig időzünk valamely hibánál, amíg azt annyira le nem győztük, hogy már csak ritkán és elvétve fordul elő. Ekkor ugyanis mint hiba már nem lehet a mindennapi lelkiismeretvizsgálat tárgya.

A másik esetben a tárgy megválasztása nem oly egyszerű, mint az elsőben. Sokan törik fejüket, mi volna a legalkalmasabb tárgy, s mégsem jutnak kellő eredményre. Az eset azért mégsem oly bonyolult. Elsősorban ugyanis még azoknál is, akik szokásos hibáikból már kivetköztek, mégis megtörténik, hogy időközönként a helyzet körülményei folytán rá vannak utalva, hogy egy meghatározott hibának kerülésére vagy egy megha-

³¹ A partikularé tárgya egyes hibák leküzdésére, erények gyakorlására nézve jól ki van fejtve *L. Sempé—G. Foch, L'examen particulier* és *Müller L., Legyetek tökéletesek* című könyvecskéiben.

tározott erény gyakorlására fordítsák főfigyelmüket; p. o. az imagyakorlatok pontos végzésére, ha nagyon sokoldalú elfoglaltság veszélyezteti azt — a türelem megőrzésére, mikor a körülmények azt nagy próbára teszik stb. Ilyen esetekben a partikularé tárgya ismét magától adva van.

Más, ú. n. rendes időszakban nem kell túlságosan töprenkedni azon, hogy mi legyen a partikularé tárgya, ha szembeszökő hibák nem teszik magától szükségessé a részletes lelkiismeretvizsgálatnak ezt vagy azt a tárgyat. Ilyenkor elég, ha valami olyant választunk tárggyul, ami mélyebben érinti lelkiéletünket, az önismeretben és önlegyőzésben hathatósan segít, sok és alapos erény gyakorlására ad alkalmat, Istennel szorosabban és bensőbbben összeköt. Ebben azután egész lelkiségünk beállítotttsága, szükségleteink, lelki típusunk, a kegyelem ösztönzései lehetnek irányadók. A partikularé gyakorlása leginkább valamely erény megszerzésére fog kiterjedni, nem annyira hibák kerülésére. Az erény gyakorlásának elmulasztása számíthat esetleg hibának. Ügyelnünk kell azonban arra, hogy mindig pontosan körvonalazzuk, mikor számít valami hibának, mikor nem. Különben nehéz az ellenőrzés. Lehet a hiba kerülését és az erény gyakorlását egybekötni; így még eredményesebb és gyakorlatibb lesz a partikularé végzése: a kettő egymást elősegíti.

Erényt kétféle módon lehet gyakorolni: vagy arra nézünk, hogy az erény, p. o. a szeretet gyakorlására kínálkozó minden alkalmat megragadjuk, s hibának számítjuk fel, ha ezt adott esetben elmulasztottuk; vagy — ha ilyen alkalmak maguktól nem adódnának oly gyakran — kitűzünk magunknak pár erénygyakorlatot, melyek gyakorlására magunk keressük és idézzük elő az alkalmat, vagy pedig belső aktusokkal gyakoroljuk az erényt. Utóbbi esetben arra kell ügyelni, hogy az aktusok száma ne legyen más tekintetben lelkiéletünk kárára, p. o. idegkimerülést, jelentékeny fáradságot ne okozzon, ne vonja el figyelmünket fontosabb dolgoktól

stb. Az erény gyakorlásának ezt a két módját esetleg ismét egybe is kapcsolhatjuk.

Kivételesen lehet eset, amikor valaki nem képes a lelkiélet valamely részletes területére korlátozni figyelmét. Ez főleg igazán misztikus kegyelmekkel megáldott lelkeknel állhat be. Ebben az esetben a lelkivezetőnek a lélekismeret diszkréciójával kell eljárnia.³² Misztikus kegyelmekkel nem megáldott egyéneknél azonban inkább bizonyos lelki restség vagy az önfegyelmzés hiánya okozhatja a nehézséget, s ilyenkor a lelkivezetőnek nem szabad engednie, hanem a partikularé végzését meg kell követelnie.

2. A *módot* illetőleg a lelkigyakorlatos könyv megkülönbözteti azokat a dolgokat, melyek a partikularé lényegéhez tartoznak, és azokat, melyek annak végzését csak elősegítik (segítő eszközök).

A partikularé *lényegéhez* tartozik a reggeli elhatározás a hiba kerülésére és a naponként kétszeri számvétel (délben és este). Vajjon az egyszeri számvétel mellett a partikularé lényege fennáll-e, erre a kérdésre igenlőleg lehet válaszolni azzal a hozzáfűzéssel, hogy azért a kétszeri számvétel a partikularé jó végzését tetemesen elősegíti, mert sokkal intenzívebbé teszi az akarat munkáját és könnyebbé az ellenőrzést, s ezért általánosságban a naponként kétszeri számvétel mellett kell kitartani. Szent Ignác nem hiába vette azt fel ily formában szentgyakorlatos könyvébe.

A *feljegyzés* Szent Ignác szerint a partikularé lényegéhez tartozik, mert a lelkigyakorlatos könyv oly szorosan kapcsolja egymáshoz a számvételt és feljegyzést, hogy azok egymástól elválaszthatatlanoknak tűnnek fel. Szent Ignác példája is igazolja ezt, mert élete végéig s még halála napján is pontosan feljegyezte a partikularét. A dolog természetéből is következik, mert az ellenőrzés csak akkor lehetséges, ha a partikularét valamely

³² Ezekre s az aggályos lelkiismeretűekre nézve lásd: *L. Sempé, L'examen particulier* 1937 p. 34. s

formában jegyezzük. Világos dolog azonban, hogy a jegyzés módja s alakja nem lényeges.³³

Hibáknál a hibák számát, erénygyakorlatoknál a gyakorlatok vagy a mulasztások számát kell jegyezni. Általában jobb az erénygyakorlatot is úgy végezni, hogy inkább a mulasztások számát, mint a pozitív erénygyakorlatok számát jegyezzük. Ez főleg belső aktusoknál fontos, nehogy indiszkrét módon szaporítsuk az aktusok számát más, nagyobb jó kárára, vagy idegeink rovására. Egyes szenteknek vagy lelkiembereknek példája (P. Doyle) itt nem lehet mérvadó, mert egyrészt részletelesen nem tudjuk, hogyan gyakorolták, másrészt rendkívüli isteni kegyelmet kell feltételeznünk, mely számukra az aktusok oly nagy számát lehetővé tette. Az erénygyakorlatoknál ajánlatos feljegyzési mód az, hogy bizonyos számú gyakorlatot határozzunk meg előre: ha ezt a mértéket betartottuk, a tényt magát jegyezzük fel; ha pedig a mértéken alul maradtunk, akkor annyi hibát jegyzünk, ahány gyakorlat hiányzott a megállapított számból; a többletet, ha volt is, nem jegyezzük. De bizonyos idő múlva a megállapított szám már túl kicsinek bizonyulhat; akkor az előre meghatározott gyakorlatok számát felemeljük.

A *segítő eszközök* közt a következőket említi a lelki gyakorlatos könyv: 1. hiba esetén végezzünk kis vezeklést (kezünkkel érintsük mellünket a bánat jeléül, esetleg kis röpimát vagy fohászt is végezhetünk); 2. hasonlítsuk össze az egyik félnapot a másikkal, a rákövetkező napot a megelőzővel, egyik hetet a másikkal, amíg a hibát végleg le nem győztük vagy az erényt kelőlkép el nem sajátítottuk. Ehhez az összehasonlításhoz természetesen feltétel: a jegyzés.

³³ Annál kevésbbé valamely számológép használata napközben a hibák vagy erénygyakorlatok megszámlálására, bár viszont ennek hasznát sem szabad túlságosan lekicsinyelnünk. — V. ö. *L. Sempé, L'examen particulier*, 1937 p. 34. s. Mások a napokat osztályozzák minőség szerint s ezt jegyzik fel meghatározott számok helyett.

Examen generale

Az általános lelkiismeretvizsgálás jelentőségét két pontban jelöli meg a lelkigyakorlatos könyv: megtisztítja a lelket és előkészíti a gyónásra.

Szent Ignác egy figyelemreméltó természetfölötti lélektani megállapításnak mondható megjegyzéssel kezdi tárgyalását az általános lelkiismeretvizgálatról. „Feltételezem, mondja, hogy háromféle gondolat van bennem, vagyis: egyik, mely sajátom, mely pusztán szabadakaratomból származik, és más kettő, mely kívülről származik, az egyik a jó, a másik a gonosz szellemtől.” Ezzel már itt megveti alapját a szellemek megkülönböztetéséről adott utasításainak, melyekről majd később szólunk. Itt azért szól erről a megkülönböztetésről, mert közvetlenül utána a gondolatbeli kísértésekről és bűnökről tárgyal.

I. Mielőtt ugyanis az általános lelkiismeretvizgálat módját tárná fel, előbb annak *anyagát* veszi át: a gondolatokat, szavakat, cselekedeteket — nem az Isten parancsai szerint, hanem abból a szempontból, hogy mikor követ el az ember bűnt gondolattal, szóval vagy cselekedettel. Célja tehát ebben egészen gyakorlati és arra irányul, hogy a lelkigyakorlatokat, főleg az első hetet, amely a lelki megtisztulást és az ezzel kapcsolatos egyetemes gyónást tűzi ki célul, jól végezhessük.

1. A *gondolatokról* szólva két esetet különböztet meg, amikor kívülről jövő rossz gondolattal kapcsolatban érdemet szerezhetünk, egy esetet pedig, amikor bocsánatos, és két esetet, amikor halálos bűnt követünk el. Amikor a lelkigyakorlatos könyv kívülről jövő gondolatokról szól, nem kell mindig feltételeznünk, hogy ezek közvetlenül a gonoszlélektől származnak, mert erre romlott természetünk is elégséges okot szolgáltat. Min-

den gondolat ugyanis kívülről jön, ha azt nem magunk idézzük fel szabadon és tudatosan. Ellenkezőleg, ha tudatosan és szabadon idézzük fel, akkor, ha a gondolat rossz, mindig vétkezünk, ha pedig jó, akkor érdemet szerzünk.

A rossz gondolatok elleni küzdelemben Szent Ignác nagyon vigasztaló dolgokat mond, főleg aggályosságra hajló lelkek számára. Azt mondja ugyanis, hogy a rossz gondolatok elleni küzdelemben kétféle módon lehet érdemet szerezni. Jön a rossz gondolat, és én azonnal ellenállok és legyőzöm azt. Ebben az esetben érdemet szerzek Isten előtt. A másik eset: jön a rossz gondolat, és én ellenállok, de az újra meg újra megtámad, és én mindig ellenállok, amíg végleg le nem győzöm. Ebben az esetben érdemem nagyobb, mint az előbbiben. Nem kell tehát kislelkűnek lenni, ha nem azonnal sikerül a támadó rossz gondolatot végleg visszaverni; mert, ha a katona többszörös támadást ver vissza győzelmesen, bátrabb magatartást tanúsít, mintha csak egyszeri támadást vert volna vissza. Tanúk erre Alcazar hősei a spanyol szabadságharcban a kommunisták ellen. Feltételezzük azonban, hogy az akarat ellenállása tökéletes, vagyis hogy nem tétovázunk a kísértés visszautasításánál.

Bocsánatos bűnt követünk el, mondja Szent Ignác, ha a kísértő gondolattal szemben nem vagyunk eléggé határozottak, hanem valamiképp időzünk mellette, bár nem teljes tudattal és beleegyezéssel, s valamelyes élvezetet is találunk abban. A lelkigyakorlatos könyv szavai semmiképp sem adnak okot arra a véleményre, hogy a teljesen tudatos beleegyezés valamely halálos bűnre irányuló rossz gondolatba, ha mégoly rövid ideig tart is, csak bocsánatos bűn lenne, valamint arra a véleményre sem, hogy a 6. parancs dolgában akármilyen kicsiny és rövid ideig tartó bűnös gyönyör szándékos keresése, felidézése vagy tudatos élvezése csak bocsánatos bűn anyagát képezné. A szentgyakorlatos könyv ugyanis világosan megmagyarázza, hogy az az időzés és élvezés csak „valamelyes hanyagságnak” következménye „a gondolat visszautasításában”, de semmiképp sem

jelent teljes beleegyezést. A „vagy” (vel) szócska ugyan-
is ebben az összefüggésben magyarázó jellegű, t. i. annyi,
mint: vagyis.

Két esetben vétkezik az ember a rossz gondolatnál
(feltéve, hogy súlyos bűnre irányul) halálosan. Első
eset: ha az ember beleegyezik a gondolatba, mely őt
halálos bűnre sarkallja, és el is követné a bűnt, ha mód-
jában állana. Ebben az esetben is két lehetőség áll fenn:
az ember gondolatban elhatározza, hogy később csele-
kedetben is elköveti a bűnt, vagy, bár az utóbbit nem
határozza el, mégis abban a lelki állapotban van, hogy
elkövetné, ha módjában állana. Minden tudatos és szán-
dékos gyönyörködés valamely bűnös gondolatban ebbe
az állapotba helyezi az embert. Mert ami a cselekedettől
visszatartja, az nem a halálos bűn útálata maga, hanem
vagy a félelem a következményektől, vagy a körülmé-
nyek, melyek annak elkövetését megakadályozzák, meg-
nehezítik, vagy a bűnös vágnak csekélyebb foka, mely
rest bizonyos külső gátlásokkal szembeállni. — A má-
sik eset az, amikor az ember cselekedetben is elköveti
a bűnt, és ez az eset súlyosabb, mint az előbbi, mert egy-
részt nagyobb az akarat gonoszsága, mely hosszabb időn
át megmarad rossz elhatározásában és mélyebben bele-
fúródik a bűnbe, másrészt, mert ha nem egyedül, hanem
más személlyel elkövetett bűnös cselekedetről van szó,
nagyobb a lelki kár, mely a bűnös cselekedetből mind-
kettőjükre nézve származik.

2. A *szóval* elkövethető bűnöknél Szent Ignác az
esküvésről, a fölösleges beszédről és a megszólásról
szól. Valószínű, hogy saját lelki állapota mint katona
lebegett szeme előtt, amikor ezeket leírta. Hiszen az
esküvés, a sok fölösleges beszéd és az azzal kapcsolatos
megszólás épp a katonaéletben és az ezzel adódó társa-
dalmi összeköttetésekben könnyen adódik. Hogy mily
komolyan vette maga Szent Ignác az itt leírt utasításo-
kat, egész életéből kiviláglik. Nemcsak az eskünél, de
Isten nevének megnevezésénél általában a legnagyobb
tisztetletet tanúsította, úgyhogy a lelkigyakorlatos könyv-

ben magában Istent Felségnek, Urunknak nevezi, és az asztali áldás mondásánál arcát az áhítat pírja lepte el, a zsolozsma végzésétől pedig fel kellett őt menteni, mert áhítattól nem tudott tovább haladni. Szavait úgy megválogatta, hogy soha fölösleges szót vagy túlzott kifejezést nem használt. A megszólástól pedig annyira tartózkodott, hogy kettőnek nem mondta el azt a hibát, melynek javítására elegendő volt, ha egy ember tudja, s ha véletlenül mégis többnek mondta el, hibáját a gyónás szentségében bevallotta.

3. A *cselekedeti* bűnőknél a lelkigyakorlatos könyv Isten tízparancsolatát, az Anyaszentegyház parancsait és a föllebvalók rendeleteit említi. Általában az egész rész a lelkigyakorlatok vezetőjének módját akar adni, hogy a lelkigyakorlatozót a parancsokról és állapotbeli kötelességeiről jól kioktassa, a lelkigyakorlatozónak pedig életének szorgos átvizsgálására nyújt alkalmat, mielőtt a bűnről szóló elmélgedéseket megkezdené, és hogy lelkigyakorlatos gyónását jól végezhesse.

II. Ami az általános lelkiismeretvizsgálás *módját* illeti, öt pontban foglalja össze Szent Ignác. Ez az öt pont a gyónási előkészület négy pontjának (Szentlélek segítségül hívása, lelkiismeretvizsgálat, bánat, erősfogadás) felel meg, de ötödik pontként az egész gyakorlat elejére állítja a hálaadást Isten jótéteményeiért. Ennek indoklását abban találhatjuk, hogy egyrészt alkalmat nyújt a hálaadásra, melyről különben könnyen megfeledkezünk, másrészt és főleg az isteni jótéteményekről való megemlékezésben megadja azt a hátteret, melyen élesebben domborodnak ki hibáink és bűneink a bennük rejlő egész hálátlansággal, s így ez a megemlékezés a tökéletes bánat útját készíti elő.

Mivel az általános lelkiismeretvizsgálás gyakorlata nemcsak előkészület a gyónásra, hanem a lelkigyakorlatok idején és általában is mindennapi gyakorlat kell hogy legyen, azért hibáink felkutatásánál Szent Ignác úgy, mint a részletes lelkiismeretvizsgálásnál is, azt

ajánlja, hogy a napnak egyes órái szerint haladjunk s gondolatra, szóra, cselekedetre nézve vizsgáljuk meg magunkat.³⁴

³⁴ *Boldog Colombière Kolos* egyik levelében mintát ad arra, hogyan kell a lelkigyakorlat alatt magunkat megvizsgálnunk: „Voyez comment vous avez vécu, de quelle manière vous avez répondu a votre vocation, quelle religieuse vous avez été, depuis le noviciat jusqu'aujourd'hui? Si toutes les religieuses avaient été semblables a vous, Dieu en aurait-il été fort honoré? Aurait-il eu des épouses dignes de lui? Comparez-vous avec celles qui vivent le mieux; parcourez toutes vos règles, tous vos voeux, toutes les vertus, tous les vices, toutes les actions du jour et de la semaine. Quel usage avez-vous fait de vos sens et de toutes les facultés de votre âme?” (B. Cl. de la Colombière à Madame d'Houel de Morainville abbesse de la Bénissons-Dieu.)

Egyetemes szentgyónás és szentáldozás

Szent Ignác a lelkigyakorlatok első hetének végén egyetemes szentgyónás végzését ajánlja s annak előnyeit három pontban állapítja meg: 1. Az egyetemes gyónás, melyet nem szükségből, tehát p. o. nem azért, mert előbbi gyónásaink érvénytelenek voltak, hanem szabad elhatározásból és áhitatból végzünk, nagyobb haszonnal és érdemmel jár a nagyobb bánat és töredelem miatt, melyet egész életünk bűneinek szemlélete lelkünkben felidéz. — 2. A lelkigyakorlatok elmélkedéseiben jobban ismerjük meg bűneink nagyságát és gonoszságát s ezért is mélységesebb bánattal gyónjuk meg azokat, mint amikor először meggyóntuk. — 3. Az ilyen gyónás jobban készít elő a szentáldozás minél gyümölcsözőbb vételére, mely viszont erőt ad a bűn kerülésére és az Isten kegyelmében való állhatatosságra s fokozza bennünk a megszentelő kegyelmet.³⁵

Természetes dolog, hogy aggályosságra hajlamos egyéneknek nem ajánlatos egyetemes gyónást végezni még lelkigyakorlatok alkalmával sem. Mások számára az említett okok miatt üdvös dolog, ha legalább életüknek egy hosszabb szakáról, p. o. az utolsó szentgyakorlat óta eltelt időről egyetemes gyónást végeznek. Megfelelő, hogy ezt a lelkigyakorlatok első hetében végezzük, nehogy a bűnökkel való foglalkozás a második hét elmélkedéseire zavarólag hasson.

³⁵ A felsorolt okokból is látható, hogy Szent Ignác a lelkigyakorlatokat elsősorban nem megtérő bűnösöknek, hanem tökéletesre törekvő egyéneknek szánta. Ellenkező esetben egészen másképp szólna a gyónásról.

Az első hét célkitűzése

A lelkigyakorlatok első hetének célja a lélek megtisztulása. Főgyümölcse: *a bűnbánat és a bűn gyűlölete*. Ez egyik főpillére a lelkiéletnek. A szenteket jellemző vonásként említi egy katolikus író: *Mortui peccato*, meghaltak a bűn számára. Vagyis mintegy erkölcsileg képtelenek vétkezni; a bűnnek csak halk közeledtére is az ellenállás maximumát fejtik ki, és ezt az ellenállást a bűnnek már gondolata is kiváltja lelkükből. Erre a bűn-gyűlöletre nevel minket a lelkigyakorlatok első hete.

A bűnt pedig mint a fundamentumban megismert és egész lélekkel megszeretett Istennel való legnagyobb ellentétet, mint végzetes eltérést az örök céltől, mint a teremtett világ rendjének leggyökeresebb felforgatását, mint a közömbösség legteljesebb hiányát állítja elénk a lelkigyakorlat. A főelmékedésekben ugyanis kifejezetten csak a súlyos bűnre tér ki Szent Ignác.

A lelkiélet egyik veszélye az ú. n. kevély szentség, vagyis a mélyenfekvő alázat hiánya a lelki törekvésben. Ennek ellensúlyozója épp az elmékedés bűneinkről, gyarlóságunkról, a kellő önismeret és okos önmegvetés. Így erősíti meg a lelkigyakorlatoknak ez a része lelki-életünk alapjait.

További gyümölcse az első hétnek: *az alázat és hála* s az ebből fakadó *engesztelő szeretet*. A bűnről szóló elmékedéseknek is a szeretetet kell növelniök bennünk. Egészen téves volna az a felfogás, mely az első hét célját és feladatát egyedül abban látná, hogy a bűn és kárhozat elmékedései által a lelket megijessze és rettegésben tartsa; bár Szent Ignác az üdvös félelmet is hasznosnak mondja azok számára, akiket esetleg az isteni szeretet már nem tartana vissza a bűn elkövetésétől. (Pokolról szóló elmélk., második előgyak.)

A penitencia szelleme kell, hogy egész életünkön át végigkísérjen minket. Mint a lelkigyakorlat első hetének eredménye alapját képezi a további heteknek, mert a bűnbánatból fakadó erős és alázatos szeretet nagylelkűsége és hősiessége serkent Krisztus követésében, aki hozzánk, bűnösökhöz oly irgalmasan lehajolt és Isten fiainak méltóságára emelt minket. Ez az alázatos szeretet legbiztosabb alapja a lelki tökéletesség épületének, melyet a további hetekben fel akarunk építeni, s megvéd a kevélység és öntetszelgés veszélyétől.

A *penitencia szelleme*, melyet az első hét elmélkedéseiből merítünk, a következő *mozzanatok*at foglalja magába, illetve eredményezi:

1. *Bánat* bűneink fölött. Sorra szemléljük elmélkedéseinkben a tökéletes és kevésbé tökéletes bánatnak indítékait: mi a bűn önmagában, Isten ítéletében, történeti megjelenésében, következményeiben?

2. *Erősfogadás*, mely a kárhozat szemléléséből fakad és a bűnalkalmak kerülését magába zárja.

3. *Eszközök megragadása* a bűn ellen: azok megállapítása és gyakorlati alkalmazása.

4. *Elégtétel*, mely magában foglalja egyrészt a *vezeklést* (penitenciát), mely által Istennel szemben valamiképp lerójuk tartozásunkat (önként adódó alkalmak vagy szabadon választott elégtételi cselekedetek, vezelesek), másrészt a felebarátunknak okozott anyagi vagy erkölcsi károk *jóvátételét*, megtérítését.

5. *Alázat* és alázatból fakadó *óvatosság* a bűnnel és bűnalkalmakkal szemben. Ez az óvatosság egyrészt a meggyőződésben nyilvánul meg, hogy nem szabad magunkban túlságosan bízunk és nem szabad magunkat oktanul a bűn veszélyének kitenünk, másrészt az e szerint való cselekvésben.

6. *Megértő szeretet és irgalmas szív* a tévedők és bűnösök iránt, igazságos és méltányos, sőt némileg ellenző megítélése felebarátunk hibáinak akkor is, ha ellenünk vétett; szeretetteljes megbocsátás és testvéreink kellemetlen hibáinak, gyarlóságainak türelmes elviselése.

7. *Apostoli buzgalom* Isten iránti hálából, aki oly irgalmassággal járt el irányunkban: „Nem bűneink szerint bánt velünk, és nem gonoszságaink szerint fizetett meg nekünk.” (102. zsolt.) Apostoli buzgalom, mely a bűnnek, mint a szeretett Isten legnagyobb sérelmének látásából fakad; apostoli buzgalom, mely a bűnben a lelkek legnagyobb kárát, örök vesztét szemléli. Azért állítja oda az ókor legnagyobb bűnbánója a bűnbánat klasszikus zoltárában mint bűnbánata legszebb gyümölcsét: „Hadd tanítsam utaidra a bűnösöket, hogy hozzád térjenek az istentelenek.” (50. zsolt.)

A bűnbánatnak e szilárd alapjára építették fel lelki életüket *a szentek és nagy bűnbánók*: Dávid, Szent Péter, Szent Ágoston, Mária Magdolna és sok más: s még az angyali Alajosról is azt mondja az Egyház imádsága, hogy „életének csodálatos tisztasága ugyanoly bűnbánati szellemmel párosult”.

A bűnbánat indítékai, melyeket a lelkigyakorlatok első hetének elmélkedései élénk tárnak, a következők: szégyenkezés (első elmélkedés előtti második addíció és második előgyakorlat), lelki kár (elmélkedés összüleink bűnéről), a bűnről szóló elmélkedések első előgyakorlata, félelem (első elmélkedés harmadik pontja, elmélkedés a pokolról), a bűn lelki rútsága (saját bűneinkről szóló elmélkedés), a bűnben rejlő igazságtalanság, vakmerőség és hálátlanság (ugyanott), a tökéletes bánat motívumai (elhintve mindenütt, főleg a bűnről és pokolról szóló elmélkedések végén az imatársalgásban; colloquium misericordiae).

A bűnről szóló első elmélkedés

(De triplici peccato)

Ez az elmélkedés három pontban három bűnt állít lelkünk elé: az angyalok, őszüleink és egy tetszésszerinti ember súlyos bűnét. Innen az elmélkedés elnevezése: a hármás bűnről (*de triplici peccato*).

Az elmélkedés a súlyos bűn mivoltát, gonoszságát mutatja meg Isten ítéletében. A súlypont azon van, hogy *Isten*, a végtelen igazság és igazságosság, hogyan ítéli meg a bűnt, és pedig *egyetlenegy* súlyos bűnt. Az elmélkedés célja az önmegszégyenülés és az abból fakadó bánat és erős fogadás, látván, hogy sokan egyetlen bűn miatt elkárhoztak, én pedig oly sok bűnt követtem el.

Ez az elmélkedés egyúttal forma szerint is klasszikus példája az ú. n. „*meditatio*”-nak, a szorosán vett elmélkedésnek, „*per tres potentias*”, lelkünk három tehetségének segítségével: emlékezet, értelem, akarat. Minden egyes pontban először emlékezetünkkel magunk elé állítjuk az eseményt, majd értelmünkkel megfontoljuk, végre akaratunkkal komoly elhatározásokat teszünk megfelelő lelki felbuzdulások kíséretében. Az akaratnak Szent Ignác szerint nemcsak az a szerepe az elmélkedésben, hogy elhatározásokat tesz, hanem az is, hogy a többi tehetséget működésbe hozza és működésben tartja.³⁶

Az elmélkedés végén kifejti Szent Ignác az imatársalgás módját. A jelen elmélkedésben pedig nagy lélektani hozzáértéssel a legnagyobb önmegszégyenülésből

³⁶ Az érzelmek szándékolt felgerjesztése vagy egy tárgyra való irányítása megerőltetőbb, mint a figyelem ilyenmő felkeltése és ébrentartása; mert az értelmi tehetség természeténél fogva inkább arra van rendelve, hogy az akarattól erre vagy arra a tárgyra irányítassék szükség szerint, míg az érzelmek természetüknél fogva önként követik a megismerést s így kevésbé törük meg a szabályozást.

felvezet az imatársalgásban az irgalom forrásához, a keresztfeszített Üdvözítőhöz, akinek értem elszenvedett megváltó halála szemlélésénél kérdelem magamtól: mivel háláltam meg eddig ezt az isteni jóságot és mit akarok tenni a jövőben?³⁷ Így fogamzik meg lelkemben a legmélyebb bánat, hála, erős fogadás, büngyűlölet és nagylelkű buzgalom Krisztus iránti szeretetből saját lelkem tökéletesítésében és a lelkek megmentésében.

Az elmélkedés harmadik pontjához, mely egy tetzésszerinti ember bűnéről szól, aki e miatt az egyetlenegy bűn miatt örökre elkárhozott, meg kell jegyeznünk, hogy Szent Ignác nem mondja, hogy *van* ilyen ember a pokolban, csak azt hangsúlyozza az Egyház tanítása alapján, hogy aki bárcsak egyetlenegy bűnt követett is el és abban bűnbánat nélkül meghal, örökké elkárhozik. S ez elegendő is arra, hogy az elmélkedésből a szándékolt hasznot merítsük: önmegszégyenülés és büngyűlölet. Egyébként Szent Ignác még hozzáfűzi, hogy számos más ember is van a pokolban, aki talán kevesebb bűnt követett el életében, mint mi. Megemlíthetjük még, hogy azok számára, akik keresztségi ártatlanságukat megőrizték, sem haszonnélküliek a bűnről szóló elmélkedések. Mert egyrészt bizonyára voltak hanyagságaik, melyek talán másokat már a súlyos bűn útjára tereltek; másrészt ez a tény még jobban mutatja meg nekik Isten irgalmát és jóságát, aki őket megelőző kegyelme által ily nagy rossztól megóvta; végre pedig a bűn gonoszságát szemlélve annál jobban megerősödnek lelkileg, hogy az ártatlanság nagy kincsét a jövőben is megőrizték és távortartsák magukat attól, aminek rettenetes voltát most a lelkigyakorlatban ismerik meg egész mivoltában.

³⁷ Ez a hármas kérdés: „Mit tettem Krisztusért? Mit teszek Krisztusért? Mit kell tennem Krisztusért?” — közvetlenül biztosan nem az apostoli tevékenységre vonatkozik, hanem hogy *lelkem* mennyire volt eddig Krisztusé, mily nagylelkűséggel szolgál most neki, s mit kell tennie a jövőben. Viszont nem tagadhatni, hogy másodsorban a Krisztusért végzett apostoli munkára is vonatkozatható s hatalmas lendítő ok az apostoli buzgalomra Krisztusért.

Általában, a súlyos bűnt tekintve, háromféle állapotban lehetünk: vagy jelenleg is bennünk van, vagy legalább bennünk volt valamikor, vagy ha nem is volt, de bennünk lehetett volna, ha Isten kegyelme nem óvott volna meg attól. Mind a három esetben az elmélkedés a legnagyobb haszonnal jár, főleg ha az abból fakadó buzgalmat tekintjük a lelkeknek a bűntől való megmen-tésében, és ha tekintetünket nem korlátozzuk csak a súlyos bűnökre, hanem a kisebb bűnökre is kiterjesztjük, melyek a nagyobbaknak útját egyengetik.

A bűnről szóló második elmélkedés

(De peccatis propriis)

A második elmélkedés saját bűneinket állítja szemünk elé és saját magunkban szemlélteti a súlyos véték útálatosságát. Ezért nevezzük ezt a gyakorlatot elmélkedésnek saját bűneinkről (*de peccatis propriis*).

Saját bűneink említése ugyan csak az első pontban történik, melyben rövid áttekintésben életünknek (vagy annak utolsó szakának) összes bűneit magunk elé állítjuk, de a többi pontnak megfontolásai is épp ezekre a mi bűneinkre vonatkoznak, s így a bűn gonoszságát saját életünkben látjuk megvalósítva.

Az elmélkedés öt pontból áll, melyek közül az első inkább az emlékezetet, a három további az értelmet, az utolsó az akaratot foglalkoztatja. Ez az elmélkedés tehát szintén a három lelki tehetség szerint van felépítve. A különbség az első és a második elmélkedés közt formailag csak az, hogy amabban a három tehetség minden egyes pontban szerepel, emebben maguk az elmélkedési pontok vannak a három tehetség szerint beosztva.

A pontok beosztása a következő. Az első pontban életünk bűneit állítjuk magunk elé. A másodikban megfontoljuk: mi a bűn önmagában véve, még ha Isten nem is tiltotta volna meg és nem büntetné azt. A harmadik és negyedik pontban megfontoljuk a bűn gonoszságát, mely épp abból ered, hogy Isten tiltja azt, s így a teremtett akarat ellentétbe kerül a Teremtő akaratával. Éspedig először azt fontoljuk meg, hogy mi kik vagyunk, azután pedig, hogy ki az Isten; mert ebből az ellentétből látjuk legjobban a bűnnek, mint Istenen elkövetett sérelemnek gonoszságát. Az ötödik pontban ebből a szemléletből önként kitör a csodálkozás, hogy Isten ily teremtményt, aki szentségtelen kezét felemelni meri Teremtője ellen,

egyáltalán még megtűr a föld hátán, s hogy a teremtmények sokasága nem lázad fel ellene, hogy megbosszulja rajta a Teremtőn elkövetett sérelmet. A magyarázatot pedig az imatársalgásban szemünk elé állított isteni irgalmasság adja meg.

Igy ebben az elmélkedésben ismét Szent Ignác nagy tisztelete és áhítata jelenik meg az isteni Felség iránt, másrészt ismét gyönyörű lélektani érzékkel vezeti át a lelket a bizalomra és tökéletes, szeretetbeli bánatra, mikor a bűn örvényébe elmerülve és már-már a teremtmények bosszuló kardjától halálra sebezve érzi magát, s ebből a kétségbeejtő állapotból épp az oly súlyosan és hálátlanul megbántott, de oly irgalmas és könyörülő Isten keze menti meg. Ez a nagylelkűség és jóság végleg leszereli a bűnöst, s ő mintegy odanyújtja kezeit, hogy az isteni szeretet kösse meg ezentúl azokat, hogy soha többé ne vétkezessen.

Amint látjuk s amint Szent Ignác a második előgyakorlatban ki is fejezi, ennek az elmélkedésnek az el-sőtől eltérőleg már maga a bánat, nemcsak a megszegyenülés, éspedig a tökéletes bánat és tökéletes megtérés a célja. Ez az elmélkedés oly megtéréseket képes létrehozni, amilyen Mária Magdolna, Szent Ágoston és maga Szent Ignác megtérése volt: örökre meghaltak a bűnnek, hogy ezentúl már csak Istennek éljenek.

A test a lélek börtöne

(A bűnről szóló elmélekedések első előgyakorlata)

A bűnről szóló elmélekedések előgyakorlataként igen találó és megkapó képet állít Szent Ignác lelkünk elé, mikor mondja: képzeljük el lelkünket, amint testünkbe, mintegy börtönbe bezárva, s az egész ember, vagyis lélek és test, e siralomvölgyében, vadállatok közé kiteszítva számkivetésben él. Ez a bűnös ember, az ősbűntől sujtott egész emberiség képe,³⁸ mely maga is P. Roothaan szava szerint egész elmélekedés tárgyát képezhetné.

1. A test mint a lélek börtöne sokszor szerepel az egyházi irodalomban. Ezt akarjuk kissé tüzetesebben megvizsgálni, vagyis *milyen értelemben nevezhető a test a lélek börtönének?* Ez a kutatás is mélyíti bennünk az önismeretet és a bűn mivoltának megismerését.

A testet a szó szoros értelmében nem nevezhetjük Plato követőivel a bűn forrásának és a lélek börtönének,³⁹ mert a lélek egyesülése a testtel nem kényszerű, hanem természetes, s a test a léleknek működéseiben általában és természet szerint nem akadály, hanem segítője. Csak bizonyos tekintetben és az ősbűn következtében nevezhetjük a testet a lélek börtönének, amennyiben a test törvénye sokszor ellentmond a szellem törvényének, megnehezíti a lélek szellemi törekvéseit,

³⁸ V. ö. S. Bernard., Sermo 3. de circumcis. — Serm. 3., 5., 8., 9., 10. in ps. Qui hab. — Serm. 22. de divers. n. 5. — Ps. 31, 9; 48, 13; 21, 13—22.

³⁹ Lásd: Platon, Phaidon és v. ö. Förster, Christus S. 9. — Továbbá: Philon és a római sztoikusok. — Lásd még: Tertull., Apol. 17. és Szent Ágoston, De civ. Dei XII. 26; XIII. 16 ss. — Naz. Szent Gergely, De paup. amore c. VI., VII., VIII., Apol. c. 74. 91. — H. Bremond, Mystik u. Poesie S. 201. — Rousseau, Émile: „Ce corps étroit dans lequel tu te sens enchaîné.” — Faber, Memor. nov. 1542., mai. 1543., ahol a test hasznos voltáról is szól.

ránehezedik és szárnyalásában akadályozza: „Mert a romlandó test teher a léleknek, s a földi sátor lenyomja a sokat tünődő elmét.” (Bölcs. 9, 15.) Ezért panaszkodik Szent Pál: „Én, aki a jót akarom cselekedni, azt a törvényt találom, hogy a rossz fekszik hozzám közel: mert belső emberi voltom szerint gyönyörűségemet találom Isten törvényében, de más törvényt látok tagjaimban, ez küzd értelmem törvénye ellen s a bűn törvényének foglyává tesz, amely tagjaimban van.” (Róm. 7, 21—23.) Azért kiált fel: „Én szerencsétlen! ki szabadít meg e halálnak testétől?” (Róm. 7, 24.)⁴⁰ Ilyen értelemben idézi Nagy Szent Vazul az ifjakhoz intézett beszédében Pythagorast, mikor mondja: „Emlékezzünk Pythagorasról, aki mikor megtudta, hogy híveinek egyike testgyakorlással és táplálkozással erősíti magát, így szólt: Hallod-e, meddig fogod börtönödet saját magad tűrhetetlenné tenni?” (V. ö. Fináczy E., A középkori nevelés tört. 36. l.)

A szentatyák és egyházi írók általánosságban sokféleképp nevezik a testet a lélek börtönének. Tiszteletreméltó Béda⁴¹ „*Carcer poenalis*”-nak, az Egyház Szent Márton zsolozsmájában (nov. 1.)⁴² „*mortalis carcer*”-nek, Szent Fulgentius⁴³ és Villanovai Szent Tamás⁴⁴ „*ergastulum carnis*”-nak nevezi a testet. Ebben a tömlőben Kempis Tamás szerint két dologra van szüksége az embernek: eledelre és világosságra; ez a kettő: az Oltári-szentség és Isten igéje. (Krisztus köv. IV. k. 11. f. 4.) A „Halotti beszéd” is így könyörög: „Szerelmes barátim, imádkozzunk e szegény ember lelkéért, kit az Úr e napon e hamis világ tömlőcéből kimentett, kinek e napon testét temetjük.”

2. A test különösen háromféleképp mondható a lélek tömlőcének: a) vágyaival fogvatartja a lelket, lefelé húzza és akadályozza erényre, Istenhez való törekvésében, mintegy rabmunkára kényszeríti, mikor rendetlen

⁴⁰ V. ö. II Kor. 5, 1—10. — Krisztus köv. III. k. 55. f. 1.

⁴¹ Sermo 18. de Sanctis.

⁴² Lect. V.

⁴³ Sermo de S. Steph.

⁴⁴ In die Nat. Dom. conc. III.

vágyaival meg kell küzdenie.⁴⁵ — b) Mindennapi szükségleteivel gátolja, hogy a lélek szabadon és egyedül Istennek éljen és az égiekkel foglalkozzék.⁴⁶ — c) Visszatartja a lelket a földön, úgyhogy az nem merülhet bele szeretetének tárgyába, Istenbe, akit szívének egész vágyával színről-színre látni és élvezni óhajt. Ezt az utóbbi megkötöttséget főleg a misztikusok érzik nagyon.⁴⁷

Az első akadály miatt sóhajt fel Krisztus követésének jámbor írója: „E mulandóság napjai rövidek és gonoszok, teli fájdalommal és inséggel. Hol az embert sok bűn beszenyzezi, sok szenvedély behálózza, sok félelem szorongatja, sok gond lefoglalja, sok haszontalanság szórakoztatja, sok hiúság ejti törbe. Sok tévedés körülözlöni, sok fáradság emészti, kísértés zaklatja, gyönyörűség elpuhítja és inség kínozza.” Azért felkiált: „Ó, mikor szakad vége ennek a sok nyomorúságnak? Mikor szabadulok meg a vétkeknek alávaló rabságából?” (III. k. 48. f. 4.) A fogolykiváltó szentek ünnepén is (jan. 28., febr. 8., aug. 31., nov. 20.) ebben az értelemben intézi az Egyház Istenhez könyörgéseit.

De nemcsak a vétkek és kísértések, hanem a mindennapi élet szükségletei és gondjai is akadályozzák a lelket: „Nem olyan dolgokról szólok, Uram, melyek után a világi hiúság eped, hanem azokról a nyomorúságokról, melyek az emberiség közös átka következtében szegény szolgád lelkét keservesen terhelik és feltartóztatják, hogy ne juthasson kívánsága szerint a lelki szabadságra.” (III. k. 26. f. 2. — V. ö. III. k. 51. f. 1; III. k. 21. f. 4.)

„Már Isten előtt megjelenni óhajtunk, mondja Nagy Szent Gergely, de ebben még halandó testünk kötelekei megakadályoznak. Joggal mondjuk tehát, hogy bilincsekben vagyunk, mert még nincs szabad útja vágyunknak, mely Isten felé visz.”⁴⁸

⁴⁵ S. Bernard., Sermo V. in Quadrag.: „Hic est, qui manus nostras proprio cingulo alligat... ut caro, quae data est in adiutorium, in ruinam nobis et in laqueum fiat... cum nos exules simus...”

⁴⁶ S. Ambros., Lib. 5. comm. in Luc. c. 7: „Pigra iuandam terreni corporis habitudine vigor hebetatur animorum.” — S. Bern., Serm. 1. in Septuag.: „Primum enim impedimentum et occupatio gravis est ipsa necessitas huius miseri corporis.”

⁴⁷ „L'âme enchainée au corps, veut, du moins par sa cime, plonger en ce beau ciel et s'y perdre un instant.” (L'union mystique. Cantique. — Poulain, Des grâces d'oraison, après le chap. 31.)

⁴⁸ Gregor M., Moral. lib. 4. cap. 30.

Ez a harmadik akadály, melyet lelkünk érez, amíg a halandó testben él: homály borítja látását, a tömlőc homálya, nem láthatja meg az igazság Napját, Istent. Azért mondja oly szépen Szent Ambrus az agg Simeonról: „Szemléld ezt az igazat, amint a test tömlőcébe van zárva és vágyódik, hogy feloszljon és Krisztussal lehessen.”⁴⁹ Meghatóan tör ki ez a vágy Genuai Szent Katalin szájából: „A tömlőc, melyben magam érzem, a világ. A láncok testem kötelékei. Lelkem a kegyelemtől megvilágosítva megérti, hogy mi az Istentől távol fogolyként visszatartatni és önmagában találni az akadályt, mely legfőbb boldogságát késlelteti és akadályozza, hogy célját elérje. S mivel lelkem mindenfölött gyengéd és érzékeny, azért ez a halasztás kimondhatatlanul fájdalmas számára.”⁵⁰ Szent Teréz is hasonlóképp sóhajt fel: „Nem, Uram, szolgálók képtelen elviselni a kint: Tőled megfosztva látni magát. Türelmetlenül viseli bilincseit, szabadulni szeretne azoktól; az étkezés megöli, az alvás kinozza.”⁵¹ Alacoque Szent Margit írja P. Rolin-nak egyik levelében: „Az Oltáriszentség és a kereszt nélkül nem volnék képes élni és számkivetésem hosszúságát elviselni e siralomvölgyében, ahol sohasem kívántam szenvedéseim kisebbitését.”⁵²

3. Mégis a lélek a *testhez kötve* a vele rokon földi szépségek szemlélésével *készül* Isten tiszta látására: „Értelmünk e földhöz kötve és az anyaggal egyesülve nem képes a tiszta szemléletre. Azért a testével rokon szépségek nyomán tekinti Alkotója műveit és egyelőre hatásukból ismeri meg azokat, hogy lassanként megerősödve az istenség tiszta látására eljusson.”⁵³

⁴⁹ Ambros., Lib. 2 comment. in Luc. cap. 2. — V. ö. Franciosi, L'esprit de S. Ignace (Nancy, 1887.), p. 24. et 271: „la prison de son corps”.

⁵⁰ A tisztítótűzről. 17. fejt.

⁵¹ Onéletra. 16. fejt.

⁵² Még maga az Úr számára is a test valamiképp a lélek tömlőce volt. Szépen mondja Newman bíboros: „A Legfölségesebb elhatározta, hogy teremtett tömlőc fogságának veti alá magát örökre.” Ez a fogság az egész örökkévalóságon át meglesz. Nyilvánvaló azonban, hogy a feltámadás és mennybemenetel után ez a fogság nem jelent már valami szenvedést, hanem csak azt a végtelen leereszkedést, mely magában a Megtestesülés titkában rejlik, melyről Szent Pál írja: „Kiüresítette önmagát, felvette a szolgáló alakját.” (Fil. 2, 7.) (Newman, Meditations and devotions, The Resurrection 1.)

⁵³ Basil., Ep. 8.

Harmadik és negyedik elmélkedés a bűnről

Szent Ignác a lelkigyakorlatok első hetében naponként öt elmélkedést végeztet a gyakorlatozóval: az elsőt éjfélkor, a másodikat reggel, a harmadikat délelőtt, a negyediket kora délután, az ötödiket estefelé. Minden elmélkedést az anyagnak negyedórás előkészítése, illetőleg annak előterjesztése a lelkigyakorlat vezetője által előzi meg, maga az elmélkedés egy órát vesz igénybe, utána következik negyedórás visszapillantás az elmélkedésre. Így van ez az egész lelkigyakorlat tartama alatt. Csak az elmélkedések száma változik, amennyiben a második héten, ha a lelkigyakorlatozó fáradt, elegendő négy elmélkedést végeznie, legalább is olykor. A negyedik héten egyáltalán csak négy elmélkedés legyen, mert ez jobban felel meg e hét szellemének, mely inkább az örömmek, mint a vezeklésnek hete. Egyébként is az utolsó héten a lelkigyakorlatozó már jobban kifáradt.

1. Meg kell jegyeznünk, hogy az *elmélkedések száma* nem oly lényeges, hogy azon megfelelő ok miatt ne lehessen változtatni. Általában a mai kor embere gyengébb alkatú, mint az előbbi századokban. Ezért a lelkigyakorlatokban nagyjában napi négy elmélkedéssel szokták beérni, csak a harminc napos lelkigyakorlatokban végeznek többször éjféle elmélkedést is. Némelyek a délutáni első elmélkedést megfontolás alakjában adják, mely a pontokkal együtt csak egy órát vesz igénybe s nem követi azt visszapillantás. Ez azonban már bizonyos engedményt jelent a lelkigyakorlatok szigorú rendjében.

Általában a jézustársasági tagok lelkigyakorlatain kívül még papoknál és szerzeteseknél is ritkán tartják be a szentgyakorlatos könyv utasításait teljes szigorral. Az elmélkedés átlag pontokkal együtt egy teljes órát vesz igénybe, utána esetleg rövid visszapillantással. Mi-

nél kevésbé gyakorlott a lelkigyakorlatozó az elmélkedésben, annál kevésbé lehet rá a lelkigyakorlatos könyv utasításait teljes szigorral alkalmazni, mert ez inkább kimerítené s a lelkigyakorlat lényeges hasznát veszélyeztetné. Kívánatos azonban, hogy minél jobban megközelítsük a lelkigyakorlatoknak Szent Ignác által megállapított rendjét.

2. A napi öt elmélkedés közül a harmadik és negyedik az előbbieket *ismétléseként* szerepel. Mi ezeknek az ismétléseknek célja és módja, és nevezetesen a bűnről szóló elmélkedéseknél mily utasítást ad erre nézve a lelkigyakorlatos könyv?⁵⁴

Az ismétlések célja, hogy a lelkigyakorlatozó az igazságokat és az azokból merített lelki hasznot mélyebben belevesse elméjébe, szívébe s az esetleges hiányokat pótolja. Az igazság csak akkor szűrődik mélyen bele a lélekbe, ha a lélek hatni engedi az igazságot hosszantartó és ismételt megszívlelés által. Erre ad módot az ismétlés.

Lehet egy elmélkedést valamely anyagról egészen újból végezni, mintha még nem végeztük volna soha. Ez az elmélkedésnek voltaképp másodízben való végzése, de nem tulajdonképeni ismétlés. Az ismétléshez szükséges, hogy az ember rátérjen azokra a dolgokra, melyekről már elmélkedett. Azért mondja Szent Ignác, hogy az ismétléseknél azoknál a dolgoknál időzzünk főként, amelyeknél nagyobb lelki megindulást, világosságot, vigaszt vagy annak ellenkezőjét: undort, szárazságot tapasztaltunk.

Miért ezeknél? Egyrészt azért, hogy a tapasztalt világosságot gyarapítsuk, a benyomásokat elmélyítsük, másrészt azért, hogy pótoljuk, amit a lelki szárazság miatt talán elmulasztottunk.

⁵⁴ A lelkigyakorlatos könyvben elénk tárt imamódokról lásd: *Nonell S. J., Exercices spirituels*, p. 14—24. Figyeljünk ott különösen a különbségre, melyet a szorosan vett ismétlés (harmadik elmélkedés) és az összefoglalás (negyedik elmélkedés) közt megállapít.

Az ismétlés alkalmat ad arra is, hogy ha kellő idő híján nem tudtuk az egész anyagot elvégezni, ezt a hiányt is némileg pótolhassuk; továbbá új szempontokat is nyit meg előttünk, melyeknek tekintetbe vételével új megvilágításban látjuk az igazságokat.

A bűnről szóló elmélkedésekben Szent Ignác azt akarja, hogy a harmadik elmélkedés az első kettőnek ismétlése, a negyedik pedig ennek a harmadiknak, tehát az ismétlésnek összefoglalása legyen. Így mindig mélyebben vésődik bele a lélekbe a bűn gyűlölete és annak kerülésére tett komoly elhatározás.

Külön megfontolást igényel az imatársalgás, melyet a lelkigyakorlatos könyv e két elmélkedés, illetőleg ismétlés végén előír.

Hármas imatársalgás

Az első ismétlő elmélkedés után a bűnről a lelkigyakorlatos könyv hármassalgást ír elő, melyet a második ismétlő elmélkedés után is el kell végeznünk.

Ez a hármassalgás abban áll, hogy először a Boldogságos Szűzhöz fordulunk, majd általa Krisztus Urunkhoz, végre Krisztus által a mennyei Atyához, és mindannyiszor hármassalgyelmet kérünk tőlük.

Már ez a fokozatos felemelkedés Isten trónjához a leghatalmasabb közvetítők igénybevételével is mutatja, hogy fontos dologról van szó s hogy annak elnyerése mennyire szívünkön fekszik.

Mi ez a kérés?

Három dolgot kérünk: 1. hogy benső átérzéssel ismerjük meg bűneinket s megútáljuk azokat; 2. hogy ugyanolyan átérzéssel szemléljük cselekedeteink rendezettségét, s ezt megútálva, megjavítsuk és rendbehozzuk; 3. hogy megismerjük a világ hiúságát, s azt megútálva, távol tartsuk magunktól.

1. Figyelemreméltó ebben a hármassalgyelésben az, amit Szent Ignác ezekkel a szavakkal kifejez: „*érezzem*”, „*benső megismerés*”. Tehát nem száraz elméleti megismerésről van itt szó, hanem olyanról, mely a szíveig és veséig hat, amint a zsoltár mondja: „*szegezd át félelmeddel testemet*”. (118. zsolt.) Szent Ignác tehát nem a száraz „*intellectus*”-ra épít, amint azt neki sokszor szemére vetik, hanem az „*afectus*”-ra, de nem a múltó érzelmekre, hanem a mélységes belátáson alapuló és abban gyökerező lelki, szellemi, akaratbeli átérzésre. Ez maradó nyomot hagy a lélekbén és komoly cselekvésre ösztönöz. Nemcsak a bűnről szóló elmélkedéseknél, máshol is így jár el Szent Ignác.

2. Figyelemreméltó továbbá, hogy *saját* bűneim megismeréséről van szó. Tehát egyrészt a bűn gonoszságának, esztelenségének, szerencsétlenségének mélyseges megismeréséről általában, másrészt azonban úgy, amint ez a gonoszság, esztelenség és szerencsétlenség az én lelkemben valósággá lett.

A második kérdés a rendtelenségek megismerésére és megútálására vonatkozik; azoknak a *rendtelenségeknek* megismerésére és megútálására, melyek voltaképp még nem bűnök, de a *bűn forrásai*. Ezek gyakran egész életünkre, vagy legalább egyes cselekedeteinkre ráütik bélyegüket s azt eredményezik, hogy egész életünk be rendezése valamiképp elhibázott, ami sok bűn és hiba forrása lehet; vagy hogy egyes cselekedeteink szándéka, kiviteli módja eltér a helyes iránytól és ismét bűnök, hibák forrásává lehet.

Egy más bűnforrás *a világ és annak hiúsága*, mely minket vonz. Azért kérjük annak benső megismerését és megútálását. — A gonoszlelket külön nem említi Szent Ignác; talán azért, mert annak csábítása rendszerint a két másik bűnforrással összefügg, s ha rendetlen hajlamainknak, szenvedélyeinknek s a világ csábításának ellenállunk, akkor az ő hatalma is megtörik.

3. Ez a hármás „*colloquium*” (imatársalgás) magában foglalja az első hét egész gyümölcsét. Azért kell azt nagy bensőséggel és gyakran, a további (kiegészítő) elmélkedések során is végeznünk. Ezeknek a *kiegészítő elmélkedéseknek*, melyekről még szólunk, célja ugyanis nem más, mint hogy ezt a hármás gyümölcsöt: a bűn, a rendtelenségek és a világ megismerését és megútálását lelkünkben teljesen megérleljék, a nyert eredményt megszilárdítsák és tökéletesítsék.

Mielőtt ezekről a kiegészítő elmélkedésekről szólnánk, előbb még az első nap ötödik elmélkedéséről kell tárgyalnunk.

Elmélkedés a pokolról

Az első nap ötödik elmélkedése a pokolról szól. Ennek az elmélkedésnek célja világosan ki van fejezve a második előgyakorlatban: ha valamikor Isten szeretetének tüze saját hibánkból kialvófélben lenne, legalább a pokol tüzétől való félelem tartson vissza minket a bűntől.

1. Nagyon fontos dolog ennél az elmélkedésnél az eleven tudat, hogy ez az elmélkedés is a *szeretetből fakad*. Az előző elmélkedésekben teljesen Istenhez tért lélek biztosítani akarja magát, hogy szeretetének tárgyát akkor sem hagyja el, ha valamikor saját hanyagságából, hibájából maga ez a szeretet netalán ellanyhulna, kialvófélben volna benne. Ezt azáltal véli elérhetni, hogy maga elé állítja a kárhozat borzalmait, s így adott esetben legalább a büntetéstől való félelem tartsa vissza Isten megbántásától, ha már a szeretet heve nem volna elég erős arra.

Az elmélkedés célja tehát főleg az *elhatározás megerősítése*, az erősfogadás megszilárdítása.

2. Ami az elmélkedés *formáját* illeti, az megfelel a Szent Ignác által használt általános beosztásnak, melyet a további hetek folyamán is alkalmaz. Az utolsó elmélkedés ugyanis, amikor az emberi elme a megelőző négy elmélkedés következtében már kifáradt, rendszerint az ú. n. lelki (képzeltbeli) érzékek: látás, hallás, ízlés, tapintás alkalmazásában áll. Erről majd a második hét folyamán szólunk részletesebben. Itt csak azért említjük meg, mert az elmélkedés a pokolról Szent Ignác által nyújtott formájában látszólag nélkülözi a pokolról szóló elmélkedés legmeggrázóbb motívumát, a „*poena damni*”, Isten elvesztése motívumát, s épp azért látszólag inkább a félelmen, mint a szereteten épül fel.

Ez azonban nem igaz. Helyes ugyan talán a gondolat, hogy Szent Ignác a megtérés kezdetén az érzékek büntetésének szemlélését esetleg hatásosabbnak véli a lelkigyakorlatozóra nézve, s hogy a szeretet szerepét inkább abban látja, hogy ettől a nagy bajtól való megmenekülést az elmélkedés végén az imatársalgásban a megváltó Isten végtelen irgalmasságával okolja meg, mint abban, hogy Isten elvesztését egyenesen állítja a lelkigyakorlatozó elé. De viszont az érzékek lelki alkalmazásában benne foglaltatik az Isten elvesztésének ténye is; hiszen ezt a keserűséget „ízleli” a kárhozott, ez annak a „rágó féregnek” soha meg nem szűnő kínja. De mindez szemléltetőbb alakban áll így az elmélkedő előtt, mintha pusztán elvont módon elmélkednék Isten elvesztéséről.

3. Az *imatársalgás* során mintegy felvonul az elmélkedő szeme előtt az egész világ: mindazok, akik Krisztus előtt, vele együtt és utána éltek. Mily nagy azok száma, akik elkárhoztak vagy azért, mert nem hittek benne, vagy azért, mert ha hittek is, nem éltek hitük szerint! S ezek közt bűneim ellenére sem találok magamat. Mi ennek az oka? A Megváltó irgalma. Mennyire kell tehát őt szeretnem, mily hálával tartozom neki, mily nagylelkűen kell neki ezentúl szolgálnom! A legmegrendítőbb, a legfélelmetesebb igazságról szóló elmélkedés is a szeretet és hála akkordjaival fejeződik be, és a pokol elmélkedésében a zsolttár szava csendül meg: „Áldjátok az Urat, mert jó, mert irgalma örökkévaló!” (135. zsoltt.) „Nem bűneink szerint bánt velünk, és nem gonoszságaink szerint fizetett meg nekünk.” (102. zsoltt.)

Kiegészítő elmélkedések

A lelkigyakorlatos könyv a bűnről csak két elmélkedést ad két ismétléssel és egy elmélkedést a pokolról. A lelkigyakorlatos napirend beosztása szerint az egész egy napi anyagot tesz ki. Nem áll azonban semmi sem útjában annak, hogy ezeket az elmélkedéseket tetszés szerint újból s újból átvegyük, mintha még nem is végeztük volna soha, ismétlegessük, amint az ismétlésekről szóló utasítások előírják, vagy részekre bontva egy elmélkedésből kettőt, hármat is készítsünk. Így p. o. külön elmélkedésben elmélkedhetünk az angyalok, első szüleink, egy tetszés szerinti ember vétkéről, vagy: hogy mi a bűn önmagában véve, ki az Isten, akit a bűnnel megbántok, ki vagyok én? Így az első elmélkedésből három, a másodikból három-négy elmélkedés lesz.⁵⁵

A lelkigyakorlatos könyvben leírt elmélkedések magukba foglalják az Istenhez való térés minden lényeges mozzanatát a bűn megismerésétől kezdve annak megútálásán át az erős elhatározásig, hogy azt minden körülmények között kerülni akarom. Magába foglalja a nem-tökéletes és a tökéletes bánat összes indítékait, s így a megtérést teljessé, befejezetté teszi.⁵⁶

Hogy tehát az első hét célját elérjük, más elmélkedések lényegben nem is szükségesek. Ez azonban nem zárja ki, hogy mégis haszonnal elmélkedhessünk más tárgyokról is, melyek a lényeges elmélkedésekkel kapcsolatosak. Csak arra kell ügyelnünk, hogy ezek az elmélkedések tárgyuknál és beállításuknál fogva olyanok legyenek, hogy az első héten szándékolt eredményt

⁵⁵ V. ö. Nonell, Exercices spir. p. 228—239.

⁵⁶ Hogy ezek az elmélkedések nemcsak a halálos, hanem a bocsánatos bűn, sőt minden szándékos hiba gyűlöletét is eredményezik, arra nézve lásd: Nonell, Exercices spir. p. 211—228.

mindenkép elősegítsék és semmikép se hátráltassák. Tehát eltekintve attól, hogy tárgyuknál fogva a bűn megismerését s megútálását kell, hogy bennünk előmozdítsák, arra is kell figyelniünk, hogy ne csak a félelmet, hanem főleg a szeretetet ébresszék fel lelkünkben, amint azt a lelkigyakorlatos könyv alapvető elmélkedései a bűnről s a poklóról teszik. Szent Ignác maga is megengedte, hogy a szentgyakorlatok első hetében más tárgyakról is fűzzenek hozzá kiegészítő elmélkedéseket, sőt ő maga is megtette.

Legjobban járunk el, ha a hármias *colloquium* kéréseihez fűzzük ezeket a kiegészítő elmélkedéseket. Ebben a *colloquium*-ban ugyanis, mint láttuk, a bűn gonoszságának benső ismeretét és megútálását, életünk rendezetlen voltának megismerését és megútálását s a világ hiúságának felismerését és megvetését kérjük. Ennek a hármias kérdésnek tartalmához fűzhetjük kiegészítő elmélkedéseinket.

A *bűn* megismerésében és megútálásában a bűn forrásainak, következményeinek megfontolása segít. Továbbá hasznos dolog nemcsak a halálos, hanem a bocsánatos bűnről, annak gonoszságáról és következményeiről és a lanyhaság állapotáról elmélkedni. Mindez elősegíti, fokozza a bűn kellő megismerését és megútálását.

Életünk rendezetlen voltát leginkább az ítéletről szóló elmélkedésekben ismerhetjük meg, melyekben Istennek mint az örök igazságnak tükrében szemléljük azokat s az ő mérlegén mérlegeljük útálatos voltukat.

A *világ hiúságát*, a földi dolgok mulandóságát leginkább a halállal kapcsolatos elmélkedések tárják fel előttünk. Bár mindezek az elmélkedések a két másik szempontot sem hagyják figyelmen kívül.

Az elmélkedések után mindig haszonnal végezhetjük a hármias *colloquium*-ot, bár más *colloquium* is hasznos lehet, mely egyenesen magából az illető elmélkedés tárgyából nő ki.

Mivel az első hét célja a tökéletes megtérés, tehát a kegyelmi állapot megszerzése, megőrzése és fokozott értékelése, azért a hét végén alkalmas lehet magáról a megszentelő kegyelemről, az istenfiúi életről, annak értékéről, boldogságáról is elmélkedni, hogy ebből a szempontból is jobban lássuk az örvényt, melyből Isten irgalmas keze kiragadott, s hogy meggyökeresedjünk a bűn elleni gyűlöletben. Ezek az elmélkedések a kegyelmi életről azonban nem annyira annak fenségét, boldogságát önmagában kell, hogy élénk tárják, mert ez inkább az egyesülés útjához tartozik; hanem azt a kincset, melynek az Istenhez való megtérés által birtokába jutottunk, hogy így egyrészt a bűn nyomorát, másrészt Isten irgalmát új színekben, új megvilágításban lássuk. A tékozló fiúnak érzülete ez, mikor magát ismét az atyai házban látja saruval lábán, gyűrűvel ujján, új ruhában, új ékeségben.

Épp ezért lehet külön elmélkedést tartani Isten irgalmáról is, akár valamely bűnbánó példáján szemlélve azt, akár önmagában. De ez az elmélkedés szintén csak kifejtése annak, amit Szent Ignác a bűnről és pokolról szóló elmélkedésekbe, különösen a colloquium-okba már belefektetett.

Egy-egy bűnbánó példáján összefoglaló elmélkedést is végezhetünk az első hét összes igazságairól. Befejezőként pedig ott állhat az elmélkedés az Oltáriszentségről, amint a tékozló fiú példázata is a lakomával végződik, amelyen az atya elveszett fiát ismét szívéhez öleli. Hiszen a szentáldozás a megtérés pecsétje s az állhatatosság biztosítója.

Addíciók

Az első hét végén állnak az ú. n. addíciók, segédeszközök az elmélkedés jó végzésére. Ezek is hasonló utasítások, mint az annotációk, azzal a különbséggel, hogy az annotációk az egész lelkigyakorlatra, az addíciók kizárólag az elmélkedések jó végzésére vonatkoznak.

Segédeszközök, éspedig oly értelemben, hogy erkölcsileg *szükségesek* arra, hogy elmélkedéseinket jól végezhessük. Nem tartoznak ugyan a gyakorlatok lényegéhez, de mégis *szükségesek*, bár nem valamennyi ugyanabban a fokban; továbbá alkalmazásukban bizonyos *lelki szabadsággal* kell eljárunk, vagyis nem szolgai módon. Az addíciók ugyanis segédeszközök, s ha megszűnnek valamely esetben azok lenni, akkor indokoltságuk is megszűnik.

A lelkigyakorlatos könyv tíz addíciót sorol fel, vagyis tíz segédeszközt ajánl az elmélkedések jó végzésére. Ezek közül a második, hatodik, hetedik és tizedik az elmélkedések anyaga és a kitűzött cél szerint *változó*, a többi *változatlan*. Némelyik a lelkigyakorlatok idején kívül is fontos, némelyik csak a lelkigyakorlatok tartamára vonatkozik.

Az első két addíció előírja, hogy az elmélkedés tárgya lefekvéskor este utolsó, reggel felkeléskor pedig első gondolatunk legyen. Ennek a tanácsnak és utasításnak mély lélektani alapja van. Amire este legutoljára gondoltunk, az reggel elsőnek jut eszünkbe; sőt ha éjjel felébredünk, ez a gondolat foglalkoztat. Amit pedig reggel először forgatunk elménkben, az kiszorítja a többi gondolatot s így felkészült elmével s kellő hangulattal kezdjük meg elmélkedésünket.

Az *első addíció* két dolgot követel: 1. hogy lefekvéskor, mielőtt elaludnánk, a felkelés idejét pontosan meg-

határozzuk. 2. hogy reggeli elmélkedésünk tárgyát röviden összefoglaljuk. Mindkét utasítás nemcsak a lelki gyakorlatok tartama alatt, hanem minden időben fontos.⁵⁷

Ami a *pontos felkelést* illeti, ettől sok függ az elmélkedésre és az egész napra nézve. Azt lehet mondani, amilyenek a nap első pillanatai, olyan az egész nap. Mi ösztönözzön tehát arra, hogy adott jelre vagy az általunk meghatározott időben pontosan, haladéktalanul felkeljünk?

1. A készség, hogy Istennek — a nap első pillanatától kezdve — egész odaadással szolgáljunk. Ne tétovázva, határozatlansággal kezdjük meg Isten szolgálatát, hanem lelkesen és örömmel, s ha szerzetben élünk, a pontos és készséges engedelmesség hatása alatt. Sámuel Hélinek vélt hívására azonnal felkelt nyugvóhelyéről és hozzá sietett e szavakkal: Ime, itt vagyok, mert hívtál engem. (1 Kir. 3.) Krisztus életének hajnalán mintegy e szavakkal kel föl: Ime jövök, hogy megcselekedjem, Isten, a te akaratodat. (Zsid. 10, 7.)

2. Ösztönözzön az áldozat érdeme, mely abban áll, hogy készségesen elszakadunk a pihenés kényelmétől. Ez az áldozat áldást hoz az egész napra, főleg az elmélkedésre.

3. Az önlegyőzés megedzi akaratunkat és a nap egyéb cselekedeteire is készségessé, ruganyossá teszi; a hanyagság a felkelésnél ellenkezőleg restté, lazává teszi akaratunkat és az imádságra, egész napunkra ráüti bélyegét.

⁵⁷ V. ö. Pünkösdnepi térdhajtási imádságok, görög szert.: „Szegezd át félelemmel testünket és sanyargasd tagjainkat, melyek földiek (Kol. 3, 5), hogy éjjeli nyugalmunkban is az ítéleteidről való elmélkedés vidítson fel minket. Távolíts el tőlünk minden illetlen képzelődést és ártalmas kívánságot, költés fel minket az imádság idejére, hogy megerősödjünk a hitben és előhaladjunk parancsolataid teljesítésében.” — Esti kisebb ájtatosság (imádság Jézus Krisztushoz): „Ébressz fel minket az imádság idejére parancsaiddban megerősödvé és ítéleteid emlékéért mindig szívünkben hordva. És méltass bennünket a hajnali dicséretre, hogy énekeljük, áldjuk és magasztaljuk legtiszteltebb főlséges nevedet, Atya, Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökön-örökké. Amen.”

4. A felkelésnél való határozatlanság, tétovázás rendetlen hajlamból folyik: kényelemszeretetből, restségből, szeszélyből; ennek engedni annyi, mint elrontani a nap első pillanatát és kaput nyitni a rendtelenségnek. Jobb dolog, ha szükséges, magunknak hosszabb alvást kitűzni, mint a bizonytalanra és szeszélyre bízni a felkelés idejét. Nem is igazi pihenés az már, ha önmagunkkal vitatkozunk, felkeljünk-e vagy maradjunk még ágyban; azért még a testre nézve is előnyösebb a friss határozottság.

5. Továbbá kísértések forrása is lehet a rest ágybanmaradás, főleg ha már nem is alszunk. Milyen gondolatok ébrednek fel ilyenkor elménkben? Bizonyára nem szent, istenes, hanem hiú, ábrándos, esetleg vétkes gondolatok. Ami pedig, leginkább a lelkigyakorlatok idején a fődolog: elvész a frissesség és előkészület a jó elmélkedésre.

6. Nem utolsó előnye a pontos felkelésnek, hogy arra kényszerít: rendezett, beosztott életet éljünk. Mert aki napi beosztásában rendetlen, annak sok dolga marad estére, később fekszik s azért későn — és mondjuk csak ki: rendetlenül kel fel. Ha tehát pontosan akarunk felkelni, napközben jól kell beosztani teendőinket, időnket; viszont a pontos felkelés lehetővé is teszi az időnek jó és célszerű beosztását. Így ez a két dolog egymásra hat s egymást segíti. Példaképpünk legyen Szent József, akiről az evangélium mondja, hogy az angyal szavára azonnal, még éjjel felkelt s vette a gyermeket s édesanyját és Egyiptomba menekült. Késedelem a felkelésben végzetes lehetett volna az egész Szentcsalád számára. (Mt. 2, 14.)

A *második addició* azt kívánja, hogy felkelés után ne engedjük gondolatainkat mindenfelé elkalandozni, hanem irányítsuk az elmélkedés tárgyára. Ez nem azt jelenti, hogy már öltözködés közben is szorosan véve elmélkedjünk, hanem valami olyan gondolattal foglalkozzunk, ami az elmélkedésre hangol, felkészít. Ez természetesen változó valami az elmélkedés tárgya szerint.

Így Szent Ignác a lelkigyakorlatok első hetében,

amikor a bűnről és annak büntetéséről elmélkedünk, azt tanácsolja, képzeljük el magunkat mint lovagot, akit a szégyen előtt, mikor ura s királya előtt meg kell jelenie, akit mélyen megsértett, vagy mint gonosztevőt, akit megkötözve vezetnek bírāja elé. A második, harmadik és negyedik hét folyamán, amikor Jézus életének, szenvedésének s megdicsőülésének titkairól elmélkedünk, az elmélkedésre kiszemelt titkot állítsuk lelkünk elé s a hetek céljának megfelelően törekedjünk magunkban a vágyat felindítani, hogy Urunkat minél jobban megismerjük, szeressük és kövessük, vagy vele együtt érezzünk és szánakozzunk szenvedése fölött, vagy vele együtt örvendjünk. Ugyanígy kell tennünk a lelkigyakorlatok idején kívül évközben is, akár valamely igazságról vagy Jézus és a szentek életének valamely eseményéről elmélkedünk.⁵⁸ Ez a második addíció természetesen csak a felkelést közvetlenül követő elmélkedésre vonatkozik.⁵⁹

A nap első pillanatai Istenéi kell, hogy legyenek: „Isten, én Istenem, virradatkor tehozzád ébredék.” (62. zsolt.) Mert Isten minden dolog ősforrása, teremtőm és végcélom, a legfőbb Lény és a végtelen jó. Méltó és igazságos dolog tehát, hogy a nap első pillanatai, a nap zsengei és legjava azé legyen, aki azt adta, teremtette. Méltó dolog, hogy szívem első dobbanása, elmém első gondolata azé legyen, aki maga a Kezdet, az én kezdetem, s hogy lelkem ahhoz szárnyaljon először, aki minden napom, egész életem végcélja. Ábellel terményeim, időm, napom legjavát a legfőbb Istennek, a legfőbb Jónak kell hogy szenteljem. Ha őt igazán szeretem, első gondolatom ő lesz: „Reád szomjazik a lelkem, utánad oly nagyon sóvárog a testem.” (62. zsolt.)

⁵⁸ Nagy szolgálatot tesz e tekintetben évközi elmélkedéseinknél a liturgia és az egyházi év. Így kapcsolódnak egybe a liturgia és a magánájtatosság.

⁵⁹ De a második addíciónak megfelelő valamit ajánl Szent Ignác minden elmélkedés előtt, t. i. hogy az elmélkedés helyére menve gondoljam el: hova megyek s mit akarok ott tenni? Így készítem elő lelkemet az elmélkedésre.

Ezzel már a nap első pillanatától kezdve megszentelem szívemet, elmémet, testemet. Isten veszi birtokába, mielőtt bármi rossz vagy tisztán világi dolog érintette volna. Olyan ez, mint az áldozáseelőtti böjt, amikor az angyalok kenyere, Krisztus teste, az első eledel, melyet magamhoz veszek. Nem is vész el így a napnak egyetlen pillanata, cselekedete sem, amikor az első pillanatot, ébredésemet magát Istennek szentelem. Isten mint első táplálja lelkemet a reá való gondolattal.

Isten mindenben nagyon néz arra, hogy ő legyen az első, hiszen ez jog és igazság szerint megilleti őt. Azért ajánlották fel az ószövetségben a termés zsengeit Istennek. A választott nép reggeli és esti áldozata, Krisztus első és utolsó szava: „Ime eljövök, hogy megcselekedjem, ó Isten, a te akaratodat” (Zsid. 10, 9) — „Atyám, a te kezembe ajánlom lelkemet” (Lk. 24, 46) — egyaránt arra intenek, hogy a nap első s utolsó pillanata — első és második addíció — egészen Istenéi legyenek.

Öltözködés közben is istenes és az elmélkedésnek megfelelő gondolatokkal kell foglalkoznunk.

„Jézussal való eleven kapcsolatunk tisztuló tudatában kezdjük a napot — mondja Prohászka. — A lélek zavart, pókhálós reggel, tisztítsunk, tapogassunk, kapaszkodjunk. Eszmélésünk csikorgó kapuja, világosságunk első hasadása Krisztusra nyíljon, ne bocsássuk el a pihentesség első fehér galambját másfelé. Oh, milyen fontos a reggeli Mennyi léleknevelés kell ahhoz, hogy a féltudatos ébredő lélek ne tévedjen tehetetlen, szálkás, napi aprólékosságok közé.” (Prohászka: Élő vizek forrása, 1927. 42. l.) „Ha Krisztus mint napsugár fénylik reggelünk homlokán, ha lelkünket szívének hangjaira hangoljuk össze, akkor sem a nehézkesség, sem a kedvetlenség nem győzhet le bennünket. Meg sem érinthet, mert már elúzi a hajnal, mint a felkelő nap körül előbb bearanyozódnak, aztán a nagy színjáték után eloszlanak a fellegek. Így oszlatja Krisztus napja a mi kesernyés hajnalaink felhőit előbb édes imádsággá, a lélek hajnali fellegjátékává fényezve őket. Napközben gondoljunk a reggeli szépségre...” (U. o. 133. k.)

A *harmadik addició* voltaképp minden imádság előtt fontos, legyen az elmélkedő vagy szóbeli imádság. Lényege az, hogy az imádság megkezdésénél egy-két lépéssel a hely előtt, ahol imádkozni akarunk, megállunk, lelkünket Istenhez emeljük, jelenlétébe helyezkedünk és egy Miatyánk tartama alatt eleven hittel arra gondolunk, hogy Isten ránk tekint és nézi, hogyan imádkozunk. Mária Margit vizitációs nővér életében olvassuk, hogy ha valami nehezére esett, csak arra gondolt, hogyan néz rá Jézus a tabernákulumból, mintegy lesve s kutatva, mennyire szereti őt Mária Margit. Valami hasonló dolog rejlik ebben az addícióban is: Isten ránk tekint és mintegy nézi, hogyan is viselkedünk jelenlétében. Ez erőt és készséget ad, hogy minden felmerülő szórakoztató gondolatot szorgosan kizárjunk.⁶⁰ Szent Ignác még azt is mondja, hogy tiszteletünknek Isten jelenlétében külsőleg is kifejezést adjunk p. o. térdhajtással, mellyel a jelenlévő Istent imádjuk, mielőtt az elmélkedést megkezdzenők. Ezt azonban sohasem tesszük a nyilvánosság előtt.

A *negyedik addició* a testtartásra vonatkozik ima közben. A vezérelv ebben nem a nagyobb önmegtagadás, hanem a nagyobb haszon és könnyedség az imában. Magában véve jobb térdelni, mint állni, jobb állni, mint ülni, de mindent a cél határoz meg. Ha könnyebben találok meg ülve azt, amit imában keresek, akkor ülve fogok elmélkedni; ha térdelve találok meg jobban, akkor ezt követem. Szent Ignác ötféle testtartást említ: térdelés, homlokra borulás, hanyatfekvés, állás, ülés. Mindebben természetesen a testi erőkre is tekintettel kell lenni. Viszont ha az egyik helyzetben megtaláljuk, amit keresünk, nem kell — fontos októl eltekintve — más testtartást megkísérelni. A fel-alá járást Szent Ignác nem említi, mert általánosságban kevésbé felel meg az

⁶⁰ S. Bern., Sermo 2. in ps. Qui habitat: „Propterea expedit omni animae Deum semper attendere, tanquam proprium non modo adiutorium, sed etiam inspectorem. Quomodo enim negligens poterit fieri, qui intuentem se Deum nunquam desinit intueri?” etc.

elmélkedő imának; kivételes esetben azonban, főleg ha valaki álmoossággal küzd, ez a mód is megfelelő lehet.⁶¹

A negyedik addíció nemcsak az indokolatlan helyzetváltoztatástól óv, hanem attól az aggályoskodó sietéstől is, mellyel a lelkigyakorlatozó vagy általában az elmélkedő gyakran az elmélkedés egyik pontjáról a másikra átugrik, mielőtt az előbbit kellőleg kimerítette, lelkileg megízlelte s magában feldolgozta volna. Ettől az aggodalmas sietéstől óvakodni kell, mert a földolog nem az, hogy egy óra alatt az elmélkedés összes pontjait átfussuk, hanem, hogy az egyes pontokból, mégha nem is volna idő valamennyit átvenni, a teljes hasznot merítsük. Itt is áll a második annotáció kijelentése: nem az igazságok sokasága, hanem azok belső megízlelése elégti ki a lelket.

Fontos az *ötödik addíció* is, mely az elmélkedés utáni visszapillantásról szól. Elmélkedés után egy negyedórán át tekintsünk vissza az elmélkedésre, hogyan sikerült. Ha jól, adjunk hálát és iparkodjunk máskor is hasonlóképp végezni; ha rosszul, bánjuk meg, keressük az okot és máskor végezzük jobban. A visszapillantásnak kettős a célja: összefoglalni az elmélkedésben leartott gyümölcsöt és revideálni magát az elmélkedést, hogyan végeztük azt. Így megtanulunk jobban s jobban elmélkedni. Mód van adva a visszapillantás által arra is, hogy az esetleg rosszul sikerült elmélkedésnek főgyümölcsét mégis megmentjük, mikor elmélkedés után röviden átfutjuk annak lényeges pontjait. A nyert megvilágosításokat, a tett elhatározásokat röviden fel is jegyezhetjük, bár erre inkább a szabadidő alkalmas, mint maga a visszapillantás. Mindenesetre csak röviden történhetik az ilyen feljegyzés.⁶² A visszapillantást nemcsak a lelki-

⁶¹ A testtartásra nézve v. ö. amit *Szent Tamás* mond: Sum. theol. 2, 2° q. 83. a. 12. c.

⁶² A lelki tapasztalatok, élmények feljegyzését általában a következő okok javasolják:

I. Lélektani okok: 1. belátásainknak, gondolatainknak, elhatározásainknak szavakba való foglalása azokat mélyebben belevési elménkbe; 2. világosabbakká teszi azokat (rövid összefoglalás); 3.

gyakorlatok idején, hanem minden elmélkedés után jó végezni, ha nem is kell annak okvetlenül negyedórát igénybevenni.

A hatodik, hetedik, nyolcadik és kilencedik addíció szigorúan véve csak a lelkigyakorlatok idejére vonatkoznak, de tágabb értelemben más időre is alkalmas utasításokat adnak. Mit írnak elő ezek az addíciók?

Az elmélkedés sikere gyakran függ attól, milyen a lélek diszpozíciója. Ezt a diszpozíciót pedig külső tényezők is befolyásolják. Nagyon szomorú lelki állapotban nehéz örvendetes tárgyról elmélkedni s fordítva. Azért írja elő Szent Ignác, hogy ha a bűnről elmélkedünk, ne forgassunk lelkünkben napközben sem öröme, hanem inkább bánatra hangoló dolgokat. Hasonlóképen, ha Krisztus szenvedéséről elmélkedünk. Viszont, ha Krisztus megdicsőült életéről szól elmélkedésünk, akkor napközben is olyan dolgokra gondoljunk, melyek a lelki örömet elősegítik.

Ugyane célból, amint szükségem van rá, besötétítem vagy világossá teszem szobámat, élvezem a napsugarat és a virágok kellemét, vagy ellenkezőleg, megvonom magamtól ezt az élvezetet, hogy lelkemet az elmélkedésekre kellőképp hangoljam.

Tartózkodnom kell a nevetéstől és fékezmem kell szememet, nehogy valami megzavarja az elmélkedésekben szerzett vagy arra előkészítő lelki hangulatot.

Évközben is bizonyos lelki összeszedettség és az ön-fegyelmzés külső eszközei nagyon hathatósan segítik

elemzésnek veti alá őket (összefüggéseket derít fel, megokol stb.). Mindez már a nyelv, a szó természetéből is folyik.

II. *Kegyelemtani szempontok:* 1. a gondos feljegyzés háladatoságról tanúskodik és azért számunkra további s nagyobb kegyelmeket biztosít; 2. megismerteti velünk a kegyelemsugallta elhatározások, meglátások értékét, s ezért jobban megbecsüljük azokat a jövőben.

III. *Gyakorlati szempont:* feljegyzéseink alapján előbbi lelki tapasztalatainkat, elhatározásainkat könnyen újra elolvashatjuk; pusztán elménkben tartva azokat, könnyen elvesznek.

elő elmélkedéseink sikerét. Azért kell azokat a lelkigyakorlat idején kívül is alkalmaznunk.⁶³

Ilyen segítőeszköz a penitencia is. Erről szól a *tizedik addíció*. Először a penitencia erényéről, majd a vezeklés módjairól, végre annak céljáról tárgyal. Meg kell különböztetnünk belső és külső penitenciát. A belső penitencia maga a bűnbánat, a bűn kerülésére irányuló erős elhatározással. A külső penitencia vagy vezeklés előbbinek gyümölcse⁶⁴, s főleg háromféleképp gyakorolható: böjtöléssel, virrasztással és azáltal, hogy testünknek fájdalmat okozunk p. o. ostorozással vagy vezeklőöv viselésével. Penitencia az, amit magunktól a szükséges és megfelelő táplálkozásból vagy alvásból elvonunk, míg a fölöslegesnek kizárása a mértékletesség erényéhez tartozik. A penitencia magában véve annál nagyobb és ebből a szempontból tekintve annál jobb, minél többet vonunk el a szükségesből;⁶⁵ de viszont tekintettel kell lenni arra, hogy az egészség nagyobb kárt ne szenvedjen és a túlzott vezekléssel nagyobb jónak útját ne álljuk.⁶⁶ Azért általában elv, hogy a penitencia fájdalmat

⁶³ Lásd: Csávossy, Imádság és elmélkedés 47—50. l.

⁶⁴ Cf. *Secreta sabb. Quat. temp. Pent.*: „Ut accepta tibi sint, Domine, nostra ieiunia, praesta nobis, quaesumus, huius munere sacramenti purificatum tibi pectus offerere.” — „Saint Augustin dit qu'une seule larme versée au souvenir de la Passion de Jésus-Christ vaut mieux qu'un pèlerinage à Jérusalem et une année de jeûne au pain et à l'eau.” (Mois du Sacré-Coeur, A. M. D. G., 20e jour.) — Cf. *S. Greg. Naz. Oratio de S. Gorgonio*. — *Eccli.* 34, 30—31. „La pénitence est une des vertus principales du chrétien. Elle se compose de l'humilité du coeur qui juge la grandeur de ses fautes et sa corruption naturelle, et de la mortification du corps qui tout à la fois humilie l'esprit et met un frein aux passions mauvaises, dont la chair est la source. Si le chrétien vivait toujours dans une vraie et courageuse pénitence, il serait un saint.” (*Lacordaire*, Lettres, Perreyve, Paris, 1869. p. 91.)

⁶⁵ Cf. *S. Bern.*, Sermon. 5. in ps. Qui habitat: „Sine his enim neque vivere neque Deo servire est. Caeterum quanto strictius, tanto melius.”

⁶⁶ „Es ist keine Kraft in einer trübseligen Busse.” (*W. Faber.*) — V. ö. II. Kor. 9, 7. — „Donnez-moi des nouvelles de votre santé. Le mieux a-t-il continué? Vos forces se sont-elles encore accrues? Avez vous le courage de ne rien faire, de vous promener, de bien dormir? Si vous saviez combien il est utile dans la vie de perdre

okozzon ugyan, de ne gyengítsen és ne ártson az egészségnek, melyre Isten szolgálatában szükségünk van.

A vezekléssel főleg *háromféle* célt akarunk elérni: elégtételt nyújtani bűneinkért, magunkat a bűnnel szemben edzeni, kegyelmeket kiesdeni.⁶⁷ Hogy a vezeklést illetően a helyes mértéket megállapíthassuk, jó bizonyos próbát tenni: pár napig több, majd kevesebb penitenciát végezni, vagy egészen szünetelni, míg testi erőnket, képességeinket megismerjük és a nekünk megfelelő mértéket eltaláljuk. Ebben is mindent a cél határoz meg; mert a vezeklés nem öncél, hanem csak eszköz. Általában arra kell ügyelni, hogy az önfegyelmezés elhanyagolásával se el ne puhuljunk s a rendetlen hajlamoknak kaput ne nyissunk, viszont annyi penitenciát se vállaljunk, hogy nagyobb dolgok megcselekvésére testileg erőtlenné váljunk. Jó e tekintetben mindig bölcs lelki vezető tanácsát követni. Az engedelmesség minden penitenciánál értékesebb.

à propos du temps! Voyez Ozanam. Quelle différence, si, au lieu de se presser de vivre comme il a fait, il eût dormi huit heures par jour et n'en eût travaillé que six! Il vivrait; il aurait encore devant lui trente ans, c'est-à-dire six heures de travail, multipliées par trois cent soixante-cinq jours, multipliés eux-mêmes par trente. Je ne sais si c'est de ma part mollesse ou calcul humain, mais sauf les moments très rares où il faut achever une besogne à tout prix, j'ai horreur de me presser et d'aller contre la distribution des choses par la nature. Chaque jour amène son travail et son repos dans une succession heureuse; l'un remet de l'autre, et l'âme, toujours active, se mûrit dans une jeunesse qui ne finit pas. Il me vient quelquefois en pensée que c'est un sybaritisme; et cependant voyez à quoi l'on aboutit dans le système contraire! Etes-vous bien sûr, quand vous suivez votre ardeur dévorante, que c'est pour Dieu que vous vous pressez tant, et non pas sous l'inspiration déguisée d'une ambition d'être et de produire? L'orgueil est bien fin, comme aussi, je l'avoue, la volupté de vivre doucement. Dieu, qui savait tout cela, nous a préparé des épines dans toutes les combinaisons, et en voulant éviter les unes nous tombons dans les autres." (*Lacordaire*, Lettres, p. 313. s.)

⁶⁷ A vezekléshez nemcsak erkölcsi, hanem lélektani okokból is valamiképp hozzátartozik a vezeklési *szándék*. Aki p. o. bűjtölni *akar*, vagyis felteszi magában, hogy bűjtöl, az sokkal jobban érzi meg a bűjtöt, mint az, aki csak tényleg, vagyis esetről-esetre bűjtöl.

1. Szent Ignác szem előtt tartva a gyakorlati célt, nem tesz különbséget penitencia (vezeklés) és önmegtagadás közt. A külső gyakorlásban nincs is igen különbség a kettő közt, de az indítékban és a célban igen. Az önmegtagadás (önlegyőzés, önfegyelmezés) megelőzi a bűnt, a vezeklés követi.⁶⁸ Előbbinek célja, hogy a bűnt megakadályozza, utóbbinak, hogy eleget tegyen érte. Az önmegtagadást csak magunkért vállaljuk, legfeljebb közvetve másokért is, hogy t. i. alkalmasabb eszközök legyünk mások lelkiüdvének gondozásában; a vezeklést másokért is vállalhatjuk, hogy mások bűneiért eleget tegyünk, engeszteljünk s számukra kegyelmeket kiesdjünk.

Mind a kettő, önmegtagadás és vezeklés, lehet *belső* és *külső*. A belső önmegtagadás a rendetlen hajlamok legyőzésére irányul, a külső önmegtagadás megfékezi a test vágyait és a belső önmegtagadás segítőeszköze. A belső vezeklés, mint láttuk, maga a bűnbánat szelleme, a külső vezeklés pedig annak gyümölcse, külső megnyilatkozása.

Önmegtagadás és vezeklés egyaránt lehet *önként vállalt vagy magától adódó*. Gyakorolható vagy a kellemesnek megvonása vagy a kellemetlennek vállalása által.

2. Mivel az ember általában célokra törekszik, igaz vagy hamis célokra, azért az önfegyelmezésnek általában ennek a *törekvésnek helyes szabályozására* kell irányulnia, s így közvetlenül a tehetségekre és hajlamokra terjed ki. Van tehát az értelemnek, akaratnak, képzeletnek, érzékeknek fegyelmezése és megtagadása; ugyanezekkel vezekélhetünk is. Minél magasabbrendű valamely tehetség, annál kevésbé szorul általában megtagadásra. Ami közvetlenül Istenre irányul és Istenhez vezet, abban nem kell magunkat megtagadnunk, csak abban, ami Istentől elvon vagy akadályozza a hozzá való közeledésünket. Az érzékek közt leginkább az ízeletést és

⁶⁸ Tágabb értelemben a vezeklés is önmegtagadás, mert ott is megtagadunk magunktól valamit.

tapintást kell megtagadnunk, mert ezek legalsóbbrendű érzéseink. Legkevésbé kell megtagadnunk a látás és hallás érzékét. Ezeknél különbséget kell tenni a tulajdonképeni látás és hallás érzéke és a kíváncsiság vagy más rendetlen belső hajlam közt, mely a látás és hallás kapuin át tör magának utat kifelé. Nyelvünk fékezése is valóságban inkább belső indulataink, hajlamaink rendbentartása, mint a tulajdonképeni beszélőképesség megtagadása.

3. Beoszthatjuk még az önmegtagadást és vezeklést a *bűn forrásai szerint is*. A bűn forrásai: az ördög csalárd-sága, a világ csábítása és saját rosszra hajló természetünk. Ez utóbbi főleg a három alapvető gonosz hajlamban nyilvánul meg, melyet az Apostol a szemek kíváncságának, a test kíváncságának és az élet kevélységének nevez, másszóval: a birtokvágy, az élvezetvágy és a kitűnési vágy. Ezek ellen kell harcolnunk az önmegtagadás fegyverével, mert a világ és a gonoszlélek is csak ezeken át férkőzhetnek lelkünkhöz. Viszont, ha már vétkezünk, akkor ezeknek a vágyaknak még jogos megnyilatkozásait is adott alkalommal és megfelelő mértékben megtagadhatjuk: ez a vezeklés.

4. Az *önmegtagadás* általában szükséges: a) hogy minden bűnt és rendetlenséget kerüljünk, b) hogy akaratunkat már előre felvértezzük és megedzzük a kísértésekkel szemben, c) hogy a lelkiélet és az imádság akadályait eltávolítsuk, d) hogy Krisztushoz hasonlók legyünk.⁶⁹ A

⁶⁹ Az önmegtagadás, önfegyelmzés, önlegyőzés célja nemcsak negatív, hogy testünk, hajlamaink ne akadályozzák lelkünket a tökéletesedésben, hanem pozitív is, vagyis hogy minél tökéletesebb, alkalmasabb eszközei legyenek a léleknek öntökéletesedésében, Isten szolgálatában és apostoli tevékenységében. Ezért testünket edzenünk kell nemcsak az önmegtagadás és vezeklés egyéb indítékaiból, hanem azért is, hogy 1. hivatásunkat jól teljesíthessük (hogy p. o., ha éjjel beteghez hívnak, legyőzzük a kényelmet és testünk kibírja a fáradsalmakat), 2. hogy példát adjunk főleg azoknak, akik a külső szigorúságra is sokat adnak. Így tett Xavier Szent Ferenc Indiában és Kínában; ha nem gyakorolt volna oly nagy önmegtagadásokat, a bonzok és brahminok nagyobb tekintélynek örvendtek volna, mint ő.

vezeklés indítékai viszont: a) hogy bűneinkért és mások bűneiért eleget tegyünk, engeszteljünk, b) hogy Isten mindenekfölötti felségjogait áldozatunkkal elismerjük, tiszteljük, c) hogy magunk és mások számára kegyelmet kiesdjünk, d) hogy Krisztus engesztelő és megváltó életében résztvegyünk. Hogy miért alkalmasak épp a vezeklés gyakorlatai kegyelmek kieszközlésére, annak oka az, hogy ezek által egyrészt bűneinktől mindjobban megtisztulunk s így könyörgésünk Isten előtt kedvesebb, másrészt az, hogy a vezeklésben vágyunk komolyságát áldozatokkal bizonyítjuk be, ami ismét hatásosabbá teszi imádságunkat Isten előtt. Maga a természet is önként hatja az embert a vezeklésre.⁷⁰

5. Hasznos még egy pillantást vetni az edzés és az elzárkózás közötti összefüggésre és különbségre. Az edzetség lehet természetes vagy természetfölötti erény, melynek következtében bizonyos dolgok rám már egyáltalán nincsenek hatással, mint p. o. Krisztus Urunknak vagy az angyaloknak és égi szenteknek a világ gonoszságai nem okoznak kísértést. Útálják azokat, de nem okoznak zavart bennük. Hasonlóképp nálunk is a látott rossz lehet visszatetsző, de nem okoz zavart lelkünkben.

Ezzel szemben az elzárkózás sokszor csak szükséges védőeszköz, mivel az erény nem elég erős és tökéletes. Az üvegházi növényt nem lehet kitenni a szabadba; a vizet tartályba, edénybe kell zárni, különben szétfolyik; a puhányállatokat nem lehet a nap hevének kitenni. Így van ez az embernél is, ha az erény még gyenge benne.

⁷⁰ Lásd: Die kath. Missionen 1914. P. Chaumonot S. J. élete, utolsó folytatás, a huronok vezeklései nagypénteken. — Önmegtadást és vezeklést egybefoglalva mondhatjuk, hogy mindkettőt okos és érdemszerző módon a következő okokból lehet s kell gyakorolnunk: 1. hogy testi egészségünket és erőnket fenntartsuk Isten szolgálatára, 2. testi-lelki edzés céljából (akaraterő növelése), 3. szükségből, amikor rendetlen vágyaknak ellen kell állni, 4. elégtételként önmagunkért és másokért, 5. kegyelmek kiesdéséért, szintén önmagunk és mások részére, 6. hogy megszerezzük a kellő diszpozíciót az imádságra, 7. áldozatként Isten legfőbb felségének elismerésére, 8. hogy Krisztushoz hasonlóbbak legyünk.

Különbözik az edzettségtől mint erénytől az eltompultság, amikor már semmin sem ütközik meg az ember, mert lelke és lelkiismerete tompa lett, vagy mert hiányzik benne a lelki finomság. Ezzel szemben az elzárkózás lehet erény. Nem zavar ugyan semmi, de örülök, ha bizonyos ügyekkel, személyekkel, olvasmányokkal, látványosságokkal nincs dolgom. De ha szükséges vagy hasznos, akkor félelem és aggály nélkül foglalkozom velük. Ez is az edzettség erényéhez tartozik. Az ilyen felfogást „természetesen szentnek” lehet nevezni.

Az edzettség cél, az edzés szükséges eszköz. Az erényeket csak ismételt gyakorlással lehet megszerezni. Alázatosak csak megaláztatások árán leszünk. Azért nem szabad minden alkalmat az erény gyakorlására félelemből magunktól elhárítani. Ez okból azt a lelki finomságot sem szabad túlzásba vinnünk, mely minden érintkezéstől irtózik a „gonosz” világgal, bár viszont oktanul veszélyekkel szemben szabad magunkat kitenni. A *rendes* veszélyekkel szemben azonban edzetteknek kell lennünk, s ebben segít a dolgoknak az a „természetesen szent” felfogása, melyet fentebb említettünk.

Önismeret⁷¹

Az első hétnek egyik gyümölcse többek közt a helyes önismeret. Az önmegjavítás ugyanis feltételezi az önismeretet. Mi ennek az önismeretnek tárgya, fontossága, nehézségei, eszközei?

I. *Van többféle önismeret*: orvostani, anatómiai, lélektani, valláserkölcsi. — Az orvostani önismeret sok esetben hasznos lehet lelki szempontból is, p. o. kedélyhangulatunk okainak megismerése. De ártalmas is lehet, mert gyakran képzelődésre, hipochondriára, kísértésekre, egészségügyi ügyetlenségekre (vízkúra) ad alkalmat. A lélektani önismeret hasznos és jó, de ne legyen naturalisztikus, se túlzott, nehogy állandóan saját énként megfigyelésével foglalkozzunk.

Nem minden valláserkölcsi önismeret tartozik a lelkigyakorlat első hetébe, hanem csak az az önismeret, mely az önmegjavítás, az önreform alapja: hibáink — s azok forrásainak, gyökereinek megismerése.

II. *Miért fontos az önismeret?*

1. Fontos az *előrehaladás*, tökéletesség, a bűn kerülése és az *örök üdvösség* szempontjából; mert a támadások leginkább gyenge oldalunkon érnek minket.⁷² Ezeket a gyenge oldalakat meg kell tehát ismernünk, hogy a támadások ellen felvértezhessük magunkat.

2. Fontos az önismeret *földi boldogságunk* szempontjából is, mert a legtöbb bajt, nehézséget, keresztet és fájdalmat saját gyengéink okozzák életünkben. „Jellemünk előnyös és hátrányos tulajdonságaival a boldogságnak vagy boldogtalanságnak főokozója az életben. Mily fontos dolog tehát, hogy magunkat megismerjük, jótulajdonságainkat fejlesszük, hibáinkat

⁷¹ Ebben a fejezetben és az előbbinek végén P. Oberhammer József S. J. alkalommal előadott egyes gondolataihoz tartottunk magunkat.

⁷² Lásd Szent Ignác szabályait a szellemek megkülönböztetéséről, első csoport, 14. szabály.

kisebbsük vagy egészen ki is irtsuk.” (Lévy, Die natürliche Willensbildung. S. 13.)¹³

3. Fontos végre az önismeret áldásos, eredményes *működésünk szempontjából*. Mi akadályozza azt? Olykor csak valami természetes hiba, melyet nem veszünk észre, s mi csodálkozunk, hogy nem kíséri siker működésünket.¹⁴

III. A helyes önismeret azonban nem könnyű dolog. Többféle nehézség áll útjában.

1. Az első az *iszony az igazságtól*, ha az ránk vonatkozik. Iszonyodunk az igazságtól, mert az ránk nézve kellemetlen, megalázó, vagy mert harcot, önmegtagadást követel, hogy a felismert bajt leküzdhessük. Inkább eltakarjuk magunk előtt a bajt. Egy festő egyszer képet festett s alája írta ezt az egy szót: Igazság. A képen ott áll az igazság a maga pőreségében, az emberek pedig futnak előle, kezüket szemük elé tartják, iszonyodva néznek rá, mintha csak mondanák: Hogy is lehet ilyen tapintatlanul, ily leplezetlenül megmondani az igazat! Ez legyen az igazság? Nem lehet, nem szabad lennie! Elviselhetetlen, megszűnik itt minden, ha ez az igazság!

2. A második akadály az *önszeretet*, előítélet, elvakultság, büszkeség. Ez összefügg az előbbi akadállyal. Lehetetlen, hogy én ilyen legyek! Mint a szülő gyermekéről csak a jót akarja elhinni, úgy az ember is saját magáról: mindenki elfogult velünk szemben, mindenki félreismer, csak mi magunk nem. Aki nekünk bármiben ellentmond, máris ellenségünk. Legnagyobb jóakarónkat is meggyanúsítjuk, ha hibánkra figyelmet, gyengéinkre rámutat. Ellenszenvvel viseltetünk iránta, mert gyógyítani akar. Még talán azt is akarjuk, hogy bocsánatot kérjen, mert hibánkra figyelmeztetett, pedig esetleg előljárónk, és kötelessége volt figyelmeztetni.

3. Harmadik akadály a önismeretnek a *figyelem hiánya*

¹³ „Nur von uns hängt es ab, in uns selbst nicht nur Stärkung und Stütze, sondern auch wirklich Linderung oder gar Heilung der Krankheiten unserer Seele wie der des Körpers zu finden. Dazu genügt die vernünftige und anhaltende Inanspruchnahme all der Hilfsquellen, welche uns eine genaue Kenntnis unseres Selbst liefert.” (Lévy, S. 15.)

¹⁴ Meg kell ismernünk magunkat, nemcsak azért, hogy tudjuk, mikép kell lelkünket megmentenünk és hibáinkról letennünk, hanem azért is, hogy megismerjük, mit tehetünk, mit nem Isten dicsőségére, s mily irányban kell fejlődünk.

és a szórakozottság. Nincs időnk és akaratunk, hogy saját magunkkal foglalkozzunk, magunkat megfigyeljük. Ez az akadály bizonyos restségből és könnyelműségből ered.

IV. *Az önismeret eszközei*: az imádság, az önmegtágadás és a gondolkodás.

1. Mindenekelőtt *imádkoznunk* kell, a Szentlelket kell segítségül hívunk, hogy magunkat jól megismerjük. Azért kérjük gyónás, lelkiismeretvizsgálás, elmélkedés előtt is a Szentlélek felvilágosító kegyelmét.

2. Az *önmegtágadás* képessé tesz az igazság megismerésére. Színes szemüvegen át mindent színesen látunk. Az önmegtágadás leveszi szemünkről saját hajlamaink színes szemüvegét, hogy tisztán lássuk önmagunkat. Az alázatos imádság letöri kevélységünket, az önmegtágadás eltávolítja az akadályokat.

3. De *gondolkodnunk* is kell, saját magunkat *meg kell figyelnünk*, lelkünket meg kell vizsgálnunk, magunkba kell szállnunk. Elmélkedés, lelkiismeretvizsgálás, gyónás, összeszedettség és önmegfigyelés kiváló eszközei az önismeretnek. A hét főbűn feltárja előttünk a hibák forrását. Ha gyakran kérdezzük: Miért örülsz? Miért bánkódsz? Miért haragszol? Miért aggódsz? Mi bánt, mi izgat, mi vigasztal? — könnyen felfedezzük lelkünk legbensőbb hajlamait s törekvéseit. A vérmérsékletek és lélektani típusok tanulmányozása és megfigyelése is nagyban segíthet az önismeret megszerzésében. Mások ítélete, főleg hirtelen haragjukban, vagy amikor tréfálnak, olykor találóan rámutat erre vagy arra a gyengeségünkre, hibánkra. De fel is kérhetünk másokat arra, hogy figyeljék meg hibáinkat, és szeretettel s őszinteséggel figyelmeztessenek azokra.⁷³

⁷³ Önismeretre általában szert tehetünk: 1. *önmegfigyelés* által (lelkiismeretvizsgálat, reflexió); 2. *mások megfigyelése* által (egyének — tömeg; lélektan — történelem); 3. alkalmak *szándékolt* előidézésével („*mutare seipsum*”, amint Szent Ignác mondja, mintegy asketikus kísérletek által).

A második hét célja és feladata

Elmélkedés Krisztus Királyról

1. Az első hét a lelki életben a megtisztulás útjának felel meg, a második a megvilágosodás útjának.

Szent Ignác azonban a megvilágosodás útját *nem elvont erények* követésében állítja elénk, hanem amint azt *megszemélyesítve* látjuk minden erény és szentség példaképében, *Jézus Krisztusban*. Azért egyáltalán nem Szent Ignác-féle lelkigyakorlat az, melyben egymásután sorakoznak fel az egyes erényekről szóló elmélkedések azok mivoltának magyarázatával, gyakorlásuk módjával és indítékaival. Mindez nagyon hasznos olvasmány vagy elmélkedési anyag lehet, talán bizonyos értelemben lelkigyakorlat is, de mindenesetre nem a lelkigyakorlat Szent Ignác elgondolásában. Bensőségben, mélységben, eleven-ségben messze vissza is marad az ilyen lelkigyakorlat a Szent Ignác-féle lelkigyakorlattól.

Szent Ignác gondolatában az emberré lett Ige, Jézus Krisztus maga a szent élet és az összes erények hordozója és tükre. Benne, rajta, az ő személyében és életében kell szemlélnünk az erényeket és a szentséget, az ő követése által kell tökéletesednünk és szentekké lennünk.

De még az sem érti meg Szent Ignác gondolatát, aki Krisztusban csak az erények mintaképét látná s a második hét feladatát csak abba helyezné, hogy Krisztusról mint példaképről az erényeket leolvassa és kövesse, mégha ezt talán a szeretet indítékából tenné is. Szent Ignác sokkal többet akar. Szent Ignác *személyes viszonyba* akar minket hozni Krisztussal, hogy vele éljünk, vele egy szív-lélek legyünk. Ezt jelenti az ő tanítványának, követőjének lenni. Ez a személyes kapcsolat és szolgálat

adja meg a lelkigyakorlat további heteinek egész vonzó-
erejét, bensőségét, legmélyebb mivoltát.⁷⁶

Első dolog tehát, hogy Krisztussal ebbe a *benső kap-
csolatba* kerüljünk, a többi ebből következik. Mert a
benső kapcsolat vele nem jelent meddő szentimentaliz-
must, hanem tetterős szeretetet, mely épp abban áll, hogy
igazi életközösségben legyünk vele, tehát az ő életét vele
megosszuk, „ugyanazt az edelt és italt vegyük ma-
gunkhoz, mint ő, ugyanazokat a fáradoalmakat s harcokat
vállaljuk, mint ő, hogy őt követve a harcban, követhes-
sük a megdicsőülésben is”, amint azt Szent Ignác a további
hetek alapvető elmélkedésében Krisztus Királyról oly
markáns szavakkal mondja.⁷⁷ Mindez természetesen eré-
nyeinek követése nélkül nem lehetséges; hiszen éppen
ebben a követésben áll az egy élet vele. De viszont ez
a követés nem elvont erénygyakorlás, nem erényfilozó-
fia, nem rideg aszketizmus, hanem eleven valóság és élet
Jézus személyéhez való bizalom- és szeretetteljes kap-
csolódásunk által.

2. Ennek a kapcsolódásnak mindenekelőtt meg kell
vetni az alapját. Ezt szolgálja az *elmélkedés Krisztus
Királyról*. Ez az elmélkedés az egész további lelkigyakor-
lat alapja. Olyan viszonyban áll a továbbiakhoz, mint a
fundamentum az egész lelkigyakorlathoz: rajta épül fel,

⁷⁶ Általában háromféle követésről lehet szó: 1. Ha csak *ugyan-
azt* tesszük, amit más tesz, de egyáltalán nem reá való tekintettel.
Ez tisztán materiális azonosság a cselekvés módjában, de voltaképp
nem utánzás, nem követés. — 2. Ha másnak cselekvésmódját *mintául*
választjuk. Ekkor az illető már példaképünk lesz: azért követjük,
mert benne látjuk a helyes cselekvésmód mintaképét. — 3. Ha más-
nak cselekvésmódját azért követjük, mert *hozzá* hasonlók akarunk
lenni. Ebben az esetben személyes kapcsolat fűz minket az illető-
höz, szeretjük s benne látjuk nemcsak a helyes cselekvésmód min-
táját, hanem az eszményt magát megszemélyesítve. Ilyen értele-
mben követjük Krisztust a lelkigyakorlat második és további heteiben.
Ő a mi Vezérünk és Királyunk.

⁷⁷ Mint első Szent Pál festette meg utánozhatatlan vonásokkal
a keresztény ember viszonyát Krisztushoz; a lelkigyakorlatok máso-
dik és további hetei ennek a felfogásnak forrásából merítenek. —
V. ö. *Plus, Vers Dieu* p. 98 ss.: Christ-modèle, Christ-entraîneur,
Christ-vie — példakép, vezér, élet.

belőle következik minden. Csak az a különbség a kettő közt, hogy a fundamentum inkább *alapigazság*, az elmélkedés Krisztus Királyról pedig *példázat*. Mondhatni, általános nagy séma, melyben életének minden titka és követésének minden mozzanata körvonaláiban, csírájában már megvan.

Főleg *kettős célt* akar Szent Ignác ezzel az elmélkedéssel elérni: 1. megteremteni a személyes kapcsolatot Krisztussal, azért mutatja be a nagy Király és Vezér személyét, éspedig a középkori hűbéri viszony, a nagy német-római keresztény császári eszmény hátterén; — 2. feltárni a „vele való élet” mikéntjének körvonalait, vagyis Krisztus életprogramját s ezzel együtt követésének alapvonalait. Mindent a szeretet és legbensőbb személyes tisztelet motívuma hat át.

Szent Ignác *contemplatio*-nak nevezi ezt az elmélkedést, és valóban az is. Amint később Jézus életének titkainál majd látjuk, itt is a három szempont szerepel: személy, szó, cselekedet. Először a király személyét, majd felszólítását, végre az alattvalók tettben megadott válaszával együtt a király nagyszerű vállalkozását állítjuk lelkünk elé.

Az elmélkedés maga a második héten kívül áll mint *bevezetője az egész további lelkigyakorlatnak*, amint már említettük. Ezt az elmélkedést a nagy (harminc napos) lelkigyakorlatban Szent Ignác elgondolása szerint az első és második hét közötti szünnapon kell végezni, éspedig kétszer. Nem mondja, hogy ismételjük meg az első elmélkedést, hanem hogy az elmélkedést kétszer végezzük, a másodikat is úgy, mintha még nem is elmélkedtünk volna erről a tárgyról.

A *pontok beosztásánál* figyelmet érdemel, hogy a példázat alkalmazásánál a pontok nem felelnek meg magának a példázat pontjainak. A példázat ugyanis három pontban a király személyét, felszólítását és az alattvalók választát állítja a lelkigyakorlatozó elé, míg az alkalmazásban az első pont Krisztus személyét és felszólítását, a második az alattvalók választát, akik csak

„józanul gondolkodnak“, a harmadik azok válaszát tartalmazza, akik „kitűnni akarnak“ királyuk követésében. Látnivaló, hogy Szent Ignác nagy fontosságot tulajdonít annak, hogy megkülönböztessük Krisztus egyszerű és tökéletes követését, vagyis az átlagos és a lelkesülő, a nagylelkű, a hősi odaadást és szeretetet személye iránt. A *colloquium* (imatársalgás) az elmélkedés végén ennek a nagylelkű szeretetnek és odaadásnak visszhangja.

Ebben a *colloquiumban* már fellép az a két mozzanat, mely ezentúl az egész lelkigyakorlaton végigvonul: a szegénység és a megaláztatás szeretete. Ezek ugyanis Krisztus földi életének jellemző vonásai. Aki tehát vele egy életet akar élni, annak ebben is hozzá hasonlónak kell lennie. Erre ajánlja fel magát a lelkigyakorlatozó. Megjegyezzük azonban már most, hogy ez a felajánlás nem egyértelmű a felajánlással az evangéliumi tanácsok követésére, csak Krisztus tökéletes követésére ajánlja fel magát a lelkigyakorlatozó, amint az majd a továbbiakban szeme előtt jobban s jobban kibontakozik.

Elmélkedések Krisztus életéről

1. Krisztus Király elmélkedése bevezet minket az elmélkedésekbe Krisztus életéről. Elhatároztuk, hogy Krisztussal együtt *egy életet élünk* az Atya dicsőítésére. Ezt akarjuk most megvalósítani. Azért végigéljük vele az ő életét. Ebben az értelemben kell Krisztus életének titkairól a továbbiakban elmélkednünk. Azért részletezi Szent Ignác oly gyengéd szeretettel, érdeklődéssel az előgyakorlatokban még a helyet is, az utakat, a házat, ahol Krisztus élt, járt-kelt, imádkozott, dolgozott, prédikált, csodákat művelt. Minden érdekli, minden meghatja az elmélkedőt, mert Krisztussal egészen egy életet akar élni. De épp ezért figyeli is meg minden tettét, szavát, mozdulatát, szemének pillantását, szavainak hangsúlyát, hogy hozzá hasonló legyen: „*reflectere et fructum capere*”, eszmélni és magunkra alkalmazni.⁷⁸

Az elmélkedéseket Krisztus életéből bizonyos szabadsággal, de mégsem tervszerűség nélkül választja meg Szent Ignác. Elsősorban szeme előtt lebeg a nagy *programm*, melyet az elmélkedés Krisztus Királyról tárt fel előtte: a szegénységsszeretet és az alázat programja, mert ezzel váltja meg a világot, ezzel állítja helyre Istennek a bűn kevélysége s gőgje által lerontott dicsőségét. Másrészt Jézus életének minden olyan mozzanatára kitér, mely valamiképp új színben, új körülmények közt, új foglalkozásban, tevékenységben mutatja be őt előttünk.

Ezért vonulnak fel szemünk előtt a megtestesülés, Szűz Mária látogatása, Jézus születése, a pásztorok, a körülmételés, a három király, a bemutatás, az egyiptomi futás, a visszatérés, a názáreti élet, a tizenkét éves Jézus szebbnél-szebb titkai gyönyörű változatosságukban és

⁷⁸ V. ö. *Plus, Vers Dieu* p. 74 s.: P. Longhaye tanácsa, melyet a fiatal P. de Grandmaison-nak ad.

kedvességük mellett is megrendítő mélységükben: „*exinanivit semet ipsum formam servi accipiens*”, kiüresítette magát, emberi alakot vévén fel s mint ember jelenvén meg közöttünk. (Fil. 2, 7.)

Mindezekben Szent Ignác nem változtat az evangéliumban megállapított *sorrenden*, csak a tizenkét éves Jézus útját Jeruzsálembe állítja be a harminc éves názareti tartózkodás után. Ezzel külön célja van. A lelki gyakorlat ugyanis életrendezés Isten nagyobb dicsőítésére. Ez az életrendezés magával hozza azok számára, akiknek még nincs meghatározott életpályájuk, a *pályaválasztást*. A tizenkét éves Jézus visszamaradása a templomban, szülei tudta nélkül, szemben áll názareti engedelmes életével, s mintegy a két életpályát, a közönségeset és a rendkívülit, a parancsok és a tanácsok útját állítja elénk. Azért ez az elmélkedés közvetlenül megelőzi a pályaválasztásra előkészítő nagy és alapvető elmélkedéseket a Két Zászlóról, a Három Emberosztályról és az Alázatosság három fokáról.

2. Mielőtt a második hétnek e sarkalatos elmélkedéseit megtekintenők, még az elmélkedésekről, Krisztus életének titkairól kell egyet-mást, főleg az *elmélkedési módra* nézve megjegyeznünk.

A második héttől kezdve az összes elmélkedések úgynevezett „szemlélődések”, *contemplatio-k*.¹⁹ Ezt az aktív szemlélődést jól meg kell különböztetnünk a rendkívüli, belénk öntött passzív szemlélődéstől, mely az imádság magasabb és rendkívüli fokát jelenti. Az aktív szemlélődés Szent Ignác fogalmazásában abban áll, hogy elmélkedésünkben a titokban vagy eseményben szereplő személyeket, szavaikat (vagy hallgatásukat) és cselekedeteiket tesszük megfigyelésünk, szemlélődésünk tárgyává s a látottakat, hallottakat, tapasztaltakat magunkra alkalmazva lelki hasznot iparkodunk meríteni. A személyekre, szavakra és cselekedetekre való figyelés szempontokat jelent, de nem ad magában véve elmélkedési

¹⁹ Lásd: Csávossy, Ima és elmélkedés 64—72. l. — Nonell, Exercices spirituels p. 15—20.

pontokat. Olykor azonban úgy adódik a dolog, hogy e szempontok elmélkedési pontoknak is vehetők. Azért ad Szent Ignác a lelkigyakorlatos könyv végén pontokat Krisztus életéből tárgy szerint csoportosítva, a hetek elmélkedéseinek tárgyalásánál pedig inkább a szempontokat emeli ki, melyek szerint a könyv végén található pontokat átvennünk kell.

A második hétben is, mint az elsőben általában öt elmélkedést kíván meg Szent Ignác a lelkigyakorlatozótól, de tekintettel a gyengébb szervezetűekre vagy azokra, akik az első hét folyamán jobban kimerültek, megengedi, hogy csak négy elmélkedést végezzenek, legalább is olykor-olykor. Az első két elmélkedés egy-egy titokról szól Krisztus életéből, a második és harmadik elmélkedés az elsőnek és másodiknak ismétlése együtvéve úgy, amint azt a bűnről szóló elmélkedéseknél ismertettük. Az utolsó elmélkedés pedig az ú. n. *érzékek alkalmazása*. Négy elmélkedés esetén csak egy ismétlés van, a negyedik elmélkedés pedig az *érzékek alkalmazása*.

Ez utóbbi a szemlélődésnek bizonyos neme, amikor ugyanis *érzékeinket*: látást, hallást stb. képzeletben alkalmazzuk az elmélkedés tárgyára. Az *érzékeket* átvitt értelemben is alkalmazhatjuk, p. o. az erények illatát, a bűnök undorító bűzét, az áldozat édességét, a bánat keserűségét stb. érezhetjük. Ezeket a képzeletbeli *érzékeket* jól meg kell különböztetnünk a misztikus imában szereplő lelki *érzékektől*, melyek magának a szellemi léleknek, nem a képzeletnek bizonyos tapasztalati, közvetlen megismerése a testi *érzékek* analógiájára. Ez rendkívüli adomány és nem tartozik a közönséges ima keretébe.⁸⁰ Az *érzékek* alkalmazása igen könnyű és kedves imamód, melyben a nap nehezebb elmélkedései után lelkünket a szemlélt dolgokban mintegy megpihentetjük.

⁸⁰ Lásd: Müller, Misztika 55. kk.; Csávossy, Ima és elmélkedés 88. l.; Tanqueray, Aszkétika és misztika 863. k.

A választást előkészítő elmélkedések

A második hétnek főfeladata, épp Krisztus követéséből kiindulva, a *pályaválasztás vagy az életreform*.

1. Mivel az ember célja Istent minél tökéletesebben dicsőíteni, ez a dicsőítés pedig Krisztus követése által történik (*per ipsum et cum ipso et in ipso etc.*), azért igen *nagy fontosságú dolog*, hogy helyesen válasszuk meg azt az életmódot, amelyben Istent szolgálni, dicsőíteni, Krisztust követni akarjuk. Hiszen az életpálya egész életünkre rányomja bélyegét, s nem mindegy, milyen pályán, milyen hivatásban szolgáljuk az Istent. Ugyanis nem minden dolog egyaránt mindenkinek való. Minden életpálya sem mindenkinek való. Különbélik Isten útjai a lélekre nézve, más-más hivatást ad az embereknek, s e tekintetben Isten akaratát felismerni s követni lelki tökéletesedésünk, sőt örök üdvösségünk és elsősorban Isten dicsősége szempontjából mérhetetlenül fontos dolog.

2. A választást illetőleg főleg *két dolgot* kell szem előtt tartanunk: a) van-e már életpályánk, és ha igen, megváltoztatható-e vagy nem? — b) Főleg két dolog között kell választani: a rendes (közönséges) vagy a rendkívüli úton, a parancsok vagy a tanácsok útján akarom-e követni Krisztust? Jól meg kell jegyeznünk, nem arról szólnak a választási elmélkedések, hogy tökéletesen vagy kevésbé tökéletesen akarjuk-e követni Krisztust. Ezt az akaratot a lelkigyakorlatozóban már feltételezik, amikor a *választást közvetlen előkészítő elmélkedéseket* megkezdi. Hiszen már a fundamentumban elhatározta, hogy a „jobb” eszközöket választja, Isten „nagyobb” dicsőségét keresi. A bűnről szóló elmélkedések megerősítették benne ezt az elhatározást: mit kell tennem Istenért, Krisztusért, aki oly irgalommal volt

írántam? Krisztus Király elmélkedése pedig a nagylelkű követés elhatározásában csendült ki. Most tehát csak arról van szó, hogy *megismerjem* Isten szándékát rám nézve; ezért meg kell ismernem a tökéletes követés *elveit*, akaratomat *edzeni* kell, hogy a megismert isteni akaratot valóban el is fogadjam, kövessem.

Megeshetik, hogy a választás elmélkedései alatt nemcsak homályba burkolódik Isten akarata, de hogy saját akaratunknak is még sok nehézséggel, az alsóbb ember nagy ellenszegülésével kell még megküzdenie. De ez nem jelenti azt, hogy a választási elmélkedések első-sorban arravalók, hogy magunkat Krisztus tökéletes követésére most határozzuk el először. Ellenkezőleg a bennünk már meglévő jóakaratot és elhatározást segítik, hogy megismerjük, *miben* áll ránk nézve ez a tökéletes követés, és hogy ebben esetleg még ingadozó akaratumkat megerősítsék, szívünket fellelkesítsék. Erre szolgálnak az elmélkedések a Két Zászlóról, a Három Embercsoportról és az Alázatosság három fokáról.

3. Az első két elmélkedést a második hét negyedik napjára tűzi ki a lelkigyakorlatos könyv, és pedig úgy, hogy az elmélkedést a *Két Zászlóról* kétszer mintegy újból végezzük és kétszer ismételjük,⁶¹ a *Három Embercsoportról* szóló elmélkedés pedig mint ötödik zárja le a napot. Az *Alázatosság három fokát* nem mint külön elmélkedést adja Szent Ignác, hanem azt mondja, hogy napközben fontolgassuk ezeket a fokokat, főleg a választás idején, hogy így szívünk-akaratumk Krisztus tökéletes követésére fellelkesüljön, s ebben a lelki dispozicióban ejtsük meg választásunkat. Lehet azonban az Alázatosság három fokát külön elmélkedés keretében is megfontolás tárgyává tenni.

4. Az ötödik napon, tehát a választási elmélkedések

⁶¹ A külső formát tekintve az elmélkedés a *Két Zászlóról* is „*contemplatio*“, bár a lelkigyakorlatos könyv „*meditatio*“-nak nevezi. Itt is Krisztus és Lucifer személyét, majd cselekedeteit (összehívás), végre szavait (felszólítás és utasítás) állítjuk magunk elé; csak a sorrend van kissé felcserélve.

elvégzése után kezdődik maga a *választás*. Ez nem az elmélkedések keretében történik, hanem azon kívül. Az elmélkedések Krisztus életéről, célszerűen megválasztva, tovább folynak, s magára a választásra nézve is sok világosságot adhatnak. Viszont nem kell gondolni, hogy az elmélkedések alatt mindig a választással kell elfoglalva lennünk. Sőt olykor épp a jó választás érdekében hasznos lehet, ha a már kifáradt és esetleg homálytól, küzdelmektől meggyötört elmét más tárgyra irányítjuk; így megesik, hogy talán észrevétlenül, amikor legkevésbé gondolunk rá, Isten kegyelméből megjön a világosság.⁸²

Magában a választásban, mint említettük, elsősorban azt kell megállapítani: változtathatunk-e még életpályánkon vagy nem? Ha nem változtathatunk (papság, házasság, örök fogadalom), akkor csak a reformnak, megújulásnak, tökéletesedésnek van helye Krisztus tökéletes követésének elvei szerint, de nem új választásnak. Ha még nincs életpályánk, akkor leginkább szóba kerül a pályaválasztás ügye. Ha pedig van ugyan pályánk, de ez nem megváltoztathatatlan, akkor minden attól függ, helyesen és helyes szempontok szerint választottuk-e meg annakidején pályánkat vagy sem. Előbbi esetben nincs ok új választásra, csak megújulni, tökéletesedni kell a már választott pályán. Utóbbi esetben nagyon

⁸² Az akarat sokszor erősebb akkor, mikor nyugodt, mint mikor erőszakkal kényszeríteni akarjuk. Olykor jobb és célravezetőbb, ha nem gondolunk rá arra, amit erősen akarunk, mintha a célt, a feladatot állandóan szem előtt tartjuk. Az akarat az ilyen erőfeszítésbe könnyen belefárad. A helyes, megfelelő képzet, nem az idegek erőszakos megfeszítése adja az erős akaratot. Ezt szem előtt kell tartani a választási elmélkedéseknél és magánál a választásnál is. Azért hat sokszor jobban akaratunkra az Alázatosság három fokában elénk állított lelki eszmény megtekintése, mint a Három Emberpárról szóló elmélkedés akaratot sajtoló megfontolása. „Der Wille darf, um etwas auszurichten, nicht nur eine einfache Anstrengung unseres Geistes, eine Art selbstätiger Spannung unserer Nerven sein: ein solcher Wille kann seine ganze Energie nutzlos aufbrauchen und an dem gesteckten Ziel scheitern. Der Wille muss, um sich in die Tat umsetzen zu können, durch Vorstellungen bestimmt sein.“ (Lévy, Die nat. Willensbildung. S. 5. Einleitg. von Dr. Bernheim.)

üdvös dolog új választást végezni, hogy megismerjük, mi ránk nézve Isten akarata: megmaradjunk-e pályánkon, vagy más hivatást szánt-e nekünk az Isten?

5. Krisztus tökéletes követése s Isten nagyobb dicsősége nem mindig kívánja vagy követeli az *evangéliumi tanácsok* útját. Mert Krisztus tökéletes követése voltaképp nem más, mint a mennyei Atya akaratának tökéletes teljesítése. Viszont maga Krisztus a tanácsok útját járta, s azért általában és tárgyilag véve, a tanácsok követése tökéletesebb a puszta parancsok útjánál, de alanyilag tekintve a dolgot, nem mindenkire nézve egyaránt. Az elveket, melyek szerint ezt egyes esetekben el kell döntenünk, ismét Krisztus életének, az ő elveinek megfontolása adja kezünkbe, s ezeket az elveket épp az elmélkedések az ő életéről s főleg a választási nagy elmélkedések tárják fel előttünk.

6. A választást előkészítő elmélkedéseknél külön ki kell emelni a *hármass colloquiumot*, mely a legjobb lelki diszpozíciót tartalmazza, hogy a választásban és életreformban helyesen döntsünk. Ebben a *colloquiumban* ugyanis azt kérjük, hogy Krisztus leghívebb barátai, az őt szorosán követők zászlaja alá felvétessünk a lelki és esetleg valóságos szegénység követésében s gyalázatok és sérelmek elviselésében, ha ez Isten megsértése nélkül történhetik. Ezt a kérést ismét elsősorban a Boldogságos Szűzhöz, majd Krisztus Urunkhoz, végre a mennyei Atyához intézzük. Ebből újra kitűnik, mily fontosságot tulajdonít Szent Ignác ennek a *colloquiumnak*. Azért megjegyzi, hogy ezt a további elmélkedések után is alkalmasan és haszonnal végezhetjük, de napközben is, főleg amikor az Alázatosság három fokát fontolgatjuk. A Három Embercsoportról szóló elmélkedés után pedig megjegyzi, hogy ha valami iránt nagy ellenszenvet érzünk, akkor ebben a *colloquiumban* kérjük az Istent, adja nekünk azt, amitől természetünk irtózik. Természetes dolog, hogy ebben a kellő diszkrécióval kell eljár-nunk és nem szabad magunkat aggályoktól vezéreltet-nünk; mert nem minden lehető bajt és rosszat kell kér-

nünk Istentől, hanem csak azt, amiről érezzük, hogy Isten valamiképp kívánja tőlünk, hogy kérjük.

7. A választásra nézve Szent Ignác megkülönböztet *háromféle alkalmas időt*, és a harmadik időpontot illetőleg kétféle módot.

Az *első időpont* voltaképp nem is ad lehetőséget a megfontolásra, mert épp abban áll, hogy Isten minden kétséget kizáró világossággal megmutatja nekünk akaratát. Ez belső felvilágosítás, de külső tények által is lehetséges. Szent Pált a damaszkuszi úton, Szent Mátét a vámpadról hívta meg Krisztus. Nem egy hivatásnál megtörtént már, hogy Isten hirtelen oly világossággal árasztotta el a lelket, hogy Isten hívásában nem kétkedhetett. De megeshetik az is, hogy maguk a külső körülmények szólnak teljes világossággal valamely hivatás mellett és kizárnak minden egyéb lehetőséget. Ilyen esetekben szorosan vett választásról nem lehet szó.

A *második időpont* az, amikor a lelkét különféle szellemek mozgatják, befolyásolják: vigasztalást vagy szomorúságot, világosságot vagy homályt, békét vagy nyugtalanságot tapasztalunk. A szellemek megkülönböztetésének szabályai alapján képesek leszünk eldönteni, hogy a jó vagy a rossz szellem hatása alatt állunk-e, amikor akaratunk az egyik vagy a másik hivatás felé hajlik.

A *harmadik időpontban* nyugodtan fontolgatja az ember, minden különös lelki agitáció nélkül, mi számára a helyes. Itt az okok döntenek.

8. Ebben a harmadik időpontban megejtendő választást illetőleg a lelkigyakorlatos könyv *két módot* nyújt, hogy Isten akaratát megismerhessük. Az egyik szorosan vett választási mód, a másik bizonyos világító pontokból való megtekintése a választandó dolgoknak, melyek fényt árasztanak és megvilágítják értelmünket, hogy helyesen lássuk azokat.

Az *első mód* hat pontot tartalmaz, melyek közül az első három inkább előkészítése a választásnak, a negyedik és ötödik magát a választást tartalmazza, az utolsó

pedig mintegy ellenőrzője, biztosítója a helyesen meg-
ejtett választásnak.

A választást előkészítő feltételek: 1. a választás tárgyának pontos kitűzése, körvonalazása, 2. az akarat helyes beirányozása, 3. Isten segítő kegyelmének bizto-
sítása.

Elsőt illetőleg lelkem elé kell állítanom, mely két vagy több dolog közt akarok voltaképp választani, p. o. a világi vagy szerzetesi élet közt, egyes világi pályák vagy egyes szerzetek közt, az itthoni apostolkodás vagy a külföldi missziók közt, két vagy több házassági lehetőség közt, mily mértéket tartsak szórakozásaimban, al-
mizsnálkodásomban, barátkozásaimban, önmehtagadá-
saimban stb.⁶³

Az akarat teljes beirányozása azt követeli, hogy világosan magam elé állítsam az egyedül mérvadó és minden körülmények közt elérendő célt: Isten dicsősége és lelkem üdvössége, Isten nagyobb dicsősége és lelkem nagyobb üdvössége. Továbbá, hogy a választás alá eső dolgoknak a célhoz viszonyítva eszközszerű jellegét szem előtt tartva teljes akaratbeli közömbösségre tegyek szert, vagyis a dolgoknak csak a célhoz viszonyított alkalmasabb vagy kevésbé alkalmas voltát tekintsem választásomban mérvadónak és döntőnek, kizárva minden rendetlen vonzódást vagy ellenszenvet, mely a dolog kellemes vagy kellemetlen, földi értelemben előnyös vagy hátrányos voltából lelkemben keletkezhetnék.

Isten segítő kegyelme szükséges, hogy egyrészt akaratomat az imént említett módon helyesen beállítsam, másrészt, hogy értelmem helyesen lássa a választandó dolgoknak célhoz vezető voltát vagy annak ellenkezőjét, továbbá, hogy a felismert igazság szerint következetesen járjak el választásomban. Az akaratnak kezdettől fogva helyes beállítása nagyon fontos, különben értelmem a dolgok mérlegelésében csalódni fog. Azonban az igazság felismerése után is szükségünk van Isten erősítő kegyel-

⁶³ Magától értetődő dolog, hogy választani csak erkölcsileg jó vagy közömbös dolgok közt lehet.

mére, hogy választásunkban következetesek legyünk. Mindezt tehát alázatos és bizalomteljes imádságban kérünk kell.

Maga a választás abban áll, hogy higgadt, józan észszel, mindig a célt szem előtt tartva mérlegeljük, mely előnyök és hátrányok mutatkoznak, ha az egyik lehetőséget választom, s mely előnyök vagy hátrányok mutatkoznak, ha a másikat választom. Ezt a mérlegelést követi annak eldöntése, melyik oldalon mutatkozik több előny és kevesebb hátrány, hol lesz tehát Isten nagyobb dicsősége s lelkem nagyobb üdvössége munkálható.

A döntést azután imádságban Istennek kell ajánlanom, s ha ő azt lelkemben jóváhagyja azáltal, hogy lelkem megtalálja békéjét s nyugalját, akkor azt a jól meg-ejtett választás biztosítékának tekinthetem.

A *második mód* egy előkészítő pontot és három szempont megfontolását foglalja magában, továbbá egy a választást lezáró utasítást ad.

Az előkészítő pont a szeretetet rendezi bennünk körülbelül ugyanoly módon, amint azt az előző választási mód második pontjában kifejtettük, vagyis hogy a szeretet, mely engem a dolog választására indít, egyedül Isten szeretetéből folyjon.

A három szempont, mely mintegy fényező módjára ráveti a választandó dolgokra világosságát, a következő: 1. Mit tanácsolnék másnak, akivel szemben egyáltalán érdekelve nem vagyok, de akinek igazi lelki előmenetelét őszinte szívből kívánom? 2. Hogyan választanék, ha most halálos ágyamon feküdnék? 3. Hogyan gondolkodom majd egykoron Isten ítélőszéke előtt jelenlegi választásomról? Ezek szerint kell választásomat megejteni.

Választás után — ez a hozzáfűzött utasítás — Istennek ajánlom választásomat, amint azt az előző mód tárgyalásánál az utolsó pontban megmagyaráztuk.

Az első szempontot illetőleg jó kiemelni, hogy Szent Ignác nem említi jóbarátot, akinek tanáccsal szolgálatot kívánunk tenni, hanem idegen emberről szól; mert jóbarátnál könnyen egyéni emberi szeretet vegyül bele a

tanácsba, főleg, ha a jóbarátra nézve kellemetlen dologról van szó, s ez akadályát képezheti a tanács higgadt tárgyilagosságának.

A második és harmadik szempontnál megjegyezzük, hogy ez az első hét hatodik addíciójától (és az alamizsnálkodás szabályaitól, melyek ennek a választási módnak csak alkalmazásai) eltekintve, az egyedüli hely a lelki-gyakorlatos könyvben, ahol Szent Ignác a halálról és ítéletről szól. Az elmélkedést a halálról s az ítéletről tehát nem annyira az első hét céljának elérésénél, mint inkább a helyes választásnál tekinti fontosnak.

Nem céltalan dolog megemlíteni, hogy a választás helyessége annál inkább látszik biztosítottnak, minél jobban vág össze az eredmény, melyre a második időpontban (ha ugyan ilyen időpont volt számunkra) és a harmadik időpont mindkét választási módjának alkalmazásával eljutottunk. Sőt az első időpontban tapasztaltak bizonyosságát is fokozhatjuk a további választási módok ellenőrző alkalmazásával. Mindenre pedig a pecsétet a lelkivezetővel való őszinte megbeszélés és az alázatos engedelmesség nyomja rá.⁸⁴

Aki nem végez pályaválasztást, mert vagy van már jól megválasztott élethivatása, vagy olyan, melyen már nem is változtathat (papi rend, örök fogadalom, házasság), vagy mert akarata nem készséges, hogy új választást végezzen, s így hiába pazarolná rá az időt, az legalább a már választott pályán iparkodjék tökéletesedni, s erre a célra is alkalmazhatja a fent említett módokat.

⁸⁴ Megjegyezzük azonban, hogy a pályaválasztásnál nem akármilyen lelkivezető ítélete döntő; mert lehet kevésbé felvilágosodott lelkivezető is, aki inkább visszatart a tökéletesség útjától, mintsem ösztönözne. Ezt a lélek hamar észreveszi s akkor olyan lelkivezetőhöz fordul, akiben felismeri, hogy egyedül Isten nagyobb dicsőségét tartja szem előtt. Az ilyen lelkivezető ítéletében azután megnyugodhat. Nem helyes dolog, ha valaki senkinek ítéletében sem tud megnyugodni s még a tökéletességre való törekvésében is mindenkép saját elgondolását akarja érvényre juttatni.

Erre vonatkoznak a később tárgyalandó alamizsnálkodás és mértékletesség szabályai is.⁶⁶

⁶⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy a választás nemcsak az életpályára, hanem sok más dologra is vonatkozhatik. Így tehát azok is, akiknek már van meghatározott életpályájuk, végezhetnek választást a lelkigyakorlatokban. De van sok eset, amikor külön választást nem kell végezni, hanem elég az életreformra adott irányelveket szem előtt tartani — hacsak választás alatt nem értünk bárminemű szabadakaratitényt, mellyel több lehetőség közül az egyiket kiválasztjuk. — A választást illetőleg lásd: Csádvossy, A nagy Király nyomdokain, 182—191. l.

Az alázatosság harmadik foka

Külön magyarázatra szorul az a lelki beállítottság, melyet Szent Ignác az alázatosság harmadik fokának nevez. Már az elmékedések kifejtésében lelkigyakorlatos művünk második kötetében⁸⁶ jeleztük, hogy alázatosság alatt Szent Ignác itt általában akaratunknak alávetését érti Isten akaratának, önző érdekeink háttérbe szorítását Istennek végtelenül szent és imádandó érdekei mögé. Az alázatosság fokai e szerint egyértelműek a tökéletesség fokozataival.

1. Az a kérdés merül fel tehát, egyértelmű-e az alázatosság harmadik foka azzal, amit általában a „*tökéletesebb*”-nek nevezünk, s milyen viszonyban áll ez a fok a *teljes indifferenciával*? Itt emlékezetünkbe kell idéznünk, hogy a fundamentummal kapcsolatban az indifferenciának két fokát különböztettük meg: egyik, mely a jó, másik, mely a jobb eszközöket választja. Kérdés, vajjon utóbbi azonos-e azzal, amit Szent Ignác az alázatosság harmadik fokának nevez? Ezzel egyértelmű a kérdés, vajjon a fundamentum zárómondata magában foglalja-e az alázatosság harmadik fokát?

A válasz erre a kérdésre véleményünk szerint a következő. Ha Isten dicsősége a két oldalon *nem egyenlő*, akkor már maga a tökéletes indifferencia is követeli, hogy a jobbat, a tökéletesebbet, vagyis azt válasszuk, ami Isten nagyobb dicsőségére szolgál. A fundamentum zárómondata, úgy tűnik fel előttünk, erre a tökéletes indifferenciára vonatkozik. E szerint az alázatosság harmadik foka különböznék a tökéletes indifferenciától, s a fundamentum zárómondata nem tartalmazná az alázatosság harmadik fokát.

⁸⁶ Lásd: Csávossy, A nagy király nyomdokain, 173 k.

Mi tehát az alázatosság harmadik foka? — Az a lelki beállítottság, melyben Isten dicsőségének *egyenlő* volta mellett is azt választjuk, amit Krisztus választott: szegénységet, megaláztatást, keresztet. Ha Isten dicsősége ezáltal nagyobb lenne, akkor már a teljes indifferencia fokán is ezt kellene tennünk; az alázatosság harmadik fokán pedig mindig ezt választjuk, mégha azáltal Isten dicsősége nem is lenne nagyobb.

2. A kérdés nehézsége azonban épp ebben rejlik: Hogyan gondolható el, hogy Isten dicsősége egyenlő, akár tökéletesen, akár nem tökéletesen követjük Krisztust? Krisztus *tökéletesebb követése nem jelenti-e önmagában véve is már egyúttal Isten nagyobb dicsőségét?*

Erre azt kell válaszolnunk, hogy ez általában véve valóban így van; kivételesen azonban megeshetik, hogy Krisztus követésének *külsőleg* kevésbé tökéletes módja felel meg Isten akaratának, s így ez egyúttal az ő nagyobb dicsősége is. Megtörténhetik ugyanis, hogy kivételes esetben vagyunk meg tartása, a házasság, egy előkelő állás elfoglalása Isten nagyobb dicsőségét jelenti. Ebben az esetben p. o. az evangéliumi tanácsok követése nem volna a jobb. De épp ezért elgondolható az a lehetőség is, amikor Isten dicsősége mindkét oldalon egyenlő; a pusztá indifferencia alapján tehát a választás nem volna megejthető. Az alázatosság harmadik fokán álló lélek ebben az esetben azt választja, ami hasonlóbba teszi Krisztushoz. Az indítók pedig nem más, mint a tisztelet és szeretet Krisztus iránt. Így az alázatosság harmadik fokának egész belső mivoltát a hősiességig menő Krisztus-szeretet teszi. Ez a fok elválaszthatatlan a szeretettől.⁶⁷

⁶⁷ A közömbösségnek és az alázatosság harmadik fokának belső mivoltát és egymáshoz való viszonyát még a következő megfontolás is világosabbá teszi: Mindenekelőtt, még az *erkölcsi megfontolás előtt*, közömbösnek kell lennünk minden dolog *fizikai* jóságával szemben. Ezután három eset lehetséges:

1. Vagy azt látom, hogy a dolog önmagában s feltétlenül erkölcsileg jó, illetve rossz, s ez esetben már nem lehetek vele szemben közömbös.

Ügylátszik azonban, hogy ha Isten dicsősége nem nagyobb, hanem csak egyenlő azon az oldalon, mely a tökéletes Krisztus-követéstől eltér, akkor ebben az esetben épp a Krisztus-követés maga teszi a másik oldalt tökéletesebbé (p. o. az evangéliumi tanácsok választását), s így már nem lehet Isten *egyenlő* dicsőségéről beszélni. Az alázatosság harmadik foka tehát mégis csak összeesné a tökéletes indifferenciával.

Erre azt válaszoljuk, hogy Isten dicsőségének mérlegelésénél mindkét oldalon, benne van már az egyik oldalon Krisztus tökéletes követésének szempontja is, a másikon pedig az okok olyanok, hogy Krisztus követését szem előtt tartva is Isten dicsősége mégis egyenlő marad, akár az egyik, akár a másik oldalt választjuk. A választást tehát *nem Isten nagyobb dicsősége*, hanem *Krisztus nagyobb szeretete* dönti el, és csak *ezért a szeretetért* lesz tökéletesebb a Krisztus-követés mellett döntő választás az ellenkezőjénél. Nem a tárgyi Krisztus-követés teszi tehát tökéletesebbé az egyik választást a másikinál, hanem a személyi Krisztus-szeretet, mely a dolgok egyenlő tárgyi állásánál is azt választja, ami Krisztushoz hasonlóbbá tesz. Ha ezt a személyi Krisztus-szeretetet leszámítjuk, akkor természetesen az egyik oldal választása már tökéletesebb lesz a másikénál. Ez azonban épp az alázatosság harmadik fokának sajátossága, és magában véve nem következik még a tökéletes indifferenciából sem. Viszont a tökéletes indifferencia, mely Isten nagyobb dicsőségének szem előtt tartásával mindig a jobbat, a tökéletesebbet követi, előkészíti a lelket s magába foglalja a készséget, hogy Isten egyenlő

2. Vagy azt látom, hogy a dolog erkölcsileg közömbös, de annak választása, illetve nem választása Isten *nagyobb* dicsőségére szolgál. Ebben az esetben, legalább is ha tökéletességre törekszem, szintén nem lehetek már közömbös.

3. Vagy azt látom, hogy Isten dicsősége mindkét esetben *egyenlő* marad. Ebben az esetben közömbös maradok, amíg nem látom azt, hogy ilyen helyzetben mit választott Krisztus. Ezt látva, már nem maradok közömbös, hanem azt választom, amit ő választott. Ez az alázatosság harmadik foka.

dicsősége esetében is a személyi Krisztus-szeretet motívumának behatása alatt azt válasszuk, ami a vele való hasonlóságnak jobban megfelel.⁶⁸

Mindamellett mégis úgy látszik, hogy a teljes indifferencia és az alázatosság harmadik foka gyakorlatilag csak az indítékban különböznek egymástól. Mivel ugyanis egyrészt a teljes indifferencia is azt követeli, hogy a „jobbat“, a tökéletesebbet válasszuk, vagyis azt, ami Isten *nagyobb* dicsőségére szolgál, viszont másrészt a nagyobb Krisztus-szeretet, mely az alázatosság harmadik fokában benne rejlik, Istennek egyébként egyenlő megdicsőítése esetén is a választás egyik oldalát épp e nagyobb Krisztus-szeretet miatt tökéletesebbé teszi s ennek következtében ezúttal Istennek nagyobb dicsőségét is jelenti: azért a teljes indifferencia fokán álló lélek is szükségképpen azt a részt kell, hogy válassza, mely a nagyobb Krisztus-szeretetet tünteti fel. Ha nem azt választaná: akkor már nem választaná a „jobbat“, nem választaná Isten *nagyobb* dicsőségét, s így nem is volna teljesen indifferens. Vagyis gyakorlatban ez azt jelenti, hogy Istennek *egyenlő* dicsőségéről sohasem lehet szó; mert még Istennek egyébként egyenlő megdicsőítése esetén is a nagyobb Krisztus-szeretet az egyik részt mindig tökéletesebbé teszi a másiknál, s így *következésképpen* Istennek is nagyobb dicsőségét jelenti. A különbség a teljes indifferencia és az alázatosság harmadik foka közt gyakorlatilag tehát csak az indítékban lehet, amelyben a teljes indifferencia egyedül Isten dicsőségét nézi, az alázatosság harmadik foka pedig Istennek egyébként egyenlő megdicsőítése esetén a nagyobb Krisztus-szeretetet tekinti, mely viszont a maga részéről Istennek nagyobb megdicsőítését is maga után vonja.⁶⁹ Gyakorlatban tehát ez a

⁶⁸ Az evangéliumi tanácsok követése tehát csak akkor zárja magába az alázatosság harmadik fokának gyakorlását, ha Isten dicsősége mindkét oldalon, t. i. a követés és nem-követés esetében egyenlő. Ellenkező esetben már a tökéletes indifferencia is követeli az evangéliumi tanácsok követését. Mindamellett mondhatjuk, hogy az evangéliumi tanácsok követésének voltaképpen belső lelke és indítéka az alázatosság harmadik fokában rejlő Krisztus-szeretet.

⁶⁹ Az indifferencia egyes fokozatait az emberi tisztelet példáján megvilágítva a következő összeállításban szemléltethetjük:

I. Aki akaratilag nem közömbös az emberek tiszteletével szemben (az érzelembeli közömbösségről nem szólunk), az

három fok állapítható meg: 1. a halálos bűn kerülése, 2. a bocsánatos bűn kerülése, 3. a tökéletesebb választása, ami Istennek egyébként egyenlő dicsősége esetén a Krisztussal való nagyobb hasonlóságot, a kereszttel szeretetét jelenti.

3. Nem tagadhatni, amint a hit területén vannak titkok, melyeket a természetes ész megfejteni nem tud, úgy az erkölcs területén is vannak titkok, melyekkel a pusztá emberi mérlegelés értelem nélkül áll szemben. Ilyen a *kereszt titka*, melyről Szent Pál oly fenségesen szól. (I Kor. 1, 18—29; 2, 1—8.) Ehhez a titkokhoz tartozik az alázatosság harmadik foka is, melyhez az indítékot már nem pusztán csak a józan ész, hanem a „kereszt balgasága”, a Krisztusért való „szent örület” szolgáltatja. Hogy miért tökéletesebb a szegénységet, a megaláztatást, a szüzességet, a kereszttel választani, azt a természetes ész ugyan homályosan megsejti, de teljesen megérteni s megmagyarázni nem tudja.⁹⁰ Krisztus példáját

1. kész akár halálos bünt is elkövetni, ha az emberek tiszteletét másképp nem tudja megszerezni (negatív 1. fok);

2. vagy legalább a bocsánatos büntől nem riad vissza, hogy azt magának megszerezze (negatív 2. fok).

II. Aki a tisztelettel szemben akaratilag közömbös, az

1. a legkisebb bűn árán sem akarná magának az emberek tiszteletét megszerezni, de azért, amíg a tökéletes közömbösség fokát nem érte el, ha bűn nélkül megszerezheti, nem utasítja vissza a tiszteletet, sőt esetleg szívesen is veszi (pozitív 1. fok);

2. aki a tökéletes közömbösség fokát elérte, az semmiféle akaratbeli hozzáfordulást sem enged meg magának a tisztelet iránt, mielőtt nem látná, mi szolgál Isten nagyobb dicsőségére, és ha Isten nagyobb dicsősége a tisztelet elfogadását kívánja, akkor sem szereti azt magáért a tiszteletért, hanem egyedül Istenért (pozitív 2. fok).

III. Aki az alázatosság harmadik fokán áll, az Krisztus iránti tiszteletből szent előszeretettel van a megaláztatás iránt és azt választja a tisztelet helyett, hacsak Isten nagyobb dicsősége nem követeli az ellenkezőt (pozitív 3. fok). A második fokon álló lélek Isten egyenlő dicsősége esetén nem tud választani.

⁹⁰ V. ö. amit Szkanderbég nőtlenségéről mond életrajzírója, Paganel: „Azonban nem látszott könnyű dolognak Szkanderbéget erre rábeszélni (t. i. hogy megnősüljön); bámulatos tevékenysége, az elkerülhetetlen szükségesség, hogy birodalmának majd egyik, majd másik végén jelen legyen, harcias életének szakadatlan változása, mindez mellőzhetetlenné látszott tenni, hogy nőtlen maradjon.”

maga előtt látva már meg is tudja indokolni, de e példa híján értelmetlenül állna a kereszt szeretetével szemben. Ugyanígy áll a szentek csodálatos önmegvetésének ténye előtt is. Jól mondja azért Krisztus követésének könyve: „Ime, még most is lanyhászkodunk oly sok csoda és tanítás hallása után; mi lenne velünk, ha ekkora világosság nem fényeskednék utunkon, hogy téged kövessünk?” (III. k. 18. f. 3.)

(Szkanderbég története, ford.: Hager J. 1890. 115. l.) „Vessem alá magamat egy asszony igájának, ki a törökök igáját széttörtem?”

Ime az analógia a természetfölötti világszemlélettel: cogitat, quae Dei sunt — cogitat, quae mundi sunt — divisus est. (I Kor. 7, 33—34.)

A harmadik hét célja és feladata⁹¹

Első megtekintésre a lelkigyakorlatok második, harmadik és negyedik hete közt nincs oly éles különbség, mint az első és a további hetek közt. Az elsőben az örök igazságok képezik elmélkedéseink tárgyát, a továbbiakban Krisztus élete.

S valóban, hacsak az elmélkedések tárgyi különbségét vesszük szemügyre, inkább két főrésze osztanók a lelkigyakorlatot: az örök igazságok elmélkedésére és Krisztus életének szemlélésére. A lényeges célt tekintve is a lelkigyakorlatoknak egy negatív részét (lelki megtisztulás) és egy pozitív részét (Krisztus követése a tökéletesség útján) lehetne megkülönböztetni. Vagy még jobban azt lehetne mondani, hogy a voltaképeni lelkigyakorlat Krisztus Király elmélkedésével kezdődik, az előbbi csak előkészítő, szükséges feltétel.

Gyakorlatilag azonban, amint maga a könyv is teszi, négy részre osztjuk a lelkigyakorlatokat. A közvetlen célt tekintve is helyes koordináltsággal a lelki élet négy fázisát láthatjuk képviselve a lelkigyakorlat négy hetében: lelki megtisztulás, haladás, megerősödés, átalakulás.

1. A harmadik hétnek, mely Krisztus szenvedésével foglalkozik, *főcélja* a lelki *megerősödés*. Minden, amit eddig a lelkigyakorlatban tapasztaltunk, beláttunk, elhatároztunk, új megvilágítást, megerősítést kap Krisztus szenvedése titkainak szemlélésénél. Új fényben állnak az örök igazságok, új fényben tündöklük Krisztus szeretete, példája és követése.

Sőt ez utóbbi magával hozza a harmadik hétnek egy másik célkitűzését is: nem elég Krisztust csak tökéletesen szeretni és követni, hanem a *hősiességig*, a vérontásig, a vértanúságig kell őt szeretni és követni. Nem elég

⁹¹ Lásd: Csávossy, Kereszt és feltámadás, 7—9. 1.

csak a közönséges nehézségekben hűnek lenni hozzá, hanem ki kell tartani vele a legnagyobb küzdelmekben és szenvedésben is. Nem elég a szenvedésben csak nem zúgolódni, hanem szeretni is kell a szenvedést; Jézus keresztjét és gyalázatát érdemjelként, díszruha gyanánt kell magunkon hordanunk. Ez a harmadik hét második célkitűzése a megerősítésen túl: Krisztus szeretetének, követésének s ezáltal az erényeknek hősies foka. Ez a második héttel összehasonlítva is nemcsak megerősödést, hanem fokozatot is jelent.⁹²

2. Az *elmélkedések módja* és alakja azonos a második hét elmélkedéseivel. Csak a három szempont mellett (személyek, szavak, cselekedetek) még más három szempontot is említ a lelkigyakorlatos könyv, mely alatt az összes titkokat szemlélnünk kell: 1. mennyit szenved Krisztus emberi természetében, s ez a megfontolás szent együttérző bánatra indítson minket, 2. mennyire elrejtí magát istensége és kiszolgáltatja szent emberségét a legiszonyúbb kínoknak, 3. hogy mindezt bűneimért szenved, s mit kell azért nekem tennem s szenvednem iránta való szeretetből.

Az elmélkedések közvetlen célját itt is az úgynevezett harmadik előgyakorlatban találjuk, mint az előző hetekben: bánat, együttérzés és lelki együtt-szenvedés Krisztussal, aki értem, bűneimért oly sokat szenved. Ez az együttérzés, mely némi megszegyenülést is magába zár, hogy t. i. én vagyok Krisztus szenvedéseinek oka, a leglángolóbb szeretetre gyullasztja a lelket és a leg-hősiesebb elhatározásokra készíti; megerősíti eddigi jófeltételeiben és nagy lépéssel tovább viszi főleg a szenvedés szeretetében.

A lelkigyakorlatos könyv utasításai szerint végig kell mennünk Krisztus szenvedéseinek titkain egészen úgy, mint azt a második héten tettük: ismétlésekkel és érzekeink alkalmazásával a titkokra. A lelkigyakorla-

⁹² Hogy milyen értelemben lehet a harmadik hetet az egyesülés útjával kapcsolatba hozni, arra nézve lásd: *Przywara, Deus semper maior, Theologie der Exerzizien III. S. 3. f., 170.*

toknak ebben a részében leginkább ajánlatos öt elmélkedést végezni, vagyis az éjjeli elmélkedést is megtartani. De Szent Ignác tekintettel korra, egészségre, diszpozícióra bölcs diszkrécióval hozzáteszi, hogy esetleg négy elmélkedéssel is be lehet érni.

Ha a kinszenvedés összes titkain végimentünk, az egész kinszenvedést egy-két elmélkedésben újból végigvonultatjuk lelkünk előtt, hogy így a hatás annál erősebb és mélyebb legyen. Ha még több napot akarunk tölteni a szenvedés titkainak szemlélésében, lehet egy egész napot a kinszenvedés felének, egy másik napot pedig az egész kinszenvedést tesszük elmélkedésünk tárgyává. Finom lelki megérzéssel jegyzi meg Szent Ignác, hogy miután végimentünk Krisztus szenvedésének titkain, merülünk bele szentséges Anyjának fájdalmaiba és elhagyatottságába, és szemléljük a tanítványok szomorúságát. Erre szolgál, ha az utolsó napon az éjjeli és reggeli elmélkedés után az ismétlések és érzékek alkalmazása helyett napközben sokat foglalkozunk Krisztus Urunk holt szent testével, temetésével, sírjával, amint azt a Boldogságos Szűz tette, visszagondolva a kinszenvedés minden mozzanatára. Ezt nevezzük a „*memoria passionis*”-nak.

A táplálkozás mérséklésére vonatkozó szabályok inkább külső okok miatt (utolsó vacsora, szenvedés titkai) kerültek erre a helyre a harmadik hét elmélkedései után. Azért azokat a többi szabállyal együtt később tárgyaljuk a lelkigyakorlatok négy hetén kívül.

A negyedik hét célja és feladata⁹⁸

1. Ez a hét is valamikép a lelki megerősödést szolgálja, de más módon, mint a harmadik hét. A negyedik hét ugyanis Krisztus feltámadásával és megdicsőült életével foglalkozik. Megmutatja nekünk, hova vezette Krisztust a kereszt útja. Megmutatja nekünk is, hova vezet minket az ő követése a kereszt útján. S mivel Krisztus megdicsőülésében saját megdicsőülésünket is látjuk, azért megerősít minket abban az elhatározásban, hogy a kereszttúton vele kitartsunk, sőt szeressük is az ő kereszttjét és örömmel kövessük őt a szenvedésben.

De van örömünknek még magasztosabb oka is. Ez Krisztus dicsősége maga. Ily dicsőséges királyt szolgálni s követni csak öröm lehet, mégha ez a követés és szolgálat fáradsággal és szenvedéssel van is összekötve. Ennek a dicsőséges királynak érdekeit előmozdítani, az ő országát terjeszteni, dicsőségét gyarapítani felér minden fáradsággal és szenvedéssel.

2. A negyedik hét főcélja a lelki megerősödés mellett lelkiségünknek bizonyos *átalakítása* a lelki öröm és az örömteli szeretet által. Egész lelki életünk, Isten-szolgálatunk, Krisztus-követésünk ezáltal valamikép más színezetet, lendületet kap, hogy Isten útján ne csak járjunk, haladjunk, hanem fussunk, sőt szárnyaljunk is. A lelkigyakorlat második, harmadik és negyedik hetét ezekkel a szavakkal jellemezhetjük: lelki haladás, hősiesség, örömteli hősiesség.

A negyedik héten látjuk beteljesedni azt, amit az elmélkedés Krisztus Királyról ígért: amint követ engem valaki a harcban, úgy lesz része a dicsőségben is. Ebben benne rejlik a lelki megerősödés, de benne rejlik a szeretet s örömbeli átalakulás is.

⁹⁸ Lásd: Csávossy, Kereszt és feltámadás 124—127. l.

3. Még egy kérdés vetődik fel a negyedik héttel kapcsolatban: lényeges gyümölcse-e ennek a hétnek az *apostoli lelkület*? S általában milyen viszonyban állnak a lelkigyakorlatok az apostoli lelkülettel?

a) Vannak, akik azt hiszik, hogy a lelkigyakorlat egyenesen az *apostoli életmód iskolája*. Ebben a véleményben van helyes is meg nem helyes dolog. Helyes az, hogy a lelkigyakorlat a legjobban készíti elő az embert az apostoli életre, a legmélyebb és lelelkesítőbb indítékokat szolgáltatja az apostolkodásra. De téves volna az a fölfogás, hogy a lelkigyakorlat egyenesen és elsősorban az apostoli életre akar nevelni. A lelkigyakorlat lényege a tökéletes Isten-szeretet, magunknak teljes átadása, kiszolgáltatása Isten akaratának, ami egyértelmű az ő dicsőségével. Hogy ezt az apostoli életmódban vagy másképp tudjuk-e legjobban megvalósítani, az az Istentől kapott hivatástól függ, melyet fel kell ismernünk, függ nekünk adottságaitól, függ az isteni kegyelem különféleségétől és külső körülményektől.

Megmarad azonban a kérdés, vajjon a lelkigyakorlat lényeges gyümölcse-e legalább az apostoli *lelkület* megteremtése? S erre a kérdésre igennel kell válaszolnunk, habár ez is inkább folyománya a lelkigyakorlatok közvetlen hatásának, t. i. a lélek önátadásának Isten tökéletes szolgálatára és szeretetére. Lehetetlen ugyanis Istent tökéletesen szeretni, az ő dicsőségét mindenkifölött keresni, akaratát mindenkép teljesíteni vágni a nélkül, hogy ne akarjuk, ne vágyódjunk azután, hogy mások is megismerjék és szeressék az Istent, hogy a lelkek mind eljussanak őhozzá, akinek akaratára a lelkek üdvözülése és megszentelődése. De ezt az apostoli lelkületet a szemlélődő zárdaszűz is bírja, a karthauzi szerzetes is, a vezeklő eremita és mindenki, aki komolyan és igazán Isten nagyobb dicsőségét keresi.

Mégis azt lehet mondani, hogy a lelkigyakorlatok aszkézise leginkább apostoli életmódot élőknek való, amint azt P. Plus már többször idézett munkájában⁹⁴ jól kifejti.

⁹⁴ Vers Dieu par Saint Ignace.

b) Visszatérve magukra a lelkigyakorlatokra, megismételhetjük a kérdést, vajjon a *negyedik hét különösebben* alkalmas-e az apostoli lelkület felkeltésére, mint az előző hetek? Idézzük fel magunkban egy pillanatra újból az előbbi hetek elmélkedéseit. A fundamentum Isten nagyobb dicsőségét és a teremtmények Istenhez való rendeltetését állítva élénk, egyúttal minden apostoli működés célját, fenséges voltát, indítékait is a leg hatásosabban mutatja be lelkünknek. A bűnről szóló elmélkedések világossá teszik előttünk a bűn gonzságát mint Isten ellen elkövetett merényletet, dicsőségének meggyalázását, s egyúttal megmutatják saját gonzságunkat, kik nem átallottuk a bűnt elkövetni; de feltárják Isten végtelen irgalmát is, aki ebből a legnagyobb nyomorból, a bűn fertőjéből és a kárhozatból oly kegyesen kiragadott. Ettől a szeretett és irántunk oly irgalmas Istentől elhárítani a sérelmeket, bűneinkert eleget tenni azért, hogy minél több lelket nyerünk meg neki, emberlelkeket a bűn nyomorától visszatartani, abból kiragadni, nehogy úgy járjanak, mint mi: mindez apostoli buzgalom ki nem apadó forrása annak számára, aki a lelki gyakorlatokat komolyan és szívvvel végzi.

A Krisztus Király-elmélkedésben sokan elsősorban apostoli célkitűzést látnak. De ez a felfogás teljesen eltér Szent Ignác felfogásától, melyet főleg ennek az elmélkedésnek *colloquiumában* kifejezetten vall. Ebben a felajánlásban, melyet a *colloquium* tartalmaz, szó sem esik az apostoli buzgalomról, hanem csak Krisztus szegénységének és alázatának vállalásáról. Krisztus meghívása nem meghívás az apostoli életre, hanem az ő tökéletes követésére. Az ő országát elsősorban saját lelkünkben kell felállítanunk, azután gondolhatunk csak mások lelkére. Nem tagadjuk azonban, hogy ez az elmélkedés egész beállításánál fogva hatalmas felkelti az elmélkedőben az apostoli buzgalmat is. Hiszen hódításról van szó, és ki az a nemes harcos, aki megelégednék azzal, hogy csak saját lelkét hódítsa meg és adja birtokul, országul ennek a nagy és dicső királynak, és nem vágyik

saját lelkével együtt száz meg ezer más lelket is zsákmányként fektetni a király lábaihoz? A szegénységet és alázatot is inkább vállalja, hogy ezzel alkalmas eszköz legyen a lelkek meghódítására, amint Krisztus maga is a lelkekért vállalta a szegénységet és megaláztatást. És mindenekfölött áll az Atya dicsősége, amelyért küzdenek Krisztussal együtt harcosai. Az elmélkedés tehát egyrészt semmiképp sem az apostoli buzgóság felerjesztéséért van elsősorban, másrészt azonban mint másodrendű hatást a leghathatósabbban elősegíti azt. Ugyanezt kell mondanunk talán még fokozottabb mértékben a Két Zászló elmélkedéséről.

Krisztus életének titkai, főleg az elmélkedés a megtestesülésről, de a többi is, nyilvános élete, prédikációja, mind apostolkodásra buzdítanak; de ez nem az első és közvetlen cél, amelyért azokat végezzük.

A szenvedés titkai növelik a szeretetet Krisztus iránt s ezzel az engesztelő lelkületet is, mely épp a sérelmek elhárításában, az értük felajánlott elégtételben nyer gyakorlati kifejezést. De semmi sem alkalmasabb erre, mint épp az apostoli buzgalom, mely ennek a meggyalázott Istenembernek ismeretét, szeretetét, dicsőségét hirdeti megbántóinak s azoknak, akik őt nem ismerik.

A negyedik héten Krisztus dicsősége nyújt táplálékot az apostoli buzgalomnak. Ki ne hirdetné ennek a nagy királynak dicsőségét! Főleg mikor annyian még nem ismerik és gyalázzák! Mikor értünk vállalt szenvedésével annyira megérdemli ezt a dicsőséget!

Igy tehát az egész lelkigyakorlat főcéljának követésével, mely nem más, mint lelkünknek Krisztusba való átalakulása az Atya dicsőségére, egyúttal az apostoli lelkületet is nagy mértékben felkelti. Sőt a teljes átalakulás Krisztusba e nélkül nem is lehetséges, mert ő maga is azért jött, hogy az Atya nevét megismertesse az emberekkel. (Ján. 17, 6.)

De e mellett mégis azt lehet mondani, hogy a negyedik hét különösen alkalmas az apostoli buzgalom felkeltésére, mert itt minden csak buzgalomról szól: a jám-

bor asszonyok serénykedése a sír körül, küldetésük az apostolokhoz, a megjelenések, Krisztus szavai, az apostolok küldetése. Az apostoli lelkület a negyedik hétnek valamiképp lényegéhez tartozik; mert a lélek ezt az örömet, mely Krisztus megdicsőült életének szemléléséből beléje árad, már nem képes magában megtartani, hanem kell, hogy kiárassza a világba, kell, hogy ennek az örömek és szeretetnek apostola legyen.⁹⁵

4. A negyedik hét *elmélkedései* is külső alakjukban az előbbi hetekéihez hasonlóak: szemlélődések. Ezen a héten csak négy elmélkedést ír elő Szent Ignác, mert egyrészt a lelkigyakorlat végén a lelkigyakorlatozó már fáradt szokott lenni, másrészt a penitencia kevésbé illik ennek a hétnek szelleméhez, mely inkább a lelki örömet és vígságot táplálja. Azért int Szent Ignác, hogy gondolataink az elmélkedéseken kívül is öröme hangoló tárgyakra irányuljanak, a nélkül azonban, hogy lelkünket az összeszedettségben akadályozzák és az előző hetekben szerzett gyümölcsöt tönkre tegyék.

Itt is, mint a harmadik hét elmélkedéseinél, a szokott szempontok (személyek, szavak, cselekedetek) mellett még két más szempontot állít elénk a lelkigyakorlatos könyv: 1. nézzük, hogyan mutatkozik Krisztus fel-támadásának és dicsőséges életének titkaiban az istenség, mely a szenvedés ideje alatt annyira elrejtőzött, s miként fejti ki hatásait Jézus szent emberségére; 2. hogyan gyakorolja az Úr a vigasztaló szerepét, mint a jóbarátok egymást vigasztalni szokták. Ez hozza őt dicsőséges életében is egészen közel szívünkhöz.

5. A lelki öröm ennek a hétnek sajátos gyümölcse, ezt kérjük szüntelen elmélkedéseink előtt a második előgyakorlatban. Azért mondja Szent Ignác az ismétlődő elmélkedéseknél is, hogy ott időzzünk, ahol nagyobb lelki megindulást s ízt éreztünk, s nem említi a szárazságot és vigasztalanságot, mint az előző hetek ismétlődő

⁹⁵ V. ö. Przywara, Deus semper maior, Theologie der Exerzizien III. S. 169. f. Különösen: „Eínigung ist Sendung.”

elmélkedéseinél. Mintha ebben a hétben már nem is lehetne szó szárazságról vagy vigasztalanságról. Ez a lelki öröm azonban valóban lelki kell, hogy legyen, mely a hitből fakad. Épp azért bizonyos érezhető öröm híján is lelkileg örvendezőknek és vidámaknak kell lennünk, mert a lelki öröm nemcsak érzelem, hanem erény is.

Elmélkedés Isten szeretetéről⁹⁶

1. Ez az elmélkedés már voltaképp a *négy hét* keretén kívül áll, mint maga a fundamentum is a lelkigyakorlatok elején. Sőt némileg nem is tartozik már a szorosan vett lelkigyakorlathoz; mert a fundamentumot Szent Ignác valamiképp az első héthez sorolja, ezt az elmélkedést azonban nem kíséri a felírás: negyedik hét.

Mindamellettt a szokás, mely a lelkigyakorlatoknak is legjobb magyarázója, úgy tartja, hogy ezzel az elmélkedéssel fejeződnek be a lelkigyakorlatok. És helyesen tartja így a szokás. Jobban ugyanis nem fejezhetnők be lelkigyakorlatainkat, mint ezzel az elmélkedéssel. Hiszen a lelkigyakorlatok célja nem más, mint hogy Krisztusba átalakulva Istennek minél nagyobb dicsőségére legyünk; ez pedig a szeretet által történik. A bűnbánatban megtisztulva és Krisztus követésében tökéletesedve — vele, általa és benne eljutunk ahhoz, akihez ő is felszállt emberi természetében az égbe: Istenhez, az Atyához. Oda kell visszatérni minden teremtménynek, ahonét kiindult. Az Istenbe-térés ezen a földön csak a szeretet által lehetséges, és a mennyország is lényegében nem más, mint a színről-színre látott Istenbe való olvadás a szeretetben.

2. Más azonban a *szeretet* az égben és más a földön. Bár az égben sem lesz semmiféle beteges quietizmus, mégis ott, mint célnál, szeretetünk leginkább Istenbe való merülést, Isten élvezését jelenti. Itt a földön a szeretetnek mindenekelőtt tevékenynek kell lennie; nem szükségkép szorosan vett apostoli cselekedetekben, de mindenesetre cselekedetekben kell megnyilatkoznia.

⁹⁶ Lásd: Csávyossy, Kereszt és feltámadás 222—224. l., 241—243. l.

Ilyen szeretetet állít elénk Szent Ignác ebben az elmélkedésben. Az egész lelkigyakorlat arra nevelt minket, hogy Krisztusért tegyünk valamit; vele együtt és általa megtanultuk, hogy Istenért is tennünk, cselekednünk kell.

Azért az elmélkedés a szeretetről egészen a tetre, az adásra épül fel: mit adott nekem és mit tett értem az Isten, s nekem viszont mit kell neki adnom, mit kell érte tennem? A tett, az adás mutatja meg a szeretet igaz voltát Isten részéről, de az én részemről is.

3. *Négy fokozatban* mutatja be ez az elmélkedés Isten szeretetét irántunk: sokat és nagyot ad, személyesen adja, dolgozik-működik adományában értünk, önmagát adja bennük, ő, akinek minden adománya végtelen tökéletességének csak gyenge visszfénye. Mit kell tehát nekem viszont adni? Mindent, állandóan az ő jelenlétében járva, érte dolgozva-szenvedve, tiszta, érdeknélküli szeretetből.

Amint a fundamentum gyakorlati oldalát leginkább a teremtmények használatáról szóló rész alkotja, úgy az elmélkedés a szeretetről is, mely a fundamentumnak mintegy párja, az isteni szeretetet főleg a *teremtményeken át* mutatja be s a teremtményeken át gyakoroltatja velünk. „*In actione contemplativus*”, szemlélődő a tettben, ez jellemzi Szent Ignác aszkézisét, ez jellemzi a lelkigyakorlatoknak ezt a befejező elmélkedését is, melyben az egész lelkigyakorlat mintegy kicseng, s mely viszont átülteti az elmélkedőt a mindennapi életbe. Az egész lelkigyakorlat leginkább a világ forгатagában élő apostolokat nevel, habár ez, mint említettük, nem első és kizárólagos célja; azért az isteni szeretetet is úgy mutatja be, ahogy ezt az életben, az élet forгатagában álló ember is gyakorolhatja: Istenért végzett tettekben, cselekedetekben. A szeretetről szóló elmélkedésben a teremtett dolgokkal szemben már nincs szó az indifferenciáról, mert ez az elmélkedés már feltételezi, hogy minden teremtett dolgot csak úgy használunk, amint az Isten

szeretetére segít. A „*Suscipe*” ennek a tetterős, mély, férfias szeretetnek örökszép himnusza és pecsétje.

*

A *három imamód* nem tartozik annyira magához a lelkigyakorlatok rendszeréhez, mint inkább oktatást és utasítást ad, hogyan imádkozhat a lelkigyakorlatozó a lelkigyakorlaton kívül is haszonnal, könnyen és huzamosabb időn át, főleg ha nem is annyira alkalmas a szorosán vett elmélkedésre, vagy nincs hozzá kellő ideje, vagy nincs jól disponálva. Erről lásd: Csávossy, Ima és elmélkedés 35—37. l. Ezekről az imamódokról szól Szent Ignác a 18. annotációban, ahol épp azokról tárgyal, akik nem alkalmasak a teljes lelkigyakorlat végzésére.

III. SZABÁLYOK

A lelkigyakorlatos könyv a négy hét, az imamódok és Krisztus életének titkai után egy egész sor szabályt tartalmaz még a lelki élet különböző pontjaira nézve. Ezek a szabályok nem tartoznak szorosan véve a lelkigyakorlatokhoz, mert az élet bármely pillanatában hasznosak lehetnek, de tartalmuknál fogva mégis főleg a lelkigyakorlatok idején időszerűek.

E szabályok közül némelyek különféle lelki állapotokra, azok helyes megítélésére és az azokban való helyes viselkedésre, mások a választásra, ismét mások a helyes katolikus érzésre vonatkoznak. Az első csoportba tartoznak a szellemek megkülönböztetésére és az aggályokra vonatkozó szabályok, a második csoportba az alamizsnaosztás és némileg a mértékletesség szabályai, a harmadikba az Egyházzal való helyes együttérzés szabályai.

A szellemek megkülönböztetésének szabályai

A szellemek megkülönböztetése külön *isteni adomány*. Ezzel nem mindenki rendelkezik, hanem csak az, akinek Isten megadja. Szent Ignácnak ezt az adományt is rendkívüli mértékben juttatta az isteni Jóság. De épp ezért állt módjában meglátásait és tapasztalatait legalább bizonyos mértékben szabályokba önteni, hogy mások is hasznát vehessék.

Ezek a szabályok tehát magának Szent Ignácnak szavai szerint csak *némi* lehetőséget nyújtanak a szellemek megkülönböztetésére, de nem teszik fölöslegessé a *vezetést* és egyáltalán teljes biztonságot és világosságot önmagukban véve még nem adnak. A lelkivezető sem képes egyedül ezek alapján feltétlenül biztos irányítást

adni, hacsak Isten külön fel nem világosítja.¹ De egy dolog bizonyos, hogy aki magát az engedelmességre bízta lelkivezetője iránt, azt az isteni Gondviselés nem hagyja el és előbb-utóbb az igazság megismerésére vezeti.

A lelkigyakorlatos könyv a szellemek megkülönböztetését illetően a szabályok két csoportját tárja elénk. Az egyik csoport azoknak szól, akiket a rossz egyenesen, a másik csoport azoknak, akiket a jónak látszata alatt kísért meg. Előbbiek leginkább a lelki tisztulás útján, utóbbiak a lelki megvilágosodás útján hasznosak. Előbbiek időszerűek az ellenség egyenes támadása idején, utóbbiak akkor, mikor csellel szeretne minket hálóiába keríteni. Az első csoport a lelkigyakorlatok első hetében, a második csoport a második hétben tesz jó szolgálatot a lelkigyakorlatozónak. Azért int Szent Ignác a 9. és 10. annotációban, hogy ne vegyesen és megkülönböztetés nélkül adjuk a lelkigyakorlatozó kezébe ezeket a szabályokat, hanem kinek-kinek lelki állapota és előhaladottsága szerint a lelki életben.

Már az examen generale tárgyalásánál, amikor a gondolatokról van szó, említi Szent Ignác, hogy háromféle gondolatot kell megkülönböztetnünk: egyik, mely saját magunktól, másik, mely a jó, harmadik, mely a rossz szellemtől származik. Itt a szellemek megkülönböztetésénél csak a két utóbbiról szól.

A szabályok első csoportjában azokat említi Szent Ignác, akik vagy a bűn útján járnak még egészen, vagy elszántan haladnak a megtérés útján. Nem szól a *lanyhák*ról. Általában azt lehet mondani, hogy a lanyhákra, bizonyos megszorítással, ugyanazok a szabályok érvényesek, mint azokra, akik a bűn útján haladnak; mert ezeknél is bizonyos mérvű szembehelyezkedés tapasztalható Istennel, s épp ez az oka a szellemek különböző viselkedésének a lelkekkel szemben.

¹ Szem előtt kell tartani azt is, hogy a lelki élet jelenségeiben a természetes és természetfölötti elem gyakran egymást átjárják és egymásba fűződnek, úgy, hogy nehéz a két elemet élesen szétválasztani.

1. A szabályok *első csoportja* először a két szellem különböző viselkedéséről (1—2. szab.), majd a lelki vizsgálat és vizsgálatosság mivoltáról (3—4. szab.), továbbá a lélek viselkedésének mikéntjéről a kétféle állapotban (5—11. szab.), végre a gonosz szellem egyes jellemző tulajdonságairól (12—14. szab.) szól.

1. Azoknak, akik bünt bűnre követnek el, a gonoszlélek általában földi gyönyöröket varázsol lelkük elé, hogy így a bűn útján megmaradjanak, sőt mélyebben süllyedjenek el a bűn mocsarába. Ezzel ellentétben a jó szellem az ilyenek lelkiismeretét mardossa, hogy őket a büntől visszatartsa és megtérésre bírja. Ugyanazt kell mondanunk azokról is, akik komoly és egyenes kísértésnek vannak kitéve, mégha nem is estek el: a gonoszlélek szépíti előttük a bünt, amint ezt összeülek előtt is és ezer más esetben tette, a jó szellem viszont int, óv, felkelti a lelkiismeret szavát.

Meg kell jegyeznünk, hogy a gonosz szellem igazi békét, nyugalmat, örömet, vizsgálatást sohasem adhat, mert természete maga a békétlenség és nyugtalanság. Azért csak látszólagos az a nyugalom vagy béke, melyet a bűnös élvez, s magában hordja a nyugtalanság csiráját. Az öröm is, melyet a kísértés ígér, csak látszólagos, hamis öröm, mely nagyban különbözik az igazi lelki örömtől, s a különbséget mindenki, aki lelki állapotaira figyelni szokott, könnyen észreveszi. Viszont a nyugtalanság, melyet a jó szellem a lelkiismeret mardosásával előidéz, egészen más természetű, mint a nyugtalanság, melyet a gonoszlélek kelt fel az emberben. A jó szellem, mégha fedd is vagy megfélemlít, mégis bizonyos béke előérzetét adja a léleknek, hacsak sugallatát követi.

Végre meg kell jegyeznünk azt is, hogy itt s a továbbiakban nem kell okvetlenül mindig magára az ördögre vagy a jó angyalra gondolnunk; elég sokszor az állapotok magyarázatára maga az a belső hang, illetve ösztönzés, melyet lelkiismeretnek nevezünk, s melyet maga a természetes ész és Isten rendes segítő kegyelme hoz létre bennünk; elég viszont az a lélektani helyzet

is, melybe az ember kerül, amikor kísértés ostromolja és a bűnnek kecsegtető voltával szemben találja magát.

Ami a lanyhákat illeti, azoknak lelkiismeretét is a jó szellem inkább mardossa, lanyhaságuk káros voltára, boldogtalanságára és következményeire figyelmeztetve őket; a rossz szellem viszont inkább azt a hamis nyugalmat és kényelmet tükrözi szemük elé, mely a lanyhaság állapotát kellemesnek és kívánatosnak tünteti fel előttük.

2. Épp ellenkezőleg járnak el a szellemek azoknál, akik határozottan és elszántan haladnak előre a megtérés és Isten szolgálata útján. A gonosz szellem ebben az esetben szomorúvá, csüggeteggé iparkodik tenni a lelket, akadályokat gördít útjába, hogy visszatartsa haladásában. A jó szellem viszont könnyűvé iparkodik tenni mindent, vigasztal, bátorít, erősít, hogy a lélek tovább haladjon a jóban.

Megtérők s olyanok, akik a kevésbé tökéletes útról a tökéletesebb út követésére lépnek, vagy akik valamely jó elhatározást tettek, gyakran tapasztalják a szellemek e különböző viselkedését. Szent Ignác lelkében megtérése elején az a gondolat merült fel, hogyan lesz majd képes ezt a szigorú bűnbánó életet oly hosszú időn át kibírni. Olykor még a megtérés előtt mutatkozik már ez a gondolat, mint Szent Ágostonnál, akinek lelkében mintegy az összes teremtmények megszólaltak: hogyan fogod kibírni nélkülünk? Ez a gondolat iparkodik bennünk is gyakran a jófeltételek szilárd és állhatatos keresztülvitelét megakadályozni. Épp azért ez a gondolat minden bizonnyal nem a jó szellemtől származik.

Viszont hányszor tapasztaljuk a nagylelkűen tett jó elhatározással s a hozott áldozattal kapcsolatban azt a könnyedséget, vigasztalást, mely minden nehézség fölé emel minket! Ez csak a jó szellem hatása lehet.

Azért nem tagadhatni, hogy a jó szellem nem egyszer még a bűnös és lanyha lélek elé is odaállítja a békét, örömet és boldogságot, melyet Isten szolgálata és az erény magába zárnak. Szent Ágoston is ír erről a tapasztalatról, mikor a tisztaság erénye mintegy megszemélyesítve biztatóan lépett elébe és hívta, hogy kövesse.

3: A harmadik szabály a lelki vigasz mibenlétéről szól. Szent Ignác a lelki vigasz lényegét abba helyezi, hogy az embert egyenesen Istenhez emeli. Benső megmozdulás ez, mondja, mely által a lélek Isten szeretetére felgyullad. Ennek következménye, hogy semmiféle teremtett dolgot önmagában nem tud szeretni. Következménye olykor, hogy könnyeket ont, melyeknek oka s tárgya valami, ami egyenesen Istenre vagy az ő szolgálatára vonatkozik: Isten jósága, szépsége, szeretete önmagában, vagy amint az a teremtményekben megnyilatkozik, bánat bűneink fölött, együttérzés a szenvedő Krisztussal stb. Általában a hit, remény s szeretet érezhető fokozódása lelkünkben s az ebből fakadó öröm és béke, a mennyei dolgok édességének megízlelése — ez az, amit Szent Ignác lelki vigaszon ért.

Ebből látnivaló, hogy nem igazi lelki vigasz, bár egyébként jó dolog lehet, ha bizonyos fiziológiai okok hozzák létre lelkünkben az öröm érzését, vagy ha pusztán a természet szépsége, a napsugár, az ének idezi elő bennünk az emelkedettség érzetét, jóllehet ez utóbbiak igazi lelki vigasztalásnak is kiindulópontjai lehetnek. Hiszen maga Szent Ignác is egy virágszál szemléleténél könnyekig megindult, hasonlóképp Kis Szent Teréz is a madarak anyai szeretetének látásánál. Még kevésbbé lelki vigasztalás az a jó érzet, mellyel valaki — bár a mértékletességet nem szegte meg — jól terített asztaltól felkel, vagy amelyet, mint P. Meschler mondja, érez, amikor egy pohár bort megivott és vallásos érzelmeket tapasztal magában. Viszont olvassuk a szentek életében, hogy egy szöllőfűrt látása s megízlelése Isten jóságának szeretetére ragadta őket. A lényeg mindíg az, hogy a vigasztalás szellemi legyen s egyenesen Istenre vagy vele szorosan kapcsolatos dolgokra irányuljon.

4. A lelki vigasznak ellentéte a vigasztalanság. Ennek jelei s megnyilatkozásai a lélek elsötétülése, nyugtalansága, zavar, alsóbbrendű dolgok s általában a teremtmények iránt érzett vonzódás, kísértések, bizalmatlanság, szárazság, kiaszottság, undor, lelki restség, elhagyatottság, mintha a lélek Istentől el lenne szakítva.

A mondottakból ismét látnivaló, hogy ezzel a lelki vigasztalansággal nem azonos az az állapot, melyet bizonyos fiziológiai okok idéznek elő a lélekben: szomorúság, rossz hangulat, búskomorság, lelki betegség. Annál kevésbé az a rossz érzés, csömör, melyet mértéktelen élvezet vagy maga a bűn hoz létre az emberben, vagy amit világfájdalomnak nevezünk. A betegség vagy fáradtság okozta lelki szárazság sem az a lelki vigasztalanság, melyről itt szó van. Ez utóbbinak ugyanis természetfölötti oka van. Viszont a küzdelemben az előbb említett lelki állapotok ellen ugyanazokat vagy hasonló eszközöket használhatunk, mint a szorosán vett lelki vigasztalanság esetén, mégha csak bizonyos természetes szomorúságról, szárazságról, vagy rossz hangulatról van is szó.

A lelki vigasztalanságnak egészen külön faja az, melyet a misztikusok, főleg Keresztes Szent János, az érzékek és a szellem éjjelének neveznek. Ezekről a misztikában tárgyalnak böven.² Ebből az is megállapítható, hogy a lelki vigasztalanság származhat a gonoszlélektől, de lehet Isten megengedése is. Külső megnyilvánulásban és hatásban azonban különböznek egymástól; mert az ördögi kísértés és zaklatás mindig nyugtalansággal, a próba ellenben, melyet Isten küld, ha mégoly fájdalmas is, mindig békével és nyugalommal van összekötve. Ez utóbbi p. o. főleg a szellem éjjelében nyilvánvaló.

5. Az ötödik szabály nagyon fontos dolgot ír elő a lelki vigasztalanság idejére: sohasem szabad ebben az állapotban előbbi jó elhatározásainkon, melyeket a lelki vigasztalanság bekövetkezése előtt tettünk, valamit is változtatnunk. A lelki vigasztalanság állapotában ugyanis egyrészt nem látunk világosan, rossz hangulatok befolyása alatt állunk; másrészt ebben az állapotban inkább a gonoszlélek hatása érvényesül, míg ellenkezőleg a lelki vigasz állapotában a jó szellemé. Bárcsak mindnyájan követték volna Szent Ignácnak ezt a bölcs tanácsát, akiket hivatás elleni kísértések ostromoltak, s nem

² Lásd: *Tanquerey*, Aszkétika és misztika 911. kk. 936. kk.

engedtek volna a hirtelen rájuk támadó sötétségnek, kislelkűségnek és szomorúságnak! Aki a próba idején meghátrál, sohasem lesz tökéletes ember. Ezekre vonatkozik Krisztus példabeszéde is a magvetőről, amikor az állhatatlanokról szól, akik a kísértés idején elpártoznak. (Lk. 8, 13.)

6. Más dolog azonban megváltoztatni elhatározásainkat és más dolog a vigasztalanság elleni küzdelemben az eljárási módon változtatni szükséglet szerint. E tekintetben nagyon ajánlatos a vigasztalanság állapotában kissé többet imádkozni, megfelelő penitenciát végezni, magunkat gondosan megvizsgálni. Szóval: küzdeni kell a vigasztalanság ellen (contra agere). Nem szabad ölbetett kézzel beletörödni ebbe az állapotba s magunkat bizonyos letargikus szomorúságnak átadni. Ezzel is mutatjuk, hogy keressük az Istent és kegyelmeit, törődünk vele, fáj, hogy elvesztettük közelségét. Példánk ebben a Boldogságos Szűz és Szent József, akik „fájdalommal keresték” az elvesztett isteni Gyermeket. Példa az Énekek énekeinek menyasszonya, aki körüljárja a város utcáit és tereit és keresi, „akit a lelke szeret”.

Annál inkább szükséges ezt tennünk, mert a vigasztalanság és lelki elhagyatottság állapotában az ember inkább hajlandó imádságait elhagyni, megrövidíteni, ahelyett, hogy Krisztus példáját az Olajfák-hegyén követve „még buzgóbban imádkoznék”. (Lk. 22, 43.) Ilyenkor nem szeretünk penitenciát sem gyakorolni, hanem ellenkezőleg külső vigasz után nézünk. Ezt nagyon kerülnünk kell, mert ezzel végkép útját állhatjuk Isten szándékának, mellyel a lelki elhagyatottság állapotát ránk engedi jönni. Állhatatosságunkat, hűségünket akarja ugyanis kipróbálni, vajjon ő elegendő-e nekünk, vagy csak vigasztalásait keressük. Ha tehát külső vigasz után nézünk, Istennek ezt a szándékát megghiúsítjuk.

De viszont nem minden külső vigasz keresése helytelen. Krisztus is felkereste apostolait az Olajfák-hegyén; igaz, hogy alvásukból nem sok vigasztalást merített. A mennyei Atya is angyal által erősítette őt. Megengedett

dolog tehát, sőt olykor szükséges, hogy a lelkivezetőnél vagy komoly tanácsadónál, megértő embernél felvilágosítást, tanácsot, erősítést keressünk. Csak hiú, érzéki, tisztán külsőséges vigaszokat ne keressünk beszélgetésben, világi szórakozásokban. Vagy mód nélkül, rendetlenül ne keressük a külső vigaszt. Munka és helyes, nemes szórakozás sincs kizárva, hogy ezáltal figyelmünket belső állapotunkról eltereljük. A legjobb erősítés és vigasz azonban mindig az imádság és az Istenbe vetett bizalom marad. Ezekről még a következőkben is szó lesz.

Amikor Szent Ignác az addícióknál a penitenciáról szól, azt mondja, hogy jó változtatni a penitenciákban, hogy megismerjük, mi hasznos, mi nem e tekintetben. Mert egyszer több, másszor kevesebb penitencia a megfelelő. Ezt a tanácsot a lelki vigasztalanság állapotára is alkalmazhatjuk. Bár igaz, hogy lelki szárazság miatt a szokott penitenciákat nem kell általában elhagyni, mégis olykor megtörténhetik, hogy a vigasztalanságnak oka testi kimerülés, fáradtság, ideggyengeség; ezt pedig a túlzott vagy nem megfelelően választott penitenciák, böjtök, virrasztások is okozhatják. Tehát a kellő diszkréció szükséges itt is; hogy pedig az önszeretet meg ne csaljjon, legjobb a lelkivezető tanácsát kikérni.

Bár küzdenünk kell a vigasztalanság ellen, mégis Isten akaratában meg kell nyugodnunk; sőt olykor a lelki elhagyatottság hősie vállalása, amikor magunkat Istennek felajánljuk, hogy bármily hosszú időn át is készek vagyunk közelségét nélkülözni, ha ő úgy akarja — oka lehet, hogy Isten ismét látogatásával megörvendeztet bennünket.

7. A hetedik szabály ismét fontos dolgot tartalmaz arra nézve, aki a lelki vigasztalanságban szenved. Gondoljuk meg, mondja Szent Ignác, hogy ebben az állapotban is velünk van Isten kegyelme, s azért megvan számunkra a lehetőség, hogy a jót megtegyük s a rossznak ellenálljunk, ha nem is érezzük Isten kegyelmének erősítő, vigasztaló, bátorító hatását. Ez a tudat, hogy raj-

tunk áll most is Istennek híven s nagylelkűen szolgálni, bátorságot és erőt ad, annál is inkább, mert épp a vigasztalanság állapotában nyílik alkalom arra, hogy hűségünket, önzetlen szeretetünket, kitartásunkat tettel is kimutassuk. A vigasztalanság ideje a lélek igazi próbája, melynél elválík, önmagáért vagy adományaiért szolgál-e valaki Istennek és mennyire vitte már az igazán alapos erények gyakorlásában.

8. Ezért mondja a következő szabály, hogy a vigasztalanság állapotában türelmünket kell szembehelyezni a vigasztalanság által okozott lelki gyötrelmekkel, akár közvetlenül a gonoszlélektől, akár természetunktől származnak. Ez a türelem érdemszerző s biztosítja a lélek nyugalmát és előkészít a lelki vigaszra. Épp ezért kell magunkat azzal is vigasztalnunk, hogy az elhagyatottság állapota nem tart örökké, hogy a borús ég ismét kitisztul, s az esős időt majd felváltja a napsütés. Tehát csak türelem és kitartás!

9. A lelki elhagyatottságnak s vigasztalanságnak Szent Ignác szerint főleg három oka lehet: saját lanyhaságunk, lelki megpróbáltatás Isten részéről, alkalom nyújtása a helyes önismeretre.

Első esetben saját hibáink, lelki restségünk, az ima-gyakorlatokban tanúsított hanyagságunk s egyéb vétkeink miatt vonja meg Isten a lelki vigasztalást. Ekkor tehát mindenekelőtt meg kell javulnunk, hibáinkat az önmegtágadás fegyvere által le kell gyűrnünk és igazi buzgóságra felemelkednünk. Akkor rendszerint a lelki vigasz és öröm is visszatér. Néha kis erőfeszítés is meg-hozza már a várt vigasztalást.

A második esetben Isten próbára teszi állhatatosságunkat és hűségünket, amint azt már a 6. szabály tárgyalásánál mondtuk. Tehát meg kell őrizni a türelmet és az ott ajánlott eszközökkel küzdeni a vigasztalanság ellen.

A harmadik esetben saját gyarlóságunkat akarja megismertetni velünk az Isten, nehogy magunknak tulajdonítsuk azt, ami tisztán az ő ajándéka: mélységes áhí-

tat, lángoló szeretet, könnyek s egyéb vigasztalások és adományok. Így megőríz minket a hiúságtól és kevélységtől s nem engedi, amint szépen és találóan mondja Szent Ignác, hogy „idegen házban fészket rakjunk”. Szóval megtanít minket a helyes és mélységes önismertetre.

Lehet a szárazságnak, vigasztalanságnak, szomorúságnak tisztán természetes oka is: fáradtság, idegkimerülés, túlzott vezeklés; lehet a szomorúság lelki betegség is, idegbaj. Ez esetben nincs szó igazi „desolatio”-ról Szent Ignác értelmében. A szerint, hogy mi okozza ezt a lelki állapotot, más és más eszközöket kell alkalmazni: kissé több táplálkozás, alvás, pihenés, a vezeklések és munkák helyes mérséklése, vagy pedig az orvoshoz kell fordulni tanácsért. A türelem azonban és önuralom mindig hatásos eszközök, hogy ezeket a lelkiállapotokat mint keresztet haszonnal viseljük lelkünk előmenetelére.

Arról a lelki elhagyatottságról, mely egészen természetfölötti, a misztika tárgyal. Ez az elhagyatottság főleg a lélek teljes tisztulását szolgálja s előkészíti Isten nagyobb adományainak befogadására.

10. A tizedik és tizenegyedik szabály a lelki vigasztalás idején való viselkedésünket írja elő.

A vigasztalás ideje a lelki előhaladás, megvilágosodás, erőgyűjtés és készület ideje. Azért a vigasztalás idején arra kell gondolnunk, milyenek leszünk majd a vigasztalanság, a lelki elhagyatottság és szárazság idején, s erőt kell gyűjtenünk, elő kell készülnünk a sovány napokra. A vigasztalás napjai olyanok, mint az egyiptomi hét kővér esztendő, mely előkészít, felvértez a lelki szárazság, kísértés, próba sovány esztendeire. Általában mondhatni, hogy Isten a földön az örömet azért adja, hogy erőt, bátorságot merítsünk és felvértezzük magunkat a küzdelemre, szenvedésre. Ez nemcsak a belső, hanem a külső örömökre, sikerekre is vonatkozik, de főleg a belső vigaszokra, megvilágosításokra. A misztikusok a legnagyobb örömeket élvezték, de a legnagyobb

szenvedéseken is mentek át. Tábor előkészít Getszemánira. A vigasztalás viszont a kitartás jutalma. A napkeleti bölcseknek is a jeruzsálemi próba után ismét felragyog a csillag s elkíséri őket Jézus bölcsőjéhez. A vigasztalás idején halad, megkövéredik a lélek: ez a lelki előmenetel ideje; a vigasztalanság napjaiban viszont a hűség próbáját állja ki; ez az érdemszerzés ideje. Mindkettőnek nagy jelentősége van a lelki életben.

11. A lelki vigasztalásban főleg a hiúságtól s elbizakodottságtól kell őrizkednünk; viszont a lelki vigasztalanságban leginkább a kislelkűségtől kell félnünk s attól, hogy elhagyjuk magunkat. A vigasztalanság idején könnyen felhagyunk az imával vagy megrövidítjük azt; elhagyjuk jófeltételeinket, erénygyakorlatainkat. A vigasztalás idején ellenkezőleg túlbecsüljük erőnket, erényünket, elbizakodottak leszünk, magunknak szeretjük tulajdonítani a jót, amit teszünk, és magukat a lelki vigasztalásokat is. Ilyenkor könnyen erőnket meghaladó s az okossággal meg nem egyeztethető elhatározásokra kapatjuk magunkat, fogadalmakat teszünk, melyeket később nem tudunk megtartani. Mindezekről óv minket Szent Ignác ebben a szabályban s már előzőleg a 14. annotációban. Azért a lelki vigasztalás idején leginkább az alázatosságban kell gyakorolnunk magunkat azzal a gondolattal, mily gyarlók és tehetetlenek vagyunk a vigasztalanság idején; fordítva a vigasztalanság idején erőt kell merítenünk az Úrból, tudva azt, hogy az ő kegyelmével akkor is ellenállhatunk minden kísértésnek.

12. Szent Ignác asszonnyal hasonlítja össze a gonoszlelket. Az asszony, ha férfival veszekszik, megfutamodik, mihelyt ez erélyesen szembeszáll vele. De ha félnéknek mutatkozik, akkor az asszony haragja, bosszúja és vadsága nem ismer határt. Így tesz a gonoszlélek is. Aki neki bátran ellenáll, attól megfutamodik. De azt, aki fél tőle, minden lehető módon gyötri s kínozza, támadja s ostromolja, hogy gonosz célját elérje. Azért kell homlokegyenest az ellenkezőjét tenni annak, amire rá akar beszélni bennünket. Ha p. o. kislelkűségre, szomorúságra

akar bírni, épp ellenkezőleg vidám arcot kell mutatnunk, a szenvedésben is énekelnünk, s akkor megfutamodik az ördög. Ha ellenben módnélküli öröme akar rávenni, meg kell őriznünk a józan mértéket és komolyságot, hogy kelepcéjébe ne essünk. Hasonlóképp kell cselekednünk a lelki aggályosságánál is, melyről Szent Ignác külön szabályokban szól.

13. Csalfa szeretővel is összehasonlíttja Szent Ignác a gonoszlelket. Az ilyen szerető titokban tesz mindent s nem akarja, hogy elárulják szavait, incselkedését, csábításait. Hasonlóképp cselekszik a gonoszlélek is. Nem akarja, hogy kísértéseit, cseleit, rábeszéléseit gyóntatóknak, lelki vezetőknak felfedjük, mert fél, hogy leleplezik s nem tudja elérni gonosz szándékát. Azért oly fontos a nyíltság és őszinteség a lelki életben. Hány embert csalt már meg az ördög a zavarosban halászva! Hány fiatalember, leány lépett már hamis útra, kötött érvénytelen, rossz házasságot, mert idejekor nem fedezte fel a kísértést s nem beszélte meg ügyét lelki tanácsadójával! Hasonlóképp a lelkiélet egyéb területein is. A helytelen titkolózástól s az őszinteség hiányától meg kell azonban különböztetnünk a misztikusok idegenkedését, hogy lelki élményeikről még lelkivezetőjükkel is beszéljenek. Ez az idegenkedés nem a nyíltság hiányából, hanem alázatosságukból származik s nem akadályozza őket, hogy idegenkedésük ellenére is feltárják lelküket vezetőjük előtt. Viszont olykor misztikus lelkekben nagy vágyat is észlelhetünk, hogy velük hasonló lelkekkel közöljék magukat.

14. Hasonlít a gonoszlélek ügyes hadvezérhez, aki az ellenség harcvonalának vagy az ellenséges várnak leggyengébb részét, oldalát kémleli ki s támadja meg. A gonoszlélek is kikutatja lelkünk leggyengébb oldalát, főhibánkat, főhajlamunkat s arról az oldalról támad meg. Általában úgy jár el az emberekkel, hogy őket azzal vonzogatja, ami nekik leghízelgőbb, ami természetüknek legkedvesebb: gazdagság, hiúság, élvezet. Eleinte közömbös dolgokat hoz elő s ezekkel fogja meg őket; utána

könnyen ráveszi a rosszra is. Itt már a jónak látszata alatt kísért. Erről a kísértésről tárgyal a szellemek megkülönböztetéséről szóló szabályok másik csoportja. Erre nézve a Két Zászlóról szóló elmélkedésben is sok felvilágosítást nyerhetünk.

II. A szellemek megkülönböztetése szabályainak *második csoportja*, először a két szellem különböző viselkedését mutatja be azokkal szemben, akik a lelkiéletben komolyan haladnak (1. szab.), azután a lelki vigasztalás különféle okairól s eredetéről tárgyal (2—3. szab.), majd a jónak látszata alatt való kísértésről szól (4—6. szab.), továbbá a lelki érintésnek különféle módjáról az egyes szellemek részéről (7. szab.), végre gyakorlati tanácsot és figyelmeztetést ad arra nézve, hogy különbséget kell tenni a voltaképeni vigasztalás időpontja és a közvetlenül rákövetkező időpont között. (8. szab.)

1. Isten és a jó szellem sajátossága, hogy lelki ösztönzéseikkel igazi lelki öröm és béke kapcsolatos; míg viszont a rossz szellem sajátossága, hogy a lelki örömet és békét zavarja, a lelket elhomályosítja s szomorúvá teszi.

A lelki nyugtalanságnál azonban meg kell különböztetnünk, vajjon az a dologból magából fakad-e, melyre magunkat elhatározzuk, vagy pedig kívülről jön-e? Ha maga a dolog okozza a nyugtalanságot, akkor könnyen jele annak, hogy valami rendtelenség van benne, s hogy annak megtevését nem a jó lélek sugallja. Nem egyszer tapasztalják lelkiéletet élő személyek, hogy valami megmagyarázhatatlan ellenszenv, idegenkedés, nyugtalanság, félelem vesz erőt rajtuk, ha valami meghatározott dologra el akarják tőkélgni magukat; viszont más dolognál mély lelki béke, öröm, biztosság szállja meg őket. Nagyon meg kell figyelni ezeket a lelki megmozdulásokat, mert a nyugtalanság könnyen annak jele lehet, hogy nem a jó lélek sugallja az elhatározást; a béke és öröm viszont a jó szellemtől származó sugallatot árulja el. Ezekre a belső megérzésekre hivatkozik Szent Ignác a választás második időpontjánál is, amikor a lélek a vigasztalásokból és azok ellenkezőjéből merített tapasztalat alapján következtet Isten akaratára.

Ebben az esetben tehát a nyugtalanság inkább a jó szellemtől származik, aki minket vissza akar tartani a dolog megtevésétől, vagy pedig valami ösztönszerű megérzését is jelentheti a gonosz szellemnek, akinek megtevésztő szándéka az elhatározandó dologban valamikép érzékelhetőleg megnyilvánul. Más az a nyugtalanság, mely nem a dologból magából fakad, hanem kívülről járul hozzá. Ebben az esetben a félelem és nyugtalanság a gonoszlélektől jön, aki a jót meg akarja akadályozni. Azért hoz fel álokokat, szórszálhasogatásokat, hogy a lelket megzavarja s jó elhatározásainak véghezvitelében, lelki előhaladásában meggátolja. Erről az esetről szól Szent Ignác a lelki aggályokról tárgyoló 6. szabályban.

A nyugtalanság tehát kétféle lehet: a dologból magából származó vagy kívülről hozzájáruló. Első esetben a jó szellemtől is jöhet, aki ezzel a nyugtalansággal figyelmeztet és visszatart; jöhet viszont a gonosztól is, aki épp ezzel a szándéktalanul is okozott nyugtalansággal elárulja és leleplezi magát az őt ösztönszerűen megérintő lélek előtt. A második esetben a gonoszlélektől származik, aki a jónak megtevésétől álokoskodásokkal vissza akarja tartani a lelket.

2. Csak a jó Isten egyedül vigasztalhatja a lelket minden megelőző és előkészítő ok nélkül. Mert csak a Teremtő nyithat be a lélek ajtaján mint sajátján, a nélkül, hogy bebocsátást kérne. Amikor tehát a lélek hirtelen, minden megelőző megismerés vagy gondolkodás nélkül Isten szeretetére gyullad, ennek oka csak maga az Isten lehet. Minden más szellem ugyanis csak a megismerő tehetségen át férközhet az akarathoz és hozhat létre abban lelki megmozdulásokat. Figyelni kell azonban arra is, hogy a lelki vigasztalást nem okozza-e közvetve valamilyen észrevétlen fiziológiai ok, p. o. hirtelen testi megkönnyebbülés vagy hasonló.

3. Előző okkal mindkét szellem idézhet elő a lélekben vigasztalást, de ellentétes céllal. A jó szellem azért idézi elő a vigasztalást, hogy a lélek mindig jobban előrehaladjon; a gonoszlélek pedig azért, hogy a vigasztalás-

sal megtéveszse a lelket s azután saját rossz szándékai szerint vezethesse.

Ez a szabály tehát nagyon fontos. Nem minden vigasztalás származik a jó szellemtől. Van látszólagos, van álbéke is. A jó szellemtől származó vigasztalás azonban más természetű, mint a gonosz szellemtől származó. Olyan a különbség, mint a valódi és a hamis arany vagy drágakő között. A tapasztalt lélek olykor már a vigasztalás benső sajátosságán felismeri a forrást. De mindenesetre hatásain s az érintés módján, mellyel a különféle szellemek a lelket illetik. Ezekről szólnak a következő szabályok.

4. Szent Pál szavaival él Szent Ignác, mikor azt mondja, hogy a gonoszlélek a világosság angyalának ruháját szereti magára öltetni, hogy megtéveszse a jámbor lelket. Ilyenkor mintegy a lélek ajtaján megy be, hogy saját ajtaján jöjjön ki, vagyis jó és szent gondolatokat kelt fel a lélekben egészen lelki állapotának megfelelően; azután lassanként saját célját törekszik elérni azáltal, hogy észrevétlenül a kevésbé jó, sőt a rossz felé tereli. Ez az a kísértés, mely a jónak látszata alatt közelíti meg a lelket.

A lélek ugyanis, mely buzgón halad az erények útján, azonnal visszautasítaná a kísértést, mely egyenesen a rossznak látszatával támadná meg. Azért kell a gonoszléleknek álruhába öltöznie s a jónak látszatát a lélek elé varázsolnia. Ez az, amiről Szent Ignác a Két Zászlóról szóló elmélkedésben is szól: a gonoszlélek önmagukban véve közömbös, nem rossz dolgok által (vagyon, hírnév) törekszik a lelket a maga szándékainak megnyerni. Olykor azonban még a közömbös dolgok sem elég megtévesztő hatásúak neki, hanem egyenesen jó és szent dolgokat, szándékokat varázsol a lélek elé: buzgalmat Isten dicsőségéért, részvétteljes szeretetet a felebarát iránt, a szent barátság eszményét, a vezeklés vagy hosszú imádság jó hatásait a lélekre stb. Míndíg olyant állít azonban a lélek elé, amihez az valamiképp természet szerint is hajlik, amit szeret, vagy amiben túlozni szokott.

S ezzel fogja meg a lelket, úgyhogy lassanként tökéletlenségek csúsznak bele cselekedeteibe, végre pedig már nem az Isten szeretete, hanem az önszeretet vezérli tetteiben. Magát Krisztust is a jónak látszata alatt kísértette meg az ördög, mikor azt súgta neki, vesse le magát a templom ormáról, hogy higgyenek neki. Minden kísértésben, mely a jónak látszata alatt támad, van valami, amin a gonoszlélek „kigyófarkát” meg lehet ismerni, mely még a fényes angyali álruha alól is kilóg.³

5. Részletesebben megtekintve a dolgot, mi az, amin felismerhetjük, hogy a jó szellem vezet-e, vagy a gonoszlélek kísért a jónak látszata alatt? — Meg kell figyelni az egymást követő gondolatok kezdetét, fejlődését, végét. Ha minden csak jó és egyedül csak a jóra irányul, akkor ez jele, hogy az egész a jó szellemtől jön. Ha azonban a gondolatok egymásutánja olyasmire vezet, ami rossz, vagy kevésbé jó, mint amit a lélek annak előtte tenni szándékozott, vagy olyasmi, ami Istentől elvonja, vagy gyengíti, nyugtalanítja, megzavarja, akkor ez világos jele, hogy az egész a gonoszlélektől származik.⁴

A gondolatoknak és elhatározásoknak ez az egymásutánja olykor évekre is kiterjedhet. Főleg ha valaki már régen az erény útját járja s készebb meghalni, mintsem Istent megbántani, azt a gonoszlélek nem tudja oly hamar megtéveszteni, azért lassan, nagyon lassan iparkodik a lelket a helyes útról letéríteni, s lehetséges, hogy csak évek után lesznek világosak cselszövényei. Az igazán alázatos és engedelmes lélek azonban könnyen elkerüli a gonoszlélek és a természet cselszövényeit, mondja P. Roothaan. Mert az alázatos lélek nem bizik önmagában, hanem megnyilatkozik lelkivezetője előtt és aláveti gondolatait az ő ítéletének; az engedelmes lélek pedig követi vezetője tanácsát.

³ Lásd: Csávossy, A nagy Király nyomdokain, 127—130.

⁴ Ettől a nyugtalanságtól meg kell különböztetni azt a félelmet, melyet misztikus kegyelmekkel megáldott lelkek rendszerint tapasztalnak, hogy esetleg a gonoszlélek cselszövényeinek és szemfényvesztéseinek áldozataivá lesznek. Ez a félelem inkább jó jel s csak a misztikus élmények után, nem alattuk jelentkezik.

6. Nagyon üdvös és hasznos dolog ilyen tapasztalat után, mikor az ember felfedezte a gonoszlélek cselszövényeit, a gondolatok egymásutánját, ahogy egymást követték, megfigyelni, hogy így a kísértő csel fogásait megismerjük és azoktól máskor jobban őrizkedjünk.

7. Szép hasonlatokkal világítja meg Szent Ignác, mily különböző módon érinti a jó és a gonosz szellem a lelket. A jó szellem érintését olajcsepphez hasonlítja, mely a szivacsba hatol — egészen szelíden, könnyedén és békésen. A gonosz szellem érintése ellenkezőleg a köre eső vízcsepphez hasonlít: keményen éles, hangos és zavart okozó. Ez azokra vonatkozik, akik az erényben buzgón haladnak. Akik ellenkezőleg bűnről bűnre vete-mednek, azokat épp ellentétes módon érintik a szellemek. Ennek oka Szent Ignác szerint az, hogy egyik esetben a lélek mintegy ugyanolyan hangoltságú a szellemmel, s azért ez zaj és feltűnés nélkül mehet be nyitott ajtón át saját házába; a másik esetben az ellentétes hangoltság bizonyos erőszakot igényel, mint mikor valaki feltöri az ajtót, hogy idegen házba behatoljon. Gyönyörű lélektani megfigyelésre vall a kétféle szellem illetésének és hatásának ez a leírása.

8. Azoknál a lelki megvilágosításoknál és vigasztalásoknál, melyek a lélekben megelőző ok nélkül keletkeznek, a megtévesztés ki van zárva, mert csak Istentől jöhetnek. Mindamellet nagy gonddal s élesen meg kell különböztetni az időpontot, melyben Isten közvetlenül hat a lélekre, attól az időponttól, mely ezt követi. Ekkor a lélek ugyan még az isteni közlés hatása alatt áll, de már saját gondolatait is belevegyítheti lelki tapasztalataiba s elhatározásaiba, akár a jó, akár a gonosz szellem behatása alatt. Ezért jól meg kell azokat fontolni s megrostálni, mielőtt teljes biztonsággal követnők.

A lelki aggályokra vonatkozó szabályok

Az aggályosság egyike a lelki szenvedéseknek, de lehet lelki betegség is. Elég sokan szenvednek alatta, némelyek átmenetileg, mások egész életükön át. Szent Ignác maga is átment ezen a fájdalmas lelki próbán Manrészában. Azért írta le a szabályokat saját tapasztalata alapján, hogy segítsenek az aggályok felismerésében és leküzdésében.

Mindjárt bevezetéskép említjük, hogy az aggályosságnak két főoka lehet: a gonoszlélek vagy a természet. Előbbi esetben az aggályosság próba, kísértés, melyet a jó Isten megenged a lélek nagyobb megtisztulására; utóbbi esetben ideggyengeség, beteges lelki állapot.

Ha az aggályok okozója a gonoszlélek, akkor az aggályosság csak átmeneti állapot; ha ellenben az aggályok a gyenge idegrendszerből vagy más testi diszpozícióból erednek, akkor gyakran hosszú ideig megmaradnak, esetleg az egész életen át. Szent Ignác leginkább csak az elsőfajta aggályokról szól. Hiszen a másik fajta aggályokat nem lehet egyedül lelki alapon gyógyítani, ahhoz az orvos segítsége is szükséges, bár ebben az esetben is az aggályokról szóló szabályok azok leküzdésében hathatósan segíthetnek.

A természetből fakadó aggályosság rokon lélektani jelenség a lélektani szkepticizmussal és azzal a lelki beállítottsággal, melyet pedantériának nevezünk. Szkepticizmus ugyanis kétféle van: elméleti és gyakorlati. Az elméleti szkepticizmus mintegy tudományos alapon, elvől akarja bevezetni a gondolkodásba a kételyt tágabb vagy szűkebb területen. Ettől jól meg kell különböztetni a gyakorlati vagy lélektani szkepticizmust, mely bizonyos kétkedő, beteges lelki diszpozícióból ered, s sohasem tud kellőleg megbizonyosodni. Hasonlóképp a pedan-

téria is beteges lelki állapotná válhat és beteges lelki diszpozícióból eredhet, amikor az ember nem tud eléggé pontos, rendes és tiszta lenni: mindig van még valami elrendezni, szabályozni, tisztogatni valója. Ezek a lelki állapotok egymással rokonok s nem egyszer együtt találhatók meg az emberben.

Szent Ignác először a lelki aggály igazi mivoltáról és természetéről (1—2. szab.), majd a lelki aggályok jelentőségéről (3. szab.), azután a gonoszlélek eljárásáról szól a lelkekkel szemben (4. szab.), végre a lélek viselkedésének módját jelöli meg az aggályosság leküzdésében (5—6. szab.)

1—2. Nem szabad az aggályt a téves ítélettel összevéteztetni. Ha valaki véletlenül keresztalakban fekvő szalmaszára lépett s utána úgy véli, hogy vétkezett, az Szent Ignác szerint nem aggály, hanem téves ítélet, téves lelkiismeret. Olykor ezt is aggálynak nevezzük, de valóságban nem az. Az aggályosság mindig kétkedéssel van összekötve. Ha tehát a keresztben fekvő szalmaszára léptem s utána kétkedem, vétkeztem-e vagy sem, s egyrészt úgy látom, hogy nem, másrészt mégis kételkedem, s ide-oda ingadozom s nem tudok megnyugodni: ez az igazi aggály, melyet a gonoszlélek okoz, de okozhatja a természet is.

Az aggályt tehát egyrészt a téves lelkiismerettől, másrészt azonban a gyengéd lelkiismerettől is meg kell különböztetnünk. Mindkét esetben igazi, szabadon alkotott ítéletről van szó; az egyikben az ítélet téves, a másikban igaz. Az aggályosság viszont mindig kétkedést és bizonytalanságot jelent. A gyengéd lelkiismeretű egyén nagyon jól tudja, hogy mi nagy bűn, mi kis bűn, mi egyáltalában nem bűn, csak tökéletlenség. De ő még a legkisebb tökéletlenséget sem akarja tudatosan és szándékosan elkövetni, azért vigyázva jár és kis dolgokra is nagy ügyet vet. E mellett azonban nyugodt, békés és biztos; nem a félelem, hanem a szeretet és bizalom vezetik. Az aggályoskodó ellenkezőleg fél, hogy vétkezik, ahol vétekről nincs is szó; nem annyira a

tökéletesség szeretete, Isten szeretete, mint inkább a félelem vezeti, s gyakran inkább a szolgálai, mint a gyermeki félelem.⁵ Cselekedeteiben nem biztos, hanem töprengő.

Szent Ignác az említett példában a szalmaszálról csak a cselekedet utáni kételyről beszél s ezt nevezi aggálynak. Mivel az aggály a lelkiismeretnek bizonytalanságában áll, s megkülönböztetünk a cselekedetet megelőző s azt követő lelkiismeretet, azért az aggály is kétféle lehet: egyik, melyet a cselekedet előtt, másik, melyet utána érzünk. A cselekedet előtti aggályosság az adott példában abban állna, hogy valaki, mielőtt a szalmaszárla lépne, kételkednék, szabad-e vagy sem, s ettől a kételytől nem tudna megszabadulni, s így mintegy megállna útján, nem tudva, mitévő legyen, rálépjen-e vagy ne?

Ezt a lelki állapotot perplexitásnak is nevezik. Van perplexitás, mely aggályosságból származik; van azonban olyan perplexitás is, mely két kötelesség látszólagos ütközéséből származik, amikor az ember nem tudja eldönteni, melyik kötelesség az előbbvaló.

Aggályosság mutatkozik abban is, ha valaki nem tud magának soha elegendő bizonyosságot szerezni valamely cselekedet megengedett voltáról. Aggályosság mutatkozhatik nemcsak a dolog megengedett, hanem érvényes volta fölötti kételyben is, és pedig a cselekedet előtt vagy után. Így p. o. aggálya támadhat valakinek: érvényesen gyónt, feloldozott, keresztelt, konsekrált-e, bár nincs alapos oka kételkedni. Aggálya támadhat szándékának helyessége fölött, mikor mindig tökéletesebb és tökéletesebb szándékkal akar cselekedeni. Aggályosságnak jele, ha valaki mindent fel akar írni, hogy meggyónja vagy megkérdesse, s ebben soha elég pontosnak nem érzi magát. Az effajta aggályok már inkább a lélektani szkepticizmus vagy pedantéria területére tartoznak. Azért említettük is a bevezetőben, hogy ezek a lelki állapotok egymással rokonok.

⁵ Van aggályosság, mely a tökéletességre is vonatkozik; de ez esetben is jellemzője a *félelem*.

3. Az elsőfajta aggály, vagyis a téves lelkiismeret mindenkép újalandó dolog és csakis árthat. A másikkajta, vagyis a tulajdonképeni aggály egyidőre nagyon hasznos lehet a lélek számára, mert mindjobbán megtisztítja a bűnnek még látszatától is s lelkiismeretét finomítja.

Ez azonban csak akkor áll fenn, ha az aggály kívülről ered és próbajelleggel bír, és ha a lélek küzd az aggályok ellen és nem tetszeleg magának azokban és engedelmesen követi lelkiatyja utasításait. Ellenben ha az aggály beteges lelki állapotból fakad s tovább tart, megbénítólag és károsan hat a lélekre. A léleknek ekkor is, amennyire csak lehet, küzdeni kell ellene, s Isten nem vonja meg tőle kegyelmi segítségét.

4. A gonoszlélek megfigyeli a lelket s ha észreveszi, hogy gyengéd lelkiismeretű, akkor iparkodik őt ez irányban a végletekbe vinni. Vagyis ha sem halálos, sem bocsánatos bűnt, de még szándékos hibát, tökéletlenséget sem akar elkövetni, akkor oda hat, hogy bűnt vagy hibát lásson ott is, ahol nincs. Ezzel azt akarja elérni, hogy a lélek Isten szolgálatát túl nehéznek, lehetetlennek tartsa, kétségbeessék s egészen felhagyjon vele. Vagy ha ezt nem is éri el, legalább kinozza és nyugtalanítja s lelki előmenetelében akadályozza.

Két szempontból lehet tehát veszélyes az aggály: 1. mert a lélek úgy véli, hogy Isten hű szolgálata lehetetlen, s azért vagy az ellenkezőbe, a tág lelkiismeretbe csap át, vagy egyáltalán felhagy Isten szolgálatával; 2. mert az aggályos lélek, ha úgy véli, hogy máris bűnt követett el, bár ez nem is igaz, fölöslegesnek tartja a további küzdelmet s igazán beleegyezik a bűnbe. S mivel gyakran inkább a félelem, mint a szeretet tartja vissza a bűntől, ez annál könnyebben történik meg vele. Épp azért kell az aggályosság ellen komolyan küzdeni; mert aki nem küzd ellene, azt az agályosság könnyen legyőzi.

A tág lelkiismeretű egyéneket viszont a gonoszlélek iparkodik még tágabb lelkiismeretűekké tenni. Aki kicsi-

ben könnyen elhagyja magát, azt ráveszi, hogy nagyobb dologban is ugyanazt tegye. S aki a szándékos bocsánatos bűnököt semmibe sem veszi, az nemsokára súlyos bünt is el fog követni. Ebben rejlik a kis dolgok megbecsülésének fontossága a lelki életben. (Cura minimorum.)

5. Ezzel szemben tehát a léleknek mindig az ellenkezőjét kell tennie annak, amire az ördög vagy a természet rá akarja venni. Akit tehát arra csábít, hogy tág lelkiismeretű legyen, az iparkodjék lelkiismeretét finomabbá tenni s Isten szolgálatában a legkisebb dolgokra is nagy súlyt fektetni. Akit ellenkezőleg a lelki finomságban túlzásba akar vinni, az törekedjék a középúton megmaradni. Ne menjen az ellenkező végletbe se, mert hiszen a gonoszléleknek épp az a célja, mint láttuk, hogy az aggályos és szűk lelkiismeretűt kétségbe ejtse s azután arra bírja, hogy egyáltalán semmit tekintetbe ne vegyen. Aki tehát túlságosan tágít lelkiismeretén, az megkönnyíti az utat a gonoszlélek számára. Ugyanez áll a természet okozta aggályokra nézve is.

6. Mint említettük, van olyanfajta aggályosság is, mely mindig a szándék tisztaságát félti. Ilyenkor megesisik, hogy valami jó dologba fogunk, de azután felvetődik bennünk az aggály, hátha hiúságból vagy más nem helyes indítóokból cselekszünk. Ezért abbahagyjuk, amit megkezdettünk, vagy meg sem kezdjük, amit pedig Isten dicsőségére meg akartunk kezdeni.

Világos dolog, hogy a gonoszlélek így minden dolgot megakadályozhat hiú gondolatok vagy más helytelen szándékok sugallásával. Azért ennek elejét kell venni azzal, hogy lelkünket Istenhez emeljük, őszintén felindítjuk a tiszta szándékot s azután az ördög vagy a természet incselkedésével mitsem törődünk.

Mindezek a szabályok és utasítások kitűnő eszközök, hogy az aggályokat felismerjük s ellenük küzdjünk. De mindez csak akkor éri el teljes hatását, ha a lélek őszintén feltárja vezetőjének bensejét és vakon engedelmeskedik. Az aggályosnak ez olykor nehezebbre esik, mert

attól fél, hogy gyóntatója nem jól értette meg, vagy hogy ő maga nem jól fejezte ki magát, vagy hogy a lelkiatya utasítása erre az esetre már nem érvényes stb. Mind-ezeken az aggályos léleknek túl kell emelkednie, ha aggályaitól meg akar szabadulni. Itt is igaz marad, hogy az engedelmes ember győzelmet arat. (V. ö. Péld. 21, 28.)

A helyes alamizsnálkodás szabályai

A lelkigyakorlatok egyik főfeladata a helyes pálya-választás. Ez a választás főleg a két alapvető életpálya közt kell, hogy történjék: a pusztá parancsok vagy a tanácsok életmódja közt. Az egyik a rendes, a másik a rendkívüli út.

Utóbbival összefügg a kérdés, mi legyen az anyagi javakkal, melyekről az lemond, aki az evangéliumi tanácsok útját követi? Mert az anyagi javak felől is a tökéletesség elvei szerint kell intézkedni, s nem mindegy, mire s hova fordítjuk azokat.

De azoknál is, akik javaikat megtartják, ha a világi állapotban Istennek tökéletesen akarnak szolgálni, szintén fontos kérdés, hogyan használják s mire fordítják azokat. Ez főleg a mai szociális nyomor napjaiban igen életbevágó kérdés. Hiszen a szociális bajok forrása leginkább az önzés, melynek következtében igen sok ember a magántulajdon társadalmi kötelezettségeiről, a cselédjeinek, munkásainak, alkalmazottainak kijáró igazságos bérről, a szegények iránt kötelező irgalmasságról, az alamizsnálkodásról megfeledkezik.⁶ Szent Ignác az élet-reformnál szól ezekről a kérdésekről.

De az általános választási szabályokon kívül még külön is állított össze szabályokat az alamizsnálkodásra nézve. Ezek a szabályok nemcsak a szorosan vett alamizsnaosztásra, hanem általában a vagyonfőlölség helyes használatára, az evangéliumi szegénység követése esetén pedig az anyagi javak hova fordítására vonatkoznak. Nagyon jól alkalmazhatók a helyes végrendelkezésre is.

⁶ Lásd erre nézve a „Quadragesimo anno” és „Divini Redemptoris” pápai körlevelek megállapításait.

Ezek a szabályok két főrésze oszthatók. Az első négy szabály a helyes szétosztás elveit s módját tárja elénk; a három utolsó egyes esetekre terjeszkedik ki, melyekben a fölösleg hova fordítása szóba kerülhet. Itt Szent Ignác úgy látszik főleg az egyházi beneficiumokat tartotta szem előtt, de nem kizárólag, mert a családi vagyronról is szól.

1—4. A helyes szétosztás elveit tekintve a következő szabályokat adja a lelkigyakorlatos könyv: 1. A szeretet, mely engem indít, hogy meghatározott személyeknek juttassam vagyronfölöslegemet, vagy hogy javaimról javukra lemondjak — főleg ha rokonokról és jóbarátokról van szó — olyan legyen, mely Istenből indul ki; vagyis az indítóok, mely miatt valakinek juttatni akarok valamit, s többet, mint másnak, ne a pusztá vonzalom, hanem Isten maga s a *benne* gyökerező szeretet legyen. 2. Fontoljam meg, hogy egy egészen ismeretlen embernek, akinek lelki javát és tökéletesedését szívből kívánom, milyen tanácsot adnék, s e szerint cselekedjem magam is. — 3. Képzelm el magamat halálos ágyamon s kérdezzem magamtól, mi az a mérték, amelyet akkor kívánni fogok, hogy alamizsnálkodásomat illetőleg életben betartottam legyen: vagyis *mennyit* kell javaimból jótékony célra fordítanom és *kinek* kell azt adnom? E szerint a belátás szerint a halotti gyertya fényénél kell igazodnom alamizsnálkodásomban. — 4. Ugyancsak képzelm magam Isten ítélőszéke elé, és ugyanazt a megfontolást végezzem, s e szerint járjak el elhatározásomban.

5—7. Az ötödik szabály rokonokról és jóbarátokról szól, akiknek javára valamit juttatni akarok, a hatodik a beneficiumok fölöslegének hova fordításáról, a hetedik saját személyemről.

Ha olyan személyekről van szó, mondja Szent Ignác, akik iránt vonzalmat érzek s akiknek anyagi javaimból juttatni akarok, ne juttassak nekik addig, míg a fent említett négy szabályt meg nem fontoltam s minden rendetlen vonzalmat irántuk lelkemből el nem távolítottam, úgy-

hogy egyedül ama szabályok alapján hozom meg döntésemet. (5. szab.)

Ugyancsak az említett szabályok szerint kell eljárnom annak megállapításában, hogy az egyházi beneficiumból, de mondhatni a családi vagyon jövedelméből is, mennyit fordítsak saját személyemre, családomra, s mennyit osszak szét jótékony célokra. (6. szab.) Általában pedig a tökéletesség elve az, hogy saját személyemre minél kevesebbet fordítsak, amint erre a szentek és más nagy emberek az Egyházban oly nagyszerű példát adtak.⁷ (7. szab.)

⁷ X. Pius hálósobája a legegyszerűbben volt berendezve: egy ágy, egy mosdó spanyolfallal, két éjjeliszekrény, egy kis szekrény, az ágy fölött kis Mária-kép. Halála előtt meghagyta, hogy testét ne balszamozzák be.

A mértékletesség szabályai

Ezeket a szabályokat a lelkigyakorlatos könyv a harmadik hét után iktatja be, de voltaképp bármely időre érvényesek. Azért itt a többi szabállyal együtt tárgyaljuk ezeket is.

A mértékletesség szabályai közvetlenül a táplálkozásban való mértékletességre vonatkoznak, de közvetve bármilyen természetes vágy vagy ösztön mérséklésére is alkalmazhatók.

Ezekben a szabályokban Szent Ignác először is megállapítja, mely dolgokra és mily mértékben kell a mértékletességnek kiterjeszkednie (1—3. szab.), majd megadja a módot, hogyan juthatunk el a kellő mérték megállapítására (4. szab.), azután egynéhány eszközt ajánl, hogy az étkezés idejét kellőleg megszenteljük (5—6. szab.), végre két utasítást ad a táplálkozási ösztön hevességének fékentartására. (7—8. szab.)

1—3. Legkevésbé kell tartózkodni a kenyértől, mert erre nem irányul a vágy oly hevességgel, mint más eledelre. Jobban kell vigyázni az italnál⁸ (Szent Ignác mindenesetre a bort érti ital alatt), legjobban pedig a voltaképeni ételeknél (hús, tészta stb.). Itt az a szabály áll fenn, hogy minél finomabb s a rendetlen vágyat felkelteni alkalmasabb valamely eledel, annál jobban kell a mértékletességet gyakorolni. Ez pedig kétféle módon történhetik: vagy azáltal, hogy kevésbé finom ételeket veszünk magunkhoz, vagy azáltal, hogy a finomakat csak kis mennyiségben élvezzük.

4. Hogy az evésben a kellő mértéket megtaláljuk, Szent Ignác hasonló szabályt állít fel, mint a penitencia

⁸ Természetesen nem érti itt Szent Ignác azokat, akik a szesz italok mértéktelen élvezetére hajlanak; ezeknek leginkább ezen a téren kell magukat mérsékelniök.

megállapításában a 10. addícióban. Azt mondja, hogy minél többet elvonunk magunktól táplálék tekintetében, annál hamarabb találjuk meg a kellő közepet, mely nekünk megfelel. Vigyáznunk kell azonban, hogy a táplálék elvonása jelentékenyebb kárt ne okozzon egészségünknek. Hasonlóképp az italt illetően is. Egyrészt ugyanis ily próbálkozásnál maga az isteni kegyelem is felvilágosítja az embert, hogy a helyes mértéket megtalálja, másrészt a tapasztalat megmutatja, mennyi táplálékra van szükségünk, hogy lelkigyakorlatainkat és egyéb kötelességünket kellőképp végezhessük, teljesíthessük. Általában azt lehet mondani, hogy rendes körülmények közt a tápláléknak az a mennyisége a megfelelő, mely mellett könnyedén tudjuk végezni mindennapi teendőinket, munkáinkat, s jobb, ha bizonyos erőtöbbletünk van, mintsem a szükségénél kevesebb.

5—6. Nagyon használ a táplálkozási vágy kellő fékentartására s az evés idejének megszentelésére, ha evés közben jó s üdvös dolgokra gondolunk, p. o. Krisztus Urunkra, amint apostolaival étkezik, a kánai menyegzőre, az utolsó vacsorára, az emmausi tanítványokra vagy hasonló dolgokra. Esetleg valami más, a lelki életet érintő dologra vagy elmélkedésre, vagy valami elintézendő lelki ügyre vagy apostoli munkára lehet figyelmünket irányítani, nehogy egész lelkünk az étkezéssel legyen elfoglalva s az élvezetvágy felülkerekedjék. Nagyon segít e tekintetben a szerzetes közösségekben szokásos asztali olvasás.

7—8. A fődolog, mondja Szent Ignác, hogy ne kösse le egész figyelmünket maga a táplálkozás, hanem hogy az evés módjában s a mennyiséget illetően is urai legyünk önmagunknak. Ezért jó, ha oly időben, mikor nem érzünk különös étvágyat, meghatározzuk, hogy mennyit kell a következő alkalommal magunkhoz vennünk, s ettől a mértéktől semmiféle étvágy vagy kísértés miatt sem térünk el, sőt ha a kísértés ösztönöz a több-ézésre, inkább kevesebbet együnk, hogy a rendetlen vágyat végkép letörjük. Ez utóbbi tanácsban ismét lát-

hatjuk Szent Ignác aszkézisének erejét, nagylelkűségét, mely nemcsak az ellenállásra, hanem a támadásra állítja be Krisztus harcosát. Ugyanaz ez, amit a 13. annotációban az imádság idejének betartásáról, a Három Emberpárról szóló elmélkedés után pedig minden rendetlen hajlam elleni küzdelemről mond. A táplálkozás mértékét természetesen nemcsak étkezésről étkezésre, hanem bizonyos általánossággal hosszabb időre is megállapíthatjuk.

Igen jó, ha az ételek minőségét s mennyiségét illetőleg az okos és józan higiénia szabályaira hallgatunk. Célravezető dolog e tekintetben okos és lelkiismeretes orvos tanácsát meghallgatni, aki életkörülményeinket, foglalkozásunkat, hivatásunkat ismeri (p. o. szerzetes közösségekben). A nélkül, hogy túlzóan a higiénia szempontjából ítélnénk és döntenénk el mindent, mégis az okosság és az Isten által megállapított és létesített közreműködés szükséges volta test és lélek közt javallja, hogy a higiéniaira kellő tekintettel legyünk. Az önmehtagadásnak is az a módja a legjobb, mely a higiéniaival karöltve jár. Némely dolog ugyanis, mely testünknek ugyan kellemes, mégis inkább árt, mint használ; ezekben a dolgokban legmegfelelőbb az önmehtagadás, mert az egészségnek inkább hasznára, mint ártalmára van. Vonatkozik ez p. o. a túl sok vizivásra, szeszes italok élvezésére, dohányzásra, narkotikumok használatára, túl hideg dolgok élvezésére nyáron és sok egyébre.

Mint már említettük, a mértékletesség szabályait nemcsak a táplálkozásra, hanem egyéb dolgokra is lehet alkalmazni, így p. o. az alvás, az üdülés és szórakozás, a beszéd és társalgás kellő mértékének s módjának megállapítására, általában minden olyan dologra, mely valamiképp a mértékletesség erényének körébe esik s az élvezetvágy letörését jelenti.

Az Egyházzal való együttérzés szabályai

Ha valami, akkor az Egyházzal való teljes együttérzés jellemzi Szent Ignác, s épp azért a lelkigyakorlatok lelkiségét is. Ezt az együttérzést az Egyházzal, mely mindenekelőtt az egyházas gondolkodásban nyilvánul meg, Szent Ignác külön szabályokba is öntötte. Ezek egyrészt egyházas gondolkodásunk kritériumát, másrészt a normát adják meg, mely szerint igazodnunk kell, ha igazán az Egyházzal együtt akarunk élni és érezni.

Égészen természetes, hogy ezek a szabályok a kor jellegét viselik magukon. Szent Ignác korában az egyházas érzés főleg abban állott, hogy az Egyház minden hű gyermekének a protestantizmustól kifogásolt és megtámadott pontokban teljes mértékben az Egyház felfogását és álláspontját kellett képviselnie. Azért domborodnak ki ezekben a szabályokban főleg azok az elvek, melyek az Egyház tanítását s felfogását az eretnek tanokkal szemben visszatükrözik.⁹

Van azonban ezekben a szabályokban a korra nézve jellegzetes vonások mellett és fölött valami, ami örök érvényű; mert az egyetemes katolikus felfogást állítja elénk ma is és minden időben mindennemű modernizmussal, naturalizmussal, laicizmussal, quietizmussal, amerikanizmussal, álmiszticizmussal és egyéb tévelyekkel szemben. Azt lehet mondani, hogy amint Aquinói Szent Tamás Summa-ja a tanítást illetőleg örök érvényű kritériuma a katolikus gondolkodásnak, úgy Szent Ignác lelkigyakorlatai, elsősorban az Egyházzal való együttérzés szabályai örök érvényű megkülönböztetője az igazán katolikus, egyházhű aszkézisnek s lelkiségnek min-

⁹ Lásd: *Dudon*, ³Saint Ignace de Loyola p. 286 s., 535 ss..

den más kétes vagy helytelen lelki irányzattal szemben.¹⁰

Az egyházas gondolkodás és érzés szabályait a következőképp oszthatjuk fel. Az első szabály általánosságban kiemeli, hogy mindenben engedelmesen alá kell vetnünk magunkat az Egyháznak, mely Krisztus igazi jegyese. Ezután sorra veszi Szent Ignác az Egyház hitéletének sajátos megnyilatkozásait (2—8. szab.), majd az egyházi rendelkezéseket és személyeket (9—10. szab.), végre az Egyház tanítását (11—18. szab.). Mondhatnók, hogy bizonyos tágabb értelemben az Egyház megszentelő, kormányzó és tanító tisztét s hatalmát állítja elénk s ráutal, hogy mindezekben hogyan nyilvánul meg az igazi egyházas érzés és gondolkodás.

1. Az első szabály, mint említettük, általánosságban kiemeli az Egyház iránt kötelező készséges engedelmeséget. Az igazi katolikus érzésnek és gondolkodásnak ez egyik fő jellemző jegye. Az igazi katolikus érzést ugyanis jobban mutatja meg az Egyház parancsai s rendelkezései iránt tanúsított tisztelet és engedelmesség, mint az Isten parancsainak megtartása. Nem mintha előbbieket fölülte állnának utóbbiaknak; de aki Istenért az Egyháznak aláveti magát, az megmutatja ezzel, hogy Isten iránti engedelmsége is tökéletes. Mert elismeri azt az intézményt, melyet Isten ezen a földön létesített, hogy az embereket Istenhez vezesse. A nem-katolikus is megtartja esetleg Isten parancsait; de hogy igazán katolikus-e valaki, az az Egyház iránti hűségben és engedelmségben lesz nyilvánvalóvá. Ezért hiába nevezik magukat vallásosoknak és katolikusoknak azok, akik a vallásosságot elválasztják az Egyháztól, a kereszténységet a hierarchiától. Ez a vallásosság csak látszatra az; mert Krisztus nem választható el hűséges jegyesétől, mely a római katolikus hierarchikus Anyaszentegyház.

2. Az igazi egyházas lelkület mindig egybekapcsolódott a szentségek gyakori vételével s ajánlásával.

¹⁰ Az egyházas érzés szabályait bőven és alaposan fejti ki P. Jablonkay Gábor S. J. a „Katolikus öntudat” IV—V. füzetében „A katolikus fölfogás irányelvei” címmel. Szeged, 1924.

Mennyit kellett Szent Ignácnak szenvedni e tekintetben azoktól, akikben nem volt meg ez az egyházas lelkiület! Élete tanúskodik a küzdelmekről, üldözésekről, melyeket a szentségek gyakori vételének ajánlása miatt ki kellett állnia. Hasonlóképp van ez a mai napig is. A janzenizmus csalárd eretneksége épp a szentségek, főleg az Oltári-szentség gyakori és korai vétele ellen harcolt. X. Pius pápa áldozási dekrétumai mennyi megnemértést, ellen-szenvet, sőt ellenállást váltottak ki még egyébként jó gondolkodásúak lelkéből is. A gyermekek korai áldozá-sával még ma is sok szülő és lelkipásztor értelmetlenül áll szemben. Előítéletek és kifogások akadályozzák, hogy ezt a dekrétumot nem valósították meg a maga egé-szében számos egyházmegyében és országban. A katolikus gondolkodás hiányára vall, ha ily pápai nyilatkozatok-kal, sőt magával az egyházi törvénykönyv rendelkezé-seivel szemben érthetetlen közönnyel vagy ellenszenv-vel viseltetünk.¹¹

3. Szent Ignácot, illetve a lelkigyakorlatok aszkézi-sét nem egyszer szembeállították a liturgikus mozgalom-mal. Hogy mennyire indokolatlanul, azt mutatják a Szentnek a liturgia iránt táplált személyes vonalmától eltekintve, épp az egyházas gondolkodás szabályai. A harmadik szabályban ugyanis az újítókkal szemben védelmére kel az egyházi liturgiának s annak szereteté-ben látja egyik megkülönböztető jelét a helyes katolikus érzésnek. Ez a szabály ma is érvényben van. Viszont túlzás volna azt gondolni, hogy a liturgia minden lelki problémát megold és minden szükségletet kielégít. A liturgia nem teszi fölöslegessé a privát imát és elmélke-dést. Csak az a lélek fogja kellőképp értékelni s élvezni a liturgiát, mely a lelkigyakorlatok tisztító és tüzesítő kohóján átment és lába alá tiporta a rendetlen hajla-mokat, melyek az embereket nem egyszer a legszentebb

¹¹ A gyermekek korai áldozására nézve lásd a „*Quam singu-lari*” dekrétum-ot (Szent István-Társulat kiadása) és *Petró József dr.* könyvét a gyermekek korai áldozásáról. Továbbá: *Sudbrack—Csá-vossy*, Az Úr Jézus kis kegyeltje.

szertartásoktól is távol tartják vagy azokat értelmetlenné teszik szemükben. Hogy pedig a lelkigyakorlatok nem ellenkeznek a liturgikus szellemmel, azt bizonyítja ugyanannak az Egyháznak szava (XI. Pius, *Mens nostra*), melynek védelmére írta a lelkigyakorlatok szerzője az egyházas érzés szabályait.

4—5. Az igazán egyházas érzés egyik fő megkülönböztető jele ma is még az evangéliumi tanácsok, a papi nőtlenség, a szerzetesélet iránt táplált tisztelet és nagyrabecsülés. Nem jó jel, ha valaki bármely oknál fogva is a papi nőtlenség ellen érvel, jobbnak tartja a papok nősilését, ha a szerzetesi intézményt, az evangéliumi tanácsokat, a fogdalmakat egy színvonalra helyezi a világi étellel, sőt talán jobban ajánlja a házaseletet, tanácsért hozzá fordulókat lebeszél a tökéletesebb élet követéséről, bár az illetők az igazi hivatás kétségtelen jeleit magukon viselik. Talán nem is tartja tökéletesebbnek az evangéliumi tanácsok életét, mint a pusztá parancsok útját, azzal az indokolással, hogy minden állapotban szentté lehet az ember, vagy hogy a világban is szükség van buzgó emberekre. Ezzel voltaképp nyíltan szembe helyezkednék az Egyház felfogásával, mely kifejezetten az evangéliumi tanácsok életének juttatja az elsőbbséget, bár nem tagadja, hogy azok követése még nem a tökéletesség maga, de igenis a legrövidebb és legbiztosabb út a tökéletességre azok számára, akik Istentől erre az útra hivatva vannak.¹²

6. A hatodik szabály bizonyos racionalista, filozófus kereszténység ellen szól, mely Istenben valami elvont eszményt tekint, de nélkülözi azt a benső, meleg, gyermeki viszonyt, mely a teremtményt Teremtőjéhez, a gyermeket Atyjához köti. Ez a racionalista kereszténység azután megvet mindent, ami szerinte túlságosan emberi,

¹² Vannak, akik nem a szerzetesi intézményt általában, hanem csak a szemlélődő szerzeteket támadják, fölöslegeseznek, idejüket multaknak tartják. Ez is ellenkezik az egyházas gondolkodással, mely a szemlélődő életmódot nemcsak hogy nem veti el, hanem a pusztán tevékeny életmód fölé helyezi, mindkettőnél tökéletesebbnek tartja azonban a vegyes, az apostoli életmódot.

anthropomorphistikus, külsőleges: Mária-tiszteletet, szentek tiszteletét, ereklyéket, búcsújárást, búcsúkat, az istentisztelet külső fényét, az oltáron égő gyertyákat, szertartásokat. Mindez neki nevetséges, külső formáság, cafrang, s nem látja, hogy mindez, helyesen felfogva és használva, épp azt a bensőséget, melegséget és meghittséget adja a katolicizmusnak, melyet hiába keresünk az Egyháztól elszakadt keresztény vallásoknál. Tagadhatatlan, hogy ezekben a dolgokban Szent Ignác korában és most is vannak és voltak kinövések, visszaélések, helytelen felfogások és helytelen használat vidékenként és egyénenként. De ezeket a visszaéléseket vagy ferdeségeket az Egyház sohasem helyeselte, sőt kárhóztatta, s ezek nem az Egyház felfogását, hanem csak az egyéni áhítat elferdülését tükrözik vissza. Viszont mennyit köszön az igazi áhítat az Egyház liturgiájának, a szertartásoknak, a Mária-tiszteletnek, a szentek kultuszának, a búcsújárásoknak és a búcsúk használatának! Erről a nagy konvertiták, a Claudel-ek és Chesterton-ok, az eucharisztikus világkongresszusok, a római szentévek, Liziói Kis Szent Teréz és más szentek ezer meg ezer lelket nemesítő kultusza, a világ nagy zarándokhelyei: Róma, Lourdes, Jeruzsálem, a nagy Mária-tisztelők, a szentek, a nagyok a költők és művészek sorában és ezer meg ezer más tény tanúskodnak. Csak az igazi katolikus szellem hiánya és az elfogultság kárhóztatja ezeket a dolgokat, hacsak a tudatlanság és tájékozatlanság nem enyhíti némileg az így vélekedők bűnét.

7. Ugyanez a szellem elveti az Egyház által rendelt bőjtöket és önmegtartóztatást is. Általában helyteleníti vagy megveti a külső önmegtágadást, a test sanyargatását, mint valami a régi korbá illő dolgot, mely az igazi lelkiség ápolásához és fejlesztéséhez nem szükséges. — Van a külső önmegtágadásnak és a test fegyelmezésének sokféle módja, de egy dolog bizonyos, hogy a test fegyelmezése nélkül a lélek is fegyelmezetlen, és a szentek példája az ellenkező felfogásról tanúskodik. Krisztus is mást tanított. Nem egy esetben a külső önmegtágadás

lekicsinylése abból a szellemből fakad, mely egyáltalán bármiféle még belső önmegtagadásnak sem barátja, mely azt véli, hogy szentnek, tökéletesnek lehet lenni harc nélkül, mely a szentséget és tökéletességet bizonyos érzelmes vallásosságba, quietizmusba és álmisszticizmusba helyezi. Az önmegtagadásban csak negatívumot lát s azért megveti. Minden álmisszticizmusnak és helytelen aszkétikus iránynak épp az a jellemzője, hogy lebecsüli s mellőzi az önmegtagadást. A lelkigyakorlatok aszkézisének s általában a katolikus aszkézisnek viszont az a jellemzője, hogy a szeretetet nem annyira az érzelemben, mint a tettekbe helyezi, illetőleg a tettekből ismeri fel, s azért nem annyira a szeretetet hangsúlyozza léptenyomon — bár ez a végcél — hanem az önlegyőzést, mert ezzel együtt a szeretet, az igazi, tevékeny, áldozatos szeretet magától is beköltözik a lélekbe. Nem annyira az alázatosságot, mint a megaláztatások szeretetét, nem annyira magukat az erényeket, mint az erény gyakorlására szolgáló alkalmak megragadását ajánlja s emeli ki. — A bőjtök helyeslése és megtartása egyébként az Egyház iránt kötelező engedelmességhez s már ebből a szempontból is a helyes katolikus érzéshez tartozik. Természetesen adott helyzetben mindig lehet helye a jogos felmentésnek.

8. Az istentisztelet külső féryétől, maguktól a szertartásoktól különböznek ugyan, de mégis velük rokonok az egyházi épületek, a templomok és kápolnák külső dísze, a szentképek és szobrok. Mindezt a helyes katolikus ízlés szereti, dicséri s a képekben azokat tiszteli, akiket a képek ábrázolnak: Istent és a szenteket. Az igazán egyházas stílusról és a szentképekről az Egyház rendeleteket és utasításokat is adott ki, valamint az egyházi zenéről is. Ha ezeket követjük, nem fogunk eltévedni s nem adunk okot hitetleneknek s másvallásúaknak a gáncsoskodásra és lebecsülésre.

9. Minden öntudatos és hű katolikus hívő nemcsak külső engedelmességet tanúsít az Egyház parancsai és rendeletei iránt, hanem azokat belsőleg is tiszteli, he-

lyesli, szereti s megvédi a támadásokkal szemben, maga pedig sohasem támadja, nem bírálja azokat s mindenkor hajlandóbb az okokat tekinteni, melyek mellettük, mint azokat, melyek ellenük szólnak.¹³ Nagyon kárhozatos dolog, ha olykor egyházi személyek is a Szentszék vagy a püspökök intézkedéseit egymásközt vagy világiak előtt felülbírálják, lekicsinylik vagy leszólják. Ez megbontja a katolikus egységet és csorbítja az Egyház tekintélyét a hívek előtt, eltekintve attól, hogy az Egyház s annak előjárói szavában, mégha nem is dogmatikus döntésekről van szó, Isten szól, aki Egyházát az előjárókban működő Szentlélek által vezeti. Ez nem jelenti azonban azt, hogy kellő módon és formában ne lehessen az egyházi előjáróknak valamit megfontolásra előterjeszteni; mert ez ahhoz az őszinteséghez és lelki szabadsághoz tartozik, melyet maga az evangélium és az apostolok cselekedetei is helyeselnek, s melyet Krisztus Úrunk is gyakorolt. Ez átvezet minket a 10. szabályhoz, mely az egyházi személyek megbírálásáról szól.

10. Mindig akadtak a századokon át az Egyházban helyes és helytelen reformátorok: Assisi Szent Ferencek, Loyolai Szent Ignácok, de Savonarolák is. Előbbiek önmagukat reformálták meg s így hatottak kortársaikra, a tömegekre; utóbbiak — bár olykor egyénileg tiszteletreméltó életet éltek — inkább szídták, gáncsolták, szavakkal ostorozták nemcsak a bűnöket, ami helyes és jó, hanem a bűnösöket is, a tekintélyt is ugyanennek a tekintélynek s magának az Egyháznak nem csekély kárára. Így vakbuzgóságukkal ők maguk talán jobban ártottak, mint visszaéléseikkel azok, akiket ostoroztak. Ezért adja Szent Ignác a bölcs szabályt, mely az igazán egyházas érzésnek is kifejezője s bizonyítéka: mindig inkább azon kell lennünk, hogy az egyházi előjárók életét s intézkedé-

¹³ „Mit szóljunk hozzá, hogy egyes katolikus munkaadók a Quadragesimo anno körlevél fölolvását saját kegyúri templomaikban megtiltották? S mit szóljunk hozzá, hogy katolikus munkaadók még most is ellenséges állásponton vannak a pápa által helyeselt keresztény munkásmozgalommal szemben?” (XI. Pius, Divini Redemptoris.)

seit védjük, mintsem hogy azokat bíráljuk s támadjuk; s ha olykor életük vagy intézkedéseik nem is volnának dicséretreméltók, mégis azok nyilvános megfeddése inkább megbotránkozást és zúgolódást szül, mintsem hogy haszonnal járna. Hasznos dolog lehet azonban négy szemközt szólni azoknak, akik a bajokat orvosolni hivatottak.

A bűnösök névszerinti megfeddése, főleg ha tekintélyes, befolyásos emberek, inkább árt, mint használ; de a bűnök megfeddése szükséges s az apostoli bátorságnak s buzgalomnak követelménye, mégha egyesek ráismernek is, hogy a feddés órájuk is vonatkozik. Áll ez a mai antiszociális gazdasági rendszerre nézve is, melynek bűneit senki keményebben nem ostorozza, mint XI. Pius pápa a Quadragesimo anno és a Divini Redemptoris kezdetű körleveleiben. Ha ennek a rendszernek igazságtalanságai s egyes keresztény, sőt katolikus emberek antiszociális nézetei s cselekedetei ellen nem szólalunk fel minden eréllyel és határozottsággal, akkor mi is felelősek vagyunk érte, „hogy az Egyházra igazságtalanul rossz fény vetődik és az a gyanúsítás hangzik el, mintha az Egyház a gazdagokat pártolná és a föld nincsteleneinek nyomorát részvét nélkül nézné.” (Qu. A.)

Egyházi személyek hibáinak megszólása, nyilvános megfeddése két okból származhat: helytelen reformbuzgalomból és ellenséges lelkületből. Mindkettő ellenkezik a gyermeki szeretettel az Egyház iránt, főleg az utóbbi. A gyermek sajnálja, siratja szüleinek hibáit, bűnét, de nem viszi nyilvánosság elé. Aki szereti Egyházát, mint anyját, az a szolgálóban, tagjaiban mutatkozó hibákért imádkozik, engesztel, szánakozik rajtuk, de nem beszél azokról nyilvánosan, inkább takarja, menti, ahol lehet, s mindenesetre nem örül, hogy megint valami gáncsolnivalót talált az Egyházon, mint azok a megkeresztelt, de csak névleges katolikusok, akiknek úgy látszik, legnagyobb örömük az, ha vallásukat, Egyházukat pellengérré állíthatják.

11. Egyik fő megkülönböztető jele az egyházas gon-

dolkodásnak a skolasztikus filozófia és teológia nagyra-
becsülése és szeretete. Aquinói Szent Tamás ma is a
szellemi harcok középpontjában áll filozófiájával, mely-
lyel mondhatni előre megcáfolt és visszavetett minden
modern tévedést. Azért harcolnak ellene annyira az Egy-
ház ellenségei, s nincs az a helytelen szellemi irány az
Egyház testén belül sem, nincs az a kezdődő eretnokség
és tévtanítás, mely ne fordult volna szembe elsősorban
Szent Tamás tanításával és rendszerével. Erről tanúskod-
nak az előbbi századok és maga a legújabb kor. Szent
Tamás rendszerének s tanának védelme nem jelenti
azonban ennek a rendszernek azt a túlzott s egyoldalú
értelmezését, mely viszont a kellő szellemi szabadságot
megköti s az igazi haladásnak kerékkötője.

12. Nem az Egyház szellemében jár el, aki földön élő
embereket a megdicsőült szentekkel összehasonlítja, sőt
talán azok fölé helyez; mert ezekben az ítéletekben oly
könnyen téved az emberi értelem.

13. Nagy ellenmondást váltott ki sokak lelkéből a
tizenharmadik szabály, mely azt állapítja meg, hogy még
a fehéret is feketének kell tartanom, ha az Egyház annak
nyilvánítaná. — Elsősorban is ezt a kijelentést csak ama
kétségtelen igazság erőteljes hangsúlyozásának kell tar-
tanunk, hogy az Egyház minden dogmáját a legteljesebb
értelmi s akaratbeli alávetéssel el kell fogadnunk. Ilyen
értelmi hódolattal s akaratbeli készséggel kell elfogad-
nunk p. o. a pápai csalatkozhatatlanságot hit-erkölcsi
dolgokban, bár ez a dogma annyira ellentétesnek látszik
a gyarló emberi értelem korlátoltságával és csalatkozha-
tóságával. Továbbá van ennek a kijelentésnek nagyon
igaz értelme is, t. i. az, hogy még érzékeink is bizonyos
körülmények közt tévedhetnek, de az Egyház az ő tanítá-
sában nem tévedhet. Ami igazán fehér, azt az Egyház soha-
sem fogja feketének nyilvánítani; de ha valamit feketé-
nek nyilvánítana s én fehérnek látnám, tudnom kellene,
hogy érzékeim tévednek, vagy legalább is nem helyesen
értelmezem tanúbizonyosságukat, amint az Oltáriszentség
titkában is érzékeim látszólag kenyérről és borról tanús-

kodnak, de a hit az Egyház tanításán át az isteni kinyilatkoztatásra támaszkodva azt mondja, hogy a kenyér és bor színe alatt Krisztus teste s vére van jelen.

14—17. Nagyon óvatosaknak kell lennünk, ha Isten előrelátásáról és előrendeléséről (praedestinatio) beszélünk. Általában erről nem kell túl gyakran szólni, főleg a nép előtt, mert könnyen félreérthetik. Főleg két dologban kell óvatosnak lenni: 1. amikor a hitről s annak szükséges voltáról szólunk, 2. mikor a kegyelem erejét és szükséges voltát kiemeljük. Első esetben arra kell vigyázni, hogy a hit szükséges volta mellett kellőképp kiemeljük a cselekedetek szükséges voltát is, melyek a hitből fakadnak, vagyis necsak a hit, hanem az élő hit szükségességét hangoztassuk. A második esetben ügyelni kell, nehogy a kegyelem szükséges voltának hangoztatásával letompítsuk a szabadakarat és a kegyelemmel való hűséges és nagylelkű közreműködés fontosságát. Ez utóbbi dolog ma is nagyon fontosnak és időszerűnek látszik, mert vannak aszkétikus irányok, melyek a lelki élet kegyelmi oldalát annyira kidomborítják, kiemelik, hogy a szabadakarat, az igazi erénygyakorlás szerepe és terepe túlságosan megrövidül és megszűkül, s az ember könnyen abba a kísértésbe esik, hogy bizonyos quietizmussal mindent a kegyelemre bizzon s némi lelki tétlenséggel várja a kegyelem hatását, a nélkül, hogy magát komolyan megerőltetné. Ez az irány könnyen veszélyessé válhat.

18. Már említettük, hogy bizonyos aszkétikus irányok nagyon azon vannak, hogy az önlegyőzéssel és önmegtágadással szemben a szeretet jelentőségét kiemelik. Ez a jelenség is valamiképp az előbb említett iránynyal függ össze. De a szeretetet ellentétben a félelemmel is szeretik hangoztani, s ellenségei minden ú. n. lelki megfélemlítésnek, amint mondják, p. o. a pokol, az ítélet félelmetes igazságainak hangoztatása által. Bár ebben a fel fogásban van igaz mag, mert Szent János szava szerint „a tökéletes szeretet kizárja a félelmet” (I Ján. 4, 18), mégis két okból veszélyes lehet a szeretetnek ez a túlságos

hangoztatása: 1. mert azt a benyomást keltheti, hogy a félelem motívuma nem is erkölcsös és üdvösséges, amint azt a reformátorok állították, akik ellen írta voltaképp Szent Ignác a 18. szabályt; 2. mert szem elől téveszti, hogy sok ember van, akit előbb a félelem által kell visszaretteneni a bűntől, mert lelki alkata még nem elég finom, hogy a szeretet motívumát befogadja. Bár igaz, hogy a legmegrázóbb igazságok háttérén megrajzolni Isten irgalmának és szeretetének utait a leghatásosabb motívum szokott lenni a bűnösök megtérítésére. Ezt igazolják a lelkigyakorlatok első hetének elmélkedései.¹⁴

¹⁴ Az ú. n. „tisza szeretet” túlzott hangsúlyozásában áll az egyébként oly tiszteletreméltó és szentéletű Fénelon püspök tévedése is. Erre nézve lásd: Müller, *Misztika*. 204. kk.

IV. GYAKORLATI ÚTMUTATÁS

a lelkigyakorlatok végzésére és adására

Lelkigyakorlatok végzése és adása

A lelkigyakorlatok gondolati és gyakorlati rendszerének ismertetése s a szentgyakorlatos könyv részletes magyarázata után már csak a lelkigyakorlatok végzéséről és adásáról kell tárgyalnunk.

I. Voltakép a lelkigyakorlatok végzésének módját maga a szentgyakorlatos könyv adja elő. Hiszen erre szolgálnak az utasítások és jegyzetek. De jelenleg nem is az előbbi részekben mondottakat akarjuk megismételni, hanem általánosságban rámutatni arra, hogy hányfélelekép végezhetünk lelkigyakorlatot.

Szent Ignác csak egy módját ismeri a lelkigyakorlatok végzésének, azt a módot, melyet maga a szentgyakorlatos könyv tár elénk: egy lelkivezető útmutatása szerint s annak vezetésével megyünk végig a lelkigyakorlatokon. Szent Ignác maga ugyan vezető nélkül végezte lelkigyakorlatos elmélkedéseit, vele Istennek kegyelme maga ismertette meg azok titkait; viszont ő csak vezető alatt végzett lelkigyakorlatokról szól könyvében. A lelkivezető szerepéről ott szólunk majd, ahol a lelkigyakorlatok adásáról tárgyalunk. Most tehát inkább azokat a szentgyakorlatokat ismertetjük, melyeket valaki saját maga ad magának, vagyis melyeket egyedül, vezető¹ nélkül tartunk.

Elsősorban is meg kell állapítanunk, hogy egyedül, vezető nélkül csak az végezhet a siker reményével lelkigyakorlatot, aki már másnak útmutatása szerint átment a lelkigyakorlatok iskoláján és ismeri azokat. Utána sok előnnyel járhat az ilyen egyedül végzett lelkigyakorlat, mert az ember tetszése és lelki szükségletei szerint hatá-

¹ Nem értjük itt a gyóntatót vagy lelkiatyát, hanem magának a lelkigyakorlatnak vezetőjét, aki az elmélkedési pontokat adja s mindent irányít a lelkigyakorlatban.

rozhatja meg az elmélkedési anyagot, az egyes hetek terjedelmét, az ismétléseket stb. Viszont ha mindig egyedül végezzük lelkigyakorlatainkat, megeshetik, hogy állandóan egy gondolatkörben mozgunk és nem terjed ki figyelmünk más dolgokra, melyek talán lelki előhaladásunk szempontjából hasznosak és fontosak volnának. Esetleg hibáinkra sem leszünk kellőképp figyelmesek. Ez a megjegyzés vonatkozik azokra a zárdákra is, melyekben mondhatni mindig ilyen magánlelkigyakorlatokat végeznek. Ezeket legfeljebb a főnöknő irányítja. De ha sohasem hívnak papi vezetőt, könnyen megeshetik, főleg elzárt, szemlélődő zárdákban, hogy a lelki fejlődés egyoldalú lesz s bizonyos szempontok sohasem lesznek kidomborítva, bizonyos hibák fölött észrevétlenül s állandóan elsiklanak. Általában tanácsos dolog tehát, hogy legalább olykor más vezetése alatt is végezzünk lelkigyakorlatot.

Ha egyedül végezzük lelkigyakorlatainkat, legjobb, ha egészen a lelkigyakorlatos könyv előírásaihoz alkalmazkodunk. Az anyag megválasztásában azonban, főleg ha már gyakran végeztünk lelkigyakorlatot, bizonyos szabadságot engedhetünk meg magunknak, anélkül, hogy a szentgyakorlatok lényegétől eltérnénk. Kövessük e tekintetben a belső ösztönzést és a Szentlélek sugallatát.

II. Hasonlóképp különböztethetünk meg a lelkigyakorlatok *adásánál* is többféle módot és esetet.

1. Mint már említettük, Szent Ignác elgondolásában a lelkigyakorlatot *egy ember adja egy embernek*. Ez a mód a legsajátosabb értelemben vett lelkigyakorlat, erről szól a szentgyakorlatos könyv egyedül. Azért ebben az esetben nincs egyéb megjegyezni valónk, mint ez: kövessük a lelkigyakorlatok adásában egészen a lelkigyakorlatos könyv utasításait, tekintettel a lelkigyakorlatozó egyéni szükségleteire és lelki beállítottságára. Voltaképp teljes hatását a lelkigyakorlat csak ebben a beállításban érheti el. Viszont így aránylag csak kevés ember élvezheti a szentgyakorlatok áldását. Igaz, hogy

az eredmény is nagyobb és ebben az esetben is áll, hogy „non numerantur, sed ponderantur,” nem a szám a fő, hanem a minőség, a súly.

Bár a lelkigyakorlatok említett módja a legsajátosabb és legeredményesebb, mégis gyakorlati okokból mondhatni manapság ez a legkevésbé szokásos, még zárdákban is, sőt magában a Jézustársaságban is. Igaz, hogy ha kevés számú választott hallgatónak adjuk a lelkigyakorlatot s azok a vezetőt fel is keresik lelki ügyeikben s erre bőséges idő s alkalom nyílik, akkor az ilyen lelkigyakorlat egyértékű az előbb említettel. Legtöbbször azonban a szentgyakorlatokban egy vezető alatt elég sokan vesznek részt, s a személyes érintkezésre sem nyílik oly bő alkalom. Ez esetben a lelkigyakorlatoknak ismét két fajtát különböztetjük meg: a zárt s a nem zárt lelkigyakorlatot.

2. A *zárt lelkigyakorlat* legjobban közelíti meg a szentgyakorlatos könyvben előadott módot. A vezető törekedjék a körülményekhez képest minél pontosabban, de bizonyos lelki szabadsággal alkalmazni a lelkigyakorlatos könyv utasításait, amint azok főleg az annotációkban, az addíciókban s egyes elszórt megjegyzésekben találhatóak. Leginkább, ha szerzeteseknek, papoknak, apácáknak vagy komolyan tökéletességre törekvő egyéneknek adja a gyakorlatokat. Iparkodjék őket, kivált ha többször végeztek már szentgyakorlatot, a lelkigyakorlatos könyv ismeretére vezetni, hogy maguk is tudjanak abban eligazodni, tanítsa meg őket az ott felhalmozott lelki kincseket felfedezni, értékesíteni. Viszont már itt is megjegyezzük, hogy a szentgyakorlatoknak ilyen adása nem egyértelmű a könyv száraz felolvasásával vagy elvont magyarázásával; legyen az előadott anyag tárgyalásában szellem és élet, hogy a lelkigyakorlatozók lelkét megragadja, bár nem szükséges, sőt nem is kívánatos, hogy szónoki hévvel történjék az anyag tárgyalása.

Általában a második annotáció értelmében a pontok ne legyenek túl hosszúak, de túl rövidek se. Itt a részt-

vevők lelki és szellemi nivójához, foglalkozásához s a helyi körülményekhez kell alkalmazkodni. De zárt lelki gyakorlatoknál az elmélkedés sohase álljon pusztán előadásból, hanem legyen utána mindig megfelelő idő, melyben a lelkigyakorlatozók az előadott anyagot megfontolják, átélmélik, elhatározásokat tesznek, imádkoznak. Ennek az időnek hosszúsága is a személyek és körülmények szerint változó. Irányuljon a vezető törekvése arra, hogy akik zárt lelkigyakorlatokban részt vesznek, már előzőleg vagy legalább a lelkigyakorlatok során megtanulják az elmélkedés módját. Ezt esetleg maga is egy-két példán bemutathatja nekik, hasonlóképp a lelki ismeretvizsgálat módját is. Vagyis ne csak magyarázza nekik a módot, hanem egy példán, meghatározott tárgyon mutassa is be nekik, illetve végezze velük az elmélkedést hangosan. Így többen s többen elsajátítják az elmélkedő imádság módjait s majd a szentgyakorlatok idején kívül is gyakorolják.

3. Más az eset a *nem zárt lelkigyakorlatoknál*. Itt voltaképp a résztvevők csak pár előadás meghallgatására gyűlnek össze. Olykor a lelkiélet kezdetén állnak vagy még nem is élnek lelkiéletet, az imádságban és elmélkedésben gyakorlatlanok, tele esetleg világi gondolatokkal. Ezeknél szükséges hely és körülmények szerint a retorika eszközeit is alkalmazni, de mindig úgy, hogy a retorika egészen a lelki célt szolgálja és ne legyen soha hiú szófecsérlés. Ilyen lelkigyakorlatoknál megfelelő lehet az előadásokat esetleg állva s szorosan mint beszédeket tartani, míg a zárt lelkigyakorlatoknál általánosságban megfelelőbb a pontokat ülve adni. A pontok, illetve az előadások hosszúságát itt más mértékkel kell mérni, mint a zárt lelkigyakorlatoknál, mert a voltaképpeni privát-elmélkedés ebben az esetben hiányzik, vagy csak a minimumra redukálódik. De azért itt sem céltalan a lelkigyakorlatozók részére az intés, hogy a meghallgatott beszéd után még kissé időzzenek a templomban vagy teremben és fontolgassák lelkükben a hallottakat, sőt állítsák azokat otthon is lelkük elé.

A nem zárt lelkigyakorlatokkal kapcsolatban nem fölösleges megjegyezni, hogy ne hirdessünk olyan dolgot mint lelkigyakorlatot, ami egyáltalában nem az. Ha tehát pusztán egynéhány előadás meghallgatásáról van szó lelkigyakorlatos tárgyról, akkor inkább lelkigyakorlatos előadásoknak nevezzük s mint ilyeneket hirdessük azokat, nem pedig mint lelkigyakorlatot. Általában jobb lenne csak a zárt lelkigyakorlatot lelkigyakorlatnak nevezni; de ha ezt már nem is tesszük, amire maga a pápai körlevél a lelkigyakorlatokról (*Mens nostra*) is feljogosít, akkor legalább csak azokat a nem zárt lelkigyakorlatokat nevezzük lelkigyakorlatoknak, amelyekben a lelkigyakorlatozók legalább a napnak bizonyos idejét a lelkigyakorlat helyén töltik (félíg zárt lelkigyakorlat), vagy naponként több előadást hallgatnak meg s utána kissé elmélkednek a hallottak fölött és esetleg még más közös ájtatossági gyakorlatokat (közös szentmishallgatás, rózsafűzér, keresztút) is végeznek. Mindenestre legyen meg a lelkipásztorokban és az egyesületek vezetőiben az a törekvés, hogy a lelkigyakorlatos előadások pusztá meghallgatása helyébe ilyen félíg zárt vagy legalább napi több előadásból álló lelkigyakorlatokat szervezzenek s így az utat előkészítsék a zárt lelkigyakorlatok végzésére. Ez utóbbiakat sikerrel szervezték meg a lelkigyakorlatos házakon kívül is egyes helyeken, legalább oly alakban, hogy a résztvevők napközben zárt helyiségben tartózkodtak. Viszont nem tagadhatni, hogy a pusztá lelkigyakorlatos előadásokkal is, különösen ott, ahol másra nincs sem mód, sem alkalom, nagy eredményt lehet elérni. A lelkipásztori tapintat és ügyesség megtalálja erre nézve is a helyes utat s módot, hol s mikor lehet és kell az egyik vagy másik formáját a lelkigyakorlatoknak bevezetni.

III. Ami a tárgyalandó *anyagot* illeti, azoknál, akik csak valamiképp lelkileg meg akarnak újulni, elég az első hét elmélkedéseit adni s a fundamentumot is a nekik megfelelő beállításban, főleg ami az indifferenciát illeti. De azért ezeknél is hasznos, sőt kívánatos, hogy valami

pozitív dolgot is adjunk, ne csak a bűnről s a pokolról szóljunk; főleg hasznos dolog átvenni velük állapotbeli kötelességeiket. Ez utóbbi az elmékedésekkel kapcsolatban vagy külön megfontolásban vagy lelkiismeretvizsgálás formájában történhetik. Krisztus Urunk személyét s példáját sohasem kellene egészen mellőzni a lelkigyakorlatokban.

Másoknak, kik komolyabb törekvést mutatnak s mélyebb lelkiéletet élnek, még a háromnapos lelkigyakorlatban is a további hetek anyagából kell valamit adni s a fundamentumot is a nekik megfelelő megvilágításba helyezni. Ezeknél kár túl soká a halálos bűnnél időzni, inkább a bocsánatos bűn útátát és az erények szeretetét kell bennük felgerjeszteni és tökéletesíteni Krisztus példájával kapcsolatban; elsősorban pedig Krisztus szeretetét magát mint követésének alapját lelkükbe beleültetni.

Nincs kizárva, hogy valaki csak a második vagy harmadik hét elmékedéseivel foglalkozzék lelkigyakorlataiban, bár bizonyos előzetes lelki megtisztulás az első hét elmékedései kapcsán mindig kívánatos. Egyébként a lelki megtisztulást a második s főleg a harmadik hét elmékedéseivel is könnyűszerrel kapcsolatba lehet hozni. Hiszen a megtestesülés bűneinktől való megváltásunkért történik, a szenvedés titkai pedig megrázóan szemünk elé állítják bűneinket, melyekért Isten Fia a halálba ment.

Napirend

Nagyfontosságú dolog a lelkigyakorlatokban a napirend. Természetesen ilyenről a szó szoros értelmében csakis a zárt vagy félig zárt lelkigyakorlatoknál lehet szó.

1. A napirend *megállapításában* leginkább arra kell ügyelni, hogy maguk az elmélkedések, melyek a lelkigyakorlat gerincét alkotják, minél hatásosabbak legyenek. Ezek számára kell tehát a legalkalmasabb időt kijelölni. Minden egyébnek a napirendben arra kell irányulnia, hogy az elmélkedések sikerét és hatását előmozdítsa.

Ne legyen tehát a napirend fárasztó és külső ájtossági gyakorlatokkal túlságosan megterhelt. Legyen megfelelő szabadidő, melyben a lelkigyakorlatozó egyrészt elméjét pihentetheti, másrészt elmélyítheti, amit az elmélkedésben tapasztalt, jegyezhet, könnyed módon fontolgathat, lelki ösztönzés szerint imádkozhat s felkeresheti lelkivezetőjét.

A *szabadidő* mennyisége függ a lelkigyakorlatozók lelki és szellemi minőségétől, beállítottságától. Azoknak, akik jobban tudnak magukkal és az elmélkedés anyagával foglalkozni, tehát általában a szellemileg képzetebbeknek és lelkileg előrehaladottabbaknak több szabadidőt kell engedni. Viszont akik a szabadidőt nem tudják kellőképp felhasználni, azoknak szűkebben kell azt mérni. Azonban ilyeneknek is időt kell adni, hogy elméjüket megpihentessék s erre, főleg szerzeteseknél nagyon alkalmas a kézi (testi) munka.¹

¹ „Praktische Naturen bedürfen in ihrer Freizeit einer gewissen Beschäftigung der Intelligenz, sonst regen sich während der Musse bloss die animalischen Begehungen; umgekehrt bedürfen theoretische Naturen in der Freizeit einer gewissen praktischen Betätigung,

Nagyon fontos, hogy a lelkigyakorlat alatt minden hivatalos *munkától szabad* legyen a lelkigyakorlatozó és csak Istennek és lelkének éljen. Ujságot olvasás, levelezés, telefonbeszélgetés az otthoniakkal és hasonló dolgok természetüknél fogva ellenkeznek a lelkigyakorlatban annyira szükséges magánnyal. Ezt a magányt bizonyos mértékben még azoktól is meg kell kívánni, akik nem végeznek zárt lelkigyakorlatot. Legalább mérsékeljék a beszédet, elszórakozást, külső munkát. Zárt lelkigyakorlatban pedig, ha igazán a szükség kívánja, csak engedéllyel írjanak vagy olvassanak levelet.

A napirend legyen viszont olyan, hogy foglalkoztassa a lelkigyakorlatozót, *nehogy tétlenkedjék* s unatkozzék, ami azután magával hozza a beszélgetésre való hajlamot és csábítást.

Ha egészen a lelkigyakorlatos könyv utasítását követjük és naponta négy, sőt öt elmélkedést végzünk előző negyedórás pontadással vagy olvasással s rákövetkező negyedórás visszapillantással (reflexio), akkor papoknál és szerzeteseknél beleszámítva még a zsolozsmát, nem felszentelt papoknál esetleg a rózsafüzért, fölöslegesnek látszik a napirendre nézve még sok más előírást adni, annál is inkább, mert igen ajánlatos, hogy p. o. egy nyolcnapos lelkigyakorlatnál az egész lelkigyakorlatos könyvet újból átolvassuk eredeti szövegében. Ezt, valamint az esetleg kijelölt olvasmányokat Krisztus követéséből vagy — szerzetes személynél — a szerzet szabályaiból a szabadidő alatt végezhetjük. A még fennmaradó időt méltán saját belátásunk szerint használhatjuk fel.

Ha azonban az elmélkedések a pontadással együtt csak egy-egy órát tesznek ki, akkor több idő marad, s így indokolt dolog lehet, hogy még más gyakorlatokat (szentséglátogatás, olvasás, keresztút, rózsafüzér) is felvegyünk a napirendbe. A napi kettős lelkiismeretviz-

sons geht es ihnen ebenso.“ (Dr. Julius Baumann, ²Wille und Charakter. Eine Erziehungslehre auf moderner Grundlage. Berlin, 1905. S. 55.)

gálás természetesen mindig beletartozik a szentgyakorlatos napirendbe.

Hogy az egyes gyakorlatokra (olvasás stb.) külön meghatározott időtartamot s időpontot állapítunk-e meg, hogy a szentséglátogatások közösek legyenek-e, vagy egyenként végezze-e mindenki belátása szerint, az ismét a lelkigyakorlatozók egyéni körülményeitől, lelki beállítottságuktól, a lelkiéletben szerzett önállóságtól függ. Általánosságban, minél járatosabb s önállóbb már valaki a lelkiéletben, annál kevésbé szükséges számára a napi- rendet minden kis részletében előírni, hanem sokat saját belátására, a lelkében tapasztalt indításokra és szükség- letekre lehet bízni.

2. Ez vonatkozik az *olvasmányok* megválasztására s kijelölésére is. Szent Ignác az első héten nem is tesz említést külön olvasmányról, a második héttől kezdve az evangéliumoknak, Krisztus követésének, a szentek életének olvasását ajánlja. Nincs kizárva azonban, hogy az első hét alatt is olvassunk valamit Krisztus követéséből. De az olvasmányok olyanok legyenek, hogy inkább elő- segítsék az elmékedésekben szerzett benyomásokat, elhatározásokat, mintsem hogy azokat zavarják. Azért csak mértékkel kell olvasni s nem szabad az olvasást öncélnak tekinteni, sem azzal elménket kifárasztani. Hasonló dolog áll a jegyzésre nézve is.

Az olvasmányokat tehát szükség szerint vagy a lelki- gyakorlat vezetője írja elő, vagy általános útmutatás szerint a lelkigyakorlatozó belátására bízhatja. Olyanok- nál, akiknek lelkiélete még nem elég mély s az elmél- kedésben s gondolkodásban is járatlanabbak, még ha zárt lelkigyakorlatot végeznek is, az olvasást illetőleg nagyobb szabadságot lehet engedni, nehogy a szabadidőt hiábavaló dolgokkal vagy esetleg beszélgetéssel elfecsé- reljék.

3. Az egészen szigorú zárt lelkigyakorlatokban az elmékedéseken kívül, ha nem is minden nap, de mégis olykor konferenciát is szoktak tartani akár a lelkigyakorlatos könyv egyes részeinek magyarázatául (szabá-

lyok, utasítások stb.), akár a lelkiélet egyes pontjairól (erények stb.), vagy esetleg a szerzetesi kötelemről és szabályokról, vagy a lelkigyakorlatot végző közösség sajátos munkaterületéről (tanítás, nevelés, betegápolás, kongregáció stb.), vagy általában az állapotbeli kötelességekről. Kevésbé szigorú lelkigyakorlatoknál némelyek a harmadik elmélkedés helyett kora délután, amikor a lélek úgyszólván kevésbé friss, *megfontolást* szoktak tartani, melyben ugyancsak egyes állapotbeli kötelességekről vagy erényekről elmélkednek könnyebb alakban (*consideratio*).

Nagyobb engedmény már, ha naponként nem négy, hanem csak három elmélkedést tartunk. Különös ok nélkül zárt lelkigyakorlatokban ezt a szokást nem kell meghonosítani.³

4. Még egy gyakorlati kérdés merülhet fel a napi-
rendet illetően: *ki határozza meg a lelkigyakorlatok rendjét?* — Első pillanatra a válasz világosnak látszik: a lelkigyakorlat vezetője. Nincs is erre nézve kétely, ha a vezető maga szervezi meg a lelkigyakorlatot s mint külön csoport, akár más házban vagy zárdában is, függetlenül a zárda vagy a ház rendjétől végzik lelkigyakorlataikat. Más azonban a helyzet, ha valakit egy meglévő közösség (zárdá, iskola) részére felkérnek a lelkigyakorlat vezetésére, vagy ha valamely lelkigyakorlatos intézmény (szentgyakorlatos ház) keretében adunk lelkigyakorlatot. Mindkét esetben a lelkigyakorlatok vezetőjének a közösség vagy az intézmény hagyományos szokásaira okvetlenül tekintettel kell lennie, s hacsak a szokásos rendben a szentgyakorlatok szellemétől és módjától nyilvánvaló eltérést nem fedez fel, alkalmazkodnia kell a szokásokhoz. Hiszen minden szerzetnek, közösségnek megvannak már a maga tradíciói, szokásai,

³ Némely helyen eredménnyel vezették be az ú. n. kérdések feltevését és megoldását az esti órákban. Ez alkalmat ad arra, hogy a lelkigyakorlatosok kételyeiket előadhassák és sok dologban tájékozódjanak. Csak arra kell ügyelni, hogy ez a lelkigyakorlatos magánynak ne ártson.

továbbá a lelkigyakorlatok alatt is a szerzet szabályai által előírt napirendet meg kell tartani, a szentgyakorlatos házakban pedig szintén régi tapasztalatok alapján állapították meg a napirendet. Ezt egyszerűen mellőzni az egyes lelkigyakorlatok vezetője nincs feljogosítva. A részleteket illetőleg azonban, s ami nem ütközik a szokott napirend sarkalatos pontjaiba, a vezető számára méltányos szabadságot kell engedni. Mindenesetre, ami magához a lelkigyakorlat irányításához tartozik, az a vezető hatáskörébe esik — mindig annak a közösségnek szellemében, mely őt a gyakorlat vezetésére felkérte, s annak a célnak érdekében, melynek elérésére meghívták. Ezért a lelkigyakorlatot megelőzőleg a vezető elé kell terjeszteni a napirendet s meg kell őt kérdezni, nincs-e esetleg a szokásos napirend ellen észrevétele.

Más beállítások

Általános elv és tapasztalati igazság, hogy a szentgyakorlatok annál nagyobb eredménnyel járnak, minél hivebben ragaszkodunk Szent Ignác módszeréhez, melyet a lelkigyakorlatos könyv élénk tár. Ezt a ragaszkodást Szent Ignác módszeréhez nem szabad azonban helytelenül és szolgailag értelmeznünk.

1. Már említettük, hogy ez a ragaszkodás nem jelenti azt, hogy a pontokat szárazon adjuk s oly röviden, hogy az elmélkedésben járatlanok voltaképp semmi lelki hasznot sem merítenek azokból. Minél önállóbb valaki a lelkiéletben, annál kevésbé szorul rá természetesen, hogy neki a pontokat mintegy szájába rágjuk, de viszont semmiesetre sem előnyös még rövid pontoknál sem, hogy azok ízetlenek és semmitmondók legyenek. Szent Ignác és a nagy lelkigyakorlat-vezetők: Fáber, Roothaan bizonyára nem így adták a pontokat. Az sem helyes, ha az elmélkedés pontjait egyszerűen felolvassuk. Jegyzetek a pontadásnál olykor hasznosak lehetnek, nehogy valami fontos dolgot véletlenül kihagyjunk, s nem baj, ha a jegyzet támogatja emlékezetünket; de pusztá felolvasás nem megfelelő, sőt a teljesen szabad előadás, ha emlékezetünk eléggé biztos, a legjobb.

Nem lehet szigorúan előírni, hogy zárt lelkigyakorlatoknál szemünket egyáltalán a hallgatóságra ne vessük. Ezt a körülmények és a vezető egyénisége határozza meg. Mindenesetre szerénységnek és illedelemnek, szent komolyságnak és Istennel való telítettségnek kell kisugározni a vezető egész személyéből. Ez azonban nem zárja ki az elevenséget, főleg olyanoknál, akiknek már természete is ilyen.

2. De nemcsak a pontok rövidségét illetőleg nem szabad félreértenünk a lelkigyakorlatos könyv utasításait, hanem az *elmélkedések formáját* illetőleg sem.

Nem szükséges, hogy a fundamentum igazságait, a bűnről, a poklóról, Krisztus Királyról, a Két Zászlóról, a Megtestesülésről stb. szóló elmélkedéseket mindig ugyanabban az alakban adjuk, amint az a lelkigyakorlatos könyvben le van írva. Igaz ugyan, hogy ahányszor csak figyelemmel olvassuk a szentgyakorlatos könyv szövegét, mindannyiszor új meg új mélységeket fedezünk fel, új meg új meglátásokkal gazdagodunk, s azért voltak nagy lelki emberek, akik mindig csak a lelkigyakorlatos könyv szövege szerint végezték évi szentgyakorlataikat. De ha másokra tekintünk, akiknek a szentgyakorlatokat adjuk, sőt esetleg saját magunkra is tekintettel vagyunk, akkor az állandó, formaszertinti ismétlése ugyanazoknak az elmélkedéseknek esetleg megszokottá s azért már kevésbé hatásossá teheti azokat. Ezért semmiképpen sem ellenkezik a lelkigyakorlatok szellemével és a Szent Ignác-féle módszerhez való ragaszkodással, hogy az elmélkedéseknek változatosság kedvéért új beállítást adjunk, hacsak a dolog lényege változatlanul megmarad. A dolog lényege pedig az, hogy a fundamentumnak, főleg az indifferenciának, s az egyes hetekben is az alapvető elmélkedéseknek központi gondolatát és jelentőségét bármely alakban s beállításban is élesen kiemeljük és a lelkigyakorlatok által elérendő célnak megfelelően egymással összefüggésbe hozzuk, hogy az egész szentgyakorlat lélektani szerkezete s felépítése csorbát ne szenvedjen.

Lehet a lelkigyakorlatnak, a hallgatóságot vagy az egyházi év szakát vagy valami más külső körülményt szem előtt tartva (p. o. eucharisztikus szentév, készület a felszentelésre, fogadalomra stb.), külön színezetet adni: eucharisztikus lelkigyakorlat, Jézus Szíve-lelkigyakorlat stb. Lehet az egész lelkigyakorlatot valamely vezérgondolat körébe beállítani, lehet neki liturgikus színezetet adni. Mindez nem ellenkezik a szentgyakorlatok szellemével, hacsak azok lényegét nem érintjük.

Általánosságban elvként állíthatjuk fel: ha saját magunk először végzünk lelkigyakorlatot vagy mások-

nak először adunk, ragaszkodjunk külsőleg is egészen a szentgyakorlatos könyvhöz. Mindenkinek egyénisége elég változatosságot biztosít, hogy nem ugyanúgy fejt ki még magának a lelkigyakorlatos könyvnek szövegét sem, mint más, s így újszerű lesz a lelkigyakorlat azok számára is, akik azokat talán már többször végezték. Ha másod- vagy harmadízben adjuk azokat ugyanannak a közönségnek, akkor már kívánatos, hogy az elmélkedéseket új beállításban adjuk.

Egészen helytelen dolog lenne azonban, ha szorosan vett lelkigyakorlatokról van szó, nem pedig másféle lelkimagányról, hogy elmélkedéseket adjunk pusztán csak valamely hittitkokról, p. o. az Oltáriszentségről, vagy Szűz Máriáról, vagy Keresztes Szent János misztikájáról stb. Ez már nem volna a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatnak új beállítása, hanem egyáltalán nem volna Szent Ignác-féle lelkigyakorlat. Másféle lelkimagányban, p. o. fogadalomújítás előtt, eucharisztikus triduumok alkalmával minden hátrány nélkül, sőt sok előnyvel lehet hittitkokról is különféle alakban elmélkedni, de a szigorúan vett lelkigyakorlatokban, melyek mindig közvetlenül az életreformot, a lelki megújulást célozzák, ez nem célravezető, sőt ellenkezik a lelkigyakorlat természetével. A szorosan vett lelkigyakorlatoknak a menete szigorúan körvonalazva van.

3. Igaz ugyan, hogy magának a pápának szavai szerint vannak *másféle lelkigyakorlatok* is, melyek nem követik szigorúan Szent Ignác módszerét. Ezeket a lelkigyakorlatokat, melyeket egyes közösségek, mindegyik a maga szellemében és hagyományai szerint végeznek, nem lehet kifogásolni. Hogy azonban ezeket igazán lelkigyakorlatoknak nevezhessük, szükségkép kell, hogy a lelki megújulást célozzák. Ellenkező esetben — amint azt már a könyv első részében kifejtettük — nem nevezhetjük valóságban lelkigyakorlatoknak. Az egyes lelkigyakorlatos módszerek közt pedig ugyancsak a pápa szavai szerint legjobb a Szent Ignác-féle módszer. Ennek még az az előnye is megvan, hogy mindenkire alkal-

mazható, amint azt szintén könyvünk első részében kifejtettük, míg másféle lelkigyakorlatok a legtöbb esetben bizonyos sajátos lelkiséget tükröznek vissza, mely nem terjed ki az Egyház egyetemességére. Azért ajánlja a szentatya a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatokat minden rendű és rangú híveknek egész általánosságban.

Nem is kell külön említenünk, hogy nem ütik meg a lelkigyakorlat mértékét azok az előadások vagy elmélkedések sem, melyek pusztán példák elmondását tartalmazzák, esetleg hozzáfűzött rövid alkalmazással, de az igazságokat magukat, melyek a lelkigyakorlatok gerincét alkotják, csak gyengén érintik. Nem a kellőképp alkalmazott illusztráció ellen szólunk, az ellen sem, hogy egy lelkigyakorlatos igazságot jól megválasztott példázat vagy hasonlat keretében tárgyaljunk, hanem az ellen, hogy az egész elmélkedés pusztán példák elmondásából álljon az igazságok komoly hangsúlyozása s kidomborítása, a lelkekbe való belevésése nélkül. Természetesen minél értelmesebb, lelkileg képzetesebb, elmélyültebb a lelkigyakorlatozó, annál jobban tud magával az igazsággal foglalkozni s annál kevésbé szorul rá az illusztrációk keretezésére; viszont p. o. gyermekeknél nem is lehet az igazságokat példák és hasonlatok nélkül előadni.⁴ De már a megletebb ifjúság is megkívánja, hogy necsak meséket tárjunk eléjük, hanem adjuk be nekik az igazságokat a maguk mivoltában.

⁴ Lásd: *Czapik*, Gyermeklelkigyakorlatok.

Lelkigyakorlatok egyes csoportoknak

A lelkigyakorlatos könyv általánosságban a lelkiélet magaslataira törekvő embert tartja szem előtt, aki magát feltétlenül és megalkuvás, megszorítás nélkül Isten szolgálatára akarja adni. De azért már az utolsó három annotációban különféle csoportokról is szól, melyeknek nem a teljes lelkigyakorlatot, hanem annak csak részét, vagy a teljeset ugyan, de más beosztásban lehet adni.

Szent Ignác ugyanis felismerte a nem teljes lelkigyakorlatoknak is nagy hasznát a lelkekre nézve, s buzgalmának a lelkek iránt nem tett volna eleget, ha csak a lelkek elitjének akarta volna juttatni a szentgyakorlatok nagy előnyeit a többiek teljes kizárásával. Azért adja meg a módját annak, hogyan lehet a lelkigyakorlatokat tágabb területen is gyümölcsöztetni.

Ez a gondolat vezette már kezdet óta azokat, akik a szentgyakorlatokat másoknak adták s a lelkigyakorlatos mozgalmat megindították s terjesztették. Lehetőség szerint minden állást és osztályt, nemet és kört részesíteni akartak a szentgyakorlatok nagy lelki előnyeiben. Így jöttek létre a különféle lelkigyakorlatok papok és szerzetesek, férfiak és nők, a kétnembeli ifjúság, munkások, képviselők, orvosok, művészek, írók, kongreganisták, más egyesületek és társulatok részére. Külön lelkigyakorlatot tartanak a katolikus akció vezető férfiai vagy a női mozgalmak megszervezői számára. Hiszen a lelkigyakorlatok így alkalmazkodnak legjobban Szent Ignác elgondolásához, mely szerint a lelkigyakorlatokat egészen a gyakorlatozó egyéniségéhez, állásához, külső körülményeihez és belső adottságaihoz kell alkalmazni. A külön csoport-lelkigyakorlatok mintegy az illető csoport adottságaihoz, lelkiségéhez, kötelességeihez és kö-

rülményeihez alkalmazkodnak s így mérik a lelkigyakorlatok igazságait. Ebben valami rokonság mutatkozik a Mária-kongregációk elgondolásával.

Nem lehet feladatunk most, hogy az egyes csoportoknak adandó lelkigyakorlatok részletes és sajátos jellegét kifejtjük és a legkisebb gyakorlati utasításokba is belebocsátkozzunk. Itt a részletező szakirodalomra kell utalnunk olvasóinkat.⁵ Jelenleg csak nagy általánosságban akarjuk vázolni az egyes csoportoknak adandó szentgyakorlatok sajátos követelményeit.

1. Elsősorban felmerülhet a kérdés, hogy kiknek s *mit* lehet adni a lelkigyakorlatokból. Nem annyira az állás mint ilyen s a külső körülmények jönnek itt tekintetbe, mint inkább a személyek értelmi s főleg lelkeségi foka. A teljes lelkigyakorlatot éppúgy lehet papnak, szerzetesnek, mint világinak adni, ha megvannak benne azok a feltételek, melyek a teljes lelkigyakorlat eredményes, gyümölcsöző végzésére elengedhetetlenek: egyrészt bizonyos értelmi fok, másrészt a vágy és eltökélt szándék a magasabb tökéletességre törekedni. Viszont ha ezek a feltételek, főleg az utóbbi hiányoznak, akkor senkinek a nevezett csoportokból a teljes szentgyakorlatot adni nem lehet. Hiábavaló időpazarlás és eredménnyel nem kecsegtető kísérletezés lenne.

2. Mégis felmerülhet a kérdés, vajjon p. o. *gyermeknek* egyáltalán lehet-e, kell-e lelkigyakorlatokat adni. Erre a válasz világos: mivel nem rendelkeznek még az értelem ama fejlettségével, mely a szorosán vett lelki-gyakorlat végzéséhez szükséges, azért csakis nagyon analóg értelemben lehet szó náluk lelkigyakorlatokról. Egy-egy mese vagy példa beállításával s annak nyomán kell nekik beadni az örök igazságokat. Igazi elmélkedésről s azért zárt lelkigyakorlatokról náluk szó sem lehet.⁶

3. Hasonló dolgot, de már bizonyos megszorítással kell mondanunk a zsengébb korú *ifjúságról*. Azért egy-

⁵ Lásd: *Harrasser, Exerzitienleitung* S. 154—210.

⁶ Lásd: *Czapik, Gyermeklelkigyakorlatok*.

általán helytelen dolog lenne p. o. iskolákban a 10—13 éves fiúkat vagy lányokat a 15—20 évesekkel egybefogni lelkigyakorlatok végzésére. Egészen más a fiú vagy leány lelki beállítottsága a serdülő kor előtt és után, mások élményeik, tapasztalataik, értelmiségük foka, stb. Igen kinos a lelkigyakorlatot adó számára ilyen „vegyes” közönség előtt beszélni. Az érettebb ifjúságnál azonban szó lehet már, legalább is kellő kiválasztás esetén, szorosán vett zárt lelkigyakorlatokról is. A tapasztalat igazolja.

Az ifjúsági lelkigyakorlatoknál meg kell még jegyeznünk, hogy a formát és módot tekintve ez nem lehet olyan, mint a felnőttek lelkigyakorlata. A lelkigyakorlatot adónak az ifjúság lelkéhez, érdeklődéséhez, eszményeihez, lélektanához alkalmazkodnia kell, éspedig máskép a fiúknál, máskép a lányoknál, főleg a serdülő kortól kezdve. Jó ifjúsági lelkigyakorlatot adni mindkét nembeli ifjúságnak külön adomány.

4. Egészen külön említést érdemelnek a *munkás-lelkigyakorlatok*. Ezekre más országokban nagy súlyt fektetnek, p. o. Belgiumban, Hollandiában, Franciaországban, Németországban. A fődolog, hogy ezek során katolikus szellemi munkásvezéreket képezzünk s általuk megnyerjük a munkástömegeket. Azért szükségés, hogy ezekben a lelkigyakorlatokban a lelki képzéssel a helyes katolikus szociális képzést is összekapcsoljuk. Igen sikeres kezdeményezés mutatkozott e tekintetben hazánkban a KALOT vezetőképző kurzusaiban. Ez főleg napjainkban oly égetően szükséges.

5. Mivel mondhatni minden az Egyházban a klérus lelki magaslatának fokától függ, azért oly fontosak a *papi*, s azt megelőzően a *szemináriumi* lelkigyakorlatok. Ezek ne szorítkozzanak pusztán az ú. n. első hét elmélkedéseire, mert ha valakitől, úgy a papoktól és papnövénydekektől kell megkívánnunk, hogy a lelkiélet és apostoli buzgóság magasabb fokozataira törekedjenek. Ezt a buzgóságot és törekvést már a papi hivatásra való készület kezdetén lelkükbe kell önteni és az évek során a lelki-

gyakorlatok alkalmával bennük élesztgetni, fenntartani. Nagyon kívánatos, hogy papok legalább olykor több mint háromnapos: öt-, sőt nyolcnapos lelkigyakorlatot is végezzenek. Igen helyes dolog, ha világi, sőt más szerzetbeli papok is külön kiképezik magukat a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatok adásában s e célból 30 napos lelki-gyakorlatot is végeznek. Természetesen elsősorban saját lelkük tökéletesítésére.

6. Az *apáca*-lelkigyakorlatok is fontosak. Hiszen sok szerzetesnőre nézve, főleg akik az aktív élet forgatagában állnak (iskola, betegápolás, misszió), ez az egyedüli szaka az évnek, amikor huzamosabban lelki dolgokkal, saját lelkükkel foglalkozhatnak s mintegy megpihenhetnek. Azért nyujtsuk nekik ez alkalommal a legjobb lelkítáplálékot s erősítsük őket az év munkáira, küzdelmeire, próbáira.

7. Való-e a Szent Ignác-féle lelkigyakorlat *szemlélődő* szerzeteseknek is? Mivel a misztikának és a szemlélődő életnek, ha nem akar eltévedni, a szolid aszkézis, önmegtagadás, erénygyakorlat s keresztszeretet talaján kell állnia s az Isten akarata iránti áhitatból, a hűséges és nagylelkű Krisztus-követésből kell kisarjadnia s táplálkoznia, ennek pedig épp a Szent Ignác-féle lelkigyakorlat a legjobb iskolája, azért ez az iskola kitűnő vezető a misztikus, a szemlélődő élet utain is.⁷

Már említettük, hogy a szellemek megkülönböztetéséről szóló szabályok, de sok egyéb dolog is a szentgyakorlatokban a misztikus élet csiráit rejti magában. Mindenestre ha szemlélődő személyeknek adjuk a lelkigyakorlatokat, sajátos hivatásukra tekintettel kell lennünk. Ne mulasszuk el azonban a lelkigyakorlatok kapcsán a szemlélődő életnek nagy apostoli hivatására is rámutatni, amint ezt a misztikus élet tündöklő példaképen, Avilai Nagy Szent Terézén oly egyedülálló módon megvalósítva látjuk.

⁷ Lásd: XI. Pius, Mens nostra.

8. Leginkább azonban az *apostoli* hivatások bölcsője és ápolója, ereje és tökéletesítője a Szent Ignác-féle lelkigyakorlat, akár papi, akár világi apostolokról, férfi- vagy női apostolokról van szó. Ezeknek külön képzője és iskolája a szentgyakorlat. Ezek találják meg azokban leginkább lelkük táplálékát s az igazi anyatejet, melyből egész lelkük, életük táplálkozik. Adjuk nekik ezt a tejet bőségesen, tisztán, hamisítatlanul, amint Szent Ignác lelkéből árad!

Rekollekcíók

A lelkigyakorlatok a lelkiélet iskolája. A rendes iskolákon kívül vannak azonban ismétlőiskolák is. Ilyen ismétlőiskola a rekollekción, vagyis az egynapi magányba való visszavonulás, hogy a szentgyakorlatok eredményét, gyümölcsét biztosítsuk.

A rekollekción különféle időközökben történhetik. Szó lehet privát vagy közös, zárt vagy nem zárt jellegű rekollekciónról. A rekollekciónak egyik faja a háromnapos visszavonultság fogadalomújítás előtt, amint az sok szerzetben szokásban van. Másik faja az ú. n. havi rekollekción, melyet szintén sokan végeznek. Olykor a jó halálra való készület napjának is nevezik s külön színezetet ölt.

A rekollekciónak általában célja, hogy visszapiantunk a lelkigyakorlatok óta vagy az utolsó rekollekción óta lefolyt időre, megvizsgáljuk magunkat, hogyan teljesítettük jófeltételeinket, milyen akadályok, nehézségek, veszélyek mutatkoztak, hogyan kell magunkat a jövőre nézve felvérteznünk. A rekollekción általában egy elmélkedésből áll, mely a lelki buzgóságra ösztönöz s valamiképp összefügg a lelkigyakorlatokkal; továbbá lelkiállapotunk megvizsgálásából tágabb értelemben vett lelkiismeretvizsgálat alakjában (*consideratio status animae*), vagy esetleg kötelességeink, lelkigyakorlatos feltételeink, jegyzeteink megfontolásából. Esetleg külön elmélkedést végzünk még a halálra való készülettel kapcsolatban.

Némely országban a rekollekción egyházmegyénként meg vannak szervezve azok számára, akik a lelkigyakorlatos házakban zárt szentgyakorlatokat végeztek. Ez főleg akkor fontos, ha a lelkigyakorlatozók nem minden évben végeznek szentgyakorlatokat. Így legalább

egy rekollekciós napra összejönnek, meggyónnak és közös szentáldozáshoz járulnak. Nagyon kívánatos, hogy hazánkban is egyházmegyénként ezeket a rekollekciós napokat megszervezzük azok számára, akik nem vehetnek részt minden évben zárt lelkigyakorlatokban. Ahol azonban minden évben nyilvános lelkigyakorlatokat tartanak, s ezeken résztvehetnek mind, ott ezek a nyilvános lelkigyakorlatok némileg pótolják a rekollekciós napot, bár utóbbiak jobban egybefűzik azokat, akik már zárt lelkigyakorlatokon résztvettek, így jobban segítik elő a lelkigyakorlatos mozgalmat.

Nagy jelentősége van főként a papok számára tartott rekollekciós napoknak. Ezeken alkalom nyílik, hogy a papság könnyen és megfelelő időközökben elvégezhesse szentgyónását és a lelkiéletben megújuljon. Azért egyházmegyeszerte meg kellene ezeket szervezni. Némely egyházmegyében meg is van már a szervezet.

A rekollekciós mozgalom a lelkigyakorlatos mozgalom kísérője és betetőzője.

Búcsúk

A lelkigyakorlatok alkalmával főleg háromféle teljes búcsút nyerhetünk.

1. Az első teljes búcsú magával a *lelkigyakorlat végzésével* van összekötve. Feltétel: gyónás, áldozás és imádság a pápa szándékára (egy Miatyánk, Üdvözlégy, Dicsőség). A lelkigyakorlatok hossza nincs meghatározva. Ez a búcsú még az egynapos halálra való készület gyakorlatával is elnyerhető.

2. A második teljes búcsút azok nyerik el, akik legalább öt elmélkedésen résztvettek és jelen vannak, amikor a vezető a *pápai áldást* adja. A feltételek egyébként ugyanazok: gyónás, áldozás, imádság a pápa szándékára.

Ez a két búcsú különbözik attól a kettőtől, melyet népmissziók alkalmával lehet elnyerni. A népmissziónál a pápai áldással összekötött teljes búcsút mindnyájan elnyerik, akik jelen vannak, gyóntak, áldoztak és a pápa szándékára imádkoznak, nem tartozik azonban a feltételek közé, hogy bizonyos számú szentbeszédet meghallgattak legyen. Viszont a misszióban való részvétellel mint ilyenekkel összekötött teljes búcsúban csak azok részesülnek, akik legalább öt szentbeszédet meghallgattak. Némileg tehát a fordítottja érvényes a missziónál, mint a lelkigyakorlatnál.

A pápai áldást a lelkigyakorlat vezetője osztja, de erre felkérhet más valakit is, aki őt méltóságban megelőzi.

3. A harmadik teljes búcsút a szentgyakorlat utáni *40. napon* lehet elnyerni, ha közben mindennap a lelkigyakorlat vezetőjétől megjelölt imát a szentgyakorlatos feltételekben való állhatatosságért elvégezzük s a negyvenedik napon meggyónunk, megáldozunk és a pápa

szándékára imádkozunk (egy Miatyánk, Udvozlégy, Dicsőség). Azonkívül a negyven nap mindegyikén 200 napi búcsút nyerünk.

Ezek a búcsúk a *jézustársasági* atyák által vezetett lelkigyakorlatokra érvényesek.

A *Szent Domonkos-rendi* atyák által vezetett lelkigyakorlatoknál:

1. Teljes búcsú a rendes feltételek mellett, ha legalább három teljes napot töltenek a lelkimagányban.

2. Teljes búcsú a pápai áldással kapcsolatban (mint fent.)

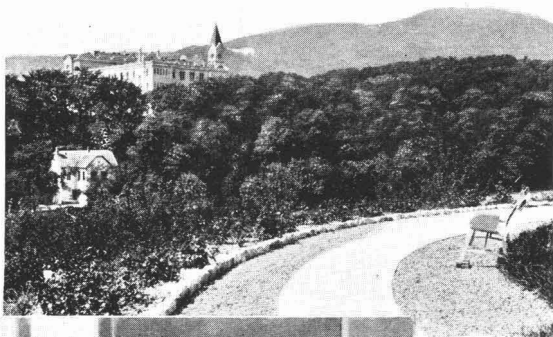
Ferences atyák által vezetett lelkigyakorlatoknál: ugyanúgy, mint a Szent Domonkos-rendieknél. De 10 évi búcsúban részesül az is, aki havonta egy napot tölt lelkimagányban.

Kármelita atyák által vezetett lelkigyakorlatoknál: úgy, mint a jézustársaságiaknál 1. és 2. Azonkívül mindenegy es előadáson való részvételnél hét évi és ugyanannyi negyven napi búcsú.

Lazarista atyák által vezetett lelkigyakorlatoknál: ugyanúgy, mint a jézustársaságiaknál 1., 2. és 3. pont alatt. Továbbá hét évi és hét negyven napi búcsú mindenegy misziós beszéd meghallgatásánál. Akik pedig a lelkigyakorlatban vagy misszióban résztvettek s utána 7 egymást követő vasárnap a Szentháromság, a Boldogságos Szűz és Páli Szent Vince tiszteletére szentgyónáshoz és áldozáshoz járulnak s egy templomot meglátogatnak, hét évi és hét negyven napi búcsút nyernek mindenegy alkalommal, a hetedik vasárnapon pedig teljes búcsút.

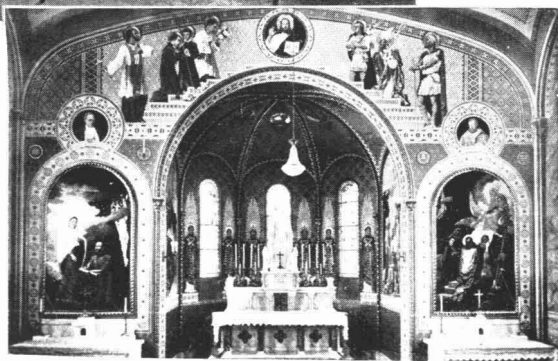
(Az itt felsorolt lelki előnyöket az illető szerzetek előljárói közölték a könyv szerzőjével.)

*Manréza Jézus
Szíve lelki-
gyakorlatos ház
a Zugligetben.*

*Szoborészlet
a Manrézából.*

*Szent Ignác
Manrézájában.*

FÜGGELÉK

A szentgyakorlatok az erő forrása

Csendes, későnyári délután borul rá a Zugligetre. A 81-es villamosról sok férfi száll le a Szarvas Gábor-úti megállónál és kis közön át a Labanc-út felé irányítja lép-teit. Ott, az erdő szegélyén hatalmas épülettömb ragadja meg figyelmét, melynek homlokzatára az egyszerű, de sokatmondó szó van ráírva: Manréza, Jézus Szíve férfilelkigyakorlatos ház. A kápolnarész homlokzatán pedig a dedikáció: Cordi Christi Regis — Krisztus Király Szívének.

Mit keres ez a férfisereg itt, ebben az épületben? Miért hívják Manrézának? Mi az a lelkigyakorlat, melynek végzésére épült ez a ház?

Gyönyörű rálátás nyílik lapos tetejéről az alatta a távolban elterülő fővárosra. Csak messziről látszanak Budapest épületei, palotái, bérházai, templomai, gyárké-ményei, bankházai, nyomortanyái.

A férfiak jönnek, egyesével, kettesével. Először kis cellájukba mennek és elrendezkednek, majd megtekintik a házat és a lapos tetőről a gyönyörű kilátást. Elfelejteni jöttek — elfelejteni az alattuk elterülő fővárost, az üzle-tet, a hivatalt, a gyárat minden gondjával, sürgésével-forgásával, — de nem egy pohár borban, nem egy mulatóhelyen, nem is egy kiránduláson, hanem a lelki-magányban, egy lelkigyakorlaton, melyből felfrissülve, új erőt merítve akarnak visszatérni az életbe, ahonnet jöttek. Nem remeték akarnak lenni, de mintegy a remete otthonából tisztább szemmel akarják látni a világot, hogy visszatérve a magányból, munkásabb munkásai és igazibb megismerői lehessenek az életnek.

— Mi is lesz itt velünk? — kérdi talán, aki először vesz részt ilyen ú. n. szentgyakorlaton.

— Magam sem tudom, válaszol a másik, aki maga is csak jövevény ebben az országban, még nem otthonos Manréza világában. De meghallva beszélgetésüket, odalép egy harmadik, aki már járatos a szentgyakorlatok iskolájában, és izelítőt ad nekik a lelkigyakorlatokról: mily szép, megnyugtató, békítő, erőt adó lesz az, amit nekik nyújtani fognak a három napon át.

Az est már ráborult a zugligeti völgyre, ezer csillag tekint le a lelkigyakorlatozókra, s csillagok fénye kezd derengeni már most is lelkükben.

Megszóal a csengő és vacsorára hív. Itt és vacsora után barátságos ismerkedés: mindnyájan egy közös célért jöttek, nem olyanért, melynek megvalósítására a világban szoktak szövetkezni az emberek, itt mindnyájan keresnek valamit, ami a földi érdekeken túl van, valami mélyebbet, valami múlhatatlant, valamit, ami nem e világból való — lelküket, Istent, az élet értelmét, az örökkévalóságot. Ez a gondolat hozta őket ide.

Ismét megszóal a csengő, és a lelkigyakorlatozók csoportja a kápolnába lép. Itt megszóal a Veni Sancte hangja és a Szentlelket hívja le rájuk.

„Jöjj, Szentlélek, töltsd be híveid Szívét” — imádkozák, éneklük, s talán soha így szíven nem találta ez az imádság a férfit, mint most, mikor először van itt, hogy háromnapos magányban számot vessen magával és az élet legfontosabb, leghűsbavájóbb, legkomolyabb kérdéseivel.

Imádság és szentségi áldás után az előadóterembe vonulnak. Csendben várnak. Belép a páter, a szentgyakorlatok vezetője. Mindenki rá tekint, látni akarja azt, akinek mintegy kezébe van letéve e három napon át lelke. Ajkáról várja az első szót. Miről beszél? Lélekről, halhatatlanságról, túlvilági életről, a földi élet mulandóságáról, próbajellegéről, a vallás szükséges voltáról, életreformról: megnyitja lelki szemük előtt a szentgyakorlatok perspektíváit, programját. Az élet

nagy kérdéseiről szól, azokról, melyekről talán sohasem gondolkoztak még komolyan, melyeknek talán még fontosságát, életbevágóságát sem ismerték meg. Ez a bevezető.

Reggel pontos időben felkelés, imádság, szentmise. Majd következik az első igazi szentgyakorlatos elmélkedés. A vezető a teremtésről és az ember rendeltetéséről szól. Országgyűlési képviselők hallgatják, akiknek lelke kint az életben éppen a politika napi eseményeibe merült el. Itt ismerik meg, hogy a politika érdekein túl van valami, ami még sokkal égetőbb fontosságú, mint bármely politikai vagy társadalmi probléma, van valami, aminek az életet még a politikában is irányítania kell, valami sarkcsillag az örökkévalóság egén, melyre a politikusnak, az államférfinak, a miniszternek is fel kell tekintenie, ha az élet hajóját nem akarja zátonyra vinni vagy örvénybe sodorni: az örök cél, az ember rendeltetése. — Munkások hallgatják, akiknek örök célul csak a szocialista államot festették oda lelkük elé, akiket Marx és Lenin elvei megtévesztettek, akik szemében eddig az ég csak angyalok és verebek számára létezett. — Ifjak, tisztviselők, tanárok, orvosok, művészek és írók hallgatják: egy közös céljuk van, az ember örök rendeltetése. Ez a „fundamentum“, melyre egyedül lehet biztosan emberélelet felépíteni, emberéleletet, melynek vége nem a halál ködében foszlik szét, hanem átnyúl az örökkévalóság fényébe.

Tovább szól az elmélkedés a teremtett dolgok rendeltetéséről, s mintegy pillanat alatt fellebben a fátyol, mely eddig a lélek tisztánlátását eltakarta: minden teremtett dolog csak eszköz és egyedül csak eszköz az örök cél elérésében: Isten szolgálatában és lelke üdvözítésében. Pillanat alatt ott áll a lelkigyakorlatozó előtt életének egész rendezetlen volta, esztelensége, hiába-
valósága, gonoszsága. Ez az egy elv elegendő az élet-reformra.

Következnek az elmélkedések a bűnről: mert hiszen életünk említett rendezetlensége a legtöbb esetben

bűnbe sodor minket, maga ez a rendezetlenség is sok esetben már bűn. Most a lelkigyakorlat vezetője azt az „emberi gyengeségnek“, megbocsátható kilengésnek nevezett bűnt állítja oda hallgatói elé: mi egyetlen bűn Isten szemében és megítélésében, mi a bűn önmagában, mi következményeiben egyénre és társadalomra nézve, a földön és az örökkévalóságban? Ezek az elmélkedések, melyeket még a földi élet mulandóságáról, a halálról, az iteletről szóló elmélkedések kiegészítenek, a lelkigyakorlatozó tökéletes megtérésére, életének átértékelésére, „új“ életre vezetnek — attól a tudattól kísérve, melyet a vezető páter mindig újból, minden legkomolyabb elmélkedés szigora mellett is hallgatói lelkébe beleönt: hogy a végtelenül irgalmas Isten a legnagyobb bűnöst is szívéhez öleli, ha az őszinte lélekkel hozzá megtér.

A folyosók az atyák cellái előtt benépesednek, a lelkigyakorlatozók egyenként belépnek a gyóntatóhoz, hogy Isten eme megbocsátó irgalmában részesüljenek. Vidámság és béke sugárzik arcukról, amikor az atyák szobáját elhagyják. A keresztségi kegyelem új fényben ragyog lelkükön és visszatükröződik arcukon. Erőt kapnak új életre, Krisztus bátor, öntudatos harcosai lettek a magán- és nyilvános életben.

Erre a feladatra edzik, lelkesítik őket a szentgyakorlatok további elmélkedései. Fellép az isteni Vezér, a királyok Királya, Krisztus, és hív mindenkit a nagy munkára, országának felállítására az emberek lelkében, az egész nagy világon, a közéletben, a tudomány és művészet csarnokaiban, hogy az egész emberiség az ő igazságát megismerje és földön és túlvilágon boldog legyen. Ez a nagy vállalkozás, melyre a lelkigyakorlatozók a további elmélkedésekben felbuzdulnak: államférfiak, munkásvezérek, pedagógusok, katonák, családapák, lelkes ifjak... Krisztus Király maga köré hívja az övéit, s ők követik.

Nincs harc sebek és vér, fáradság és szenvedés nélkül. Erre készíti fel a lelkeket az elmélkedés Krisztus szenvedéséről. Krisztust követni, Krisztusért harcolni

önmegtagadás és szenvedés nélkül: utópia, fából vas-
karika. De viszont a keresztút a feltámadáshoz vezet.
Krisztus megdicsőítésében látja a lelkigyakorlatozó saját
lelki s egykoron testi megdicsőülését is, látja már e
földön az Egyház Golgotájából fakadó mindig új meg új
feltámadást, diadalát ezer üldöző terrorhatalom, áltudo-
mány és álkultúra, gazdasági lehetetlenné tevés és poli-
tikai kisémmizés, szellemi negligálás és alattomos rágal-
mazás, szabadkőművesség és bolsevizmus, vérkultusz és
fajmádás és a pokol összes erősségei fölött, bármilyen
alakban is öltenek testet a világtörténelem színpadján.
Ez ad apostoli bátorságot, erőt, lelkesedést a világi apos-
tolorok szívébe, akik a Manréza szentgyakorlatait elhagy-
ják, akár a gyárak gépeinél állnak majd ismét, akár a
közélet porondján küzdenek, vagy a bársonyszékben
védik meg az Egyház és Isten érdekeit.

S mindez legvégén az istenszeretet remek akkord-
jaiban cseng ki, a tevékeny, az önátadásban és az
Istenért vállalt munkákban megnyilatkozó hamisítatlan
istenszeretetben, mely a szentgyakorlatokra ráteszi a
koronát.

Igy hagyják el emelkedéssel és áldozással lelkileg
táplálva, az örök változatlan Isten igazságának fényében
szemlélve az életet, a szentgyakorlatos házat, hogy Krisz-
tus zászlóját kivigyék és diadalra juttassák az életben.

*

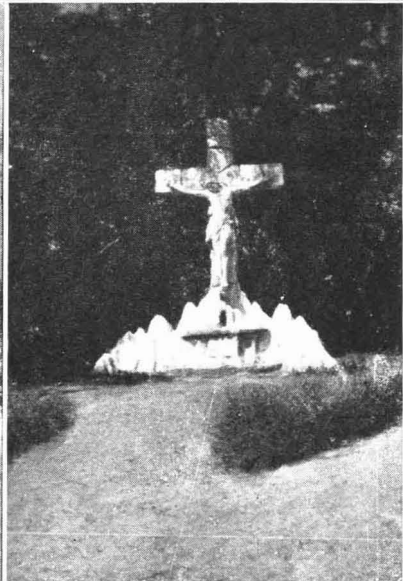
Ha egy lelkigyakorlatozó a szentgyakorlat után az
elmúlt napokra s azok élményeire visszagondolna s kér-
dezné: Mi is volt az, ami életemet oly gyökeresen meg-
változtatta, lelki irányomat oly egészen más vágányokra
terelte, nehezen tudná pár szóval megmondani, mi volt
az az erő, melynek oly áldásos, de egyúttal oly ellenáll-
hatatlan hatása alá került a szentgyakorlatokban. Mi is
ez előtt a kérdés előtt állunk: Mi a lelkigyakorlatok
ereje? Miben rejlik sikerüknek titka? Talán ez a szó meg-
mondja: *Átélt valóság.*

A lelkigyakorlat ugyanis nem valami könyv, akár
a leghíresebb szerzőtől is, melyet olvasunk. Nem szín-

darab, legyen az a lelket minden szálában a legnemesebb és legmélyebbre ható katarzis által megrendítő darab is, melyet csak megnézünk. A lelkigyakorlat átélt lelki valóság. A lelkigyakorlat egy nagy embernek: Loyolai Szent Ignácnak lelkéből magából fakad. Voltakép nagy önvallomás, de egészen más, mint Szent Ágostoné. Minden szó a könyvben egy élettapasztalat. Egészen személyes élmény és mégis személytelen. Ebben különbözik a lelkigyakorlatos könyv a Vallomásoktól. Szent Ignác saját lelki élményeit mintegy objektiválta a lelkigyakorlatos könyvben s másoknak odanyújtja, hogy ők is átéljék. Nem hogy olvassák, hanem hogy átéljék, kiki a maga lelki beállítottsága és szükséglete szerint. Ebben áll a lelkigyakorlatok ereje.

Amit Szent Ignác a lelkigyakorlatos könyvben leírt, azt maga átélte, de ebben minden ember lelki átélését megrögzíti, aki őszintén és lélekkel végzi ugyanazokat a gyakorlatokat. Szent Ignác személye egészen háttérbe szorul a lelkigyakorlatos könyvben, csak itt-ott, a képek és hasonlatok és a szavak erőteljes, tartalomdús rövidsége árulják el a katona-szerzőt; s mégis mindenki észreveszi, aki ezt a könyvet olvassa, s még inkább, aki a szentgyakorlatokat végzi, hogy mindez, ami ott le van írva, átélt valóság, egy lélek eleven élménye. Maga a dolog azonban az emberi lélek egyetemes élete, Istenhez térése, a lelki tökéletesség csúcsára való törtétese. Szent Ignác után ezrek végezték a lelkigyakorlatokat, s mindenki a saját lelkét találta meg azokban. Azért voltak képesek a lelkigyakorlatok egy egész világot megújítani. A nagy egyházi reformnak bölcsője és forrása lettek a 16. században és maradtak napjainkig.

Szent Ignác a pamplonai sebesülés után Loyola várától kezdve, ahol betegen feküdt és volt ideje elmélkedni élete multja s jövője fölött, Manrézán át, melynek barlangjában hónapokat töltött s imával, vezekléssel készült nagy hivatására, egészen teológiai tanulmányáig Párizsban, mindent feljegyzett, ami lelkében végbement. De nem naplószerű érzelmeket, felbuzdulásokat olvasunk

A Jézus Szíve Népleányai péceli női lelkiyakorlatos háza.

feljegyzéseiben, a lelkigyakorlatos könyvben, hanem a lélek legmélyéig ható, a vallás lényegét érintő, az Isten-szolgálatra, Krisztus-követésre vonatkozó tapasztalatait, meglátásait s élményeit. A lelkigyakorlatos könyv tehát nem egy napon, nem is egy év alatt, hanem az évek során át keletkezett, bár lényeges részei Szent Ignác manrézai tartózkodása után már megvoltak.

Az egész lelkigyakorlat négy úgynevezett hétre oszlik, melyet az alapelmélkedés, a „fundamentum” előz meg, ahol Szent Ignác az ember rendeltetését és örök célját s a teremtett dolgok rendeltetését tárja elénk. Az első hét az Istenhez térést tartalmazza, a második a Krisztus-követést, melyet a Krisztus Királyról szóló nagyszerű s átfogó elmélkedés vezet be s az ezt részletező úgynevezett választási elmélkedések a Két Zászlóról, a Három Emberosztályról, az Alázatosság három fokáról szönek át. A harmadik hét, mely Krisztus szenvedésével foglalkozik, a lelkigyakorlatozó megerősítésére szolgál a tett elhatározásokban. A negyedik hét mintegy átalakítja, új színekbe öltözteti az előző hetekben megalapozott és tökéletessé lett lelki életet: a lelki öröm és az apostoli lendület motívumait viszi bele a lélekbe Krisztus feltámadása és megdicsőült földi élete szemlélésével. Az isteni szeretetről szóló elmélkedés pedig mint tetőzet borul rá az egész lelki építményre, de egyúttal életprogramot is tár fel: a tevékeny szeretet életprogramját, a cselekvésben megnyilvánuló szemlélődés örömteljes programját.

Ez a lelkigyakorlat, amint Szent Ignác lelkében megszületett, s amint minden lelkigyakorlatozó lelkében mindig újból lelki valósággá lesz. Ezerszer ismétlődik ugyanaz a lelki processzus és mindig másképp. Mert a gyakorlat nem hoít betű olvasása, hanem tett és élet. Ha az ember a lelkigyakorlatok könyvét pusztán olvassa, talán mint kevésbé értékes valamit félreteszi, annyira egyszerű. De a lelkigyakorlatokat nem olvasni, hanem végezni kell. Csak ez nyitja meg számunkra belső tartalmukat és érezteti velünk hatásukat. Kissé profán

hasonlaltal egy színházi rendező utasításaival hozhatnám párhuzamba a lelkigyakorlatos könyvet. Ezekből az utasításokból még nem láthatjuk a darab nagyszerűségét, csak ha az utasítások szerint el is játsszuk a darabot. Ilyen a lelkigyakorlat is. Elvégzésük tárja fel előttünk igazi tartalmukat.

Vessük fel újból a kérdést: Miben rejlik voltaképp a lelkigyakorlatoknak ereje? A csoportosításban és beállításban. Nem annyira azokban a kisebb jelentőségű, inkább csak módszertani utasításokban, melyeket a Megjegyzések és Adalékok fejezetében s más oktató részekben állít élénk, bár ezek is rendkívüli emberismeretről, tapasztalatról és lelki meglátásról tanúskodnak, hanem inkább a gyakorlatoknak maguknak lényegében. És mi ez a lényeg? Az, hogy Szent Ignác „hallatlan egyszerűséggel, a főre és lényegesre egyedül tekintő összpontosítással, egyenesen és világosan, azt lehet mondani: hűsbametsző, könyörtelen következetességgel tárja élénk a keresztény alapigazságokat, azoknak egész gyakorlati jelentőségét és a belőlük folyó következtetéseket is, és nem ereszi el az embert addig, amíg az ember végleges és döntő választ nem ad önmagának s Istennek arról: belátja-e, hogy ezekből az igazságokból ezek és ezek a következtetések folynak, belátja-e, hogy ezeket okvetlenül s a leghalálosabb komolysággal teljesíteni kell, s akarja-e teljesíteni azokat, igen vagy nem?

Ez és ez az életed célja: ez és semmi más. Hiszed? Akkor ez meg ez következik belőle. Akkor így és így kell élned. Erről s erről örökre lemondanod. Erre s erre magad rászánod. Súlyosan, pörölyütésként, kérlelhetetlenül pattognak a logikai következtetések: tantum quantum, közömbösség minden teremtett dologgal szemben. Még észre sem vetted, mily szörnyű sok és látszólag nagy dolog rejlik e szóban: „minden teremtett dolgok” s már jön is a másik fundamentális igazság: ettől a céltól pedig elfordulni bűn, átok, öngyilkosság és rettenet, és nincs a teremtésben rettenetesebb, mint ez. És még tovább: ennek az elfordulásnak vége a kárhozat. Nem festett,

elképzelt, dantei pokol, hanem igazi, égő, élő és égető. És örök. Nem akarsz ugye martaléka lenni soha? Akkor ezt és ezt kell tenned, de komolyan, végérvényesen, alkudozás és ingadozás nélkül. A fejedet le kell vágatnod, kezedet-lábadat leszaggatnod inkább, mint ezt!

Három sorban le lehet írni ezeket az igazságokat, de roppant akarat kell hozzá, hogy gyakorlatilag is megvalósítsuk és egy élet kell hozzá, hogy az ember végig híven teljesítse azokat. Itt nem szép szavakról vagy érzelmekről van szó többé, nem költeményről, nem szer-tartásról, nem jogi vagy tudományos formulákról, hanem kemény és elalkudhatatlan életprogramról, amelyet a természetfölöttségnek a mindennapi életbe való tökéletes beleillesztése s az örök igazságokba való teljes és maradéktalan elmerültség képvisel.

A szentgyakorlatok második része: Krisztus. Ki ő és mit akar? És mit akar névleg tőlem? Melyik az a királyi út, amelyet ő a maga számára mint legkiválóbbat választott s követett: szegénységben, alázatban, önfeláldozásban? Engem is erre az útra hív. Akarom-e követni? Milyen mértékben? És meddig? És mekkora következe- tességgel?

A harmadik rész lényege: a keresztút. Krisztus útja: a szenvedés, a kereszt és a szégyen útja. Hajlandó vagyok levonni ebből is a következtetéseket? Mik ezek? Hogyan kell azokat életem programjába beleillesztenem?

A negyedik rész: a végső megdicsőülés. Az a biztos hit, hogy a végső győzelem és milyen győzelem! — a mienk; hogy ha a Krisztus-követés nehéz útját járjuk, Krisztus örök diadalában is királyfiúi részt kapunk.

Mily kevés igazság és mily egyszerű! És mégis: ezekben az igazságokban rejlik a keresztény élet és apos- tolkodás minden nagyszerűsége. S éppen azért lélekbe- markoló módszer a lelkigyakorlatok módszere, mert eze- ket az egyszerű igazságokat a maguk középponti hely- zetében, megkerülhetetlen, elvitathatatlan s elodázhatat- lan valóságukban tárják a lélek elé s szinte kényszerítik, hogy lásson, a mélyre hatoljon, magára alkalmazza azo-

kat s a végső, nagy, akár vértanúi hősiességet követelő elhatározásokra gyulladjon. Ez a lelkigyakorlatok ereje. (P. Bangha.)

A lelkigyakorlatoknak nincsen teológiája, mondja H. Bremond és követői. Nem tárnak elének egy nagy teológiai igazságot, mint p. o. Krisztus titokzatos testének tanát, melyre mindent felépítenek. — Szent Ignác egészen a tett embere, ez a válaszuk. Őt az elméleten túl a gyakorlat érdekli. Szent Ignác is nagyon jól ismerte Krisztus titokzatos testének tanát; de jobban érdekelt, — hogy a Krisztus követése egyik szavára utaljunk — miképp lehetek valóságban ennek a titokzatos testnek tagja, mint az, hogy miben áll ennek a tannak elméleti magyarázata. Azért a lelkigyakorlatban, s ez épp a másik hét főfeladata, arra törekszik, hogy igazán egészen ennek a testnek tagjai legyünk, egészen a fejhez hasonlók, egészen képe szerint formáltak és átalakultak. Ezt pedig másképp nem érzük el, mint hogy magunkról, önszeretetünkről, rendetlen hajlamainkról lemondunk s az ő szegénységét s alázatát követjük fel az alázatosság harmadik fokáig. Ez Szent Ignác gyakorlati teológiája a szentgyakorlatokban. Meg kell ölni magunkban a régi ember életét (mortificatio), hogy Krisztus élhesse bennünk az ő életét (vita vera — a Két Zászló elmélkedésben). Ez a titokzatos test dogmájának aszkétikus megvalósítása, s ez egyúttal a szentgyakorlatoknak is alapeszméje. Ezt az átalakulást azonban csak ima és elmélkedés s az ima által nyert kegyelem segítségével lehet elérni — s ebben van a cáfolata annak az ellenvetésnek, mely a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatos aszkézist helytelen voluntarizmussal vádolja.

*

Ha a lelkigyakorlatoknak nem annyira módszerét, átütő erejét, mint inkább közvetlen célkitűzéseit veszszük szemügyre, egy másik kérdés merül fel és vár felettre: Mi is voltaképp legbensőbb mivoltában a lelkigyakorlat? A megtérés kiváló eszköze? Pályaválasztás? Életrendezés?

E kérdéseket már sokszor felvetették és igen különbözően feleltek rájuk. Legjobban azt mondhatnók: a lelki gyakorlat a *lényegi vallásosság iskolája*. Mily mélyértelmű, sokatmondó ez a szó: *lényegi vallásosság*. Vagyis az a vallásosság, mely nem éri be a vallás külső formáival, nem éri be a pusztán vallásos érzellemmel, nem éri be azzal, hogy magát Isten-hívőnek, jó katolikusnak nevezi, nem éri be azzal, hogy a klérus igazi vagy színlelt per-tu barátja, nem éri be azzal, hogy szónokol a vallás szépségéről vagy az Egyház mult dicsőségéről, vagy egy-egy templomi koncertet vagy vallásos ünnepélyt végigélvez, vagy talán végigunatkozik. Oly sokan nem érnek el életük végéig a vallásosság igazi lényegéig! Vannak, akik talán naponként áldoznak, de hogy kis áldozatot hozzanak kényelmük, megszokott életmódjuk megtagadásában és módot nyújtsanak arra, hogy mások, cselédjük, alkalmazottaik, velük lakó rokonaik legalább vasárnap miséhez jussanak, erre már nem kaphatók. Ime, csak egy kis példa rá, hogy mi a vallásosság igazi lényege, és mi nem az.

A szentgyakorlat tehát, úgy mondhatjuk, *életünknek a vallásosság lényegéből fakadó elvek szerinti következetes és céltudatos berendezésére előkészítő iskola*. Nem mintha csak abban az emberben volna meg az igazi vallásosság lényege, aki szentgyakorlatokat végzett, vagy hogy csak a szentgyakorlatokból meríthetné az ember a vallásosság lényegét. De a lelkigyakorlat ennek az igazi és lényegi vallásosságnak egyik legkiválóbb iskolája, sőt maga a szentgyakorlat egész felépítésében, berendezésében, mivoltában nem nyújt és nem is akar mást nyújtani, mint épp ezt a lényegi vallásosságot, mely a magot keresi, nem a burkolatot, az igazságot magát végső következményeivel együtt, nem annak külső színet.

Épp ezért a szentgyakorlat általános katolikus valami, nem különlegessége a jezsuita rendnek, habár ez, mint látni fogjuk, a lelkigyakorlatokból született meg s ebből szívja magába továbbra is éltető erejét, saját lelki-életében és világra szóló apostoli működésében egyaránt.

Szent Ignác egyszerű katolikus hívő volt, mikor Manrézában a lelkigyakorlatokat végezte. Ezek tették őt a Jézustársaság alapítójává, de ő azokat nemcsak jezsuiták számára írta. A szentgyakorlatok, amint az már a könyvhöz írt utasításokból (annotationes) világosan kiténik, mindenkinek való. Legjobb bizonyítéka a szentgyakorlatok általános értékének, hogy azokat nemcsak minden rangú és állású világi emberek, hanem még szemlélődő szerzetesek is nagy haszonnal végzik. Ezért szólítja fel XI. Pius pápa a szentgyakorlatokról írt körlevelében (*Mens nostra*) az összes állásokat és hivatásokat, hogy a kor betegségei ellen mint legbiztosabb gyógyszert használják azokat és örömeiknek ad kifejezést a vallásos áhítat ama fellendüléséért, mely a lelkigyakorlatok végzéséből világszerte megindult.

„Tapasztalati tény, mondja a pápa, hogy az egészséges katolikus aszkézis elveivel egyező szentgyakorlatos módszerek közül egyik mindig legjobban kiténik, az Apostoli Szentszék teljes jóváhagyását ismételten elnyerte, a legjobb hittudósok és szentek magasztalását kiérdemelte és négy évszázadon át a szentség tömérdek gyümölcseit megtermette: a Loyolai Szent Ignác által bevezetett módszert értjük, akinek csodálatos könyve mindig úgy szerepelt és érvényesült, mint a legbölcsebb és általános szabálykönyve a lélekvezetésnek az eredményesség és életszentség útján, mint kiapadhatatlan forrása a legtisztább és legalaposabb jámborságnak.”

Miért?

Mert a szentgyakorlatos könyv az egész lelkiéletet a legáltalánosabb és legalapvetőbb vallási elvekre építi fel. Nem is lehet a vallásos életet más elvekre, más alapra általánosságban felépíteni, mint amelyeket Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvében lefektetett. Krisztus titokzatos teste? Liturgia? Mindennek mi a végcélja? — „Homo creatus est, ut laudet Deum Dominum nostrum, ei reverentiam exhibeat eique serviat”, az ember a végre van teremtve, hogy Istent dicsérje, tisztelje s neki szolgáljon. Ez a Szent Ignác által lefektetett alapelv a legáltaláno-

sabb és legszilárdabb, melyből minden egyéb alap és elv szilárdságát, megbízhatóságát kapja. Benne nyer kifejezést az *Isten akarata iránti áhitat*, mely minden áhitat igazi gyökere és forrása.

A szentgyakorlatok aszkézise tehát, mely voltaképp a „fundamentum”-ból, az alapelvből folyó aszkézis, mindenkinék való. Csak a mód, hogyan valósítja meg valaki a „fundamentum”-i igazságot saját életében: milyen pályán, milyen hivatásban, milyen életmód által dicsőíti és szolgálja Istent — ez lehet más személy s személy, hivatás és hivatás szerint. De ennek a speciális hivatásnak s életmódnak felismerését, megválasztását is ismét csak a „fundamentum”-i elvek alapján szerezhetjük meg és dönthetjük el helyesen: „minden egyéb teremtve van az emberért s hogy őt segítse célja elérésében, mely végett teremtve van . . . azért szükséges, hogy közömbösekké tegyük magunkat minden teremtett dologgal szemben”. Nem a hajlam mint ilyen dönt, hanem Isten akarata, mely az eszköznek, a pályának, a hivatásnak a célhoz való alkalmasságában nyilvánul meg az isteni akaratot követni kész emberi akarat előtt. Ezen az alapon választom az aktív vagy kontemplatív életmódot, vagy esetleg a házaseletet is, ha benne Isten akaratát felismerem.

Életem helyes rendezésének egyedüli akadály a bűn és a bűnre való hajlandóság bennem. Azért a szentgyakorlatok aszkézise a bűnt és annak forrását, az emberi önzést a legmélyebb rejtekében is üldözi, kérlelhetetlen harcot indít ellene — ez az ú. n. első hét. Ebben is egészen általános érvényű lelki nekilendülésre találunk, mely nélkül semmiféle aszkétikus irány, a lelkiségnek semmiféle módja sem lehet állandó és szilárd s nem teremheti meg a várt gyümölcsöket, aminők a bűn gyűlölete s az önzés leküzdése, az önlegyőzés, az önmegtágadás.

A bűnös hajlamok legyűrése után Isten akaratát pozitív irányban leginkább, sőt egyedül Krisztus hú követésében találom meg. Ez a szentgyakorlatoknak további

folytatása: Krisztus élete, szenvedése, megdicsőülése, mint a mi életünk mintája és példaképe. Kibontakoznak előttünk egész életében, de főleg a Krisztus Királyról, a Két Zászlóról, a Három Emberosztályról, az Alázatosság három fokáról szóló elmélkedésekben a tökéletesség elvei: alázat és belső elszakadás, melyekből új természet-fölötti élet és erő fakad. Mindez a kereszténységnek, Szent Pálnak legigazibb aszkézise, s azért szintén kivétel nélkül mindenkinek való, aki a keresztény élet tökéletességére akar felemelkedni. Így látjuk ezt az Egyház szentjeinél. A szentgyakorlatok nem állítják oda mint a tökéletesség csúcsát az evangéliumi tanácsokat önmagukban, hanem Isten akaratának tökéletes követését, melynek feltétele az alázat és a belső elszakadás Krisztus példájára. Viszont rendes körülmények közt az evangéliumi tanácsok útja egyenesebb és könnyebb, hogy a nagy célt, a lelki tökéletességet elérjük, mert Krisztus is azt választotta és ajánlotta. Így vezetnek végig a szentgyakorlatok a Krisztus-követésben a szenvedés titkán át a megdicsőülésig Krisztusban és fel a legtisztább Isten-szeretet magaslatára. Mindez a legtisztább katolikus aszkézis és kivétel nélkül mindenkinek való.

Misztikus könyv-e a szentgyakorlatok könyve? Iskola-e a misztikára a szentgyakorlatok iskolája? A lelki-gyakorlatok elsősorban, mint az előzőkből is világos, saját öntevékenységünknek az isteni kegyelemmel való közreműködéséből származó életrendezés s azért főleg aszkétikus törekvés. De tagadhatatlan, hogy a szentgyakorlatokban, főleg a szellemek megkülönböztetéséről szóló szabályokban megtaláljuk a katolikus misztika magvait, csiráit, sőt maga a lelki-gyakorlatok aszkézise a legszilárdabb és legbiztosabb alapja a lélek misztikus életének, ha Isten kegyelme erre felvezérli.

*

Mindezekkel szemben felmerül a kérdés, vajjon mind-
ezt nem ismerték-e fel már Szent Ignác előtt is s mi az ő
voltaképeni érdeme a lelki-gyakorlatok megteremtésében?

Igen, mindaz, amit mondottunk, katolikus tan és igazság s már a kereszténység kezdete óta ismeretes volt az Egyházban, amint a rózsafűzér titkai, az Üdvözlégység, a Miatyánk is ismeretesek voltak, amióta csak az evangéliumok megírtak. De amint a rózsafűzér mai alakját Szent Domonkosnak köszönjük, úgy a szentgyakorlatok mai formáját is, melyet XI. Pius pápa annyira dícsért, *Szent Ignác*nak köszönjük. Szent Ignác fő érdeme az egység és a rendszer, melyet a lelkigyakorlatokba hozott; habár az egyes jegyzetek, utasítások, szabályok is, melyeket a szentgyakorlatos könyvben találunk, rendkívüli emberismeretről, tapasztalatról és lelki meglátásról tanúskodnak és a rég ismert igazságokat egészen új megvilágításba helyezik, mélyítik és rendszerbe foglalják. Szent Ignác ezeket az ismert igazságokat nagyon finom emberismerettel az egy nagy célra irányítja, mely a „fundamentum”-ban tárul elénk. Ez adja meg a lelkigyakorlatok egységét. De ebben rejlik, amint láttuk, egyúttal erejük is.

Voltak, akik a szentignáci lelkigyakorlatokat az értelmetlen, drillszerű akaratedzés iskolájának tartották s egyhangúnak találták ugyanazoknak az alapigazságoknak folytonos ismétlését. De a szentgyakorlatok éppen azért örök értékűek, mert az alapigazságokat hozzák közel az ember értelméhez és szívéhez. S ki mondhatja magáról, hogy ő neki ezekre nincs szüksége, hogy ő ezekben már annyira otthonos és gyakorlatilag is otthonos, hogy reá nézve ezek a lelket formáló vallásos gyakorlatok már fölöslegesek?

Voltak, akik másféle „szentgyakorlatokkal” akarták pótolni, helyettesíteni a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatokat s inkább a liturgikus ájtatosságot ajánlották. Nagyon helyesen ajánlották a liturgia mélyebb ismeretét, szeretetét s a lélek elmélyedését az Egyház nagy liturgikus eszmei kincstárában. De sohasem szabad elfelednünk, hogy a liturgiát is csak az egészen megérteni, megízlelni, kiaknázni. Ez az önátadás pedig komoly lélektisztulás, ön-

fegyelmzés, önmegtágadás nélkül lehetetlen. Erre a lelki tisztulásra és lelki átförmálódásra vezet fel a szentignáci lelkigyakorlat. Egyébként is az Egyház nyilvános imádsága nem teszi feleslegessé vagy alacsonyabbrendűvé az egyéni imádságot. Ennek pedig szintén a lelkigyakorlat egyik legfőbb eszköze. Viszont az egyéni ájtatosság rendszeres kiépítése nélkül maga a liturgia is könnyen üres formalizmussá válhatik. A liturgikus és a szentgyakorlatos mozgalom tehát feltételezi és kiegészíti egymást s így testvéries egységben haladnak.

*

De miben áll akkor a szentgyakorlatok sajátossága a Jézustársaságra nézve? Miért köszöni a Jézustársaság a szentgyakorlatoknak sajátos szellemét, mikor a szentgyakorlatok voltaképp az egész Egyházhöz és minden katolikus emberhez szólanak? Ezt nagyon találóan fejti ki P. Böminghaus S. J. Szent Ignác lelkének következő jellemzésében:

„Mily különféleképp török meg az egy nagy Krisztuskép fénye az egyes szentek lelkében! Assisi Szent Ferenc lelkét megragadja a szegény Jézus alakja: látja, amint a jászolból s a keresztről kéri vizontszeretetünket. Másokat mint égi jóbarát szólítja a magányba, hogy ott meghitt társuk legyen, vagy mint végtelen nagy Isten jelenik meg előttük, akinek jelenlétében minden teremtettnél nek el kell némulnia s csak az imádság hangja szólalhat meg. Szent Ignác lelkét is betöltötte Krisztus keresztségének esztelensége édes mámorával s a lélek misztikus emelkedettségei nem voltak előtte ismeretlenek. De az ő lelkét mégis Krisztus személyének más megnyilatkozása érintette legmélyebben. Ez a megnyilatkozás természetesen a többit is magába zárja. Szent Ignác lelkét ez a gondolat ragadta meg: Krisztus nem mint kész ajándékot hozta magával az égből evangéliumának kincseit, a lelkeknek ígért kegyelmi gazdagságot és földi országának egész nagyszerűségét. Mindezt mint megalkotandó, meghódítandó értéket állítja elénk. S ezt a nagy feladatot ránk, szegény emberekre bízta, nem a sokakra, hanem a

nagylelkűekre. Ezekhez fordul Krisztus, a Király, nagylelkűségüket szólítja! Ez a gondolat lobbantotta lángra Szent Ignác szívét. És ez a másik: Krisztus az ő országa felállításának szolgálatát személyes szolgálattá avatta, egészen személyes odaadással tette. Nem az égből hallatta szavát: Emberek, munkálkodjatok s a végén megjutalmazlak titeket! — hanem ő maga megjelent közöttünk jóságában s emberszeretetében s mint ember vegyült közénk, szegény földi zarándokok közé s ezt a szót kiáltotta lelkünkbe: „Engem kövessetek! Így készültök fel a lelkek meghódítására, országom felállítására a földön.”

Szent Ignácnak ez a Krisztus-meglátása a lelkigyakorlatok Krisztus Király-elmékedésében adta meg a Jézustársaság eszméjét. A „maior Dei gloria”, Isten nagyobb dicsősége minden különlegesség és megszorítás nélkül területre vagy életmódra nézve, Krisztus földi országának felállítása a legtágabb értelemben, minden megkötöttség nélkül akár közös zsolozsma, akár meghatározott külső vezeklések vagy egyéb dolog által, mely ezt a legfőbb apostoli célt hátráltatná: ezt az eszmét vette fel magába Szent Ignác a manrézai lelkigyakorlatokban és öntötte át mint testbe az általa alapított Jézustársaságba. Így lettek a lelkigyakorlatok a Jézustársaság bölcsője s megmaradtak mégis az összes katolikus hívek közös nagy aszkétikus iskolája minden állás- és hivatásbeli különbség nélkül.

A szentgyakorlatok által nyerte meg Szent Ignác nemcsak eszmei, hanem történeti egymásbafűződésben is első társait: Fabert, Xaviert és a többieket, akik viszont a lelkigyakorlatok által hatottak másokra s szereztek újabb tagokat a Társaságnak. A szentgyakorlatok maradtak azóta is a Társaság lelkiségének forrásai, melyekből mondhatni az anyatejét szívják magukba már a noviciusok. Hiszen az összes gyakorlatok élén, melyekkel a Társaság ujoncainak alkalmas voltát próbára teszi, ott áll a 30 napos lelkigyakorlat, melyet minden noviciusnak a próbaidő első hónapjaiban el kell végeznie. Ugyanezt a 30 napos lelkigyakorlatot végzik, de már mélyebb meg-

értéssel és nagyobb tapasztalattal felvértezve a teológiai tanulmányok után mindazok, akik a harmadik próbaévben utolsó fogadalmakra készülnek. És az összes rendtagok minden évben, a halálukig, 8 napos szentgyakorlatban újulnak meg és tökéletesednek a Társaság ősi szellemében, melyet az első 30 napos szentgyakorlatban magukba szívtak.

Azért inti XII. Pius pápa a Társaság jubileuma alkalmából a rend generálisához írt levelében Szent Ignác fiait, tekintsék a szentgyakorlatokat mint szerzetük bölcsőjét, ebből a forrásból merítsenek s közöljék a belőle fakadó erőt másokkal is. (*Nosti profecto*, 1940 július 6.) Nagy dicsérettel emlékezik meg a pápa a lelkigyakorlatok aszkéziséről, mert ennek lényege, hogy „minden és mindenben Krisztus” (Kol. 3, 11) legyen s így egész életünk Isten nagyobb dicsőségére mint végcélra irányuljon.

A lelkigyakorlatok voltak kezdetől fogva a Társaság főeggyvere is, mellyel minden állást és rendet a társadalomban megreformált és apostollá képezett fennállásának első napjaitól kezdve máig. Számtalan pap, kolostor, sőt egész szerzetek megújultak lelkileg a szentgyakorlatok iskolájában. Maga a nép is a lelkigyakorlatok által kezdte jobban ismerni és értékelné az istentiszteletet és az egyházi szertartásokat s így Szent Ignác a lelkigyakorlatok által a liturgia terén is többet tett sok más reformátornál.

Amit Szent Ignác társai magukban tapasztaltak és átéltek a szentgyakorlatok magányában, azt közölték másokkal is. Így lettek a szentgyakorlatok annak a nagy lelki reformnak forrása, mely a 16. század közepétől kezdve megújította az egész nyugati egyházat. Maga a Társaság alkotmánya is csak a lelkigyakorlatok szellemét önti szabályokba a szerzet belső életében és külső tevékenységében. Ez a szellem hatja át nevelését is a Ratio studiorum valláserkölcsei elveiben; a népmisziók voltaképp csak nagy közös lelkigyakorlat egész községek, városok számára. A külföldi misziók óriási fellendülése Xavieri Szent Ferenc messzeható fellépése óta a századokon át máig jórészt a szentgyakorlatos Krisztus Király-elmélkedésből indult ki Szent Ignác lelkén át.

A szentgyakorlatok nyomában tízezrek mentek a tengerentúlra Jézust hirdetni a pogányoknak s ezek szenvedtek ott vértanúhalált. A szentgyakorlatok nyomában a csendes, vértelen heroizmus megszámlálhatatlan hadserege lépett a maga Golgotájának útjára, életfogytiglan tartó önkéntes szegénységbe, tisztaságba, engedelmességbe, sokszor hálátlan és nehéz munkában, példaadó, nemes aszkézisben, tűrésben és lángoló szeretetben. S a szentgyakorlatok nyomában talán nagyobb belső átalakuláson ment keresztül az Anyaszentegyház, mint akár a trienti zsinat határozatai révén. Hiszen ezeknek is éltető lelke volt.

A szentgyakorlatok nyomában egészen új lendületet vett az egyházi apostolkodás, új szellem töltötte el a világiakat és papokat, a régi és újabb szerzeteket. Ma már nem is tudjuk elképzelni a mélyebb vallásos, sőt általában az egyházas életet lelkigyakorlat nélkül, s jellemző, hogy még a nemkatolikusok is kezdik lassan felfedezni, hogy valami hasonlóra, „csendes napokra” nekik is szükségük van.

Történeti perspektívában mint a szentgyakorlatokban formált nagyok vonulnak fel előttünk a katolikus ellenreformáció pápái, püspökei, fejedelmei, szentjei a Gergelyektől, Borroméi Szent Károlyoktól, Szalézi Szent Ferencektől, Ferdinándoktól, Tillyektől, bajor Miksáktól, Pázmányoktól, Báthory Istvánoktól kezdve végig a 17. és 18. századon át a mi korunk vallási megújulásáig. Mondhatni, hogy a 16. és 17. században a katolikus újjáébredés minden országban a lelkigyakorlatokból fakadt. Mit nem tett a szentgyakorlatok szelleme világszerte egyedül csak a 16—18. században a Mária-kongregációk által, melyek egészen a lelkigyakorlatokból táplálkoztak s ennek a szellemnek megtestesülése voltak a világi katolikusok között!

Ezzel a szentgyakorlatos lelki megújulással függ össze a lelkigyakorlatos mozgalom is, mely a szentgyakorlatok végzését intézményesen biztosítja és rendszerezíti. A szentgyakorlatok szorgalmazása intézményesen

leginkább a lelkigyakorlatos házakban történik. Ezeknek eszméje visszanyúl egészen Szent Ignác korába, de a mai értelemben vett első szentgyakorlatos házat P. Huby Vince S. J. alapította 1659-ben a franciaországi Vannesban. Példáját sokan követték s 1727-ig Franciaországban már 7, 1795-ben Olaszországban 12-nél is több lelkigyakorlatos ház állott fenn. Német vidéken nehezebben haladt az ügy. A női szentgyakorlatos házak kezdeményezője De Francheville Katalin volt, aki ugyancsak Vannesban 1671-ben az első ilyen női szentgyakorlatos házat alapította s a „Szent Szűz Leányai” kongregáció által, melynek alapítónője volt, Franciaországban egymásután keletkeztek a női lelkigyakorlatos házak. A 17. és 18. században Eudes Szent János és Liguori Szent Alfonz hatalmasan előmozdították a zárt szentgyakorlatok ügyét s lelkigyakorlatos házakat alapítottak. A Társaság feloszlása után sem szűnt meg a mozgalom s ez a kor mutatja nekünk az Argentínában élő, csodálatos Maria Antonia de San José-t, aki 26 év alatt mintegy 100,000 ember részére tette lehetővé a 8 napos zárt lelkigyakorlat végzését.

A rend feloszlása és a rákövetkező francia forradalom azonban nagyon ártott a mozgalomnak s a zárt szentgyakorlatos házak új virágzása csak a 19. század második felében kezdődött meg újból. Franciaország, Belgium, Hollandia versenyeznek egymással a szentgyakorlatos házak felállításában, más országok követik példájukat. Hazánkban 1926 őszén tették le az első férfi szentgyakorlatos ház alapkövét és 1928 júniusában avatták fel ünnepélyesen; a „Manréza Jézus Szíve férfi-lelkigyakorlatos ház” nemrég ülte fennállásának 10 éves fordulóját. Ez az első magyar szentgyakorlatos ház is Isten iránti hálával ugyanolyan szép eredményeket könyvelhet el, mint aminőkről más országok szentgyakorlatos házainak története szól.¹

¹ Azóta Jézus Szíve Népleányai Társasága — sok más tényező dicséretes vállalkozásáról nem szólva — Pécelen gyönyörű női szentgyakorlatos házat is emelt 1938-ban, mely hatásaiban versenyre kel a manrézaival.

Méltán fejezhetjük be munkánkat a szentéletű X. Pius pápa egyik mondásával: „Tudja, — kérdi a pápa — mi hiányzik ma az Egyházban mindenekelőtt? Világi katolikus férfiak elitje.” S hol nevelődik, képződik a katolikus férfiaknak ez az elitje? A pápa maga válaszol: „A szentgyakorlatos házakban. Ezek bő és kiváló gyümölcsöt teremnek. Férfiak, akik teli előítéletekkel lépnek oda be, teljesen átalakulva jönnek ki, mint a példa s a tett apostolai. Hálát adunk Istennek ezért a műért és kérjük őt, adja kegyelmét, hogy folytatódjék s még jobban elterjedjen.”

TARTALOM

Bevezető	3
--------------------	---

I. Bevezető rész

Mi a lelkigyakorlat?	7
I. Szó- és fogalomelemzés	8
II. A hagyományos felfogás	9
III. Pápai nyilatkozatok	10
IV. Szent Ignác lelkigyakorlatos könyve	11
A lelkigyakorlatok egysége és felépítése	19
I. A lelkigyakorlatok egysége	19
II. Felépítés	19
A lelkigyakorlatok aszkézise	25
A lelkigyakorlatos könyv külső beosztása	31
Az annotációk (előzetes megjegyzések)	32

II. A négy hét

Fundamentum	45
A lelki élet alapjai	54
Indifferencia	61
Examen particulare	71
Examen generale	79
Egyetemes szentgyónás és szentáldozás	84
Az első hét célkitűzése	85
A bűnről szóló első elmélkedés	88
A bűnről szóló második elmélkedés	91
A test a lélek börtöne	93
Harmadik és negyedik elmélkedés a bűnről	97
Hármas imatársalgás	100
Elméltetés a pokolról	102
Kiegészítő elmélkedések	104
Addíciók	107

Önismeret	121
A második hét célja és feladata. Elmélkedés Krisztus Királyról	124
Elmélkedések Krisztus életéről	128
A választást előkészítő elmélkedések	131
Az alázatosság harmadik foka	140
A harmadik hét célja és feladata	146
A negyedik hét célja és feladata	149
Elmélkedés Isten szeretetéről	155

III. Szabályok

A szellemek megkülönböztetésének szabályai	161
A lelki aggályokra vonatkozó szabályok	178
A helyes alamizsnálkodás szabályai	184
A mértékletesség szabályai	187
Az Egyházzal való együttérzés szabályai	190

IV. Gyakorlati útmutatás

a lelkigyakorlatok végzésére és adására

Lelkigyakorlatok végzése és adása	203
Napirend	209
Más beállítások	214
Lelkigyakorlatok egyes csoportoknak	218
Rekollektciók	223
Búcsúk	225

Függelék

A szentgyakorlatok az erő forrása	227
---	-----

florda
RTTYOMDDEEAPESC